

29013

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE
CUMHURİYET DÖNEMİ CAMİ MİMARİSİNİN
İRDELENMESİ - KONYA ÖRNEĞİ -**

Murat ORAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
Konya, 1993**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE
CUMHURİYET DÖNEMİ CAMİ MİMARİSİNİN İRDELENMESİ
- KONYA ÖRNEĞİ-**

Murat ORAL
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

Bu tez tarihinde aşağıdaki jüri tarafından kabul edilmiştir.

İmza
Yrd. Doç. Dr.
Kerim ÇINAR
(Danışman)

İmza
(Üye)

İmza
(Üye)

Yüksek Lisans Tezi
GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE
CUMHURİYET DÖNEMİ CAMİ MİMARİSİNİN
İRDELENMESİ -KONYA ÖRNEĞİ-

Murat ORAL
Selçuk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kerim ÇINAR

1993. sayfa:

Jüri:

ÖZET

Bu araştırma, dinî mimarinin en önemli yapı birimi, "camii mimarisi"ni, Konya ölçeğinde ve "Cumhuriyet Dönemi" zaman dilimi içinde ele almayı amaçlamaktadır. Böyle bir değerlendirmenin önkoşulu da elbette caminin ve bununla ilgili olguların gelişim süreci içinde irdelenmesini gerektirmektedir. Bu düşünce doğrultusunda araştırma şu bölüm başlıkları altında ele alınmaktadır.

İlk bölümde; konunun önemi, amacı, sınırları ve materyal belirtilmekte, ayrıca, yararlanılan kaynaklardan bazılarının özetleri verilerek konu ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde; "camii" konusu genel olarak ve gelişim süreci içinde örneklerle incelenmekte, kriterler değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde; cami mimarisinde klasik plan elemanları ve fonksiyonları ortaya konulmaktadır.

Dördüncü bölümde; Cumhuriyet Dönemi içinde cami mimarisinin yeri yine örneklerle incelenmektedir.

Beşinci bölümde: "Cumhuriyet Dönemi Konya Camileri" nin katalog çalışmalarına yer verilmekte, bu bilgilerden elde edilen sonuçlar tartışılmakta, caminin, bugünkü konumu üzerinde durulmaktadır.

Sonuç bölümünde ise; elde edilen bulgular değerlendirilerek bir sonuca gidilmekte ve önerilerin sunumu ile çalışma tamamlanmaktadır.

Masters Thesis
THE EXAMINATION OF THE MOSQUE ARCHITECTURE
IN THE PERIOD OF REPUBLIC WITHIN THE PROCESS
OF DEVELOPMENT - THE CASE OF KONYA-

Murat ORAL

The University Of Selçuk
The Institute Of Natural And Applied Sciences
The Department Of Architectural

The Supervisor : Yrd. Doç. Dr. Kerim ÇINAR

1993. page:

Jury:

ABSTRACT

The aim of this research is to examine "the mosque architecture" which is the most important type of religious architecture, on the scale of Konya and within the time of the Period of Republic (After 1923). Of course, the precondition of such a assesment requires to examine the mosque and the related phenomena within the process of development. In the direction of this thought, the research is carried out under the title of these following chapters:

In the first chapter, the importance, the boundaries and the materials of the subject are explained. Furthermore, some knowledge is given about the studies related to this subject by summarizing some of the sources which have been utilized from.

In the second chapter, the concept of "mosque" is studied by giving examples in the process of development in general and the criteria are assessed.

In the third chapter, the parts of familiar plan and their functions in the mosque architecture are put forward.

In the fourth chapter, the position of the mosque architecture within the Period of Republic is studied again by using examples.

In the fifth chapter, the studies of catalogue of the "Mosques of Konya Within the Period of Republic" are introduced; the results supplied from that catalogue are discussed; the today's position of the mosque is considered.

In the chapter of conclusion, it is come to a conclusion by assessing the findings supplied, and the study is completed by introducing the suggestions.

TEŞEKKÜR

Kendi alanında atılmıő bir adım olacağına inandđđım bu alıőmanın gerekleőmesinde bana yardımcı olan ve ynlendiren danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Kerim ÇINAR'a teőekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalıőmalarım sırasında gösterdikleri yakın ilgiden dolayı, meslektaőlarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu çalıőmamı, kendilerini her zaman için rahmetle andđđım değerli hocam, merhum Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE bey'e ithaf ediyorum.

Arő. Gör. Murat ORAL

Selçuk Ön. Müh. Mim. Fak.

Konya

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET	i
ABSTRACT.....	lii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Konunun Ele Alınış Nedeni, Kapsamı	1
1.2. Kaynak Araştırması.....	3
1.3. Materyal ve Metod	5
2. BÖLÜM: CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ.....	6
2.1. Mescid-i Nebevî ve İlk İslâm Mescidi	6
2.2. İlk Mescidin Doğuşunda Rol Alan Faktörler	9
2.3. Emevîler'de Cami Mimarisi	10
2.4. Abbasîler'de Cami Mimarisi	11
2.5. Karahanlılar'da Cami Mimarisi	13
2.6. Büyük Selçuklular'da Cami Mimarisi	14
2.7. Anadolu Selçuklularında Cami Mimarisi	16
2.8. Beylikler Dönemi Cami Mimarisi	18
2.9. Osmanlılar'da Cami Mimarisi	19
2.9.1. Erken Osmanlı Dönemi	19
2.9.2. Klâsik Osmanlı Dönemi.....	21
2.9.3. Klâsik Dönem Sonrası	39
3. BÖLÜM: CAMİ MİMARİSİNDE KLÂSİK PLAN ELEMANLARI	45
3.1. Avlu	45
3.2. Harım	46
3.3. Son Cemaat Yeri	49
3.4. Minareler	49
3.5. Şadırvan	50
3.6. İmam ve Müezzin Odaları	50
3.7. Musalla Taşları	50
3.8. Helâlar	51

4. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ İÇİNDE CAMİ MİMARİSİNİN	
YERİ.....	53
5. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ KONYA CAMİLERİ.....	82
5.1. Katalog	82
5.1.1. Motorlu Vasıtalar Sanayii Camii	83
5.1.2. Hacı Kemal Onsun Camii	88
5.1.3. İlahiyat Camii.....	93
5.1.4. Şeker Camii	98
5.1.5. Oduncular Camii.....	103
5.1.6. Mimar Sinan Camii	107
5.1.7. Mevlana Camii	112
5.1.8. Yunus Emre Camii.....	117
5.1.9. Yaka Camii	122
5.1.10. Kırkbirevler Hz. Osman Camii	127
5.1.11. Özdilek Camii.....	132
5.1.12. Karatay Sanayi Yeni Camii	137
5.1.13. Bilâl-i Habeşî Camii.....	144
5.1.14. Organize Sanayii Camii	149
5.1.15. Şehitler Camii	154
5.1.16. Hacıüveyszâde Camii ve Külliyesi	158
5.2. Değerlendirme.....	174
5.2.1. Yapım ve Organizasyon	174
5.2.2. Plan Kuruluşları.....	174
5.2.3. Malzeme Süsleme Özellikleri	176
5.2.4. Cepheler	178
5.2.5. Kitle Düzenleri, Oranlar	186
6. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	191
KAYNAKLAR	195

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Konunun Ele Alınış Nedeni, Kapsamı

Bu araştırmamız, insan hayatındaki en önemli yapı kollarından birini, "mâbet mimarisi" ni, Konya ölçeğinde ve "Cumhuriyet Dönemi" zaman dilimi içinde ele almaktadır. Araştırmanın başlangıcında "cami" konusu genel olarak ve gelişim süreci içinde ele alınmıştır. İlk camiden sonra bu müessesenin nasıl bir gelişim süreci yaşadığı, Türklerin İslâm dünyasına girmesinden sonra nasıl farklı espriler kazandığı, Konya ve kültürel hinderlandının bu anlayışa nasıl iştirak ettiği, gelişen bölümler içinde fakat oldukça kısa olarak verilmeye çalışılmıştır.

Cami, gerçekten, dini mimarinin en canlı birimidir. Yaratılmışların yaratanlarıyla buluştukları bir yapıdır ve inananların belli bir ölçüde "miraç" olayını yaşadıkları bir mekândır (1) ve çok önemlidir. Öyle ki, insan hayatında dinin ifade ettiği önem, camiye doğrudan yansımıştır. Diğer taraftan Konya, Anadolu Selçukluların başkentliğini yaptığı XIII. yy. 'dan bu yana zaman zaman bütün İslâm dünyasının kültür başkentliğini yapmıştır. Büyük İslâm mütefekkirlerinin, mutasavvıflarının, sanatkarlarının ilim, fikir ve sanatlarını geliştirdikleri, iltifat ve ilgi gördükleri "yanı kutsal" bir belde olarak Konya, bu önemini hiç kaybetmemiştir. Gerçekten, Selçuklu Mimarlığının en ileri örnekleri burada inşa edilmiştir (2). Bu eserlerin de çoğunu dini yapılar oluşturur. Bütün bu sebeplerden dolayı Konya'nın "Mâbet Mimarisi" olarak ciddi bir geçmişi vardır. Bunun uzantısı olarak da "Cumhuriyet dönemi" nin normalde bu anlayıştan çizgiler alması beklenir. Araştırmamız bu bağlamda, salt bilimsel olmayıp, ayrıca popüler bir anlam da kazanmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde caminin plan elemanları ele alınmıştır ve bunlar, klasik çizgileriyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

(1) "Namaz, müminin Miracıdır." (Hâdis).

(2) Bu eserlerin tamamını saymak, bir "Giriş Bölümü" nün limitini zorlayacak ölçüdedir. İsmail Hakkı Konyalı bu eserlerin bir bölümünü tesbit edebilmişken, ortaya yine de altıyüz sahifelik bir araştırma çıkmıştır.

Dördüncü bölümde, Araştırmanın ana disiplini olan "Cumhuriyet Dönemi Konya Camileri" nin katalog çalışmaları, mimari bir araştırmanın gereklerine uygun olarak yapılmıştır.

Katalog çalışmalarına, benzer örneklerin en "tipik" olanları alınmıştır. Kataloglarda yapım tarihleri ayrıca gözetilmiştir. Bu suretle, bu araştırmayı tetkik edenler, süregelen zaman içinde cami mimarisinde, mimari anlayışında, süslemesinden malzemesine kadar nasıl bir değişimi veya gelişimi yaşadığını tesbit etme imkanını bulacaklardır.

Sonuçların değerlendirilmesinin yapıldığı bölümde, cami elemanlarının herbiri ayrı ayrı ele alınmakta ve değişimler irdelenmektedir.

Son bölüm ise sonuç ve önerileri kapsamaktadır. Bu bölümde, çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak öneriler ortaya konulmuştur.

Bu araştırma için yola çıkarken kanaatimiz şudur: Mimarinin diğer şubeleri gibi cami mimarisi de, zaman içinde gerek malzeme, mekân organizasyonu, plân elemanları, gerekse, anlayış olarak bir değişim süreci yaşamıştır. Bu değişim en çok ve belirgin olarak "anlayış" ta olmuştur. Çünkü çok uzun süre "bir külliye elemanı" olarak varlığını sürdüren cami, cumhuriyet döneminde "bağımsız bir eleman" olarak var olmuştur. Bundan, eski külliye camileri bile nasibini almıştır. Eski külliye örneklerindeki diğer elemanların farklı fonksiyonlandırılmaları sebebiyle cami yine yalnız bırakılmıştır.

Hipotezimizin paralelinde, araştırmanın diğer amacı da; günümüz camii mimarisini şekillendiren, yönlendiren faktörleri tesbit etmektir. Bu temel amaçtır. Temel amaç şu ikincil amaçlarla birlikte ve onlara bağlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

- Söz konusu yapıların, elemanlarının her birinin ne oldukları, özellikleri hakkında bilgi vermek, ilgili belgeleri toplamak ve değerlendirmek,
- Elemanların kendi aralarındaki ilişkilerini belirlemek,
- Ortaya konan ilişki biçimlerinin zaman-mekân bağlarını kurmaya çalışmak,

daha geniş bir üretim ve kültür bütünü ile olan bağlantılarını araştırmaktır.

Nihai hedefimiz ise; geçmişte manâ ve vazifesine en uygun yapılan ve en önde tutulan camilerimizin günümüzde de hak ettiği değere lâyık bir biçimde planlanmasıdır. Buna yardımcı olabilmektir. Bu çalışmayla amaçlanan hedefler gerçekleştirildiği takdirde elde edilebilecek faydaları ve sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Ekonomik Fayda: Bugün genellikle, planlama organizasyondan yoksun olarak yapılan günümüz camilerinde, planlama ve yapım sonrası bütün negatif unsurların mümkün olduğunca arındırılması ile elde edilecek kazançlar, milli ekonomiye fayda sağlayacaktır.

Sosyolojik Fayda: Mekân ve insan psikolojisi arasındaki sıkı ilişkinin inkârı mümkün olmadığına göre, bir caminin ihtiva etmesi gereken bütün ruhi ve mekânsal tesirler sağlandığı takdirde, insanların manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek uygun ibadet mekanları gerçekleştirilmiş olacaktır. İnsan ve moral dünyası arasında kurulacak doğru bir oran, sosyolojik değer ifade eder.

Kültürel Fayda: Toplumlar, gelenekleriyle değerlendirmeye alınmaktadırlar. Daha önce inkâr edilen bu prensip bugün bütün projeksiyonlarıyla gerçektir ve ortadadır. Kültür değerlerinin sürekliliği önemli bir husustur.

1.2. Kaynak Araştırması

Araştırma konusu ile ilgili daha önce yapılmış bu boyutta bir çalışma mevcut değildir. Bu konu ile ilgili çalışmalar; daha çok klasik dönem ve sonrasını kapsamaktadır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi ve Yakın dönem içinde yer alan yapılar sistematik olarak incelenmemiş, ele alınan örnekler belli sayılarda seçilmiş ve genellemeler yapılmıştır.

Bu konuda; Oleg GRABAR'ın 1988 yılında yayınlamış olduğu -İslam Sanatının Oluşumu- adlı eseri içerisinde yer alan "İslâm'da Dinsel Sanat: CAMİ" başlıklı

makalesinde, cami olarak bilinen yapı ve kurumun kelime anlamı olarak nereden geldiğinden, dinimizde; caminin yerinden, camideki mimari elemanların ilk ortaya çıkışından bahsetmektedir.

Bu arada; Attila ARPAT'ın 1981'de, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteninde yayınlamış olduğu "Osmanlı Dini Mimarisinde Modül ve Düzenleyici Geometri" adlı makale; Cami elemanları oranları ile ilgili ilginç bir araştırmadır. Bu araştırmada; Osmanlı dini mimarisinde mistik modül ve geometrik ilkeler aranmış, ele alınan örnekler üzerinde yapılan saptamalar yolu ile bulunmasına çalışılmıştır.

O. Cezmi TUNCER'in 1984'de Vakıflar Dergisi'nin XVIII. sayısında yayınlamış olduğu makalede ise, Rönesans ve Klâsik Osmanlı Dini yapılarında kubbenin amaç ve uygulanışı açısından bir karşılaştırılması yapılmaktadır.

Yine Vakıflar dergisinin 1985'te yayınlanmış XIX. sayısında, Nuran İNCİ, makalesinde; 18. yy'da İstanbul camilerine Batı etkisiyle gelen yeniliklere değinmektedir.

Bu ve benzeri yayınlar, cami kavramı ve tarihi gelişim sürecindeki farklı zaman dilimlerini kapsayan çalışmalardır.

Mimarlık alanında yapılan araştırmalar içerisinde, Cumhuriyet Dönemi ve Yakın Dönem Camileri hakkındaki yayınların oldukça az yer tuttuğu görülmektedir.

Bu konunun dolaylı şekillerde yer aldığı yayınlardan biri, Üstün ALSAÇ'ın 1976'da yayınlamış olduğu "Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet dönemindeki Evrimi" adlı eseridir. Bu eserde, Cumhuriyet Dönemi içerisinde yer alan Dini yapılarda, bir değişimin olup olmadığına ve nedenlerine bir, iki paragrafla değinilmiştir.

Bu konuda en önemli eserlerden biri Yıldırım YAVUZ'un 1981'de yayınlamış olduğu "Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi" adlı eserdir. YAVUZ, bu eserinde; Mimar Kemalettin'in İstanbul sınırları içerisinde, 1909-1924 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olduğu camilerinin tipolojik bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Son olarak araştırmamıza yakın bir çalışma, iek GEDİK tarafından 1986 yılında ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan yüksek lisans tezidir. GEDİK bu çalışmasında, Ankara ORAN semtinde, yeni bir yorumla, bir cami tasarımı amaçlamaktadır. Böyle bir yorum çerçevesinde, tarihi gelişimi içinde cami ve bununla bağlanlı olguların bir irdelemesini de çok kısa değinmelerle yapmaktadır.

Buraya kadar özetlenen durumdan anlaşılmaktadır ki, Cumhuriyet dönemi cami mimarisini bütün yönleriyle ve yeteri kadar ayrıntılı şekilde inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu alışma Konya ölçeğinde de yoktur. Vakıflar İdarelerinde ise derli-toplu "envanter" bile mevcut değildir. O halde bu ve benzeri çalışmalar, kapsam ve kapasitesi ne olursa olsun, dikkate alınmak durumundadır.

1.3. Materyal Ve Metod

Günümüzde karşımıza çıkan problemlerin çözümünde sadece bugünün değerlendirilmesi yeterli değildir. Özellikle Mimarlık ve şehircilik gibi, mekâna dayanan ve uzun sürelerde ürünlerini veren bilim dallarında, problemin çözümünü bugünün gözleminde bulmak çok zordur. Mimarlık eserini inceleme yöntemi, eserin meydana gelme sürecini aydınlatacak bir sıra izlemek durumundadır. Araştırmamızda bu durum, tarihi gelişim süreci içinde önemli adımları oluşturan yapıların irdelenmesi şeklinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde elde edilen sonuçlar günümüz cami mimarisi içinde değerlendirilmektedir.

Daha sonra, çalışma sahası içerisinde amaca uygun örnekler seçilerek, konu ile ilgili bilgilerin kataloglama ve sınıflama işlemleri yapılmıştır. Toplanan bilgilerin yanısıra; fotoğraf, rölöve ve şema çıkarımı çalışmaları yapılmıştır. Amaca uygun örnekler seçilirken, örneklerin, ele alınan döneme ait ipuçlarının elde edilebileceği karakteristiğe ve ölçeğe sahip olmasına dikkat edilmiştir.

2. BÖLÜM: CAMİ MİMARİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Mescid-i Nebevî Ve İlk İslâm Mescidi

Hazret-i Muhammed'in sağlığında Medine'de inşa edilen cami, sonraki bütün camilerin ilk örneği olmuştur. Peygamber zamanında yapılan bu camiden birşey kalmadığı için, onun mimari değeri hakkında birşey söylemek mümkün değildir. Suut Kemal Yetkin'e göre, taş ve kerpiç duvarlarla çevrilmiş kare bir sahadan ibaret olan Medine caminin kuzey yönü, ağaç direkler üzerine tutturulmuş hurma dallarıyla kapatılmıştı. Hz. Peygamber, bu kapalı yerde, kuzeye yani Kudüs'e dönerek namaz kıldırırdı. Bu yön, 624'te, Medine'ye göre güneyde bulunan Mekke'ye çevrilmiştir (1) (Şekil 2.1).

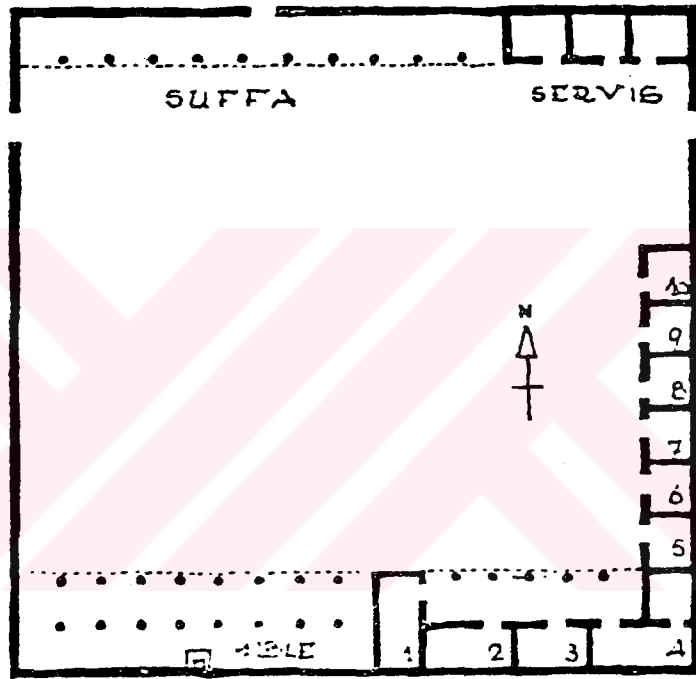
Hz. Muhammed'in öncelikle ev olarak inşa ettirdiği "Mescid-i Nebevî" nin yapılış şekli ve genel tarifi; H.K. Söylemezoğlu'nun, "İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri" adlı eserinde şu şekilde belirtilmiştir.

"Bu bina her kenarı yaklaşık 100 dirsek boyunda bir kare şeklinde inşa edilmiştir. Duvarlar yedi dirsek yüksekliğinde olup, güneşte kurutulmuş tuğladan örülmüştü. Başlangıçta avlunun üstü tamamen açık. Fakat müminlerin güneşin kızgın ışınları altında namaz kılmaktan şikayette bulunmaları üzerine avluda bir gölgelik inşa edildi. Birkaç hurma ağacı gövdesi bu gölgeliğin sütunlarını oluşturuyordu. Çatısını ise hurma dallarından yapılmış bir örgü örtüyordu. Bu örgünün üstüne bir tabaka toprak serilmişti. Binarın üç adet kapısı vardı: Güney duvarında bulunan bir kapı, müslimlerin avluya girmek için kullandıkları esas kapıyı oluşturuyordu.

İkinci kapı ise Bâb' Atika veya Bab-ar-Rahman idi. Üçüncü kapı da Bâb Jibril idi ki bu kapıyı Hz. Muhammed kullanıyordu. Avlunun doğu tarafındaki duvarın

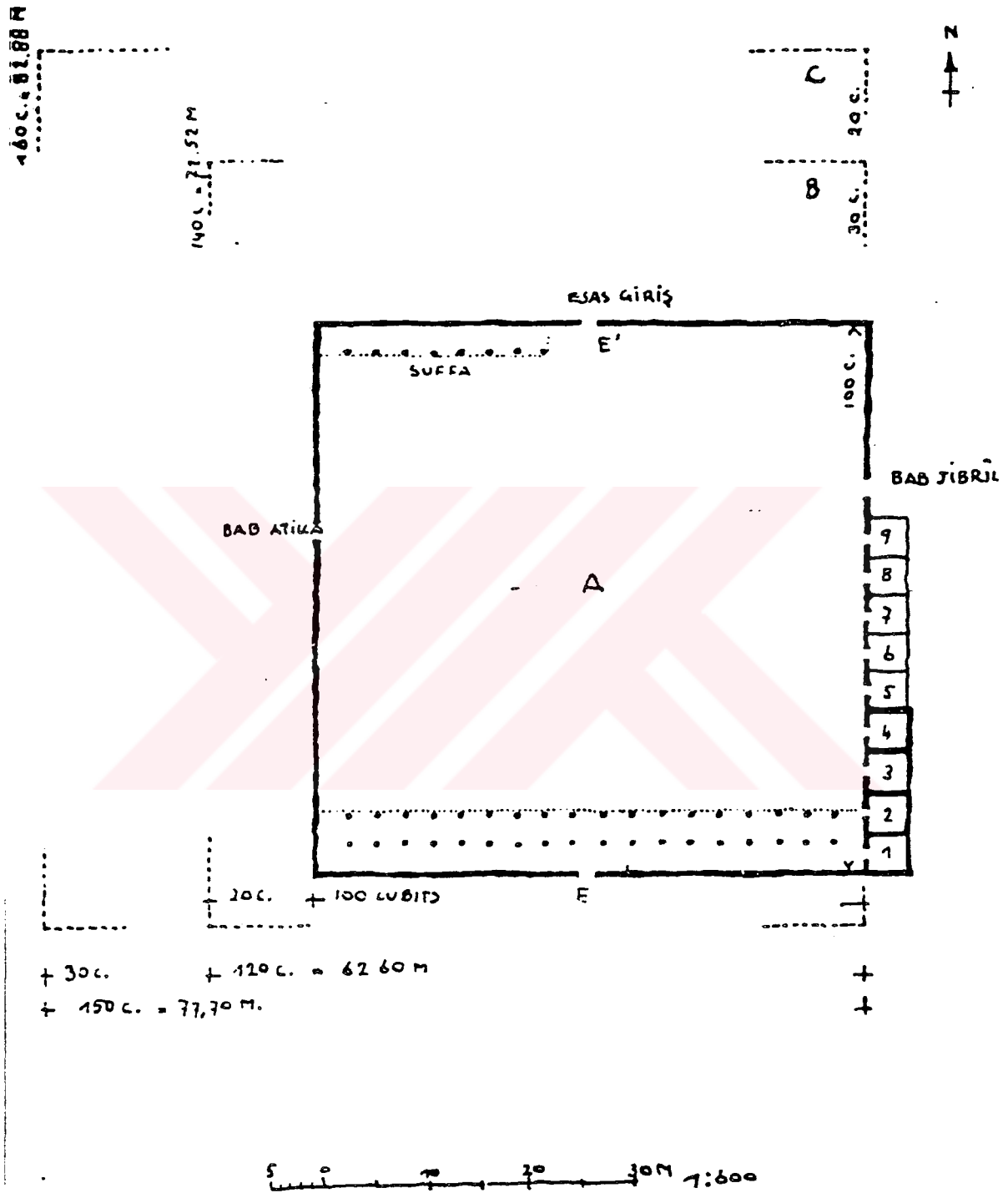
(1) Yetkin, S.K., 1959, İslam Mimarisi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları: 2, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, s. 9.

güney ucunda ise odalar inşa edilmişti. Hücre" diye isimlendirilen bütün bu odalar binanın doğu kısmı ve çevre duvarının dışına inşa edilmişti. Hepsinin birer kapı ile avluya irtibatı vardı. Avlunun batı duvarı üzerinde hiçbir oda yoktu (2) (Şekil 2.2).

Şekil 2.1. Kible istikameti Kâbe tarafı olduğuna göre Hz. Muhammed'in Medine'deki evi

(2) Söylemezoğlu, H.K., 1956, İslam Dini İlk Camiler Ve Osmanlı Camileri, Güven Basımevi, s. 21, İstanbul. (Creswell, Early Muslim Architecture, Part One, Oxford, 1932, s. 4).

Şekil 2.2. Kible istikameti değiştikten sonra Creswell'e göre Hz. Muhammed'in Medine'deki evi.

2.2. İlk Mescidin Doğuşunda Rol Alan Faktörler

Bilindiği gibi namaz esnasında kıbleye dönmek, toplu bir halde cemaatle namaz kılındığında, safa girmek gerekmektedir. Farz namazlarında ise, safların en önünde duran imama uyularak ve topluca hareket edilerek kılınmaktadır. İlk safa namaz kılmak peygambere yakın olmak demektir. Bunun da sevabı büyüktür. Bunun içindir ki, ilk saf mümkün olduğu kadar geniş tutulmuş, diğer saflarda da birinciye uyulmuştur.

Hz. Peygamberin ilk safa verdiği önemi hadis kitapları yazar (3). Böylece Medine'deki ilk cami in planı kendiliğinden belirmiş olmaktadır. İlk cami mimarları, müslümanların dinî düşüncesini çeşitli şekillerde ifade etmekten başka bir şey yapmamışlar, peygamberin emrine uymuşlardır. Camilerin derin olmaktan çok geniş olması bundandır. Kare planlı cami sahalarının kible duvarı boyunca dar dikdörtgen şeklindeki gölgelikleri (zulla) bu ihtiyacın doğal bir sonucudur. Bundan amaç, saf adedinin kiblede itibaren arkaya doğru fazlalaşarak imamın sesinin duyulmasına engel olmak ve toplu bir şekilde Allah'a ibadette mümkün olduğu kadar ön saflarda bulunmak arzusudur.

Avlu, geç kaldıkları için cami in içinde yer bulamayan müslümanların namaza katılmalarını sağlamak düşüncesinden doğmuştur. Avluyu çeviren revaklar da, cami in nizamını bozmadan namaz kılanların durumlarını iyileştirmek yolunda bir denemedir. Peygamberimiz zamanında Medine cami inin doğu ve batı yönlerinde revaklar yok idiyse de, kiblenin Kudüs'e yönelmiş olduğu zamanlarda hem kuzey tarafında bir "zulla" (kapalı namaz yeri), hem de güney tarafında kapalı bir yer vardı ki buralarda namaz kılınırdı. Namaz kılınan yerin diğer önemli bir elemanı da "mihrap" tır. İmamın tek başına tuttuğu saf yeri, duvara bir hücre açılmasıyla tasarruf edilmiş, dışarıdaki saflardan biri içeriye alınmıştır. Bu bakımdan mihrabın kilise "absid" inden doğduğu (4) iddiası da kendiliğinden geçersiz hale gelmektedir.

(3) "Nâs, ezan okumakta ve saf-ı evvelde neler olduğunu bilseler de onlara nâil olmak için kur'a atmaktan başka çare bulamasalar, kur'a atarlar" (Buhârî).

"Saf-ı evveldekilere Allah-ı Teala rahmet, melekler dua ederler."

"Erkeklerin en hayırlı safları ilkleridir. Sevabı en az olanları geridekilerdir (İbn Mâce).

Bkz. Sahih-i Buhârî Muhtasarı. Zeynüddin Ahmed, b. Ahmed, b. Abdillatif ez-Zebidî'den. ter.: Ahmet Naim, 2. cilt (İstanbul 1926-28). s. 470-471.

(4) Van Berchem, Notes d'Archeologie Musulmane (Journal Asiatique, 1891'den ayrı basım), s. 21.

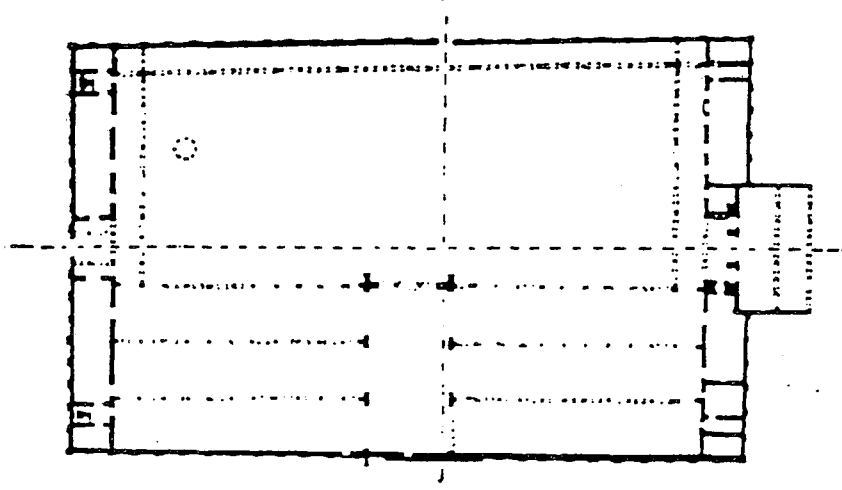
Camiin "minber" ve "maksüre" gibi unsurlarına gelince maksüre halifelere mahsus olup parmaklık veya kafesle ayrılmış bir yerdir. Yalnız hükümet merkezi olan şehirlerin bazı camilerinde bulunur. Minber hutbe içindir, yalnız cuma namazının kılındığı camilerde yer alır. Bütün bu düşüncelerden de, cami planlarının oluşumunda tesadüfden çok, fonksiyonun rol oynadığı görülmektedir.

2.3. Emeviler'de Cami Mimarisi (661-750)

Emeviler devri, İslamiyetin, islam sanatının genişleyip yayıldığı bir devirdir. Ümeyye Camii; bu devrin önemli eserlerinden biridir. Plan şeması sonradan pek çok camie örnek olmuştur. Camii; Halife Velid zamanında (705-715) yıkılan bir kilisenin yerine inşa edilmiştir. Plan düzeni olarak, hem Medine Camii planından hem de yerine yapıldığı eski kiliseden izler taşır. İki sütun sırası, 37 metre derinliğinde ve 136 metre eninde dikdörtgen biçimindeki yapıyı mihrap duvarına paralel (enine) üç sahına ayırır. Doğudan batıya uzanan sahnınların düzenini bunlardan sekiz metre daha yüksek, kuzeyden güneye giden geniş bir orta sahnın keser. Burada yüksek bir kubbe bulunmaktadır. Sekizgen kasnaklı bu kubbe, mermerle kaplı dört büyük ayağın taşıdığı dört kemere oturur ve dikine sahnının çatısından dışarı yükselir. Kemerlerden kubbeye geçiş dört köşedeki tonoz bingilerle (tromp) sağlanmıştır. Caminin kuzey cephesi önünde, eni camiyle aynı, derinliği camiden biraz fazla, üç yanı iki katlı revaklarla çevrili bir avlu vardır. "Şam Cami-i Kebiri olarak ta bilinen yapı, islam dininin ilk büyük camilerinden biri olarak kabul edilmektedir (Şekil 2.3).

Emeviler'in saltanatı zamanında yapılmış olan büyük camilerden biri de Kudüs'de kurulan "Mescidü'l-ksâ'dır. "Bu cami, kible duvarına dikey uzanan geniş bir orta sahnınla daha dar iki sahnından oluşmaktadır. İçeride kible duvarı boyunca enine uzanan bir sahnın, tam mihrabın önünde geniş orta sahnını kesmektedir. Burada meydana gelen kare bölüm, bir kubbe ile örtülmektedir." (5). Görüldüğü gibi, islâmın, Mescid-i Nebvi'nin etkisi altında kalınmıştır.

(5) S.K.YETKİN, 1959, İslam Mimarisi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları: 2, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, s. 9-16.

Şekil 2.3. Şam Ümeyye Camii. Plan (Creswell'den)

2.4. Abbasiler'de Cami Mimarisi (750 - 1258)

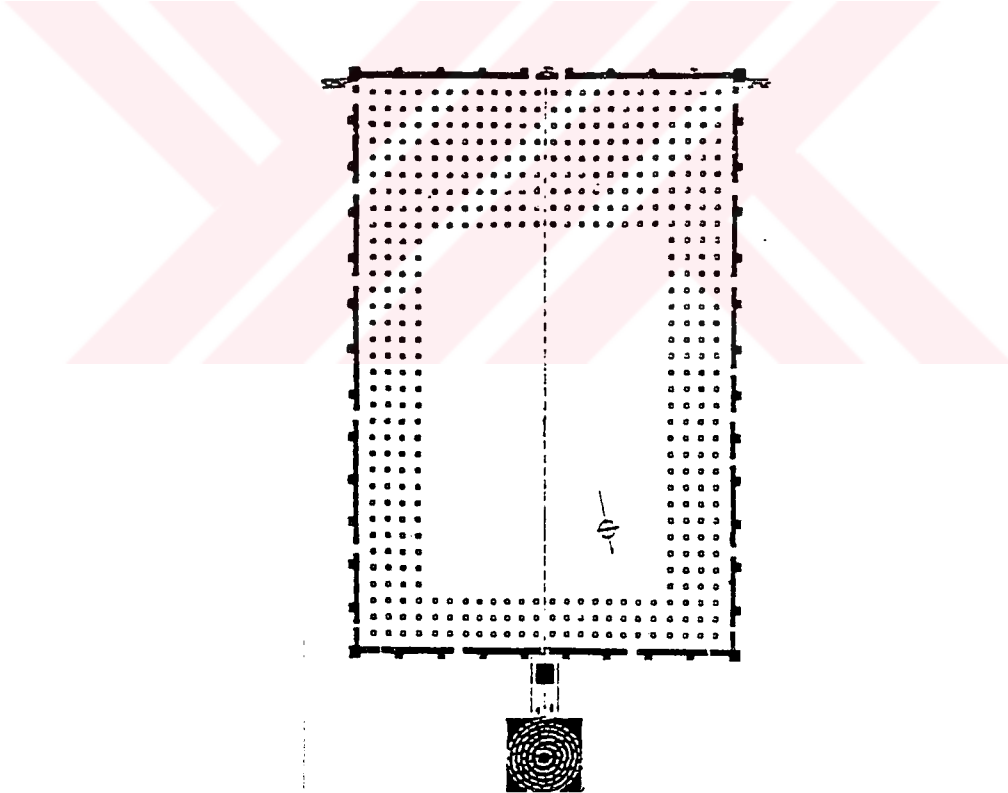
Abbasilerin Bağdat'da ve Rakka'da yaptırdıkları camilerinden hiçbir şey kalmamıştır. Bunların varlığını tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Buna karşılık Samarra'daki Camiü'l-Kebir ile daha kuzeyde bulunan Ebü Dulef Camii'nden, ilk durumlarını belli eden kalıntılar halâ ayakta durmaktadır.

Irak'ta Bağdat'ın 130 km. kadar kuzeyinde bulunan "Samarra Camii"; Abbasi halifesi Mütevekkil tarafından 846-852 yılları arasında yaptırılmıştır. Günümüze yıkıntı halinde ulaşabilen cami, bir kapalı bölümle bir avludan oluşan, tuğladan bir yapıydı. Planı 156 m. x 240 m. ölçülerinde ve dikdörtgen biçimindeydi. Yaklaşık 37.500 m² büyüklüğündeki bu alanda 70 bin kişi namaz kılabilirdi. Bu boyutlarıyla Samarra Camii, San Pietro Bazilikası (15.000 m²), Ayasofya (7.000 m²) ve Köln katedrali (6.000 m²) gibi kendinden önce ve sonra yapılmış dünyanın en büyük tapınaklarının başında yer alıyordu (Şekil 2.4).

Samarra Camii'nin bir benzeri de kuzeyde, 861-862 tarihlerinde yapılmış olan Ebu Dulef Camii'dir. Cami içte, kuzeyden güneye 213, doğudan batıya 135; revaklarla çevrili olan avlu da 155.80 x 103.93 m. ölçüsündedir. Camiin içinde kibleye dikey durumda, beş kemer gözlü 17 sahn vardır. Orta sahn diğerlerinden

daha geniştir. Dipte, kibleye paralel olan çifte sahnın orta sahnıyla birlikte bir "T" şekli meydana getirmektedir. Haremin doğu ve batı yanlarındaki ikişer sahnın, avlunun kuzey duvarına kadar uzamakta, 14 metre derinlikteki yan revakları oluşturmaktadır. Kuzey revakı üç kemer gözlüdür. Birbirinin aynı olan iki cami arasındaki önemli farklılık, Ebu Dulef camisinde ayakların üstünde, çatıları tutan kemerlerin oluşudur (6) (Şekil 2.5).

Abbasiler devrinde yapılan camilerin en belirgin özelliklerinden birisi "büyüklük" fikridir. Çağında, en büyük siyasi teşekküllerinden biri olan Abbasiler, diğer mimari eserlerinde olduğu gibi, dini mimaride de ölçeği oldukça büyük tutmuşlardır.

Şekil 2.4. Samarra, Camiü'l-Kebir. Plan (Creswell'den)

(6) Yetkin, S.K., A.g.e., s. 82-86.

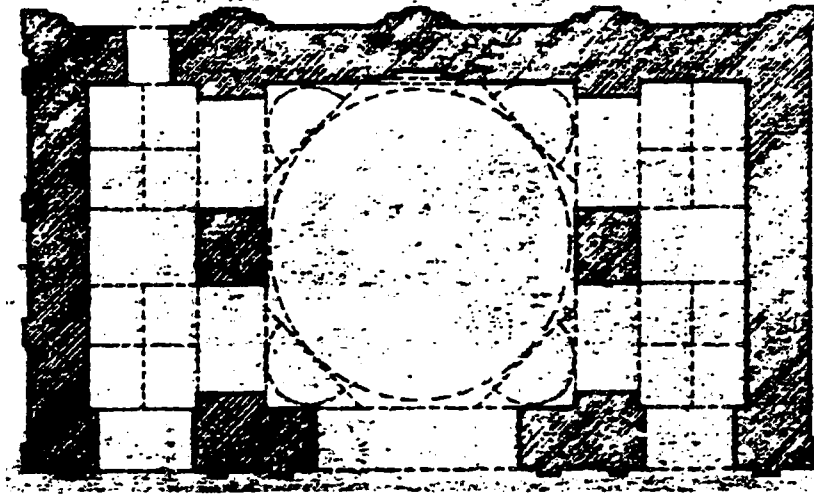

Şekil 2.5. Samarra. Ebu Dulef Camii. Plan (Creswell'den)

2.5. Karahanlılar'da Camii Mimarisi (840-1211)

Karahanlılar döneminde ilk camiler kerpiçten yapılmıştır. X. yy'dan kalma Mezar-ı Şir kebir Camii, dört duvar üzerine kerpiçten yapılmış tromplu bir kubbeden ibarettir. Kerpiçten tuğla mimarisine geçiş birdenbire olmamıştır. Hazara'da Kışlak Camii'nde kerpiç ve tuğla karışık olarak kullanılmıştır. Cami, planı ve mimarisi bakımından inanılmaz bir gelişme göstermektedir. 30 m. çapında alçak yuvarlak payeler üzerine sivri kemerlerle oturan 5.50 m. çapında kubbe dört yandan tonozlarla çevrilmiş olup köşelerde, ortalama 3.60 m. çapında birer küçük kubbe ile küçük ölçüde bir merkezi plan şemasını ortaya koymaktadır (7).

(7) O. ASLANAPA, Türk Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayını / 1196 Cilt I-II, Kültür Eserleri Dizisi / 158, s. 19.

Şekil 2.6. Karahanlı Talhatan Baba Camii. (O. Aslanapa'dan)

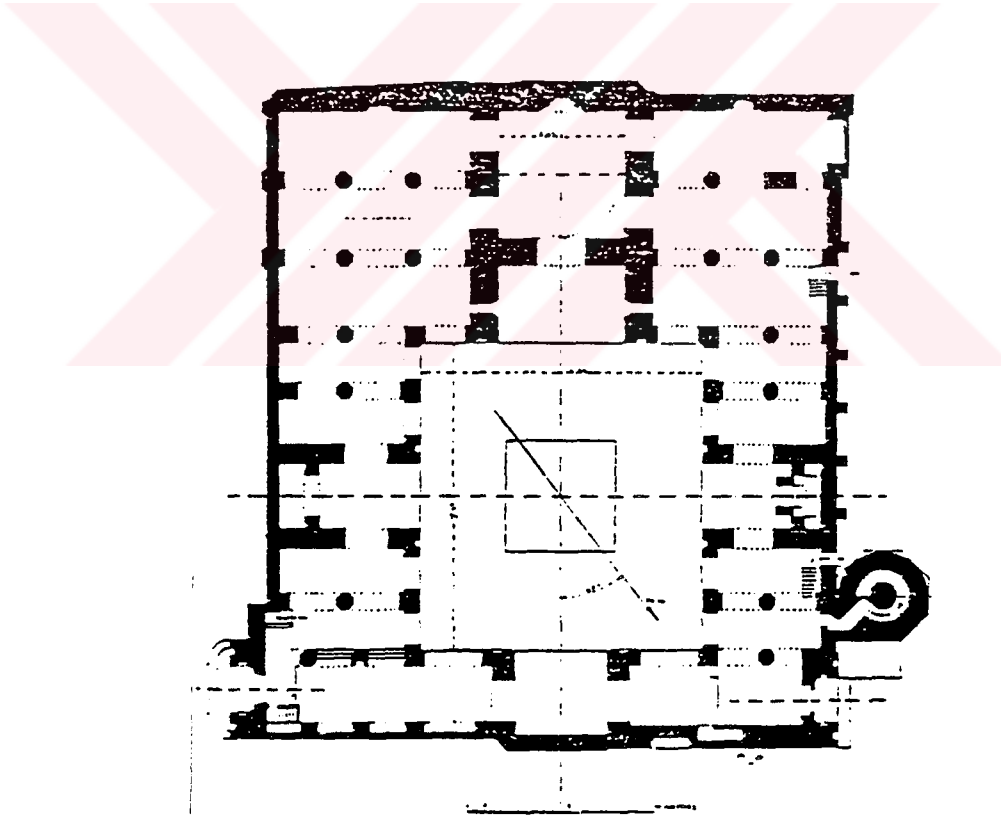
XVI. yy. Osmanlı Mimarisinde büyük ölçüde ortaya çıkan merkezi planlı, dört yarım kubbeli camiler bakımından XI. yy. Karahanlı yapısı olan Talhatan Baba Camii çok ilgi çekicidir. Eski Merv'in 30 km. yakınında bulunan camii, 8 x 10 m. boyutlu dikdörtgen biçiminde, yanlara doğru küçük tonozlarla genişletilmiş, tek kubbeli bir yapıdır (Şekil 2.6). XVI. yy'da Mimar sinan'ın tek kubbeli camileri, aynı prensiple yanlara doğru genişletilerek mekan mimarisi araştırmalarına başlaması dikkate değer. XI. ve XII. yy'larda tuğla mimarisinin parlak gelişme dönemi başlamıştır. Büyük Selçuklularla başladığı zannedilen Türk Camii Mimarisinin gelişim süreci, Karahanlılar'da önemli adımlar katetmiştir.

2.6. Büyük Selçuklular'da Cami Mimarisi

Selçuklular, İran'da Türk Mimarisinde daha önce başlayan gelişmeleri değiştirerek büyük ölçüde abidevi Cami Mimarisinin tipini ve şemasını ortaya koymuşlardır. İran'da Selçuklu Camilerinin bütün yeniliklerinin tek bir plan halinde

gerçekleştirildiği ilk eser, Zevvare'de 1135 tarihli Mescid-i Cuma'dır. Burada kubbe önünde mihrapla dört eyvanlı ve minareli küçük Selçuklu Camii Muazzam bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. 7.45 m. çapındaki kubbe artık planın bütünü içinde yerini almıştır. Karahanlı Kervansaraylarında ve Gaznelilerin saraylarında görülen dört eyvanlı plan şeması ilk defa bir Selçuklu camii içinde değerlendirilmiş ve bundan sonraki bütün İran ve Orta Asya Camileri için yeni bir çığır açmıştır (Şekil 2.7).

Selçuklular İran'da ilk defa orijinal bir camii mimarisi meydana getirmişler, bunun için Karahanlı Camilerinde ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmişlerdir. Plan içinde, kubbe dıştan hakim bir görünüşe sahip olmuştur (8).

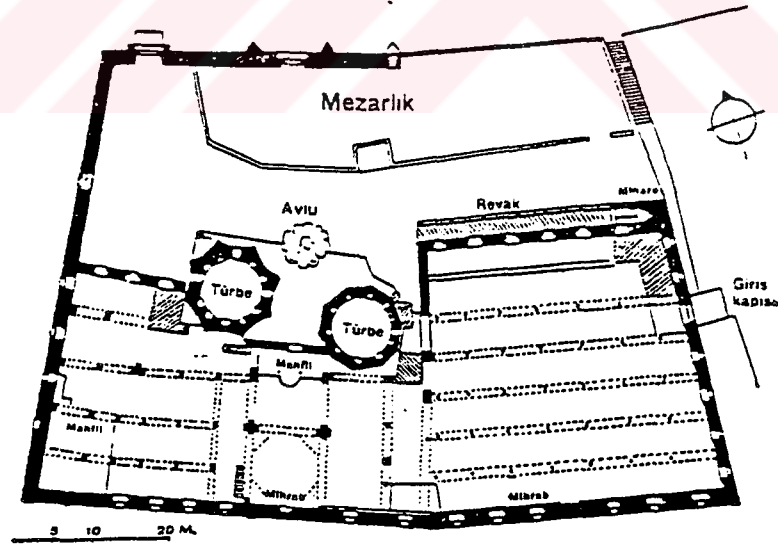

Şekil 2.7. Zevvare. Mescid-i Cuma. Plan (Godard'dan)

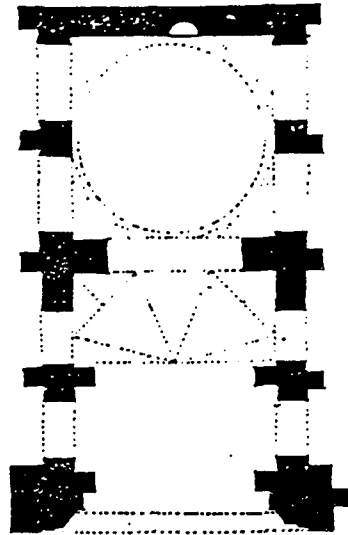
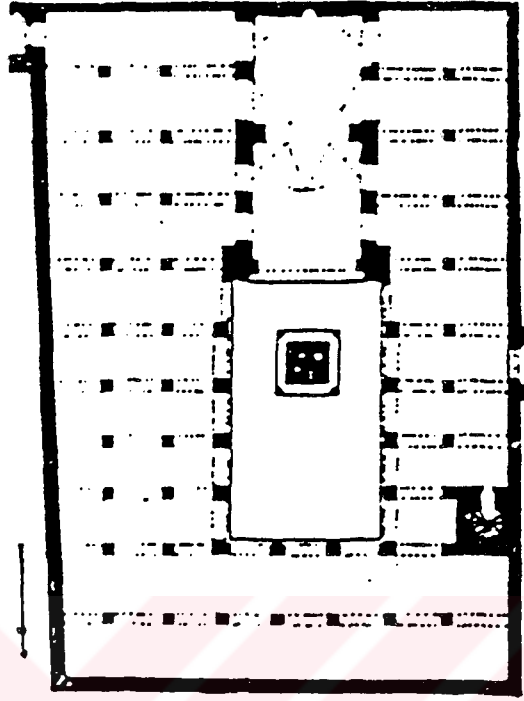
(8) O. ASLANAPA, *A.g.e.*, s. 49.

2.7. Anadolu Selçuklularında Camii Mimarisi

Anadolu Selçuklularına ait camilerde, mekanda taşıyıcı ayakların bulunması dönemin en önemli özelliğidir. Taşıyıcı sistemin, ayak ve örtü olarak ahşap veya kargir olması, diğer bir özelliktir. Örnek olarak, Konya Alaeddin Camii (1219-1237) Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Malatya Ulu Camii (1247) verebiliriz (Şekil 2.8., 2.9).

Şekil 2.8. Konya, Alaeddin Camii. Plan (Arseven'den)

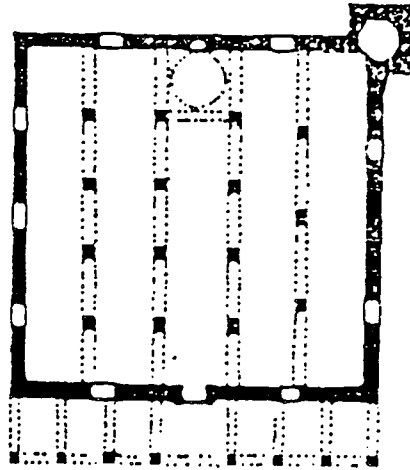

Şekil 2.9. Malatya, Ulu Camii. Eyvanın ve kubbeli kısmın planı (Gabriel'den)

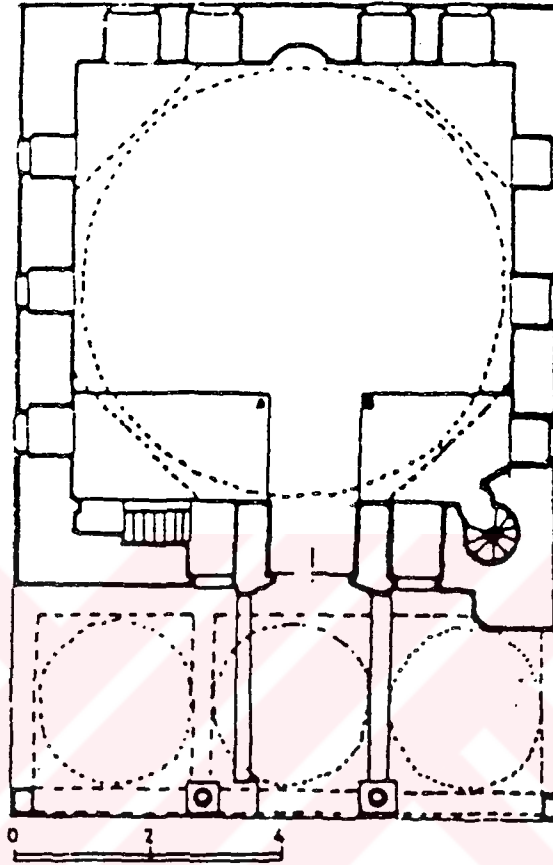
Anadolu'da Mescit, minberi olmayan, içinde cuma ve bayram namazı kılınmayan küçük mahalle camilerinin adı olup, İran'dan Türkistan'a kadar geniş ölçüde kullanıldığından farklı manada yerleşmiştir. Konya'da, onbeş yirmi kadar ayakta kalmış olan bu XIII. yy Selçuklu Mescitleri, genel olarak, kare veya dikdörtgen planlı tek kubbeli, birkaçı düz çatılı yapılardır. Çoğunun önünde tonozlu veya düz çatılı giriş yerleri bulunup bunlar bazan kemerlerle, bazen yalnız kapı ve pencerelerle dışarı açılmaktadır. Bunlar, XIV. yy'da parlak bir gelişme gösteren son cemaat yerlerinin öncüleridir.

2.8. Beylikler Dönemi Camii Mimarisi (1310-1400)

Anadolu Beylikler Dönemi Camiinde, Selçuklularda olduğu gibi düz çatılı tavanlar görülmekle beraber bu devirde tek mekana yönelişin kararı vardır. Örnek olarak, Birgi Ulu Camii (Düz tavanlı), Kastamonu İbni Neccar Camii (tek kubbeli) verebiliriz (Şekil 2.10., 2.11).

Şekil 2.10. Ulu Camii, Birgi. Plan (Gabriel'den)

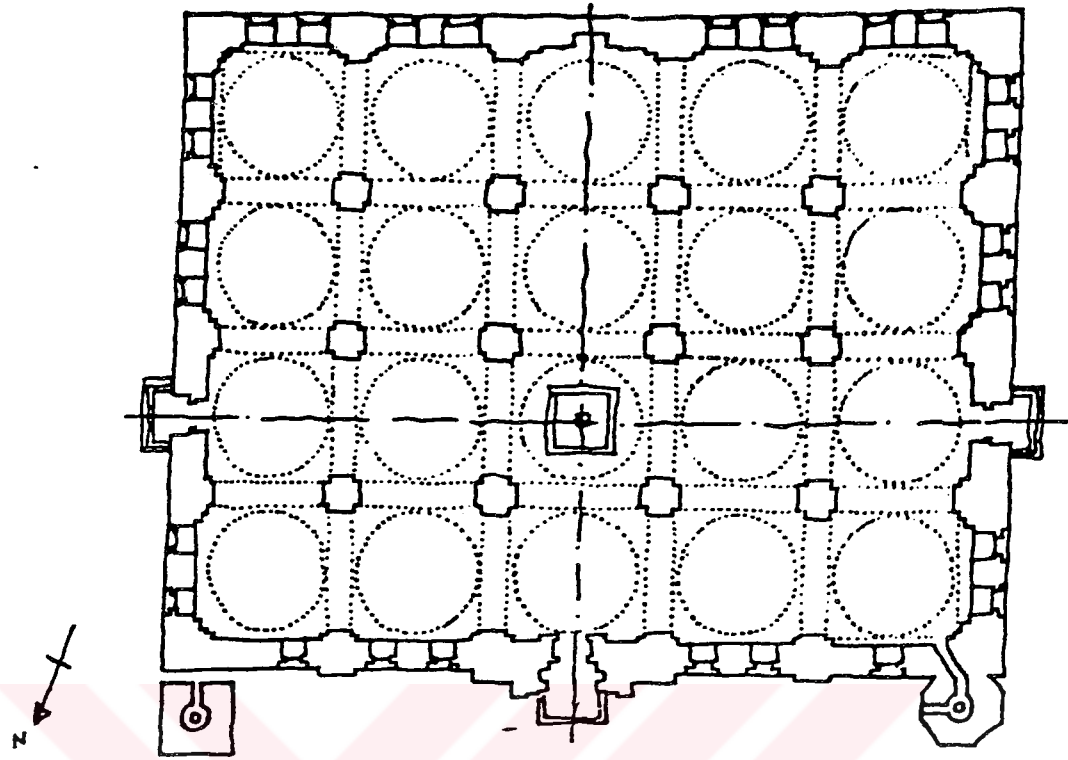

Şekil 2.11. İbni Neccar Camii, Kastamonu. Plan (A.S. Ülgen'den)

2.9. Osmanlılar'da Camii Mimarisi

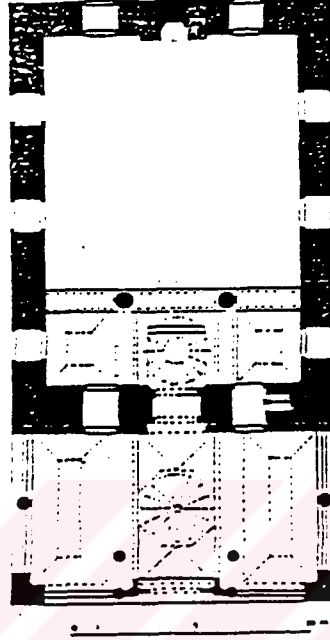
2.9.1. Erken Osmanlı Dönemi -Bursa Devri-

Osmanlı Mimarisi, (1299-1437) yılları arası Bursa Devrinde; Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi Camii anlayışının gelişme göstererek devam ettiği görülmektedir. bu devirde, camilerde çok gözlü plan basitleştirilmiş ve üzerleri yanyana gelen kubbelerle örülmüştür. Bursa Ulu Camiinde olduğu gibi (Şekil 2.12.a,b).

Şekil 2.12.a.b. Bursa, Ulu Camii. Plan ve Kesiti. H. 797-802, M.S. 1394-9 (Söylemezoğlu'ndan)

Bunun yanısıra tek mekana geçiş çareleri aranmaya başlanmış, düz çatılar ve münferit sivri kûlahlar terkedilmiştir. İznik Yeşil Camii'nde olduğu gibi (Şekil 2.13).

Şekil 2.13. İznik, Yeşil Camii. Plan (A.S. Ülgen'den)

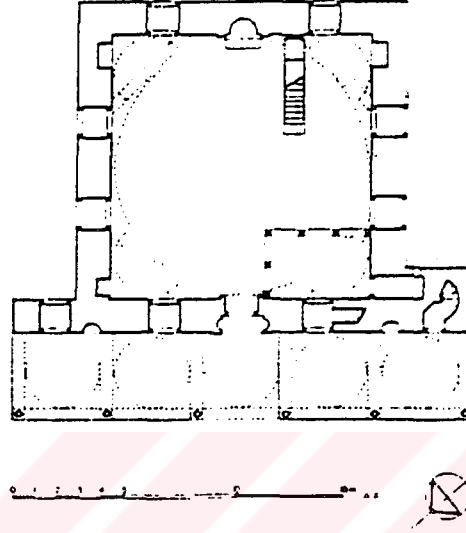
2.9.2. Klasik Osmanlı Dönemi

XV. yy'ın ortalarına doğru Osmanlı Camii Mimarisinde, tek ve büyük bir mekanın gerçekleştirilmesine yönelik önemli adım atılmıştır. Bu büyük ve Merkezi mekan, aslında gittikçe genişleyen kubbe çaplarının ortaya koyduğu sorunların çözümünü sonucunda elde edilmektedir. Yapıda varılmak istenen sonuç, artık, mekanlara örtü sağlanması olmayıp, tasarlanan merkezi kubbenin taşınmasıdır. Bunu sağlayan strüktür ne kadar rasyonel ve basit tasarlanırsa, sonuç o kadar mükemmel olmaktadır. Ana kubbenin çevresindeki örtülerin de katılımı ile caminin örtücü kabuğu altında strüktürün sağladığı bir mekan oluşmaktadır. Bu tür yapı ve strüktür ile merkezi planlı camilerin gerçekleştirildiği döneme "Klasik devir" adı verilmektedir. Klasik devirdeki anıtsal yapılarda kubbe en önemli öge olmuştur. Mimari bu devirde en üst düzeyine erişmiştir (9).

Klasik devrin tek ve merkezi kubbeli camilerinde mekansal gelişim sürecindeki önemli yapılarını incelemek gerekirse;

(9) Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. H. SEZGİN, Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul, 1984, M.S.Ü., Yayın No: 5, s. 136-142.

1538 tarihli, Haseki Sultan Camii; kare plan üzerine tek kubbeli ana örtüsü ve beş kubbeli son cemaat yeri ile İznik, Bursa ve Edirne'deki tek kubbeli camiler geleneğine bağlı olarak mekan gelişimini sürdüren bir yapıdır (Şekil 2.14).

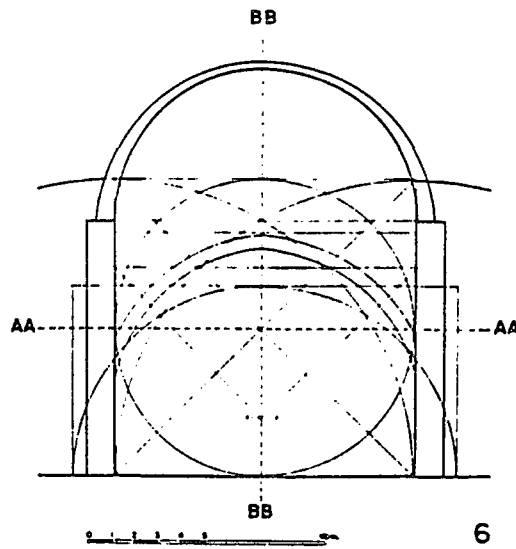
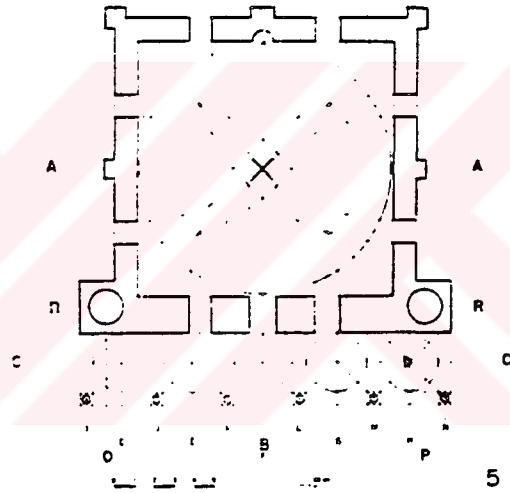

Şekil 2.14. Haseki Sultan Camii, İstanbul. Plan (A. KURAN'dan)

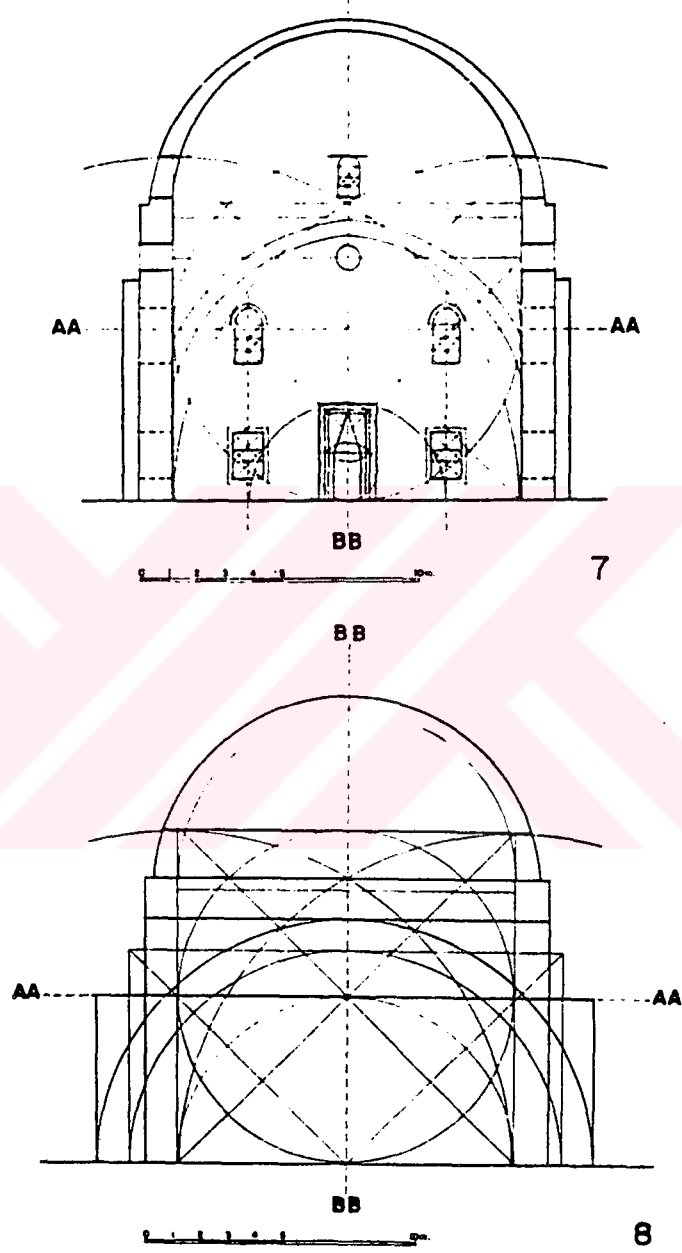
1563-1564 yıllarında, Konya Karapınar'da inşa edilen Sultan selim Camii, basit tek kubbeli iki minareli, beş göz revaklı sade ve simetrik bir yapıdır. Dengeli kitle kuruluşu, yatay ve düşey planda kusursuz oranları ile dikkati çeker.

Abdullah Kuran'ın bu caminin proporsiyon sistemi üzerinde yaptığı çalışma, Klasik Osmanlı Mimarisindeki modüler sisteme bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Caminin namaz kılma mekanı bir kenarı 14.20 metre olan bir karedir. Çalışmada öncelikle, karenin köşegenleri ve köşegenlerin kesiştiği merkezden geçen uzunlamasına ve enlemesine A-A, B-B aksları çizilmiştir. Karenin içine, ana kubbenin iç kenarlarını belirleyen daire yerleştirilmiştir (Şekil 2.15.a). Plan tamamlandıktan sonra, enlemesine kesit ele alınıp caminin dikey yapı ve mimari elemanlarının tesbiti yapılmıştır. Önce yan duvar ve payandaları, enlemesine eksen A-A çizgisi üzerinde dik olarak uzatılmıştır. Tabanın köşelerinden, taban uzunluğu -ki bu mesafe ana karenin bir kenarına eşittir- yarıçap olarak alınıp iki yay çizilmiştir. Yayların BB-BB eksenini üzerinde kesişme noktaları beden duvarlarının yüksekliğini vermiştir. Bu seviye, düz çizgiyle tesbit edilerek üzerine ana kubbenin iç kenarlarını belirleyen yarım daire oturtulmuştur. yayların yarım daire ile kesişme noktaları kubbe pencerelerinin kemer merkezleri seviyesini vermiştir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Ana karenin bir kenarı dikey planda beden duvarları yüksekliğine değil, tabandan kubbe pencereleri üstüne kadar olan mesafeye eşittir (Şekil 2.15.b). Aynı şekilde

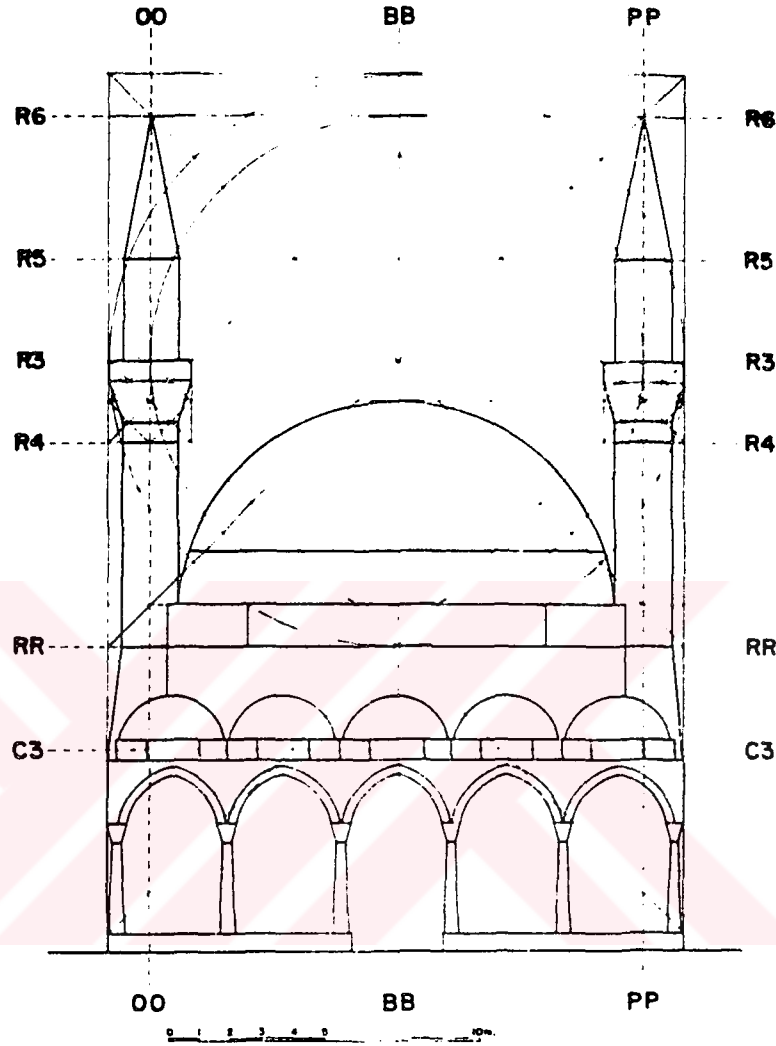
caminin diğ er plan elemanları, geometrik ilişkilerle tarif edilmiştir. Son çalışma, minare elemanlarının yerlerini bulmak yolunda olmuştur. Önce, O-O ve P-P eksenleri dikey planda uzatılarak OO-OO ve PP-PP eksenleri çizilmiştir. Minarelerin kare kürsüleri son cemaat revakının saçak seviyesinde kesilmekte, üçgenli pabuçlar ise ana kubbe kasmağı taban seviyesine (PP-PP) kadar yükselmektedir. Son cemaat revakının alt köşelerinden uzatılan köşegenlerin OO-OO ve PP-PP eksenleriyle kesiştikleri noktaların minare şerefelerinin merkezleri olduğu ortaya çıkmıştır (Şekil 2.15.c). Sunulan örneğ in çizimlerinde sadece bir-iki yerde, ana karenin bir kenarının ve beden duvarlarının kalınlığ ının tesbitinde desimetre kullanılmıştır. Diğ er bütün ölçüler perg el ve 45 derecelik üçgenle bulunmuştur.

Şekil 2.15.a. Karapınar, Sultan Selim Camii'nin Proporsiyon sistemi üzerinde A. KURAN'ın yaptığı çalışma. Plan Düzeni.

Şekl 2.15.b. Karapınar, Sultan Selim Camii. Kesit Düzeni.

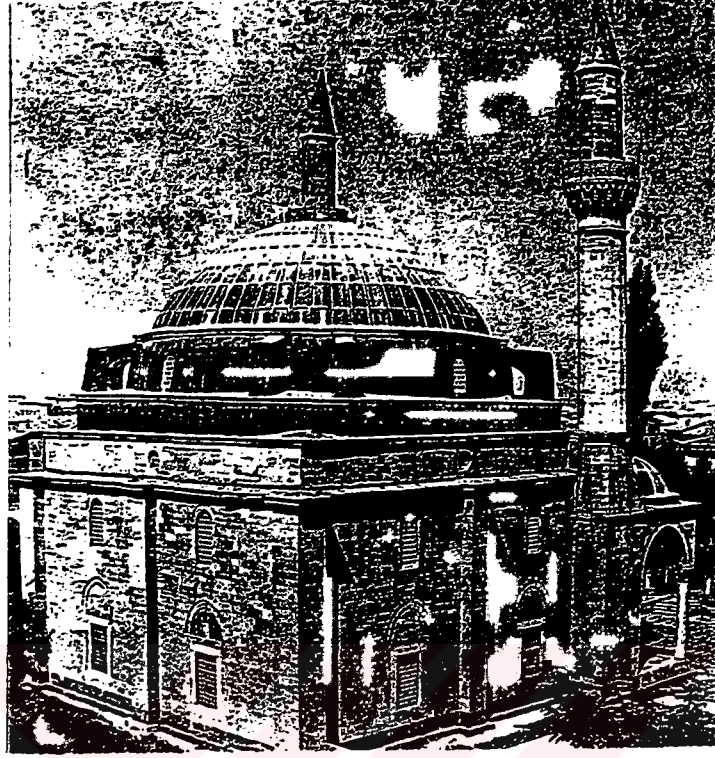

Şekil 2.15.c. Karapınar, Sultan Selim Camii. Cephe Düzeni (A. Kuran'dan)

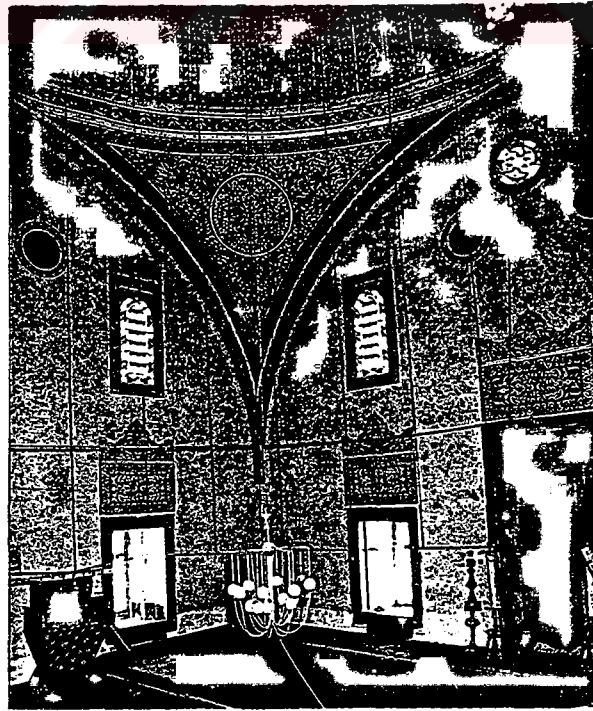
Çizimlerden de anlaşılacağı üzere Karapınar'daki II. Selim Camii'nde belirli geometri ilişkileri bulunmaktadır ve bu ilişkilerde esas ölçüler ana kubbenin yarıçapı ile iç mekan karesinin kenarı ve köşegenidir (10) (Resim 2.1.a, b).

Osmanlı Mimarisininin temel birimi kubbeli kare-küp olmuştur. Tek kubbe; küçük çaplı camilerde gelişimini sürdürmüş, daha büyük satırlı camilerde tek

(10) Abdullah KURAN, "Mimar sinan Yapısı Karapınar II. Selim Camii'nin Proporsiyon Sistemi Üzerine Bir deneme", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara.

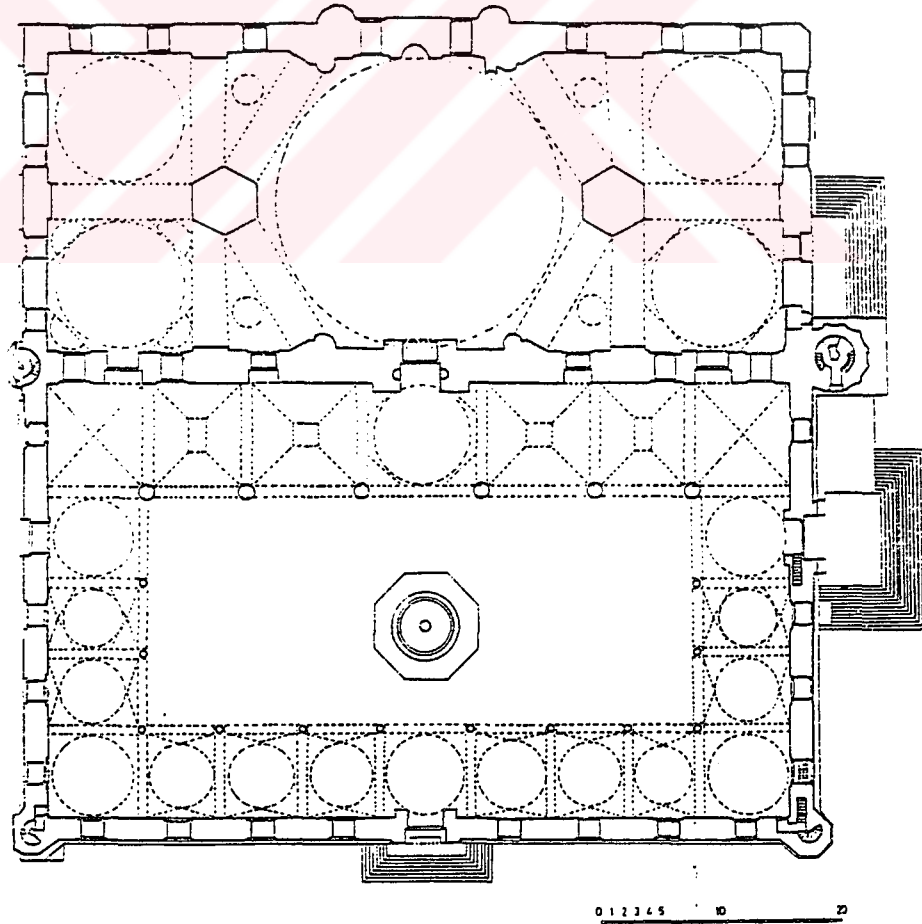
Resim 2.1.a. Karapınar, Sultan Selim Camii. Dış Görünüş.

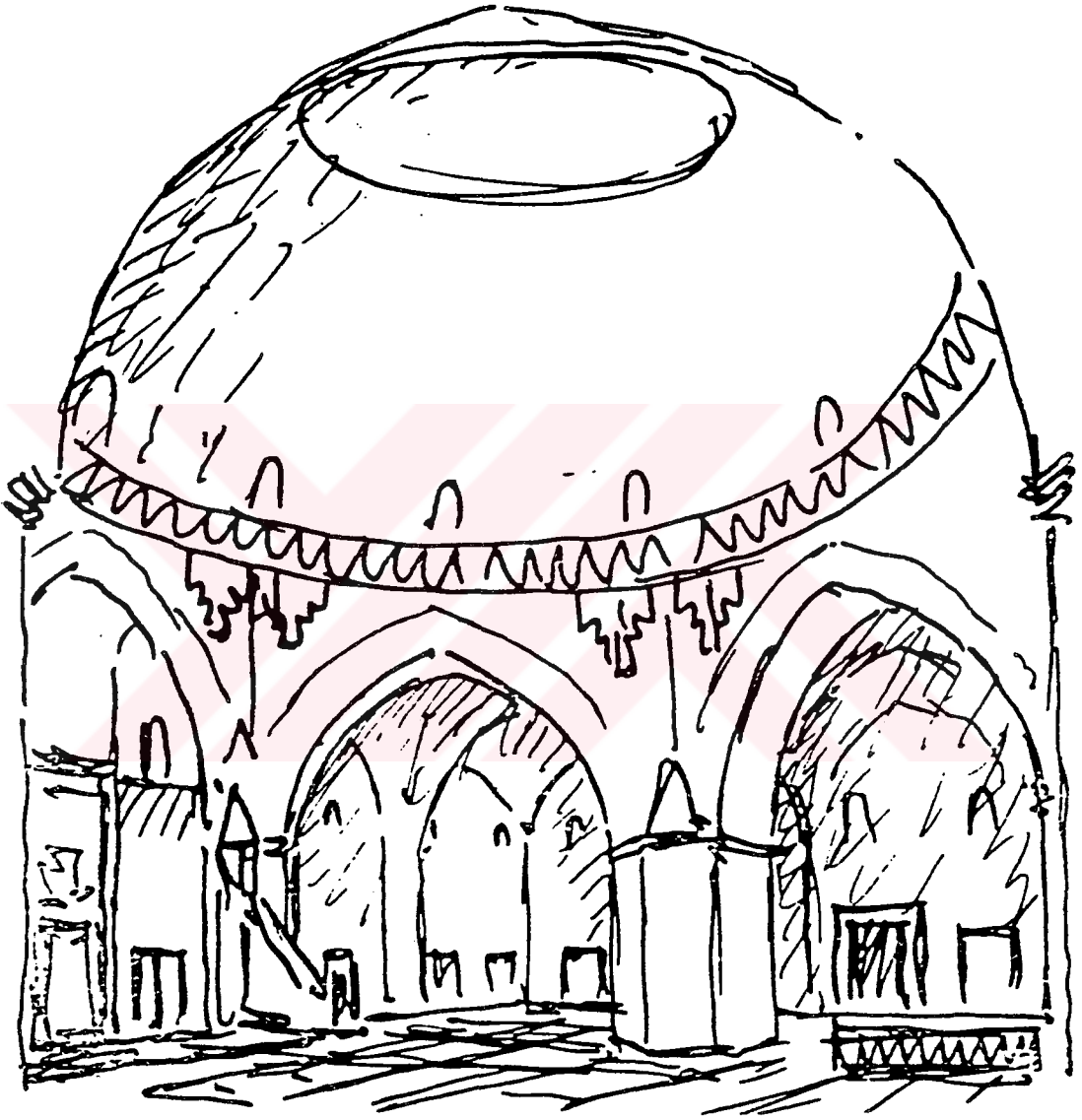
Resim 2.1.b. Karapınar, Sultan Selim Camii. İç Görünüş.

kubbenin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu aşamadan sonra yapılacak olan; temel birim kubbenin, yardımcı elemanlarla desteklenerek camii iç mekanını büyütmek olacaktır. Bu düşünceyle Osmanlı Camii merkezileşerek, iç mekanın orta kubbe altında toplanması amaçlanmıştır.

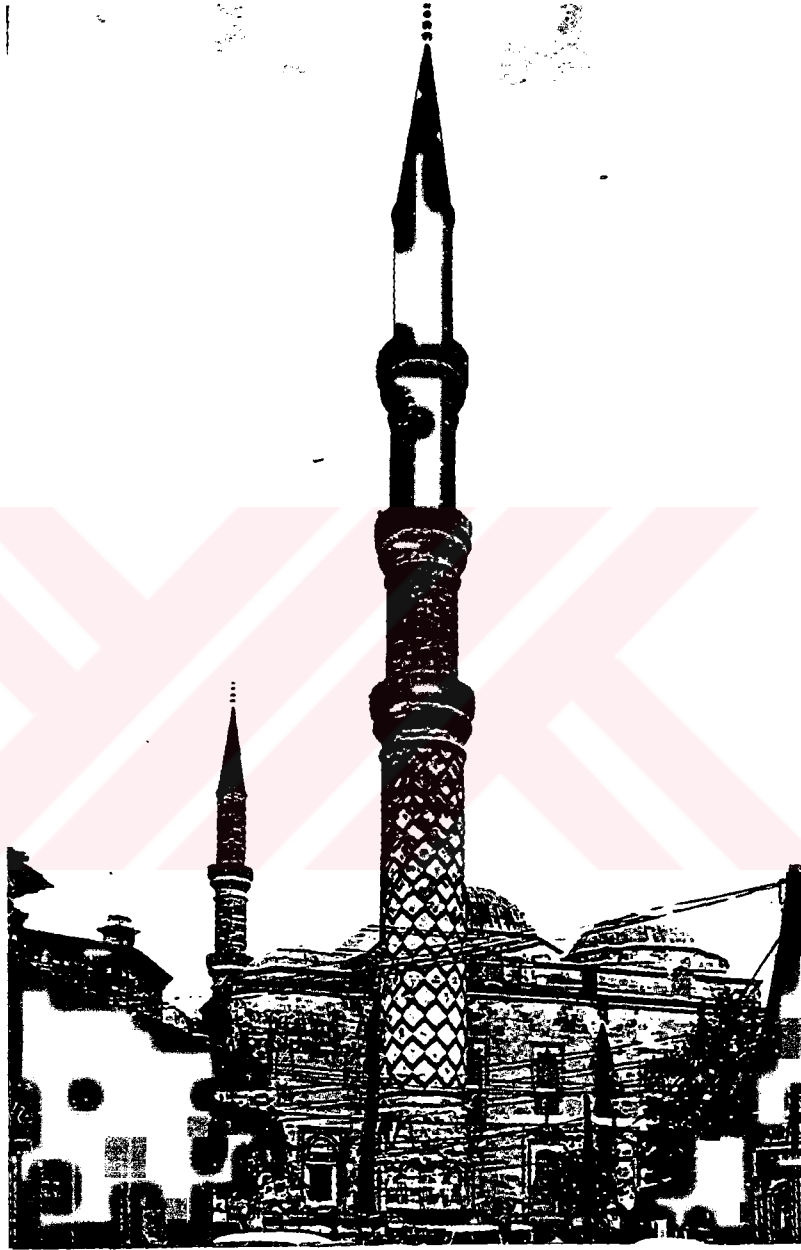
Edirne'de 1437-1447 tarihleri arasında yaptırılan üç şerefeli camii, Klasik Osmanlı Mimarisininin başlangıcı olarak kabul edilebilir. bu binada ilk göze çarpan detay caminin iç avlusudur. Çünkü Bursa üslubundaki camilerde böyle bir mimari özellikte bir iç avlu yoktur. Cami sahnı altı büyük ayak üzerine inşaa edilmiş olan büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Alugeni esas alan bu mekanlar, Türk mimarisine ait bir gelişim sayılabilir (Şekil 2.16.a. b) (Resim 2.2).

Şekil 2.16.a. Üç Şerefeli Camii, Edirne, Plan (Metin Sözen'den)

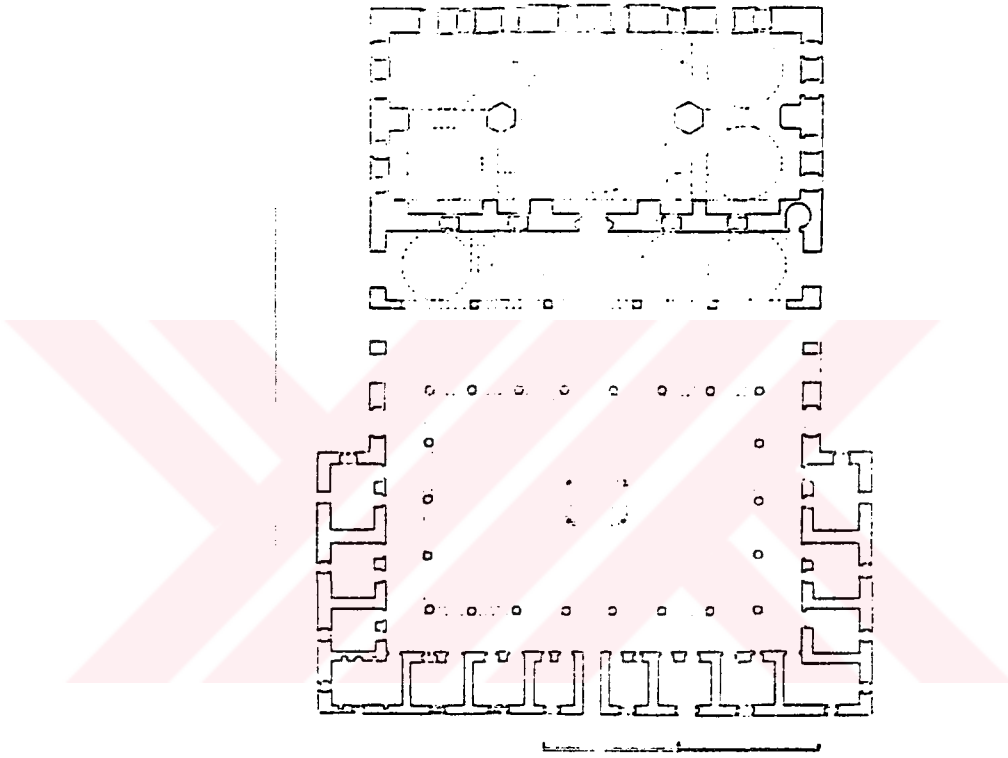

Şekil 2.16.b. Edirne Üç Şerefeli Camii.İç görünüşü
(H. K. Söylemezoğlu'ndan)

Resim 2.2. Edirne, Üç Şerefeli Camii. Dış Görünüş

Sinan Paşa Camisinin Plan kurgusu, Karahanlılara kadar uzanır. Aynı zamanda Edirne'de üç şerefeli caminin plan şemaları daha küçük boyutlar içinde bu camiide tekrarlanmaktadır. Buna benzerlik üçüncü boyutta değişmektedir (11). Bu camiide, üç şerefeliden farklı olarak yapılan değişiklikler, son cemaat yerinin ana mekana katılmasıdır (Şekil 2.17).

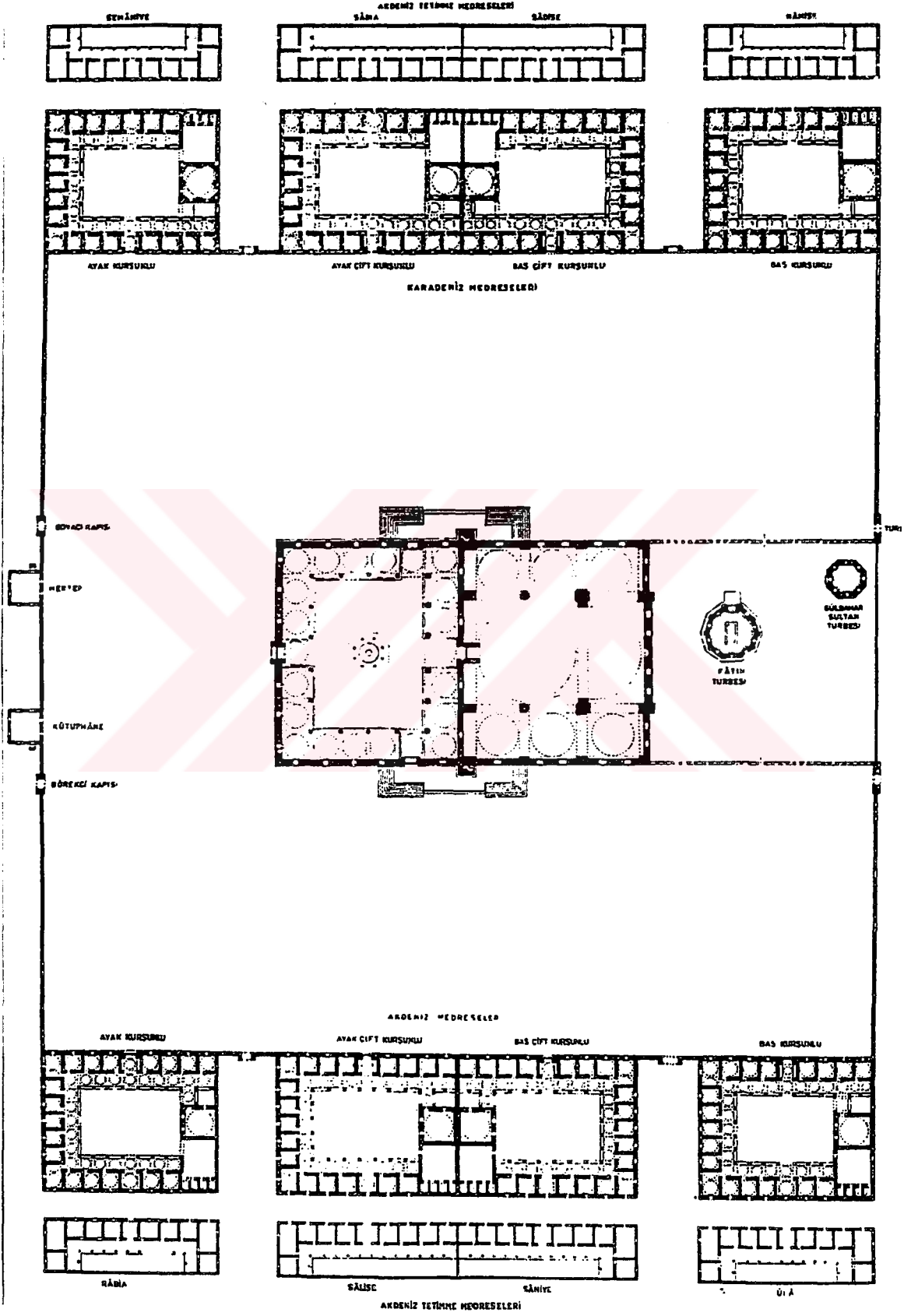

Şekil 2.17. Sinan Paşa Camii, Beşiktaş, İstanbul. Plan (A. Kuran'dan)

İstanbul, Eski Fatih Camii (1471) etrafındaki sosyal ve kültürel binalar ile birlikte ilk düzenli Osmanlı külliyesidir. Fatih Camiinde asıl yenilik getiren eleman yarım kubbedir. Bu; kubbeli merkezi mekana doğru ilk adımdır. Çünkü ayrı ayrı tariflendirilmiş iki kubbeyle örtülü mekan yerine bir tam ve bir yarım kubbe; mekan birliğine götüren önemli bir yeniliktir. Fatih Camisi de, Edirne'deki üç şerefeli gibi bir geçit yapısıdır. Buradaki mekanın özelliği; doğrudan doğruya esas kubbenin altına girmesidir (12) (Şekil 2.18).

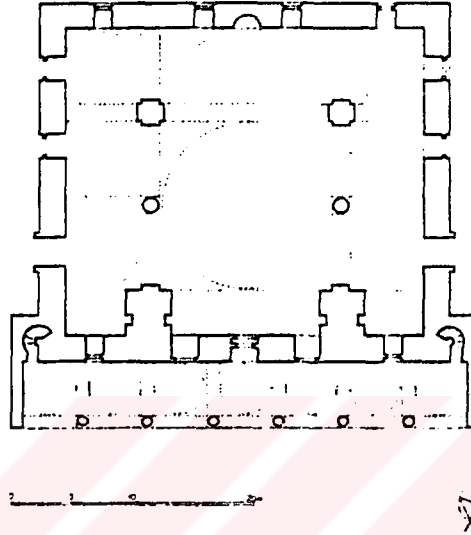
(11) H. GÜNDOĞDU, "Sinan ve Sanat Anlayışı" Milli Kültür Dergisi, Ankara, Sayı: 61, s. 41.

(12) H. SEZGİN, Türk Ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul, 1984, M.S.Ü., Yayın No: 5, s. 137, 138.

Şekil 2.18. Eski Fatih Camii ve Külliyesi, İstanbul. Plan: (A. Kuran'dan)

Yine aynı mekansal özellikleri taşıyan, Konya Sultan selim Camisi de (1566): yanları üçer kubbeli, ortası, güney yönde bir yarım kubbe ile desteklenmiş 16 m. çapında merkezi kubbeli bir hacim örtüsüne sahiptir (Şekil 2.18).

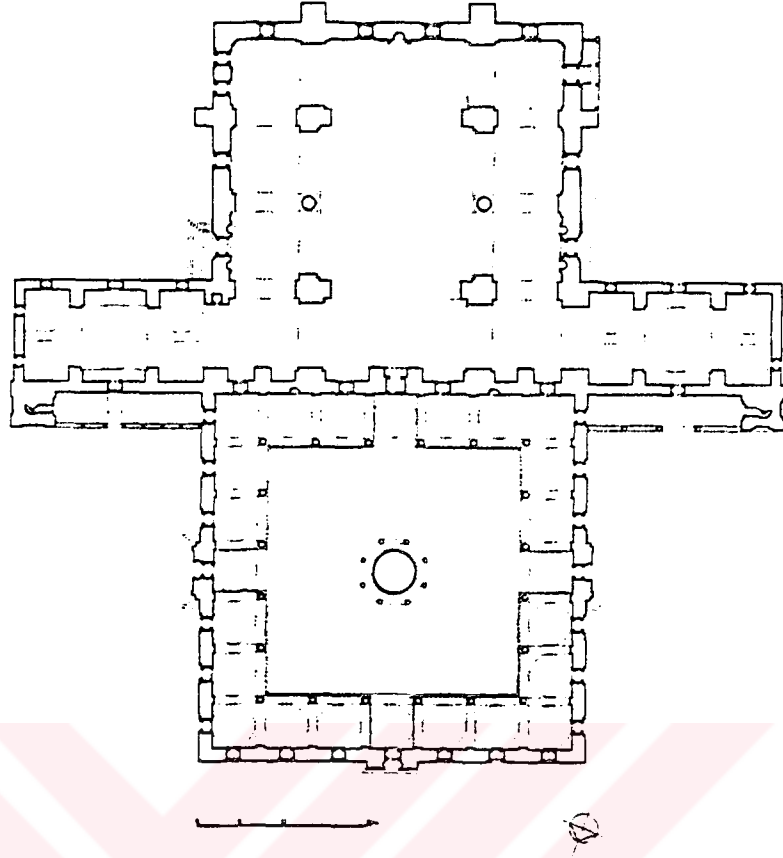

Şekil 2.19. Sultan Selim Camii, Konya. Plan (A. KURAN'dan)

Merkezi plana doğru mekansal gelişim İstanbul'daki Bayezid Camii'nde (1502) sonuca götürecektir bir adım daha atmaktadır. Kubbe çapı 18.00 m. olan camii, kendinden önce gelen bütün camileri mekan tesiri itibariyle geçmektedir. Camiide; büyük kubbenin çapının yerden yüksekliğine oranı, yanlardaki küçük kubbe çaplarının yerden yüksekliklerine oranına eşittir. Bu mekanın en belirgin özelliği yan hacimlerin tamamen ortaya açılmış olmalarıdır. Yan sahınlarda, duvar kenarında oturulduğu zaman kubbenin de bir kısmı görülebilmektedir.

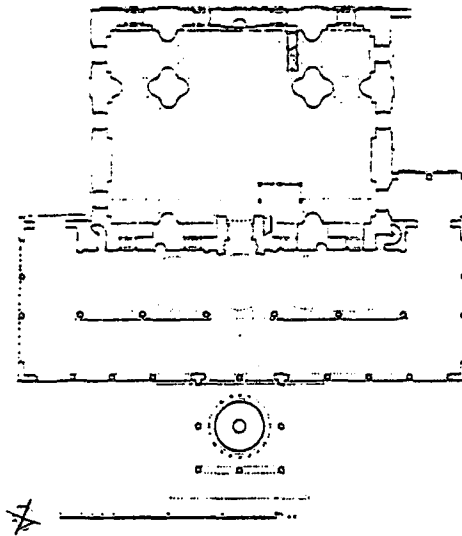
Bayezid Camii planında esas kubbenin yan çapını bir ünite olarak kabul edersek plan her iki yönde de dört ünite etmektedir. Plandaki her kareye örtüde tam bir karşılık vardır. Dört kare ihtiva eden orta mekana esas kubbe, iki kareye yarım kubbe şeklindeki böyle ideal ve rasyonel bir usul bulunduktan ve denendikten sonra; niçin örtüde başka elemanların tercih edilmedikleri kısmen tahmin edilebilir. Bu adeta dünya ile Allah'ın aynılığını ifade eden tasavvufi zihniyetin sembolleşmesidir. Bu oluşumun mekan birliğine etkisi ortadadır (13) (Şekil 2.20).

(13) D. KUBAN, Osmanlı Dini Mimarısında İç Mekan Teşekkülü, İstanbul, 1958, s. 29-31.

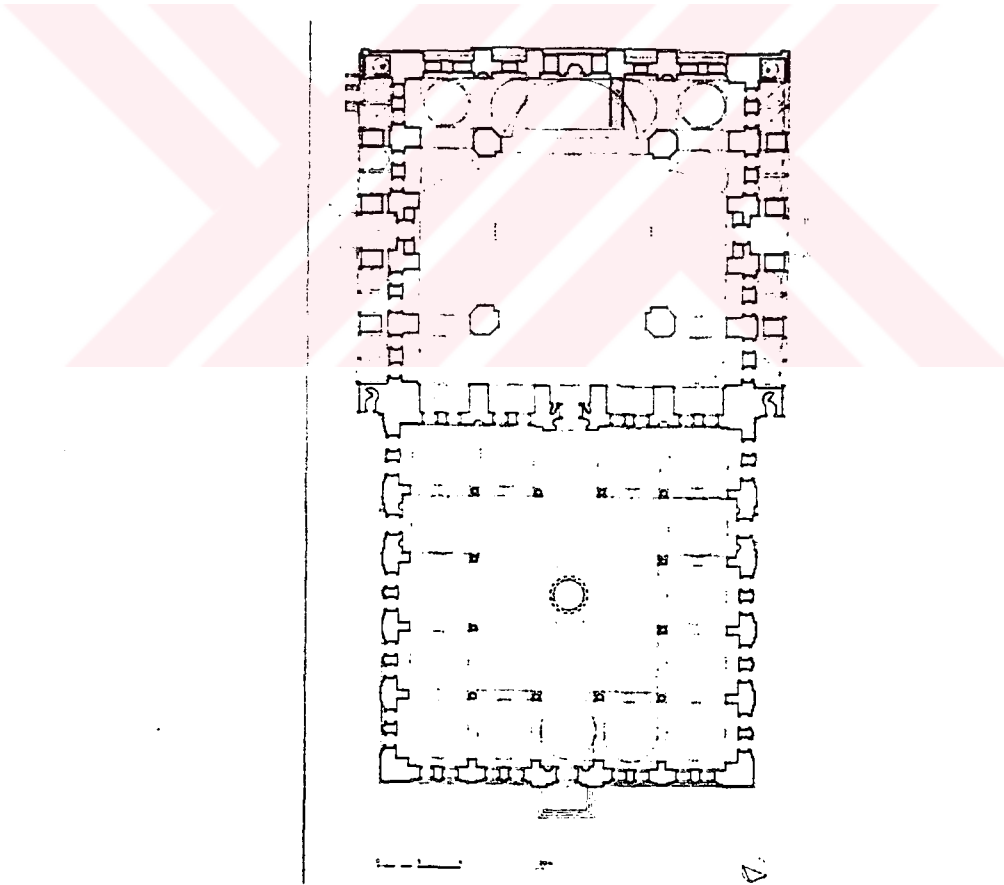
Şekil 2.20. Bayezid Camii, İstanbul. Plan (A. Kuran'dan)

Üsküdar Mihrimah sultan Camii'nde (1547-48); Bayezid Camii'nden bir adım daha ileri gidilerek, merkezi kubbenin iki yönünde bulunan yarım kubbelere, bir üçüncüsü katılmıştır. Böylelikle esas kubbe, üç yanından yarım kubbelerle sınırlanarak tek ve büyük mekana biraz daha ulaşılmıştır (Şekil 2.21).

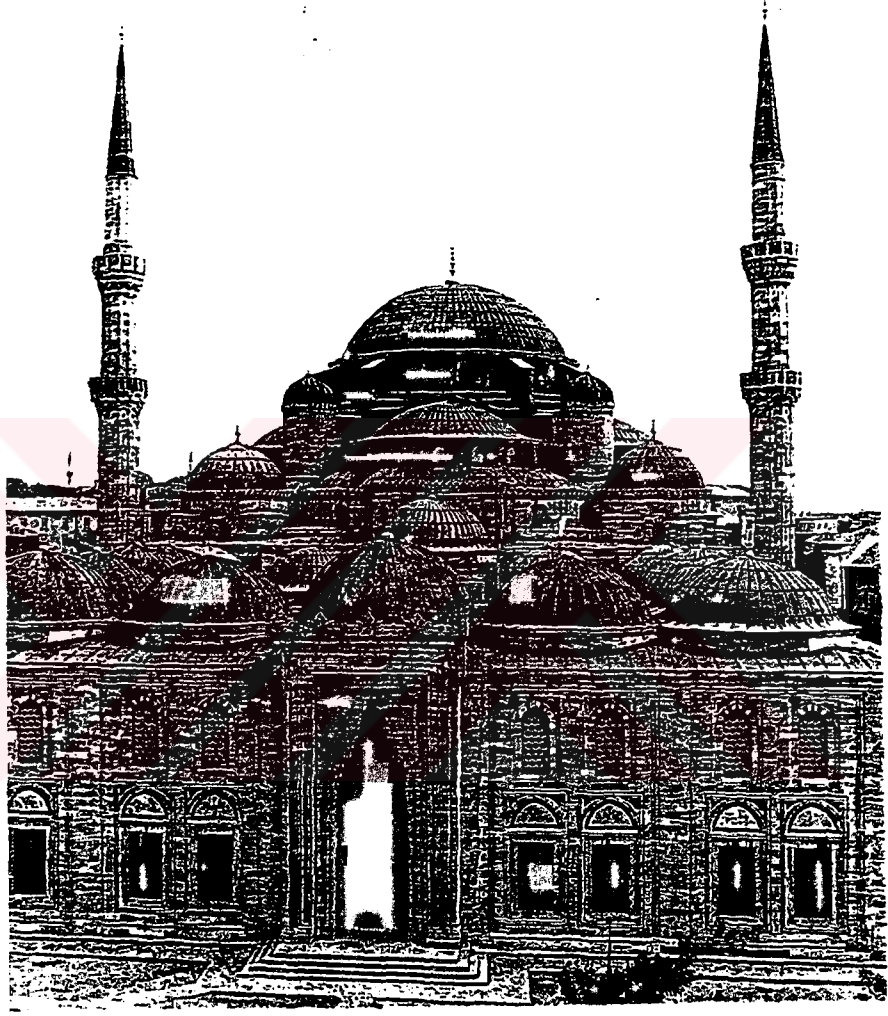
Şekil 2.21. Mihrimah Sultan Camii, Üsküdar. Plan (A. Kuran'dan)

1544 tarihli İstanbul Şehzade Camii'nin plan esasları Bayezid Camii'nden farklı değildir. Planın meydana getirilişinde, iç hacimdeki değişiklik, yanlardaki çift kubbeler yerine yarım kubbelerin gelmiş olmasından ibarettir. İç hacimde ve örtüde azami bir genişleme isteği göze çarpmaktadır (14). Şehzade Camii'nde herşeyin; kubbeye bağlı olduğu muhakkaktır. Fakat kubbe herşey demek değildir. Altındaki mekanın örtüsüdür. Ondan ayrılmaz. Gerçek kubbe mimarisi de budur. Osmanlılar kubbeyi sadece kendi formu için alıp ona herşeyden müstaklil olarak bakmamışlardır. Osmanlı mimarisi, formlarının kübizmine rağmen organik bir mimaridir. Her eleman vazife ve yerine göre önemli ve bütünle ilgilidir. Kısaca kubbe; bütün mekanın oranı ve şekillenmesi için esas ölçüdür (Şekil 2.22) (Resim 2.3).

Şekil 2.22. Şehzade Mehmet Camii, İstanbul. Plan (D. Kuban'dan)

(14) D. KUBAN, A.g.e., s. 37, 38.

Resim 2.3. Şehzade Mehmet Camii, İstanbul. Dış Görünüş.

1550-1557 yılları arasında gerçekleştirilen, klasik Osmanlı mimarisinin en önemli eserlerinden biri olan İstanbul Süleymaniye Camii ve külliyesi, geniş bir alana yayılan, kentın görünümüne yepyeni boyutlar getiren bir denemedir. Değişik amaçlı yapıların bir arada, arazinin imkanları içinde biçimlendirildiği Süleymaniye Külliyesi'nin camisinde Mimar Sinan, Şehzâde ve diğer yapılarının ardından tekrar iki yarım kubbeli plan şemasına dönmektedir. Ortada bir kubbe, iki yanda yarım kubbeler, yanlarda değişik boyutlarda küçük kubbelerden oluşan caminin, geçmiş özümlemeleri de içerdiği görülmektedir. Benzer biçimde anıtsal avlu, organik olarak yapıya bağlanan minarelerle herşey bir bütünlük duygusu içinde ele alınmıştır. Strüktürde tam simetri olmamasına karşılık, gerek binada gerekse minareler ile bütünlüşmede piramidal görünüm en iyi şekilde sağlanmıştır (Şekil 2.23), (Resim 2.4). "Bir dağ silsilesi gibi birbirinin üzerine yükselen kubbelerdeki yuvarlak ve merkezi yükselişle minare arasındaki gök boşlukları, onlarınki yanında semâ ufkunun görünmesini sağlamıştır." (1) Bu eserin diğer önemli birkaç özelliği şu şekilde sıralanabilir;

- Yapıya ayak basan kendini o an bir bütünün içinde bulur. Kubbe ona bir parçası olduğu evren düzenini duyurur. Yapıda insan üstü duyulabilen his mekan tesiridir.

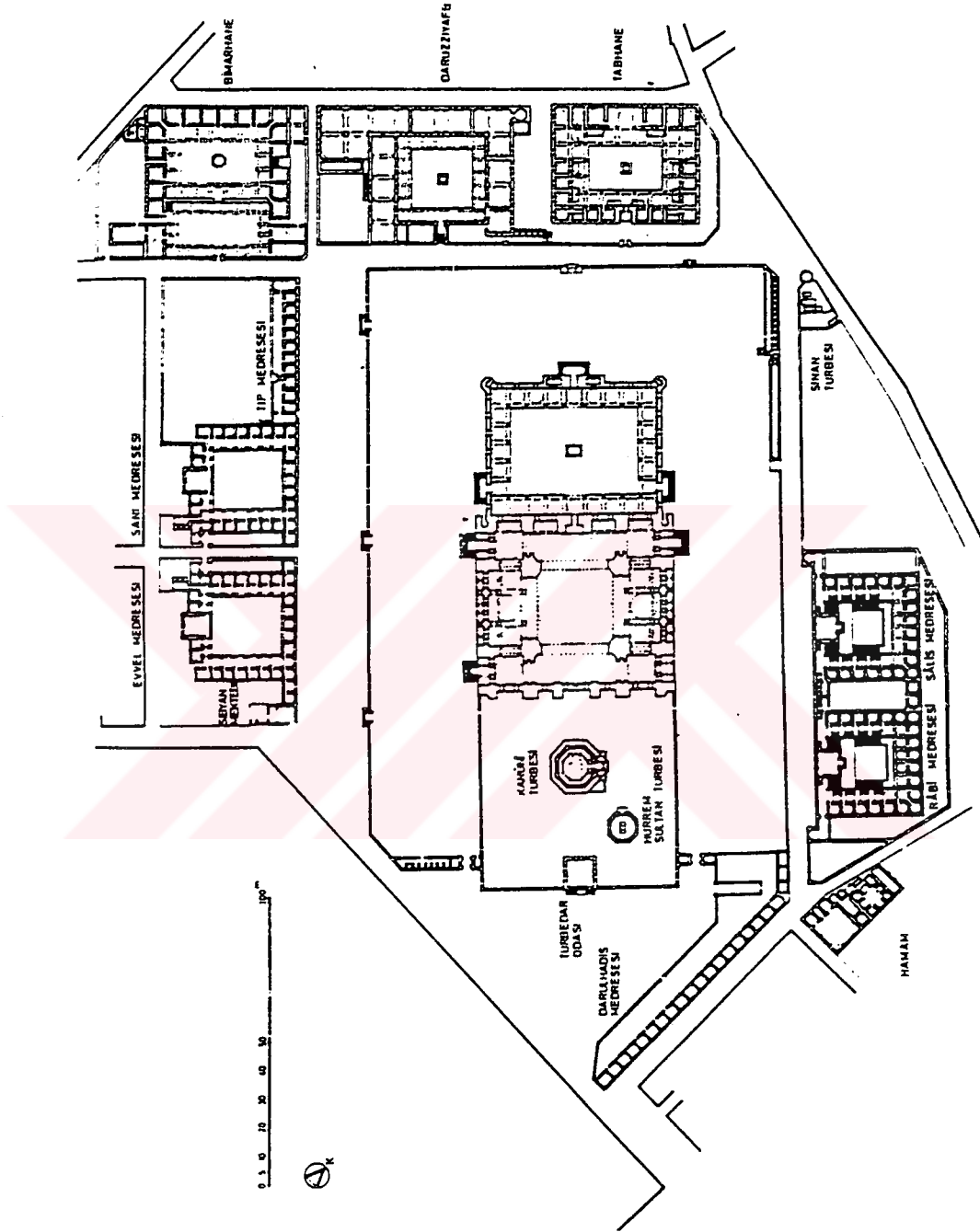
- Kendi başına kütleli değerlere sahip bir gövde olan kubbeden, iç mekan ile ayrılmaz bir bütün olan küresel örtüye varış, içten dışa biçimlenmedeki başarı, cami mimari geleneğimize özgü bir mekansal gelişimdir.

- Camide kitle dikeyleşir, iç mekan bütünlüğe kavuşur, binanın iç mekanı ile dış biçimi arasında tekniğe uygun mimari bir bağlantı kurulur.

- Mekanda esas, denge ilkelerine dayalı merkezi planlamadır. Kubbeli kareden oluşan mekanda, insanın dört köşe bir hacim içinde olduğu hissi yoktur.

Mimar Sinan'ın dinî mimari alanda ulaştığı en büyük düzeyi gösteren Edirne Selimiye Camisi, 1569-1575 yılları arasında yapılmıştır. Cami, beraberindeki medreseler, darülhadis, sıbyan mektebi ile bir külliye oluşturmaktadır. Daha önce denenen ve sekiz ayağasturan kubbe şeması, bu kez anıtsal ölçülere çıkarılmıştır.

(1) N. Sami Banarlı, Türk Edebiyatı Tarihi.

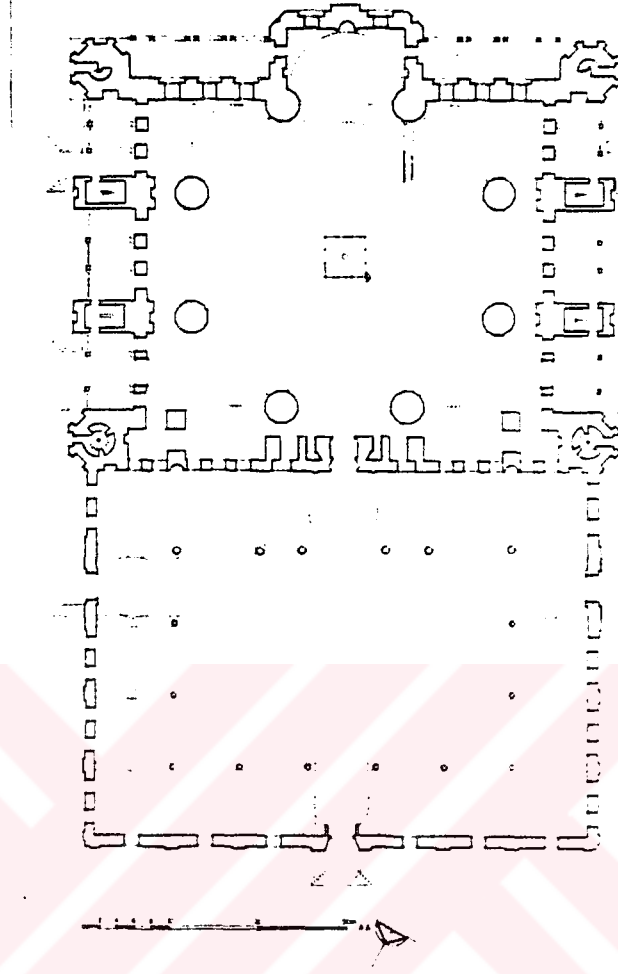

Şekil 2.23. Süleymaniye Külliyesi, İstanbul. Plan

Resim 2.4. Süleymaniye Camii, İstanbul. Dış Görünüş.

Burada büyük sorun kubbe yüklerinin yere iletilmesidir. Kubbenin, dördü duvardan koparılmış sekiz ayağa oturtulmasıyla, yüklerin zemine iletilmesi küçük yapı elemanlarının yardımıyla gerçekleşmektedir. Böylece kubbeye ebat olarak yarış edecek başka bir yapı elemanı anıta bulundurulmamıştır. Cami mimarisinde mekan organizasyonu gelişmesi, böylece uzun aşamalardan geçerek kendini tek kubbeye simgelemektedir. Yüklerin gerektiği biçimde dağılmasıyla dış- iç ilişkilerin yeterince kurulması imkanı ortaya çıkmaktadır. Bu büyük merkezi kubbeyi dışarda dört bir taraftan sınırlayan minareler, iç ve dıştaki simetriyi güçlendirmektedir. Ayrıntularına inildikçe üzerinde durulması mümkün birçok özelliğin belirdiği bu yapıda, herşey anıtsal camide toplanmaktadır. Mimar Sinan çok sınırlı külliye elemanlarıyla çevre düzenlemesini gerçekleştirmiştir. Bu yapı, bir bakıma bir düşünceye dayanarak, kubbenin geometrik biçimi, strüktürel eğiliminden merkezi mekan kavramına varılması yolunda, verilecek en somut örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Selimiye'de esas mekan tesiri; kubbenin kendi içindeki tesiriyle, büyük kubbenin altındaki merkezi hacmin dış duvarlara geçişindeki ustalıkta aranmalıdır. Mekanın merkeziliği, hareket yönünün olmayışı, mekanın ufki değil yükseklikte gelişimi, aydınlık, konstrüktif elemanların uyumu, dekorasyonun sadeliği, mekan sınırlarının düz ve dolaysız duvarlarla bitmesi gibi Osmanlı mimarisine ait bütün vasıflar bir araya toplanmıştır (Şekil 2.24).

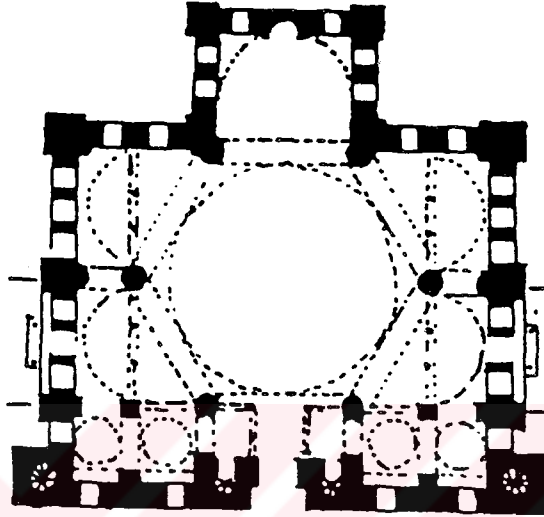

Şekil 2.24. Selimiye Külliyesi, Edirne. Vaziyet Planı (A. KURAN'dan)

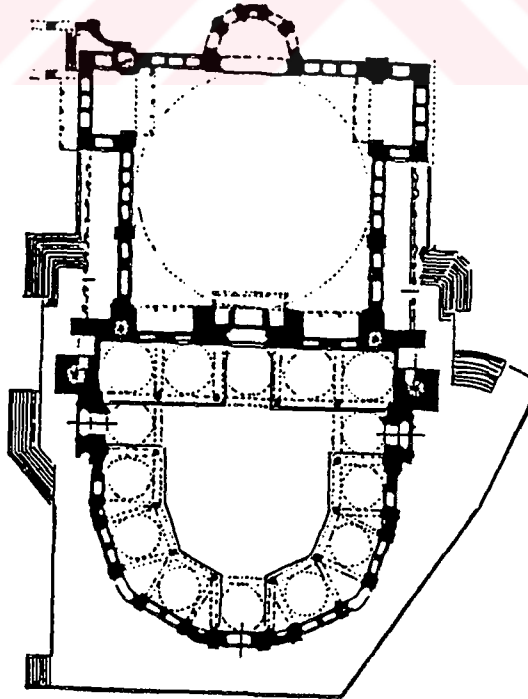
2.9.3. Klasik dönem sonrası

Klasik dönem sonrası camilerde, klasik dönem ilkelerinden uzaklaşma görülür. Ancak yine de cami planları, biraz daha ayrıntılı olmakla birlikte, klasik dönemde yapılanlardan çok farklı değildir. Genellikle kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir ibadet mekanı görülmektedir. Kubbeye geçiş elemanları, tromp ya da pandantif olmaktadır. Bu dönem camilerinin iki yanında gelişim gösteren galeriler, mekana genişlik sağlamaktadır. Nur-u Osmaniye (1755) ve Lâleli Camilerinin (1763) galerileri bu gelişimin güzel örneklerini yansıtmaktadır. Yine bu dönemde mihrabın dışa taşkın olarak bir hücre şeklini aldığı görülmektedir. Hekimoğlu Ali Paşa (1734), Nur-u Osmaniye (1755), Lâleli (1763) gibi camilerde de görülen, mihrabın başlı

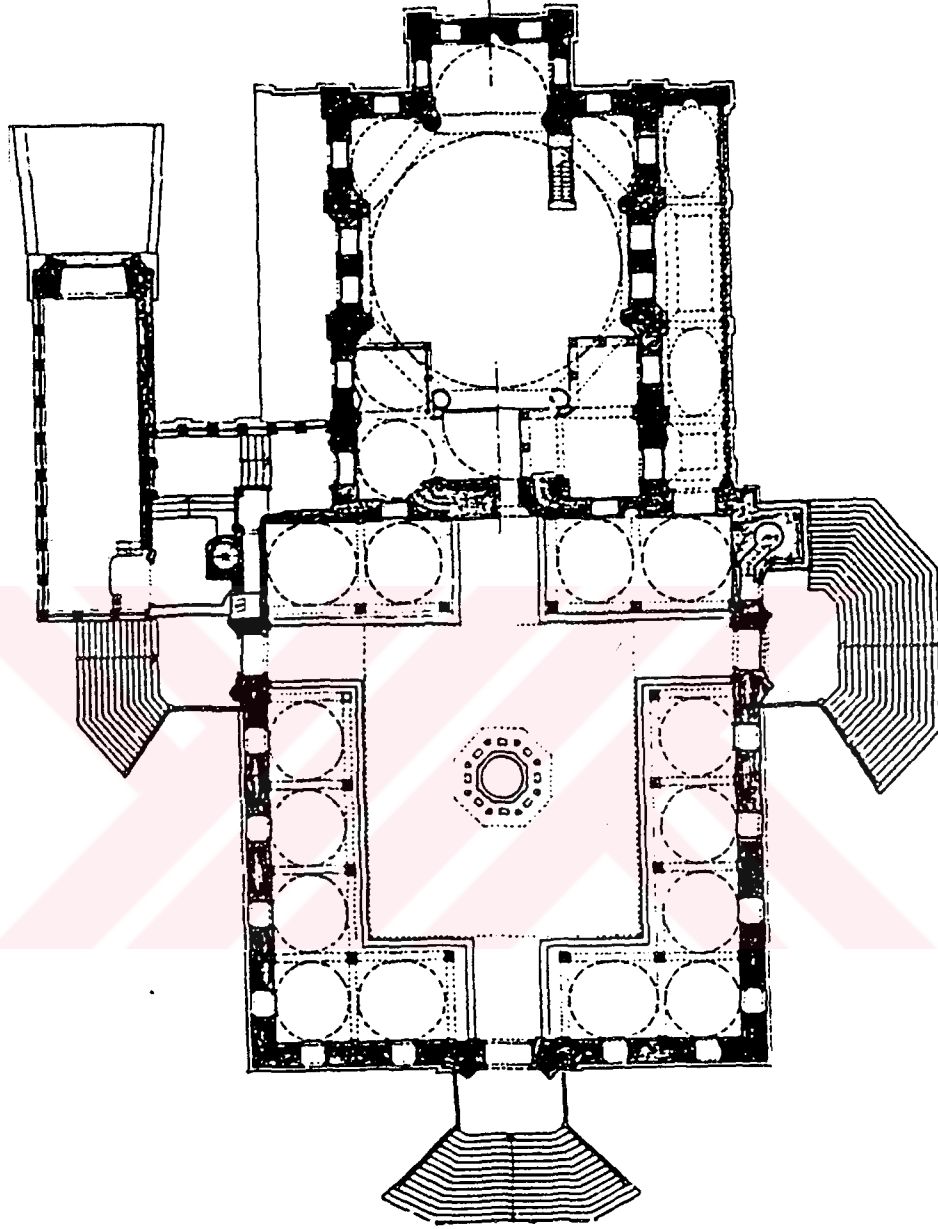
başına bir bölüm olarak düşünülmesi, Osmanlı Mimarisinde geç dönem özelliğidir (Şekil 2.25, 2.26, 2.27).

Şekil 2.25. Hekimoğlu Ali Paşa Camii, İstanbul. Plan (1734).
(N. İnci'den)

Şekil 2.26. Nur-u Osmaniye Camii, İstanbul. Plan (1755).
(N. İnci'den)

Şekil 2.27. Lâleli Camii, İstanbul. Plan (1763). (N. inci'den)

Ancak, klasik plan tipinin uygulandığı, 18. yy İstanbul Camilerinin kuzey cepheleri Erken Osmanlı Camilerinden farklı bir görünüm arz etmektedir ki; bu son cemaat yeri, hünkâr mahfili ve minarelerin kaynaşmasından oluşan bir farklılıktır. Bu cephe bu yüzyıldan itibaren, 19. yy sonuna kadar bir gelişim göstermiştir.

Son cemaat yeri, hünkâr mahfili ve minarelerin kaynaştığı 18. yy. İstanbul

Camilerinin kuzey cephelerinde bir bütünlük dikkati çeker. Genellikle son cemaat yerlerinin iki yanında yer alan minareler hünkar mahfili ile bir bütünlük içerisindedir. Beylerbeyi Camii'ndeki gibi 18. yy sonlarında iki katlı son cemaat yerleri görülmeğe başlamıştır (Resim 2.6) Yüzyıl sonunda karşımıza çıkan bu iki katlı son cemaat yeri cephelerinin köşk görünümünü aldığı dikkati çeker.

18. yy'ın ilk yarısında İstanbul cami avlularında, ibadet mekanındaki gibi klasik şema uygulanmıştır. Dörtgen, revaklı, şadırvanlı bir avlu söz konusudur. Ancak yüzyıl sonlarına doğru, revaklı avludan ziyade bahçe tipi serbest avlular benimsenmiştir. 18. yy camilerinin ibadet mekanı klasik şemaya bir farklılık getirmemişse de yüzyıl sonlarında cami avlularında bir değişim izlenmektedir. Yani plan açısından yenilik, ibadet mekanı dışında olup, son cemaat yeri, hünkar mahfili bütünlüşmesi ve yüzyıl sonlarına doğru avlu şeklinde görülmektedir. Ayrıca yüzeyler üzerindeki yabancı motifler, oranlardaki değişim ve yüzeylerdeki hareketlilik bu dönem camilerinin yeniliği olmuştur.

Bu dönemde yuvarlak, oval ve ince uzun olmak üzere değişik şekillerde ve bol miktarda pencere kullanıldığı dikkati çekmektedir. Nur-u Osmaniye, Hekimoğlu Ali Paşa, Lâleli camilerinde de görülen yuvarlak pencereler ise Klasik Osmanlı Mimarisine yabancıdır (Resim 2.7, 2.8, 2.9).

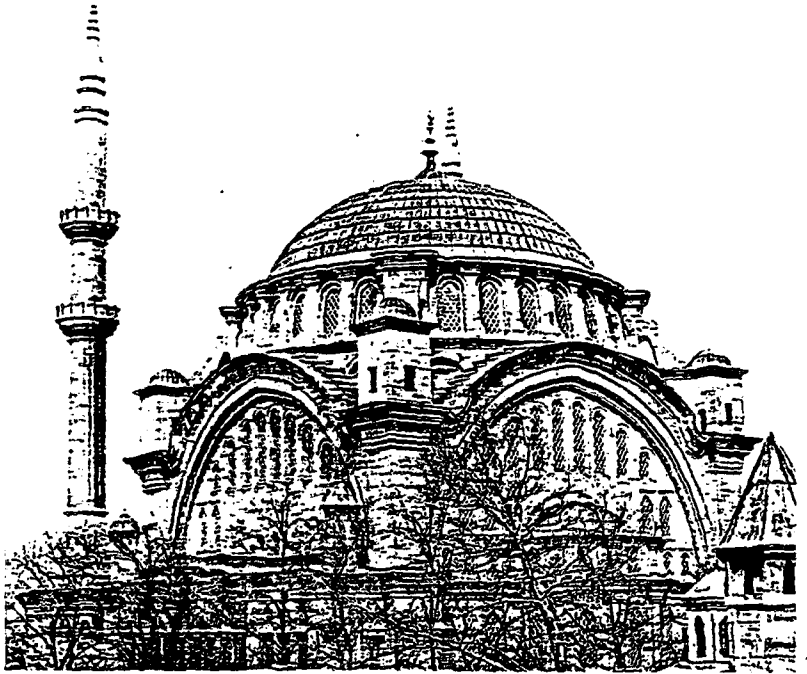
18. yy. İstanbul Camilerinin çoğu fevkanidir. yine aynı camilerde, kubbe kasnağının yüksek tutulması, çift kasnak varmış gibi bir görünüm verilmesi, böylece ana kubbenin tek başına bırakılarak belirginleştirilmesi de yükseklik izlenimi veren önemli noktalardır.

Sonuç olarak bu dönem Osmanlı camileri, kronolojik bir gelişim içinde farklı bir anlayış getirmiştir. Yenilikler, aslında sosyal yapıdaki değişikliklerle içiçedir. "Sosyal yapıdaki değişiklikler de yine batıdan gelen yabancı etkiler sonucunda gerçekleşmiştir. 18. yy camilerinde görülen ve 19. yy'da gelişerek devam eden yenilikler, daha çok dış düzlemle ilgilidir. bu yenilikler, yapıları değiştirmekten çok, bir başka görülmelerini sağlamıştır." (15)

(15) N. İNCİ, "18. yy'da İstanbul Camilerine Batı Etkisi İle Gelen Yenilikler", Vakıflar Dergisi, Sayı XIX, Sistem Ofset Matbaası, Ankara, 1985.

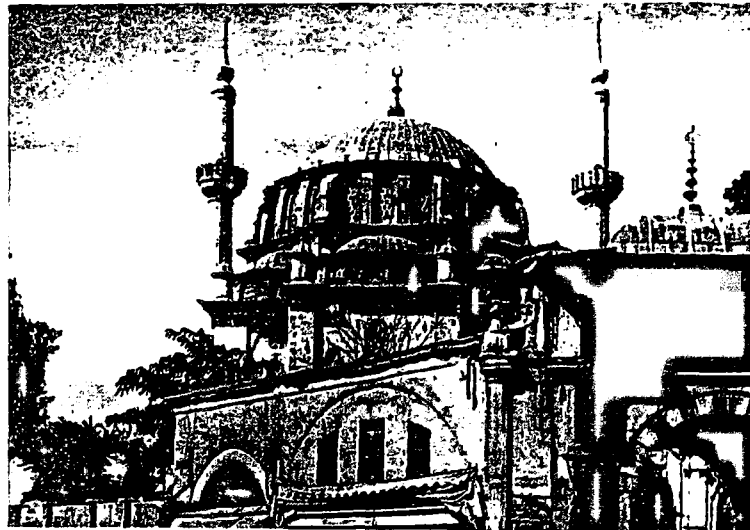
Resim 2.6. Beylerbeyi Camii, İstanbul (1778).

Resim 2.7. Nur-u Osmaniye Camii, İstanbul.

Resim 2.8. Hekimoğlu Ali Paşa Camii, İstanbul.

Resim 2.9. Lâleli Camii, İstanbul.

3. BÖLÜM: CAMİ MİMARİSİNDE KLASİK PLAN ELEMANLARI

3.1. Avlu

Klasik Osmanlı camiinde avluyu, dış ve iç avlu olmak üzere iki bölümde görmek mümkündür.

Dış avlu, camiyi kenar evler ve sokaklardan yalıtın ve ona tek bir yapı özelliği veren, etrafı duvarlarla çevrili bir meydandır. bu dış avluların etrafı, adam boyundan biraz fazla yükseklikte bir duvarla çevrilmiş ve bu duvara sıra sıra ile demir parmaklıklı büyük pencereler yapılmış, uygun yerlerine de kapılar açılmıştır. Bu pencerelerden maksat da cami avlusuna bir hapisane özelliği vermemek ve cami ile dışarısındaki sokak arasında bağlantıyı tamamen kesmemek ve bu suretle camiye bir çekicilik vermektir.

Caminin etrafında geniş bir alan oluşturan bu avlular caminin her cephesindeki mimari güzelliği layıkıyla kavrayabilmek için geri çekilmeye imkan verdiği gibi camiye gelenlerin ruhunda dünyadan ayrı bir aleme giriş hissini vermek ve camiye rühi bir hazırlıkla girmelerine neden olur. Bu dış avluların bir faydası da deprem ve yangın gibi felaketler esnasında halkın sığınmasına ve eşyasını muhafaza etmeğe yarayan bir meydan vazifesi görmeleridir. Aynı zamanda kenar mahallenin havasını tazeleyen birer boş saha hizmetini de görürlerdi ki bugünün şehirciliğinde bir şehrin ciğerleri gibi kabul edilen bu dış avluların kendilerine mahsus bir düzenleme usulleri de vardır.

İç avlu, camiye bitişik dikdörtgen veya kare bir plandadır. Üstü açık ve etrafı revaklı Selçuk medreselerinden gelen bu şekil aynı zamanda üstü açık ve revaklı arap camilerinin sahnalarına benzemekte ve bunlara bitişik olan cami de, anılan camilerin eyvanı yerine geçmektedir.

İç avluya caminin cümle kapısı karşısındaki abidevi bir taçkapı (1) dan ve yan cephelerde de camiye yakın yerlere karşılıklı olarak açılmış ve cümle kapısından

(1) "Taçkapı" ismi verilen kapılar, yüksek ve üstü kemerli kapılardır. Bunlara, İranlılar "Başkapı" manasına "Serder" ve Araplar "Rıtaç" derler. Fransızca da "Portail" denir.

daha küçük birer yan kapıdan girilir.

İç avluların zemini dış avlular gibi toprak olmayıp büyük mermer levhalarla döşenmiş ve camiyle bir bütün teşkil eden mimari bir mekan özelliğini almıştır. Etrafında sütunlarla tutturulmuş, kubbeli revakler, ortada abdest almaya mahsus, etrafında muslukları olan bir şadırvan bulunur. Bu revakların avlu tarafları kemerli olup, arka tarafları duvardır.

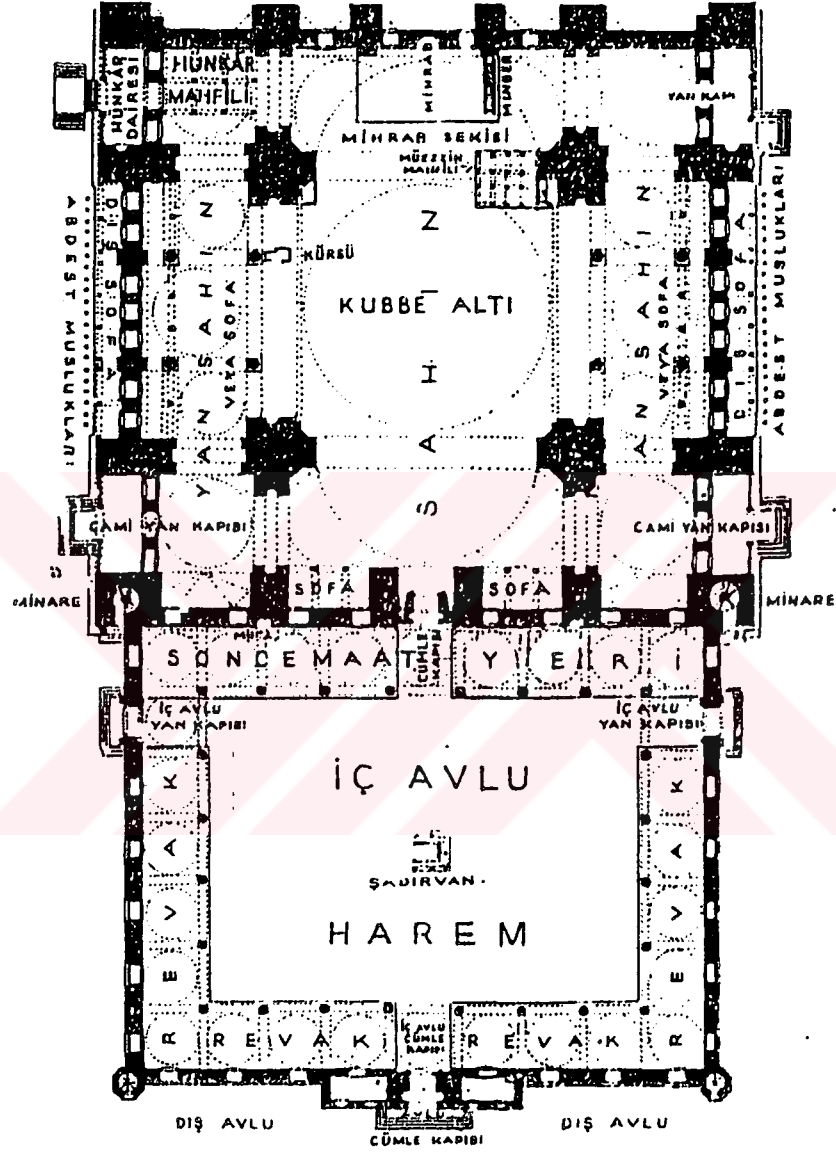
3.2. Harım

Osmanlılarda camilerin kubbe ile örtülmesi sonucu olarak bir iç bina haline gelen cami, İran ve Selçuk'un eyvanlı camilerinden farklı bir şekil almıştır. Camilerin içi, orta sahnın yan sofalar, mihrab, müezzin mahfeli, hünkar mahfeli, kadınlar mahfeli, minber olmak üzere birkaç mimari kısımdan ibarettir (Şekil 3.1).

İç avlunun aksı üzerindeki cümle kapısından camii içine girilir. Bu kapıdan geçen aksın karşısına gelen ve bu aksa dik olan duvara kible duvarı denir ki bunun ortasında bir mihrap bulunur. Bütün camiler Kâbeye dönük olarak inşa edildikleri için kapı ve mihraplarının ortasından ve sahnın merkezinden geçen aks, kible istikametinde olur ve mihraplar daima cümle kapısının karşısına gelir.

Camilerin içi, bilhassa büyük camilerde mihrap duvarına dik olarak boydan boya üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan ortadakine merkezi veya orta sahnın ve yanlarda bundan daha dar olan kısımlara da yan sahnın denir. Bu kısımlar, caminin orta sahnından biraz yüksekçe olursa yan sofa ismini alır. Bunlar çoğunlukla, kubbeyi tutan ayaklarla, dış duvarların aralarını bağlayan ve yukarıda yüksek bir kat oluşturan revakların veya mahfelin altına isabet eder.

Camilerin içi, duvarlarda ve kubbenin kenarlarına açılmış olan pencerelerden ışık alır. Bu pencerelerin zemin seviyesinde olanları düz atkılı ve renksiz camlı, üstündekiler kemerli ve camları nakışlıdır. Alçaktaki pencereler caminin alt kısmını aydınlatır ve kiliselerde olduğu gibi bir yer altı mahzeni tesiri yapan karanlığı yok

Şekl 3.1. Klâsik Camii Mimarisinin En Gelişmiş Örneklerinden Süleymaniye Camii'nde Plan Elemanları. İstanbul.

eder. Alt pencerelerin çerçeveleri yukarıdakiler gibi sabit olmadığından, gerektiğinde açılarak caminin içi havalandırılır. Üstteki pencereler nakışlı camlarla süslenmiştir. Sabit olan bu alçı pencerelerin bazılarında da hava cereyanını temin etmek ve pencere dışlarını temizlemek için açılır kapanır küçük kısımlar yapılmıştır.

Camilerin içindeki başlıca mimari kısımlardan biri de mahfellerdir. Bunlar, etrafı taş veya tahta parmaklıklarla çevrilmiş yüksekçe yerlerdir ki, burada müezzinler, namaz kılınırken, imamın tekbirlerini, arka saflara duyurmak için tekrar ederler. Bunların bazıları zeminden 40-50 cm. kadar yüksek bir sofa halinde, bazıları da iki üç metre kadar yükseklikte olup, bunlara, küçük bir dayama merdivenle veya basamaklarla çıkılır. Altları boş olduğundan orada da namaz kılınabilir.

Bir tür mahfiller daha vardır ki, camilerde padişahın halktan ayrı olarak namaz kılmasına mahsustur. Bunlar, etrafı parmaklıklı ve maksure şeklinde yapılan yüksek mahfillerdir. Üst kat seviyesinde olan ve cami dışından ayrı bir kapı ile girilen bu mahfillere "Hünkar Mahfili" denir.

Camilerin içinde, kible tarafındaki duvara, kible yönünü göstermek ve imamın cemaate namaz kıldırırken durmasına mahsus olarak, o duvarın orta kısmına biraz oyukça olarak yapılan hücrevi kısma mihrap denir. Müslümanlıkta mihrap, caminin diğer yerlerinden farklı bir yer değildir. Bunun böyle özel bir şekilde yapılması, sadece kible yönünü göstermek içindir. Mihraplar: genellikle ve bilhassa büyük camilerde, caminin en süslü kısmını oluşturur. Çünkü, herkes buraya yönlendiğinden burası en göze çarpan bir yerdir. Mihraplar, mermer silmelerle çevrilmiş dikdörtgen bir çerçeve içine oyuk bir hücre gibi yapılmış ve kenarlarına bazen sütunçeler konulmuştur. Mihrapların yukarı kısımları ya yarım tonoz kubbe şeklinde veya mukarnaslarla kaplı, eğik bir tavan halinde yükselerek mihrabın kemer teşkil eden yukarıki dış yüzeyi ile birleşir.

Camilerin içinde bulunan bir diğer eleman, Arapça yükseklik manasına gelen minber (nebr) dir. Camilerin hepsinde mihrabın sağ tarafına taştan veya ahşaptan, merdiven bir şekilde düzenlenmektedir.

Osmanlı devrinde en gelişmiş ve güzel bir şekli alan, bu minberler, 1 m.

kadar erinde, 8-10 basamakla üzerine çıkılan ve üst tarafında karesel bir düzlükten ibaret olup yanlarında birer korkuluğu olan bu yerin dört köşesine konulmuş, dört direk üstüne de bir kubbecik yapılmış ve tepesine bir alem konulmuştur.

Aşağıda merdivenlerin başladığı yerde de perde asılı bir kapısı vardır. Merdivenin iki tarafına eğik vaziyette korkuluklar yapılmıştır.

3.3. Son Cemaat Yeri

Caminin iç avlusuna bakan cephesinin ortasında caminin cümle kapısı bulunur ve içeriye buradan girilir. Bazı camilerde bu kapıdan, cami dahilindeki son cemaat yeri denilen bir kısma ve oradan yine bir iç kapı ile caminin sahnına geçilir. Bazı camilerde ve genellikle klasik büyük camilerde, son cemaat yeri, avlunun camiye bitişik olan revakları altındadır. Bunların avlu tarafları açıktır. Bu kısım, namaz vaktinden sonra gelenlerin veya cami dolu olduğu zaman fazla halkın içerideki cemaate uyarak birlikte namaz kılmasına mahsus kısmıdır.

Son cemaat yerlerinde cemaatle namaz kılındığı zaman, halk Kâbe'ye yönelmiş bir vaziyette saf saf dizilir. Ve son cemaat yeri mihrabında duran imama ve şayet o esnada içeride namaz kılmıyorsa mükebbiredeki (2) müezzinlere uyarak yere serilmiş hasır veya halılar üzerinde namazlarını kılarlar.

3.4. Minareler

Halkı belirli zamanlarda namaza davet etmek için üzerinde ezan okumak maksadı ile camilerin yanına yapılan yüksek kulelere minare denir.

Selçuk minareleri gerek Arap ve İran ve gerekse Osmanlı minarelerinden, ilk görüşte hemen göze çarpacak kadar farklıdır.

(2) Mükebbire: Camilerde, imamın tekbirlerini cemaata tekrarlamak üzere son cemaat müezzinlerine ayrılmış yer anlamında Arapça bir kelimedir. Mükebbireler, son cemaat yerinin camiye bitişik olan duvarına açılmış bir pencerenin balkon gibi dışarı çıkan bölümünden ibarettir.

Osmanlı minarelerinden daha kalın ve gdke olan bu minarelerin Őerefeden klaha kadar olan petek kısımları, Őerefeden kaideye kadar olan beden kısımlarına nisbeten kısadır. Genellikle tuğlattan inşa olunan Selçuk minarelerinin dış yüzeyleri çeşitli renkte sırlı tuğlalarla bir takım geometrik Şekiller oluŐturacak Şekilde rlmŐtr.

Osmanlılarda minareler ya bir, ya iki, ya dört veya altı olur tek olanlar, genellikle caminin sağ tarafındadır. Çünkü müslümanlarda sağ taraf mübarek sayılır. Fakat, mevki gereği bunun bazı istisnaları görülür. İki minareli camilerde, bu sağ ve sol köŐelerine inşa olunur. Dört minareli olanlarda diğer iki minare i avlunun cephesi köŐelerine yapılır (3)

3.5. Şadırvan

Camilerin i avlularına, abdest almak için yapılan üstü açık veya kapalı ve etrafı musluklu su depolarına verilen isimdir. Bunlar; çok köŐeli veya kare Şeklinde olabilir.

3.6. İmam ve Müezzin Odaları

Bazı camilerde imam, müezzin ve görevlilerin ikametine namaz vakitlerini beklemek ve istirahat etmek için avlunun bir tarafında bir iki odalı ve bir katlı binalar bulunur. Bunların mimarisi genellikle medreselerin mimarisi gibidir.

3.7. Musalla Taşları

Dış avlularda caminin kble tarafına yakın bir yerde ve sağ tarafta musalla taşı denilen, masa Şeklinde yüksekçe bir taş bulunur ki buraya cenazenin tabutu

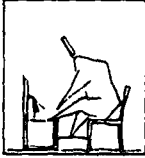

(3) C.E. ARSEVEN, 1954, Türk Sanatı Tarihi, Yazır Matbaacılık, Cilt No. II, İstanbul, s. 220-236.

konarak arkasında cenaze namazı kılınır. Müslümanlarda cenazenin hristiyanlarda olduğu gibi mabed içine sokulması caiz olmadığından ancak bir dua mahiyetinde olan namaz caminin dışında ve bu musalla taşı önünde kılınır (Şekil 3.2).

3.8. Helalar

Camide ibadet esnasında abdesti bozacak bir zaruret hissetmemek ve ihtiyatlı bulunmak için birçok kimselerce abdest almadan önce helaya gitmek adet olduğundan camilerin dış avlularında ve uzakça bir köşede helalar inşası gelenek haline girmiştir.

EYLEMLER	EYLEMLER İÇİN KULLANILACAK ELEMANLAR	EYLEM SEKİ	EYLEM YERİ	m ²			
ABDEST	<p>Durma</p> <p>Mazuluk</p> <p>Kolları Sıvama</p> <p>Ayakkabı-Corap Çıkarma</p>	Durma Elemanları	HARIMIN DIŞI				
	<p>Ayakkabı ve Corapı Herhangi Bir yere Bırakma</p> <p>Abdest Alma</p> <p>Elleri Yıkama</p> <p>Ayakları Yıkama</p>	<p>Ayakkabı Muhafaza Yeri</p> <p>Musluk</p> <p>Yıkama Yeri-Şadırvan</p>					
	<p>Kurulama</p> <p>Gıyme</p> <p>Ayakkabı-Corap Gıyme</p>	Kurulama Elemanları					
	<p>Mazuluk</p> <p>Elbise-Ayakkabı Çıkarma</p>	Elbise ve Ayakkabı Bırakma Yeri					
	NAMAZ	<p>Vakıf Namazı</p> <p>Cuma</p> <p>Bayram</p> <p>Teravih</p>			KIYAM (Ayakta Duruş)	HARİM SON CEMAAT YERİ	1 00 m ²
		RÜKU			İbadet Etme Yeri		
SUCUD (max. Eylem)							
MEVLUT VAAZ	<p>Durma</p> <p>Dinleme</p>	<p>Durma Yeri</p> <p>Akustik</p>		HARİM			
CAMİDEN ÇIKIŞ	<p>Gıyme</p> <p>Elbise-Ayakkabı Gıyme</p>						
CENAZE NAMAZI	KIYAM	Cenaze Namazı Kılma Yeri	AVLU				

Resim 3.2. Camide Geçen Eylemler ve Eylem Yerini Gösterir Şema.

(Ç. Gedik'ten)

4.BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI İÇİNDE CAMİ MİMARİSİNİN YERİ

Bu dönem mimarlığı içinde cami mimarisinin yerini irdelerken, bu döneme gelinceye kadar 1875-1915 yılları arasında etkinliğini sürdüren "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemine" de değinmek gerekir.

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi içinde cami tasarımı ve onarımı konuları ile uğraşan kişilerin başında mimar Kemâlettin gelmektedir. Mimar Kemâlettin'in yapmış olduğu camilerin arasında Yeşilköy Mecidiye Camii başta gelmektedir. 1909 yılında yapımına başlanan bu camiyi, Bostancı (1913), Bebek (1913) ve Bakırköy (1913-24) camileri izlemiştir. İstanbul'daki bir diğer örnek ise, Beyoğlu Kemerhatun Camisi'dir (1911).

Bu dönem içinde camileri ilgilendiren diğer bir konu, vakıflarda gerçekleştirilen yenileştirme hareketleridir. Bu çerçevede öncelikle kamu malı olan camilerin bakım ve onarımı ile bunların gelirlerinin denetimi, 19. yy'da kurulan "Evkaf Nezareti"ne verilmiştir. Bu şekilde mali yolsuzlukların devletçi önlenmesine çalışılmıştır. İkinci Meşrutiyet Döneminde yönetime getirilen ileri görüşlü nazırların girişimleriyle, yozlaşan vakıf örgütünün yeniden düzenlenmesine çalışılmıştır. Bu arada özellikle bozulan imaretler "6 Nisan 1911" tarihli kanunla kaldırılarak yerlerine gelir getirecek yeni binaların yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca yıkık ve gereksiz vakıf yapılarıyla boş vakıf arsaları, satılarak elde edilen gelirlerle önemli vakıf yapılarının bakımı ve onarımları yapılmıştır (1).

Vakıfların bu yenileştirme döneminde, Mimar Kemalettin'in söz konusu beş camiinden, Bebek ve Kemerhatun Camileri, yıkılan iki eski caminin yerine yapılmıştır. Bostancı Kuloğlu Camii, Beyoğlu'nda iken yıkılarak yerine işhanı yapıldığından İstanbul'un yeni gelişmekte olan bölgelerinden birinde yeniden

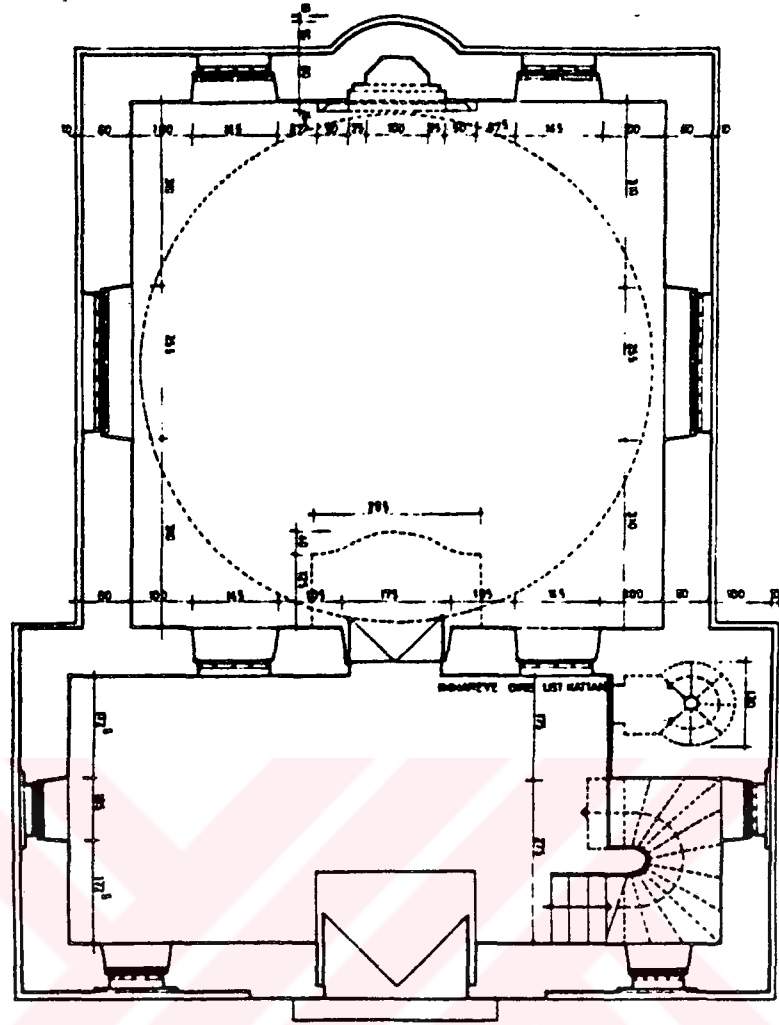
(1) Daha geniş bilgi için bkz: Yavuz, YILDIRIM, Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1981, s. 23.

gerçekleştirilmiştir. Yeşilköy ve Bakırköy-Kartaltepe Camileri, yine yeni gelişen bölgelerdeki ihtiyacı karşılamak amacıyla ilk kez yaptırılmışlardır.

Bu yapılar içinde Mimar Kemâlettin'in tasarladığı ilk örnek olan Yeşilköy Mecidiye Camii, 19. yy Osmanlı camilerinin genel planlama özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özelliklerin en önemlilerinden biri, üç yanı açık geleneksel son cemaat yerinin kapatılıp genellikle iki katlı ayrı bir yapı olarak camiın giriş yönüne eklenmesidir. "PAdişah köşkü" adıyla bilinen bu ek yapılar, 19. yy. İstanbul camilerinin hemen tümünde bulunmaktadır. Yeşilköy Camii'ndeki son cemaat yeri de, üzerindeki kadınlar mahfiliiyle birlikte, iki katlı, dışa kapalı bir biçimde gerçekleştirilmiş olup, bu ek yapıları hatırlatmaktadır (Resim 4.1) (Şekil 4.1).

Resim 4.1. İstanbul, Yeşilköy, Mecidiye Camisi, Kemalettin Bey, 1909.

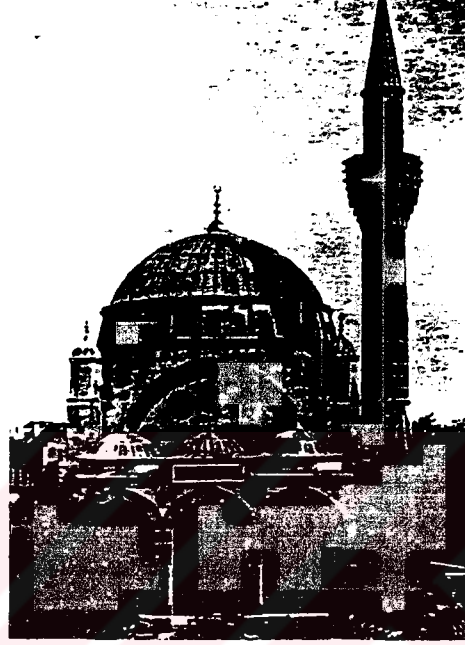

Şekil 4.1. Yeşilköy, Mecidiye Camii Planı

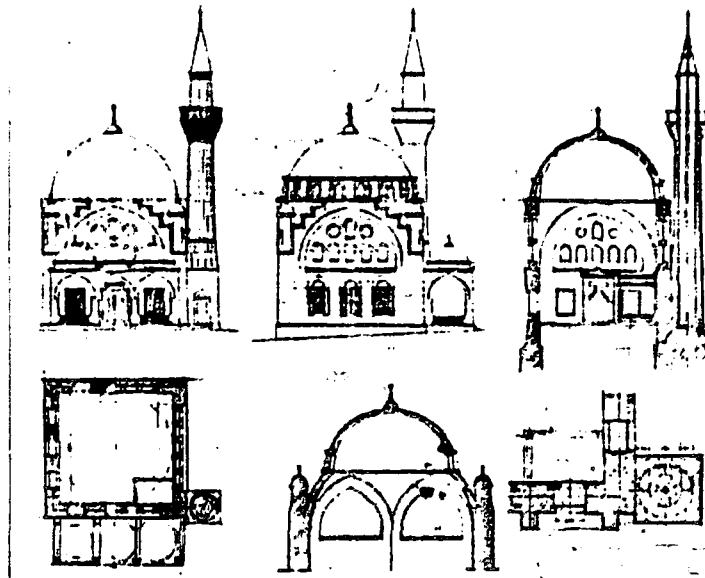
Kemalettin Bey'in Ulusal Mimarlık anlayışını en iyi yansıtan ve Klasik çağ Osmanlı mimarisine en çok uyum gösteren camiler, Bostancı, Bebek, ve Bakırköy camileri olmuştur. Tek kubbeli cami tipinin erken Osmanlı örneklerini hatırlatan kitle düzenlemelerine karşın, bu camilerde yüzeylerin yine de tarihteki örneklerden farklı bir anlayışla düzenledikleri dikkati çekmektedir.

Bu camilerden Bostancı Camii'nin kesme taşla yapılmış, kare kesitli son cemaat yeri ayakları, daha yüzeysel bir izlenim veren, Bursa tipi erken Osmanlı camilerinin son cemaat yeri düzenlemelerini çağrıştırmaktadır. Ancak ayakların daha ince tutulması nedeniyle bu yüzeysel etki azalmakta, açıklıkları, geçmek için kullanılan penceri kemerler ise, yapıya Bursa Tipi erken Osmanlı camilerinde bulunmayan özel bir görünüm kazandırmaktadır (Resim 4.2). Son cemaat yerinin, küp biçimli harim kütesinin tam yarı yüksekliğinde orantılanması klasik çağ ölçülerine uygundur. Bostancı camii, harim kütesinin üst bölümünün biçimlenmesi açısından

Edirnekapı'daki Mihrimah Camii'ni hatırlatmaktadır. Kubbeyi taşıyan büyük sivri kemerler, bunların üzerindeki kademelenmeler, her iki yapıda da aynı düzende ancak, farklı ölçeklerde kullanılmışlardır (Şekil 4.2).

Resim 4.2. İstanbul, Bostancı Camisi, Kemalettin Bey, 1913

Şekil 4.2. Bostancı, Kuloğlu Camii, plan, kesit ve yüzleri

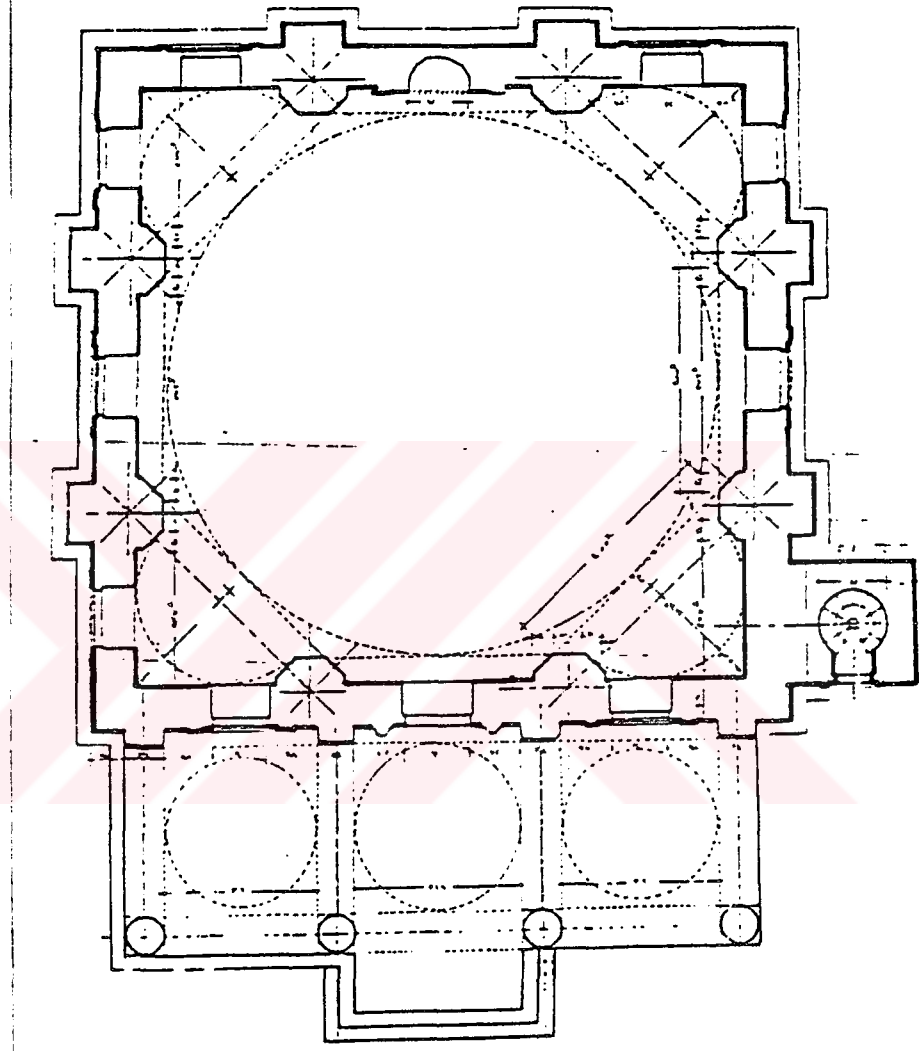
Bebek ve Bakırköy Camilerini, aynı yıl tasarlanan Bostancı Camii ile karşılaştırdığımızda biçim olarak benzerlikler ve ayrıntılar olduğunu görürüz (Resim 4.3), (Şekil 4.3), (Şekil 4.4). Camiyi oluşturan mekanlar her üç yapıda da aynı biçimde planlanmışlardır. Son cemaat yerleri, minareler birbirlerini tekrarlamaktadırlar. Ancak, Bostancı Camii'nin son cemaat yerinin iki kat y kseklisindeki, k p biçimli harim kütlesi nedeniyle, bu cami, diğer iki yapıya göre daha etkili bir yakınlık ortaya koymaktadır. Bostancı Camii'nde kubbe geçişleri, pandantif biçimli köşe bingilerinin eğimlerini izleyen ve beden duvarlarının üzerlerini taçlandıran kademelenmelerde yumuşatılmıştır. Buna karşılık, Bebek ve Bakırköy camilerinde harim k tellerinin üst bölümleri kubbeyi taşıyan sivri kemerlerle sekizgene dönüştürülerek genel görünüm yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Resim 4.3. İstanbul, Bakırköy, Kartaltepe,  mine Hatun Camii, Kemalettin Bey 1924.

Osmanlı döneminin son dini yapılarını oluşturan Mimar Kemâlettin'in bu çalışmaları, mimarın diğer yapılarıyla karşılaştırıldıklarında, anıtsal olmaya çabalayan, küçük ölçekli tasarımlar olarak dikkati çekmektedirler.

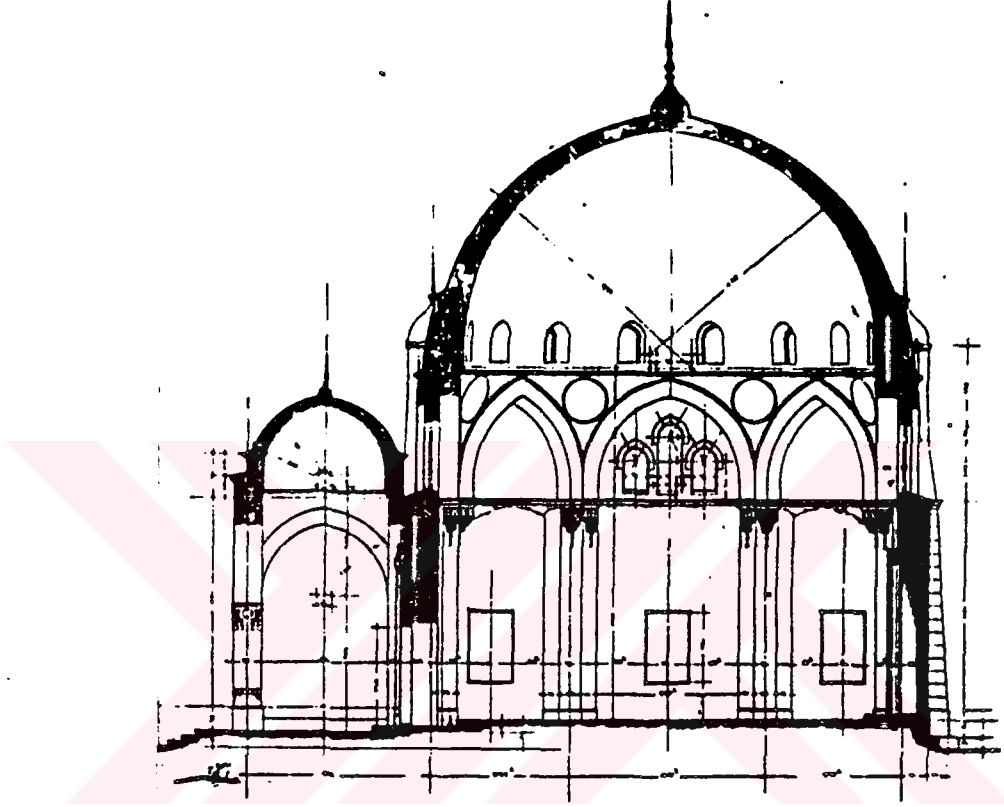
Mimar Kemalettin, dini amaçlı bir yapıyla son kez Cumhuriyet döneminde uğraşmıştır. Orijinal çizimleri bugün kayıp olan bu yapı yazılı kaynaklarda "Çankaya Camii" adıyla anılmaktadır.

Şekil 4.3. Bebek Camii, İstanbul. Plan (1913).

Cumhuriyet döneminde ilk dini düzenlemeler 1924'de başlamış, halifelik kaldırılmış, Evkaf ve Şeriye Nezareti kapatılmış, medrese eğitiminden vazgeçilmiştir. 1925 'de tekke ve zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla birlikte tekbir, ezan, hutbe ve Kuran'ın türkçeleştirilmesi için çalışmalara başlanmış bu çalışmalar ancak 1931 yılında sonuçlanabilmiştir. Bu arada halkın daha fazla ilgisini çekebilmek amacıyla, camilerin estetik ve sağlık açısından yenilenmelerini öngören önerilerin ortaya atıldığı da görülmektedir. Bu önerilerin arasında camilere ayakkabı ile girilebilmesi, secdeye

yatmadan namaz kılmaya imkan sağlayacak sıraların harim içinde yer alması, ney, piyano, keman gibi müzik araçlarıyla orkestraların ve güzel sesli müezzinlerin dini törenlerde kullanılmaları gibi düşüncelerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.4. Bebek Camii, kesit

Çankaya Camii'nin planları bulunup incelenmediğinden, buna benzer yenilikleri içerip içermediği belli değildir.

Yapının orijinal planlarının bulunmamasına karşın, 6 Mart 1927 tarihli yeni ses gazetelerinde ön-yüz çizimini gösteren bir fotoğraf yayılanmıştır. Bu fotoğraftan edinilebilen izlenimlere göre, cami kare planlı, yüksek bir sekizgen kasnak üzerine yerleştirilmiş tek bir kubbe ile örtülü kesme, taşla gerçekleştirilmesi önerilmiş bir yapıdır. Giriş yönünde son cemaat yeri görülmekte, buna karşılık, tam orta doğrultuda tüm yapı boyunca yükselen, ve Selçuklu yapılarının girişlerini hatırlatan görkemli bir taç kapı ile bunun iki yanında bir çift yüksek, tuğla minare bulunmaktadır. Geometrik motifler oluşturan tuğla örgüleriyle bu minareler ve aralarındaki taç

kapı, Erzurum ve Sivas çifte medreseleri'nin girişlerini çağrıştırmaktadır.

Mimar Kemalettin, caminin biçimlenmesinde Selçuklu eserlerinin genel kütle anlayışından yararlanmış, dış biçimlemede geleneksel Türk mimarisinin etkilerinden kurtulamamıştır.

Yeşilköy-Mecidiye Camii ile başlayıp, Çankaya Camii ile noktalanmış bir dizi dini amaçlı yapı, Mimar Kemalettin'in bu tür mimaride biçim ve işlev açısından getirmiş olduğu evreleri sergilemektedir. Yavuz Yıldırım; mimarın ödün vermeyen ulusal mimarlık yaklaşımını, çöken imparatorluğun güçlü geçmişine duyulan özlemin etkisine bağlamaktadır (2). Bu yaklaşım nedeniyle ilerleyen yapı teknolojisi önünde bile mimar, geleneksel kütle ve yüzey düzenlerini tercih etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki mimarlık ortamı, eldeki tüm imkanların değerlendirilmesi, ulusal bilinci ortaya çıkarma eylemleri içinde oluşmuştur. Ulusal mimarlık döneminin sonlarında ise siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda köklü değişimler başlamış, doğal olarak mimarlık alanında da buna bağlı olarak bir ortam oluşturulmak istenmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in kurulduğu günlerdeki gibi, geçmiş değerlerin sürdürülmesiyle, yeni değerlerin kendini duyurması eylemlerinin bir süre birlikte yaşamasına neden olmuştur. Bunun en güzel örneği, yerli ve yabancı mimarların durumudur. 1927'den sonra, yabancı mimarlar ülkemizde değişik açılardan etkilerini duyurmaya başlamış, bu birçok açıdan yeni gelişmeleri birlikte getirmiştir. Gittikçe sayıları artan yabancı mimarlara karşı, Türk mimarları, onlara sağlanan imkanlar olmadan varlıklarını sürdürebilmenin yollarını aramışlardır. Burada iki yönlü bir gelişme gözlenmektedir. Bunlardan bir bölümü, ulusal mimarlık alanına bağlı kalmışlardır. Diğerleri ise, devletin her alanda yapmak istediği yeniliklere uygun, uluslararası mimarlık anlayışını ülkede egemen kılmaya çalışmışlardır. Yabancı ve yerli mimarların yaklaşımları gözden geçirilirse, bir gruplandırma yapılabilir. Yabancı mimarların bir bölümü uluslararası

(2) Y. YILDIRIM, 1981, Mimar Kemalettin ve I. Ulusal Mimarlık Dönemi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi basım işliğı, Ankara, s. 24-28.

üsluba bağlı çalıştıkları halde, bir bölümü anıtsallığı temel olan biçimsel neo-klasik özellikler taşımışlardır. Yerli mimarlarda da bu iki görünüm vardır. Onların da bir bölümü, uluslararası anlayışa uygun, Batı'dan esinlenen rasyonel, fonksiyoncu akıma bağlı kalmışlardır. İşte bu Rasyonel fonksiyoncu düşünce zamanında, Türk mimarlarının Cumhuriyetin ilk yıllarına nazaran, Camii mimarisine katılımlarının çok daha az olduğu görülmektedir.

Behçet Ünsal'ın,

"Günümüz mimarlığının amacı dine hizmet etmek değil, halka hizmet etmektir..."

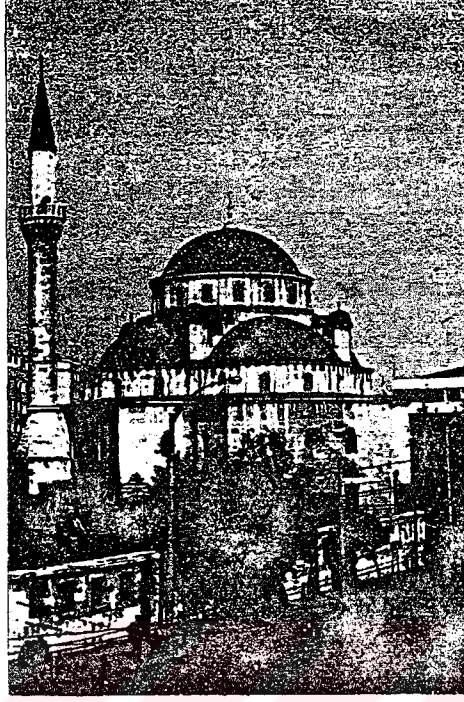
şeklindeki sözleri, bu zaman içinde mimarların bu konu ile ilgili düşüncelerini belirtmesi açısından önemlidir. Burada da neden olarak Osmanlı sembollerinin Atatürk zamanı içinde kullanılmaması gösterilebilir, çünkü camiler de bu sembollerden biridir.

1927'lerde başlayan bu değişimler, belirli bir evrim geçirerek 1940'lara değin uzanmış, 1940-50 yılları arasında ikinci ulusal Mimarlık akımı olarak adlandırılabilir dönem izlemiştir.

II. Ulusal Mimarlık akımı zamanında önemli camilerden biri, Mimar Vasfi Egelî'nin İstanbul'daki Şişli Camisi dir. 1945 yılında yapılmasına başlanan bu cami, II. Ulusal Mimarlık düşüncelerinin etkilerini taşımaktadır. Malzemesi konstrüksiyonu çağdaş betonarme olmasına karşılık, biçimlenmesi geleneksel klasik cami biçimlenmesinden ayırt edilemeyecek bir şekildedir (Resim 4.4) (3).

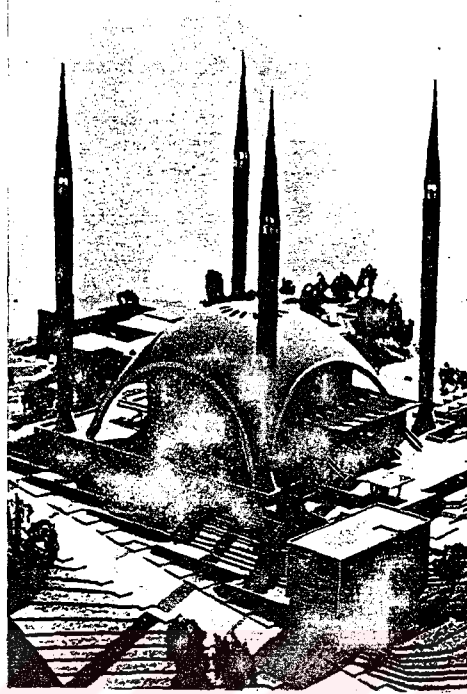
1940'lı yılların sonlarına doğru, II. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin özellikleri yeni gelişmelerin etkisiyle, mimarlık ortamımızda yavaş yavaş ağırlığını yitirmeye başlar.

(3) Ü. ALSAÇ, Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Evrimi, KTÜ, Baskı atelyesi, s. 104-109, Trabzon, 1976.

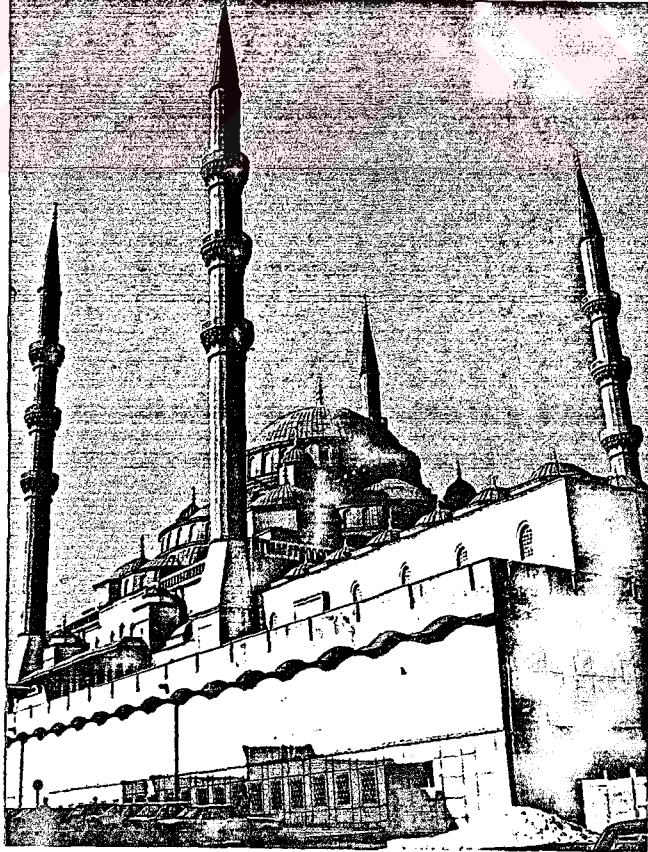

Resim 4.4. Şişli Camii, İstanbul. Dış Görünüş (1945-53).

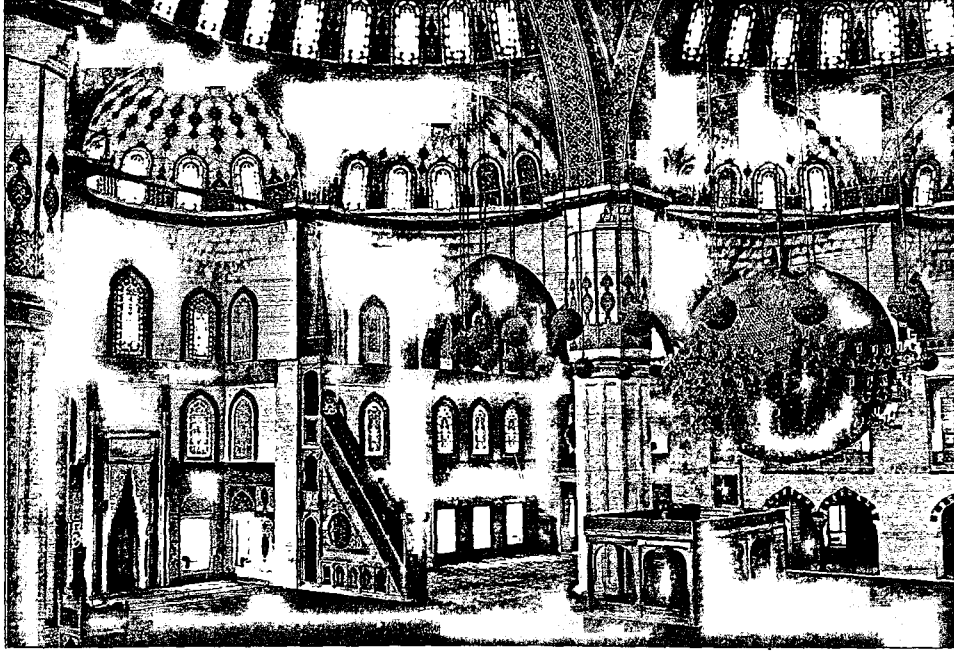
Daha ileriki dönemler içinde önemli bir gelişmeyi Ankara'da Kocatepe'de yapılacak cami projesi oluşturmaktadır. Ankara'nın Yenışehir Semtinin ihtiyacını karşılamak amacıyla düzenlenen iki basamaklı yarışmanın şartnamesinde , zamanının serbest mimarlık düşüncesine uygun olarak, caminin biçimlenmesi ile ilgili bir ön koşullandırma yapılmamaktadır. Geleneksel ya da çağdaş biçimlerin seçimi yarışmacılara bırakılmaktadır. Yarışmada birinciliği kazanan Vedat Dolakay'ın önerisi de genel olarak geleneksel semboller olan kubbe,minare gibi öğeleri korumuştur. Ancak, bunların biçimlendirilmelerinde çağdaş yapım yöntemleri kullanılmıştır. Gelenekselcami mimarlığından çağdaş cami mimarlığına olumlu bir geçişi gerçekleştirebilecek olan bu tasarı, daha sonra terkedilmiş, yerini geleneksel bir cami tipine bırakmıştır (Resim 4.5, 4.6, 4.7).

Resim 4.5. Kocatepe Camii, Ankara. Vedat Dalokay N. Tekelioğlu projesi,
1957

Resim 4.5. Kocatepe Camii, Ankara. Hüsrev Tayla, Fatim Uluengin projesi

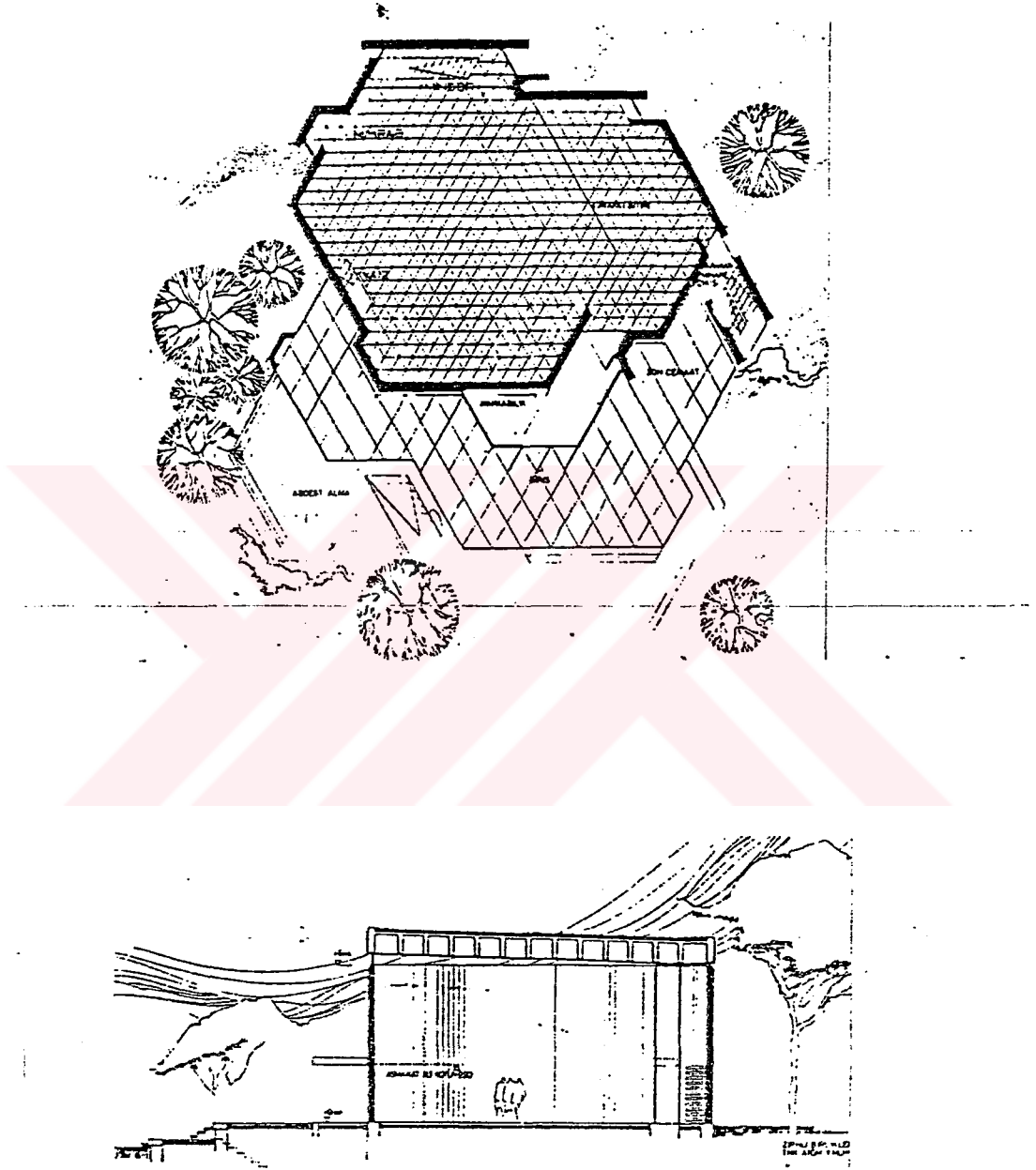
Resim 4.7. Kocatepe, Camii, Ankara. İç Görünüş.

Türk mimarlarının, bu, ya da daha sonraları Cengiz Bektaş'ın Etimesgut'da, Hayati Tabanlıoğlu'nun Ankara Yeşilyurt Camileri gibi projeleri cami mimarlığında bir gelişmeye yol açacak kadar önemli olamamışlardır (Şekil 4-5), (Resim 4.8).

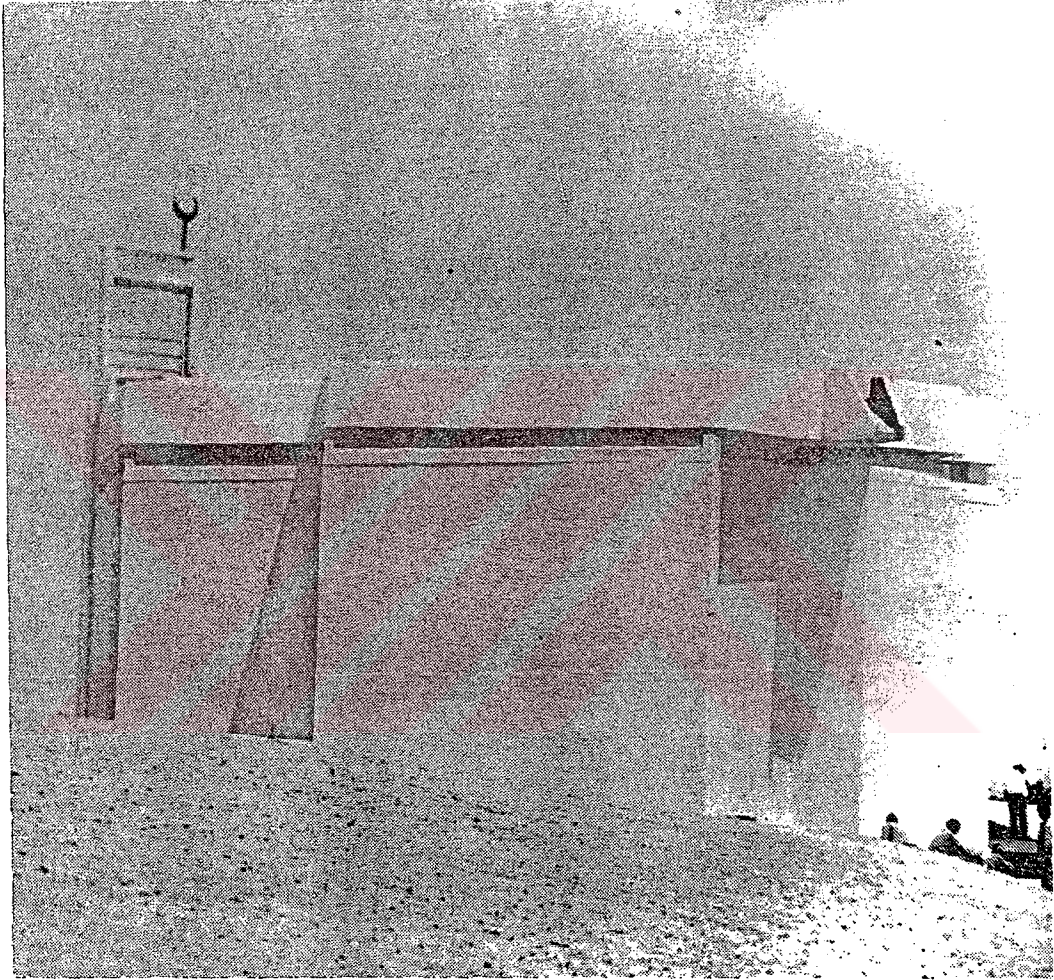
Vakıflar Genel Müdürlüğü 1970 yılında".... Bilhassa büyük merkezlere uzak yerlerde vatandaşlarımızın proje çizdirecek yetkili mimar ve statik hesapları yapacak mühendis bulamadıkları ..."gerekçesiyle cami, yaptıracıklara yardımcı olmak amacıyla ..." bu yapıları mimari ve inşaat bakımından yeterli olabilmesi için kendi elemanlarına geleneksel mabed mimarisinin anlayışının ışığı altında..." hazırlattığını belirttiği çeşitli cami ve mescid projelerini bedelsiz olarak vardığını açıklamaktadır. Doğal olarak bu gibi davranışların, türk dini mimarlığını olumlu yönde etkileyeceği düşüncesini kuşku ile karşılamak gerekmektedir (4) (Şekil4.6.a), (Şekil4.6.b)..

Yine Türkiye Diyanet Vakfı'nın 1980'li yıllarda hazırlanmış olduğu tip camii projelerini bu yönde değerlendirmek mümkündür (Şekil4.7.a),(Şekil4.7.b).

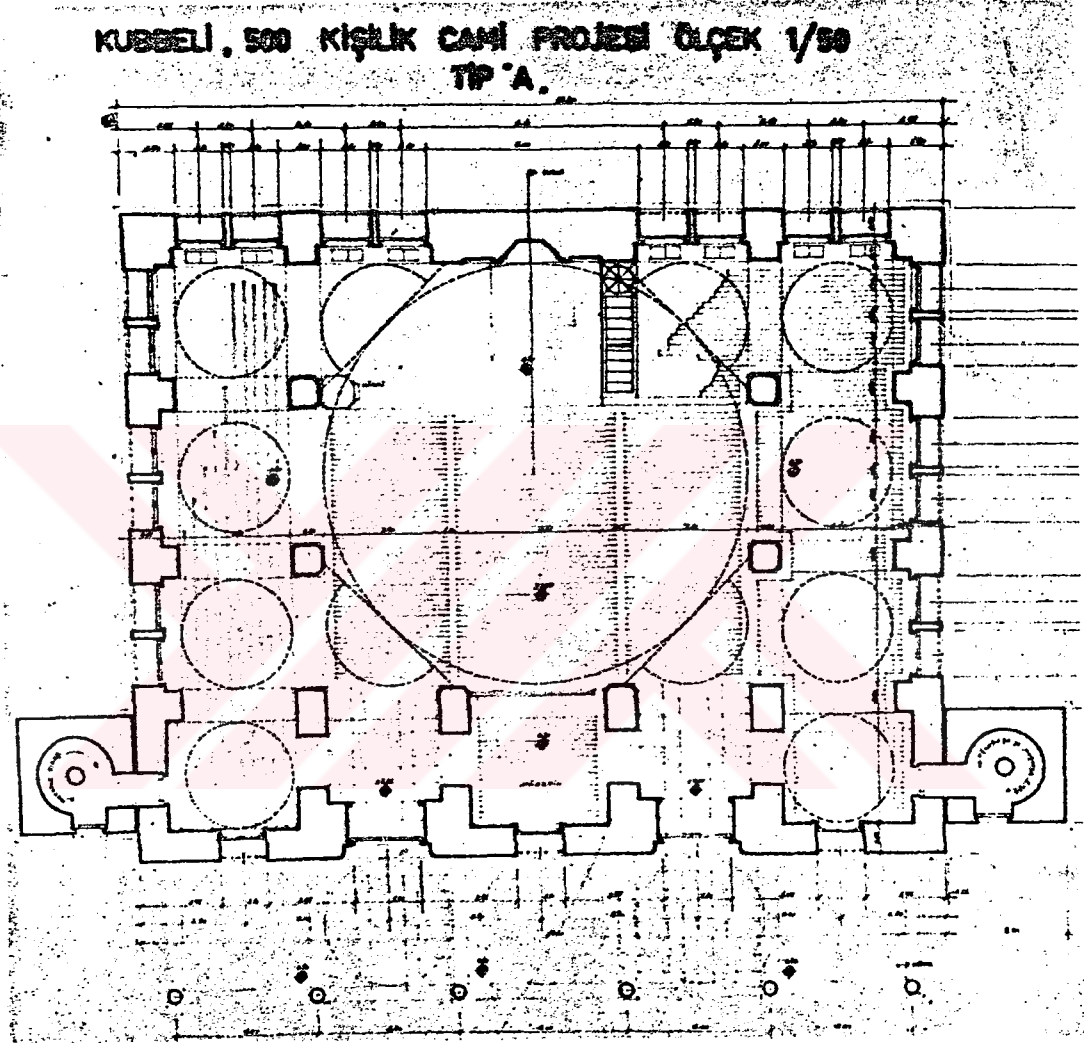
(4) "Ü. ALSAÇ, A.g.e., s. 104-109.

Şekil 4.5. Etimesgut Camii, Ankara. Plan-Kesit.

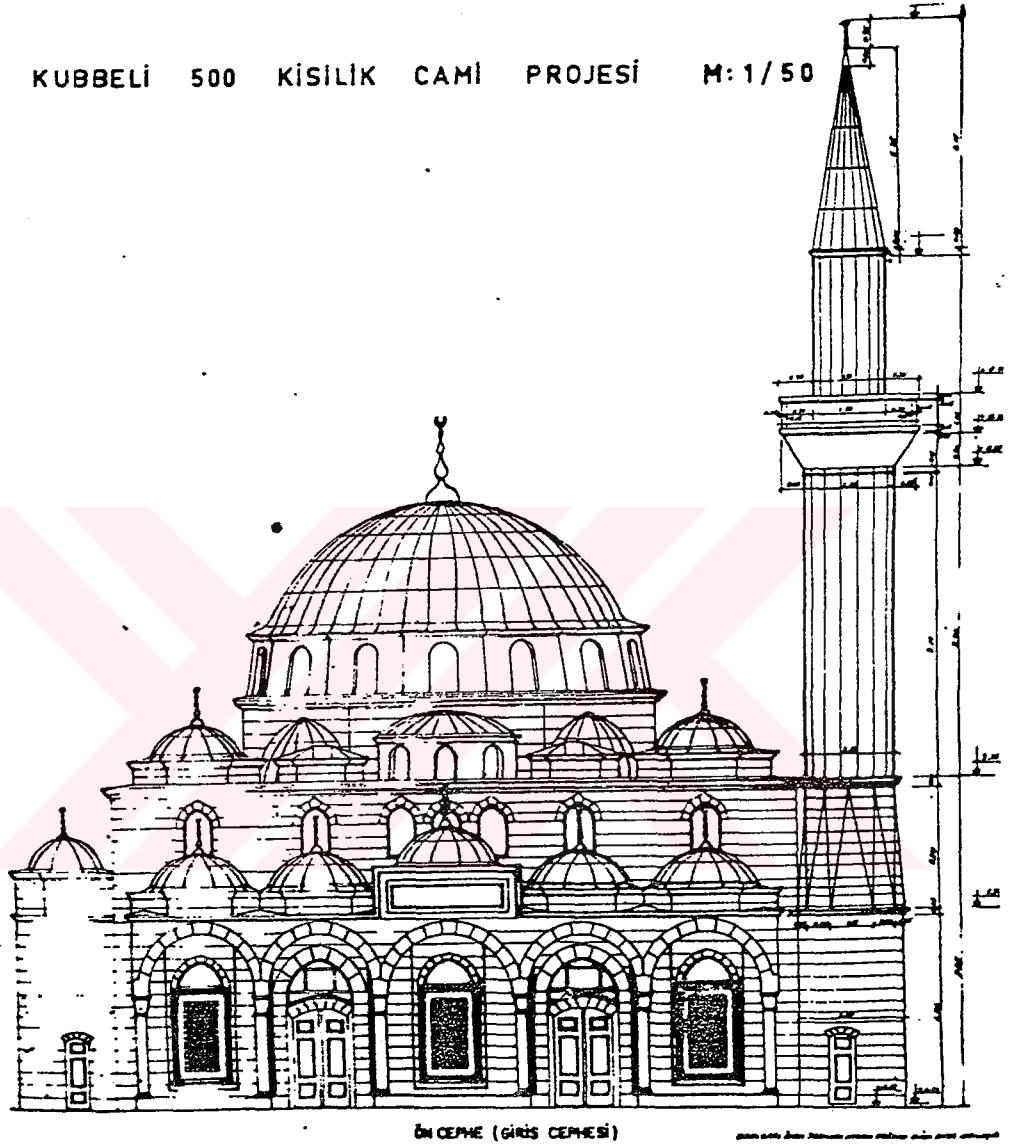

Resim 4.8. Etimesgut Camii, Ankara. Dış Görünüş (C. Bektaş)

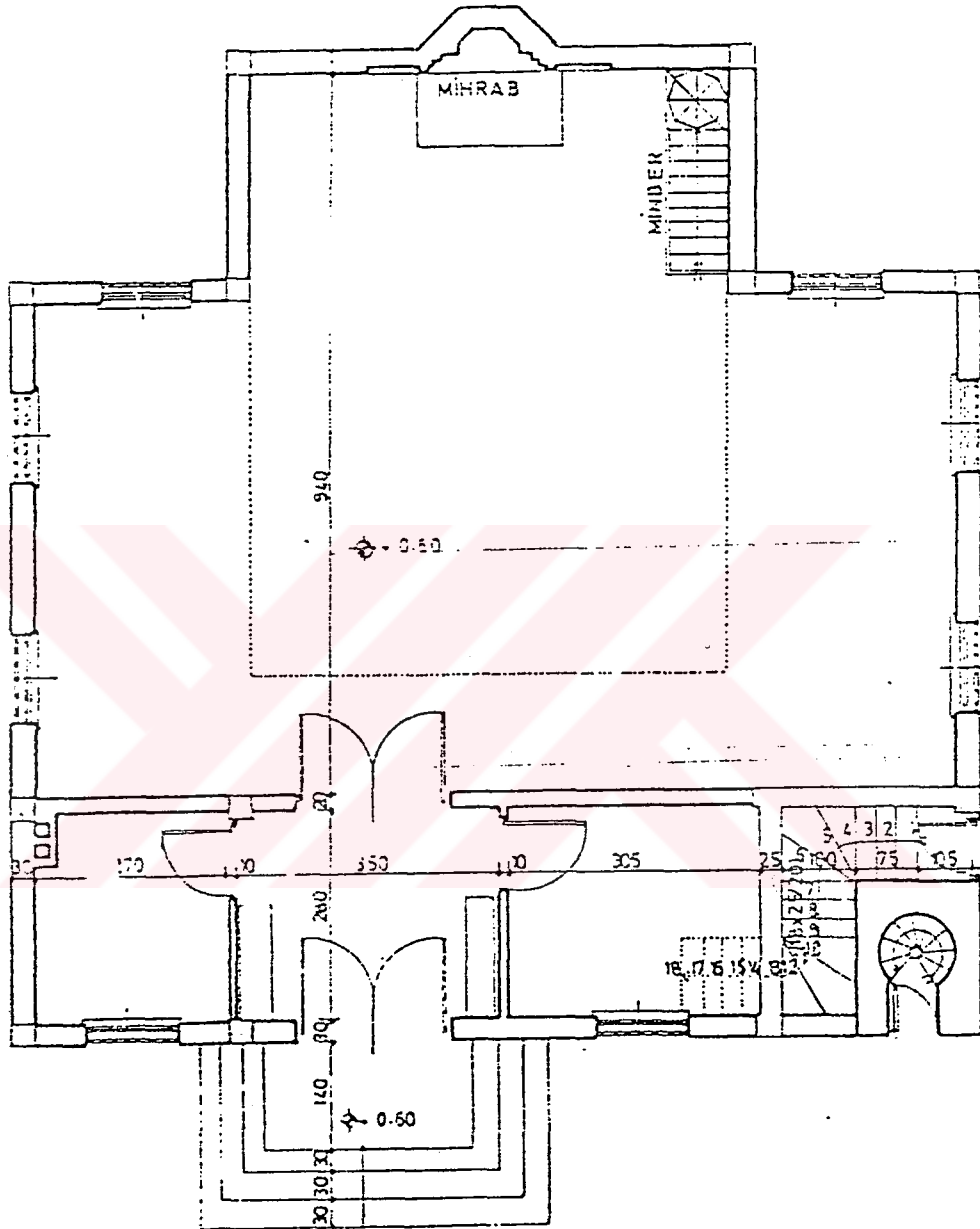

Şekil 4.6.a. Vakıflar Gn. Müdürlüğünün Hazırlattığı Tip Camii Projesi.
Plan (1970).

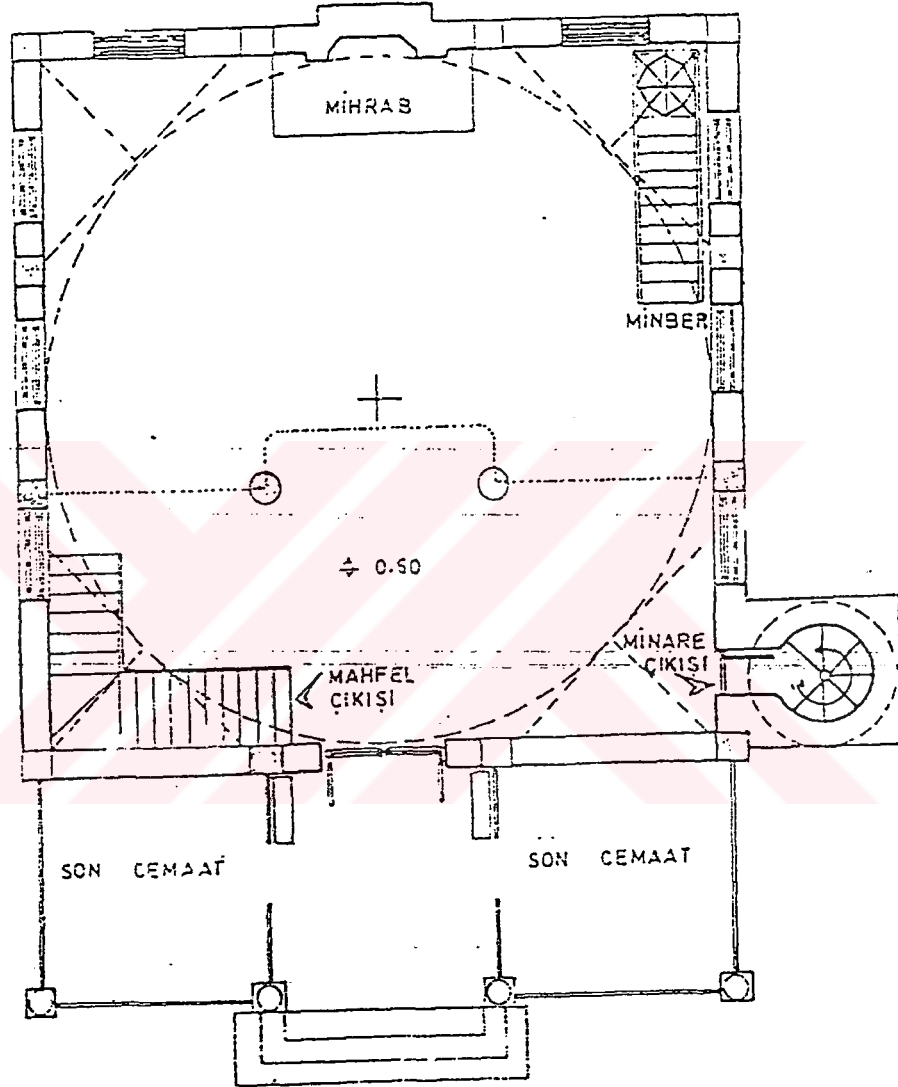
KUBBELİ 500 KİSİLİK CAMİ PROJESİ M:1/50

Şekil 4.6.b. Vakıflar Gn. Müdürlüğünün Hazırlattığı Tip Camii Projesi.

Şekil 4.7.a. T. Diyanet Vakfının Hazırlattığı Tıp Camii Projesi. Plan.

Şekil 4.7.b. T. Diyanet Vakfının Hazırlattığı Tıp Camii Projesi. Plan.

1980'li yılların sonlarına doğru cami mimarisinde arayışlara az da olsa rastlamak mümkün olmuştur. Bunlar arasında, Kaya Gönensay'ın 1985 te Ankara OSTİM'de gerçekleştirilmiş olduğu camii, küçük fakat bulunduğu tepeyi çok iyi kullanan bir silüete sahiptir. Camide ana mekan kare olarak seçilmiş ve üst örtüde betonarme plak kullanılmıştır. Harimde duvar elemanları olarak tümüyle cam kullanılmıştır. Minare, caminin genel karakterine uygun olarak klasik ölçülerden uzak fakat stilize edilmiş bir tarzda düşünülmüştür (Resim 4.9.a,b).

Bu arada Çiçek Gedik'in 1986 yılında hazırlanmış olduğu tezinde (5), Ankara ORAN şehri için bir cami tasarımı amaçlanmaktadır. yeni bir yorumla hazırlanan tasarım, asıl camii kısmı harim ve servis kısımları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. 500 kişilik kapasiteye sahip harim bölümü için 500 m²'lik bir kapalı olan önerilmiş olup, yapıda tümüyle beton arme malzeme kullanılmıştır. Harim içindeki kolonların çokluğu ,Erken Osmanlı Devri camilerini hatırlatmaktadır. Üst örtü yine betonarme kaset döşeme kirişleriyle geçilmiştir (Şekil.4.8.a,b,c).

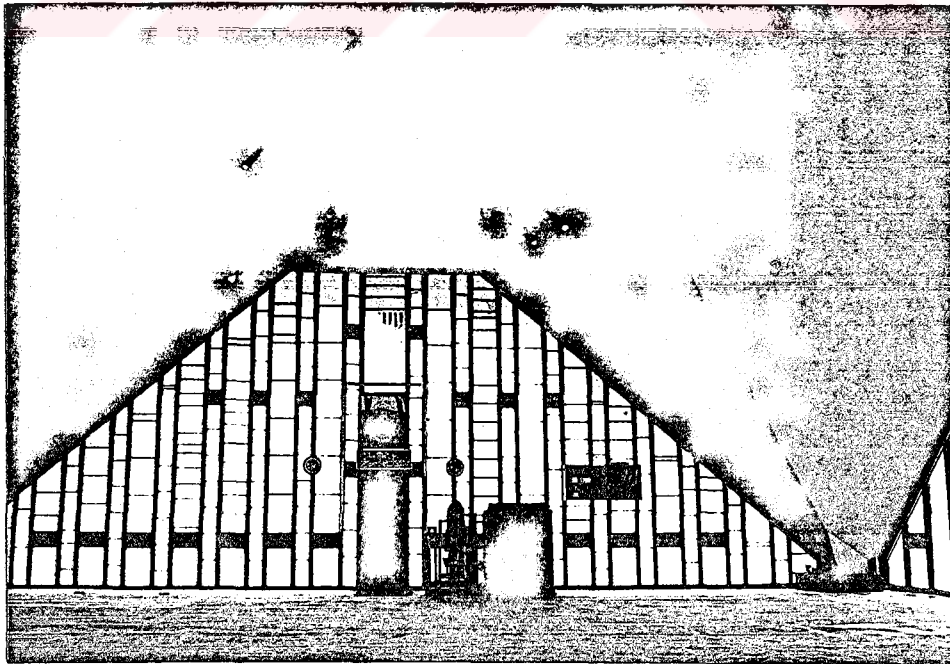
Mimar Özel Kılıç tarafından 1987 yılında , 80 konutluk bir site için tasarlanan cami bu arayışlar için diğer bir örnektir. Cami mimarimizin karakteristik öğelerini sembolleştirerek, daha çağdaş bir yaklaşımla oluşturulan bu çalışmada, tek kubbeyle örtülen kübik ana toplanma mekanı, ön avlu (sembolik külliye) ve anıtsal vurgulama olarak minare kullanılmıştır. Türk camilerindeki ana mekan-hazırlık mekanı ve perspektif vurgulandığı anıtsallık esas alınmıştır (Şekil 4.9).

A.Hayzuran Hasol ve Doğan Hasol tarafından 1989' yılında Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi için tasarlanan piramit şeklindeki cami tepe noktasında birleşen 20 eğik prefabrike betonarme kirişle taşınmaktadır. Bu kirişlerin çatılmasıyla da 729 m² lik, parçalanmamış geniş bir cami mekanı, sağlanmış olmaktadır. Bu kirişlerin arasına prefabrike sandviç elemanlar yerleştirilmiştir. Piramidin toprakla birleştiği noktadaki saydam bantta ise "lexan" kullanılmıştır. Yapının görünen bölümleri bir piramit ile bir minareden ibarettir.

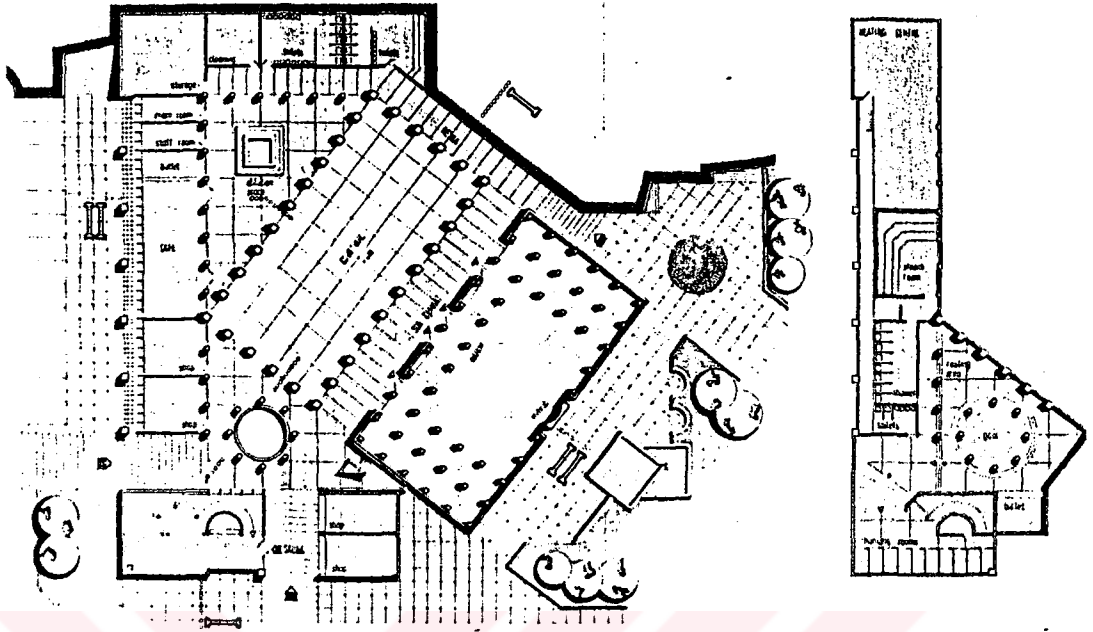
(5) Ç. Gedik, "Tarihsel Gelişim Sürecinde Caminin ve Buna Bağlı Olguların İncelenmesi; Oran Şehrinde Bir Cami Önerisi" (ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1986.

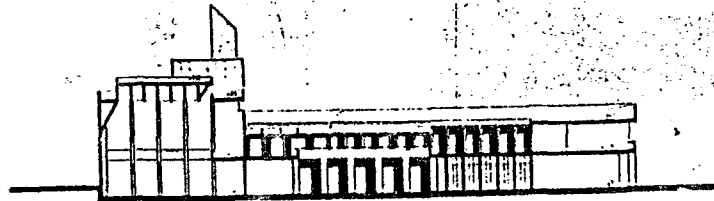
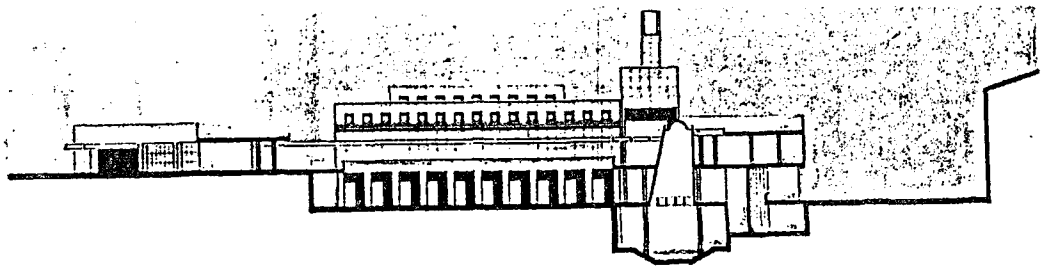
Resim 4.9.a. OSTİM Camii, Ankara. Dış Görünüş.

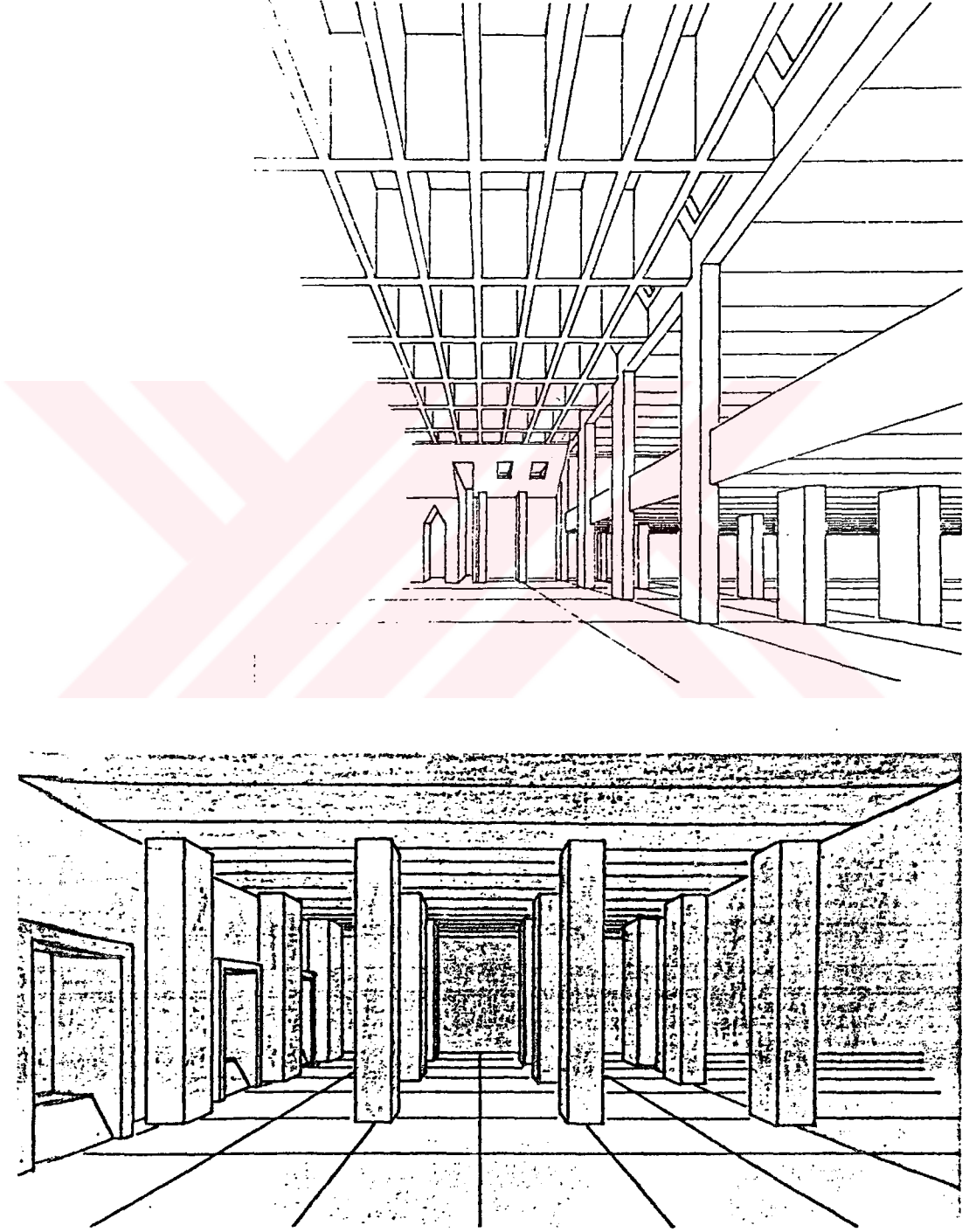

Resim 4.9.b. OSTİM Camii, Ankara. İç Görünüş.

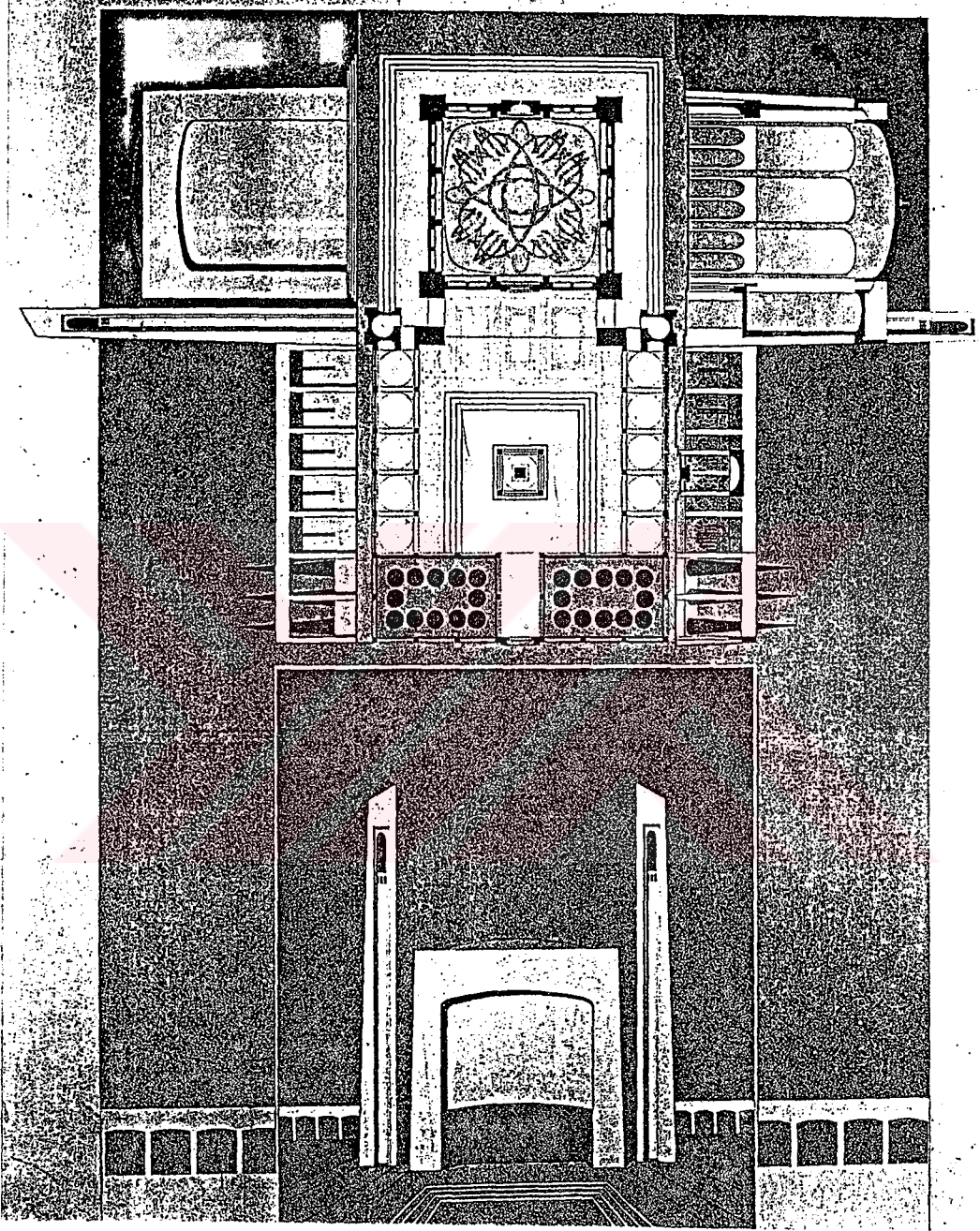

Şekil 4.8.a. ORAN Şehri İçin Önerilen Camii, Ankara. Zemin ve Bodrum Kat Planı. Ö:1/200

Şekil 4.8.c. ORAN Şehri İçin Önerilen Caminin İçinden Perspektiv ler, Ankara
(Ç. GEDİK).

Şekil 4.9. 80 Konutluk Site İçin Tasarlanan Camii. (Mimar Özel Kılıç).
1987.

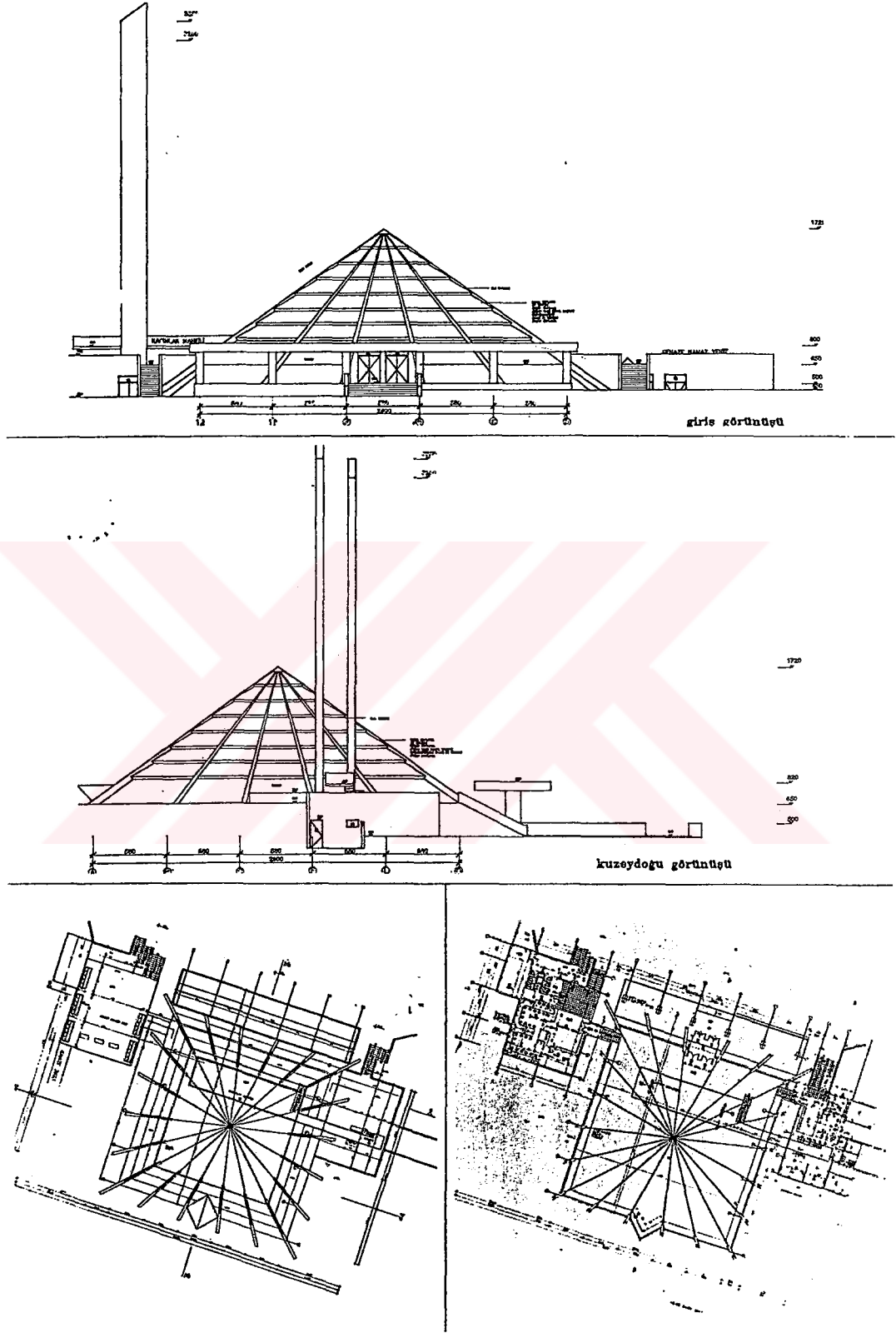
Yapının bütünlüğüne özellikle dikkat edilmiş ve eklerden kaçınılmıştır. Bu nedenle ikinci planda kalan işlevler doğal zeminin altında düzenlenmiştir. Bu şekilde caminin anıtsal karakterinin ön plana çıkarılmasına çalışılmıştır. Kadınlar girişi ana girişin hemen üzerinde bağımsız betonarme bir elemandır. Abdest alma yerleri geleneksel camilerden farklı olarak içeride daha rahat kullanılacak şekilde düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak vestiyere ayakkabı bırakma düzeni geliştirilmiştir (Şekil 4.10).

Behruz Çinici'nin TBMM Kampüsü içinde planlanmış olduğu Meclis Camii, bugüne kadar süregelen çizgilerin tümüyle dışına çıkmıştır. Behruz Çinici, yapıyı tasarlarken şu kriterleri esas almıştır.

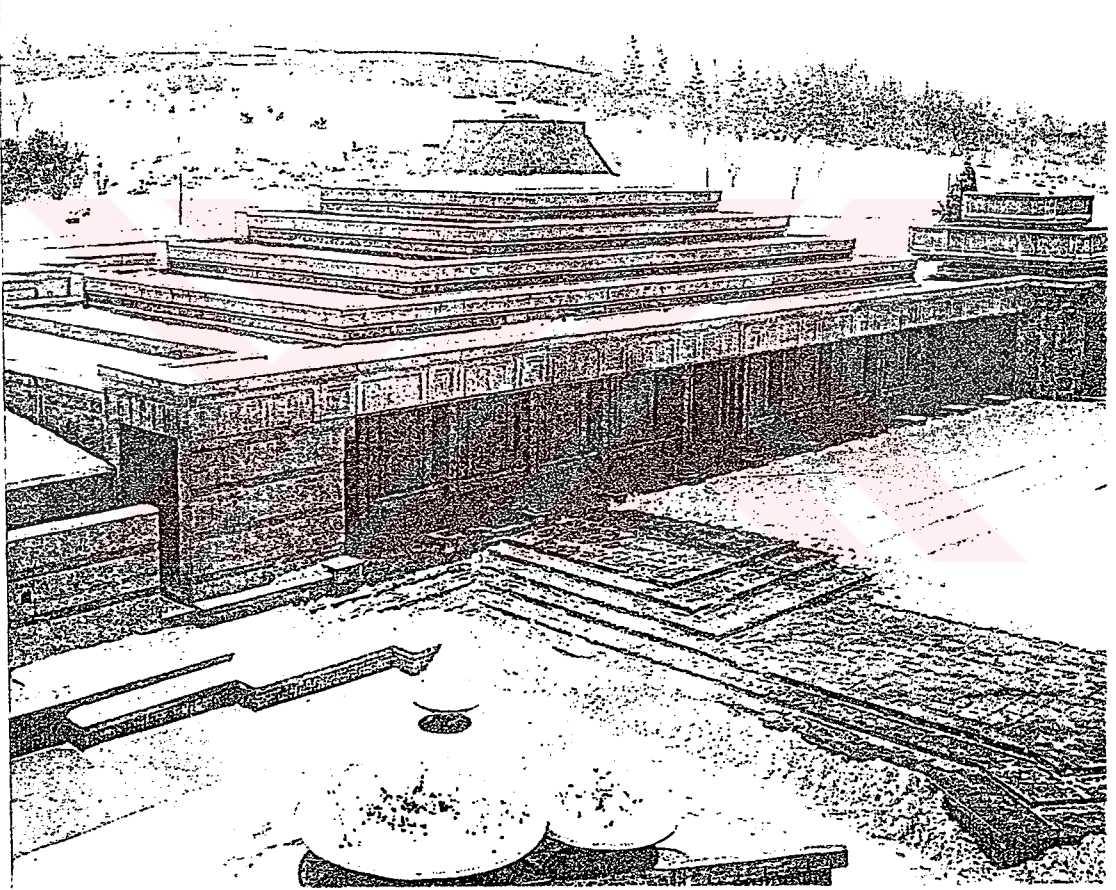
- Yapıda yükselme ve abartmanın yerine tevazu hakim olmalıdır.
- Minare çağını tamamlayarak kolumuzdaki saat olmuştur.
- İbadette saf düzenini artırma daha doğrudur, yatay form bunun için kullanılmıştır. Bu plan şekli Osmanlı öncesi bazı örneklerde de vardır.

Kompleks, 1989 yılı içinde kullanıma başlanmıştır. Minare yerine simgesel olarak selvi ağacı kullanılmıştır (Resim 4.10).

Son yılların başarılı örneklerinden biri, Ankara Gölbaşı'nda gerçekleştirilen TEK Kampüsü Camii'dir. Cumhur Keskinok'un 1986' da tasarladığı proje 1988' de tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Tepe yamacındaki merdivenlerden ulaşılan camiye yaklaşım, yapının simetri eksenini boyunca sağlanmaktadır. İki ucunda minarelerin yer aldığı revak, onun üzerinde yükselen sekiz çift taşıyıcı eleman ve tepedeki kubbesi ile cami, bu eksenin ucunda yükselmektedir. Cephede, yalnızca taşıyıcı elemanların arasına, yerleştirilmiş düşey pencere bantları ve kubbenin formuyla uyum sağlayan yarım ay biçimli pencereler göze çarpmaktadır. Yapıda mekanın yanı sıra, servis mekanları ve bir çalışma mekanına yer verilmiştir. Mimar

Şekil 4.10. Organize Sanayi Camii, Eskişehir (Mimarlar: A. Hayzuran Hasol, D. Hasol). 1989.

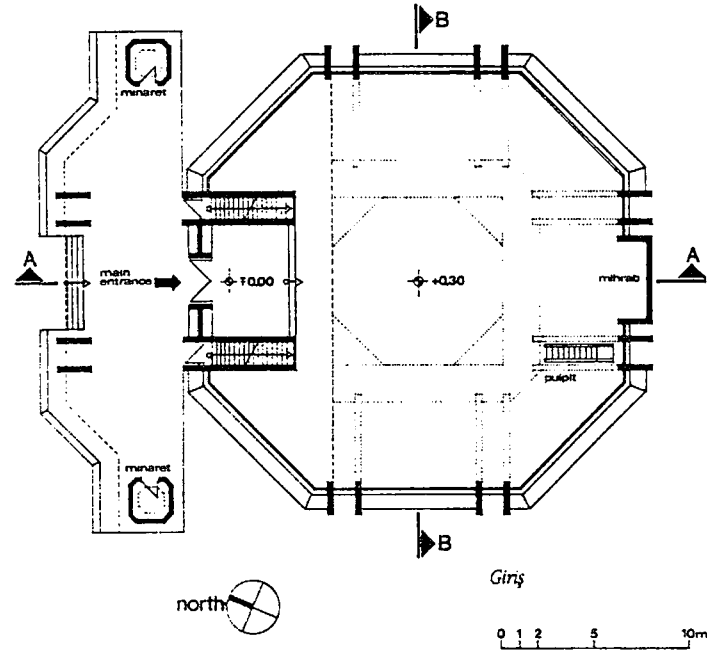

Resim 4.10. Meclis Camii, Ankara. Kuzey Cephe (B. ÇİNİCİ).

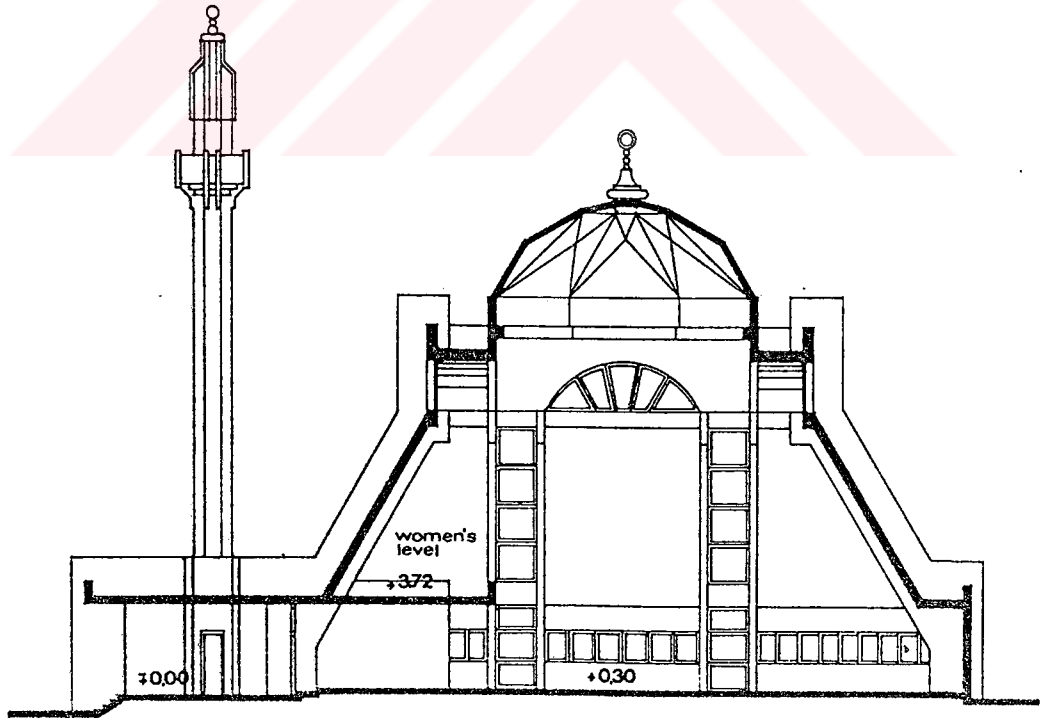
Keskinok'un başarısı, kütlerde, betonarme nin imkanları ve özelliklerini yadsımadan geleneksel cami formlarını hatırlatan bir heykelsilik yakalamış olmasından kaynaklanmaktadır. D n ile bu günün, geleneksel ile ağdaşın, dengeli bir karışımını gerçekleştirmiştir (6) (Şekil 4.11. a,b,c) (Resim 4.11).

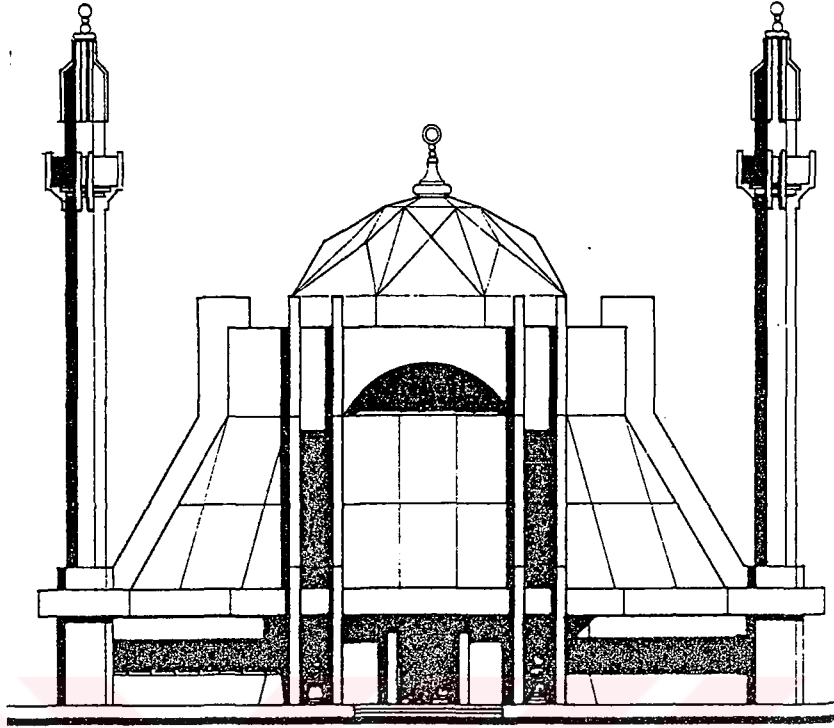
(6) ŐENYAPILI, Burcu, "Ankara Gölbaşı TEK Kampüsü Camisi" Tasarım Dergisi, Sayı: 23, s. 66, 1992.

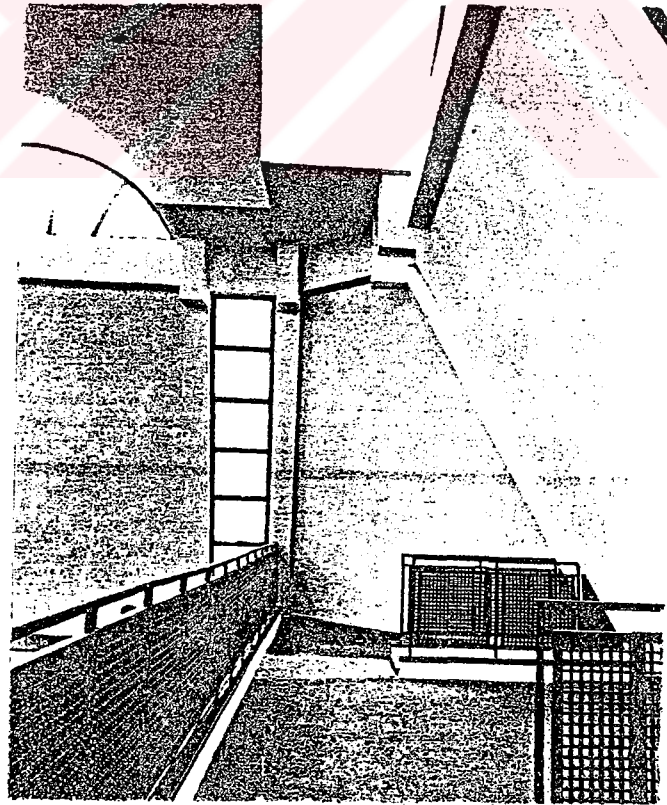
Şekil 4.11.a. Gölbaşı TEK Kampüs Camii, Ankara. Plan 1988 (C. Keskinok)

Şekil 4.11.b. Gölbaşı TEK Kampüs Camii, Ankara. Kesit

Şekil 4.11.c. Gölbaşı TEK Kampüs Camii, Ankara. Dış Görünüş.

Resim 4.11.b. Gölbaşı TEK Kampüs Camii, Ankara. İç Görünüş.

5. BÖLÜM : CUMHURİYET DÖNEMİ KONYA CAMİLERİ

5.1. Katalog

Katalog çalışmalarına, benzer örneklerin en "tipik" olanları alınmıştır. Katalogda yapım tarihi ayrıca gözetilmiştir. Bu suretle, araştırmamızda süregelen zaman içinde cami mimarisinde, mimari anlayışında, süslemesinden malzemesine kadar nasıl bir değişimin veya gelişimin yaşadığı tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Belirli sayıdaki örneklerin herbiri, çok ayrıntılı olarak incelendiğinde bunlardan çıkacak genelleme ve sonuçlar da sağlıklı olacaktır. Buradan hareketle, katalog çalışmaları, belki biraz geniş fakat mimari bir araştırmanın gereklerine uygun olarak yapılmıştır.

Katalog, bir "seçme" işini zorunlu kılar. Bu bölümde onaltı yapı seçilmiştir. Bu seçim yapılırken örneklerin, ele alınan döneme ait ipuçlarının elde edilebileceği karakteristike ve ölçeğe sahip olmasına dikkat edilmiştir.

Her yapı incelenirken, öncelikle yapının kimlik bilgileri sunulup, konumundan bahsedilmektedir. Daha sonra, yapı hakkında genel bir tanımlama yapılmaktadır. Sonraki paragraflarda, yapının dışından, içine doğru plan özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu esnada, yapının plan elemanları, strüktür ve örtü sistemi, süsleme tekniği, cephesel özellikleri, malzemesi, ısıtma sistemleri sistematik bir şekilde irdelenmektedir.

5.1.1. Motorlu Vasıtalar Sanayii Camii.

Katalog No	: 1
Resimler	: 5.1 - 5.3
Şekiller	: 5.1
Yaptıran	: Sanayi Esnaflarının Yardımlarıyla Yaptırılmıştır.
Yapan	: Ahmet Karadenizli (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1968
İnceleme Tar.	: 6.7.1992

Konumu:

Selçuklu ilçesi, Motorlu Vasıtalar sanayii içinde bulunan camii, sanayii çalışanlarının ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yaptırılmıştır. Camii, kapalı mekan olarak yaklaşık 1000 kişilik bir kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, bir ana kubbe, onu destekleyen dört yarım kubbe ve köşelerde kubbelerden oluşan kare planlı bir şemaya sahiptir (Resim 5.1).

Camii avlusuna kuzeyden ve batı yönünden olmak üzere iki ayrı giriş verilmiştir. Caminin doğusunda yer alan lojmana kuzey girişi ile ulaşılmaktadır. Batı girişinin sağında bulunan şadırvan, artık günümüzde göremediğimiz klasik Osmanlı döneminin mimari özelliğini hatırlatmaktadır. Caminin bulunduğu mevkinin sanayii olması nedeniyle musalla taşı ve cenaze için özel bir platform bulunmamaktadır.

Son cemaat yeri, düz çatı sistemiyle, geniş saçaklarıyla ve pencere açıklıklarıyla ana yapıdan ayrı özellikler sunmaktadır. Tamamen camekanlarla kapatılmış olan bu mahallin üç yönde de bulunan giriş kapılarına yine aynı şekilde sonradan rüzgarlıklar yapılmıştır ve ayakkabı mahalli olarak kullanılmaktadır. Caminin batı yüzeyi boyunca minareye kadar ayrıca aynı karakterde muhdes ek kapalı bir birim

Resim 5.1. Motorlu Vasıtalar Sanayii Camii, Konya. Dış Görünüş.

daha bulunmaktadır. Bu bölüm son cemaat yeri görevi gördüğü gibi bodrum kattaki namazgâha inen merdiven de burada bulunmaktadır. Sonradan yapılan bu eklentiler camii tamamiyle kuşatmıştır. Son cemaat mahalli ile harim arası ilişki, biri cümle girişi olmak üzere üç giriş ve iki pencere ile sağlanmaktadır. Bu mahalde ayrıca sermahfile çıkış merdiveni yer almaktadır.

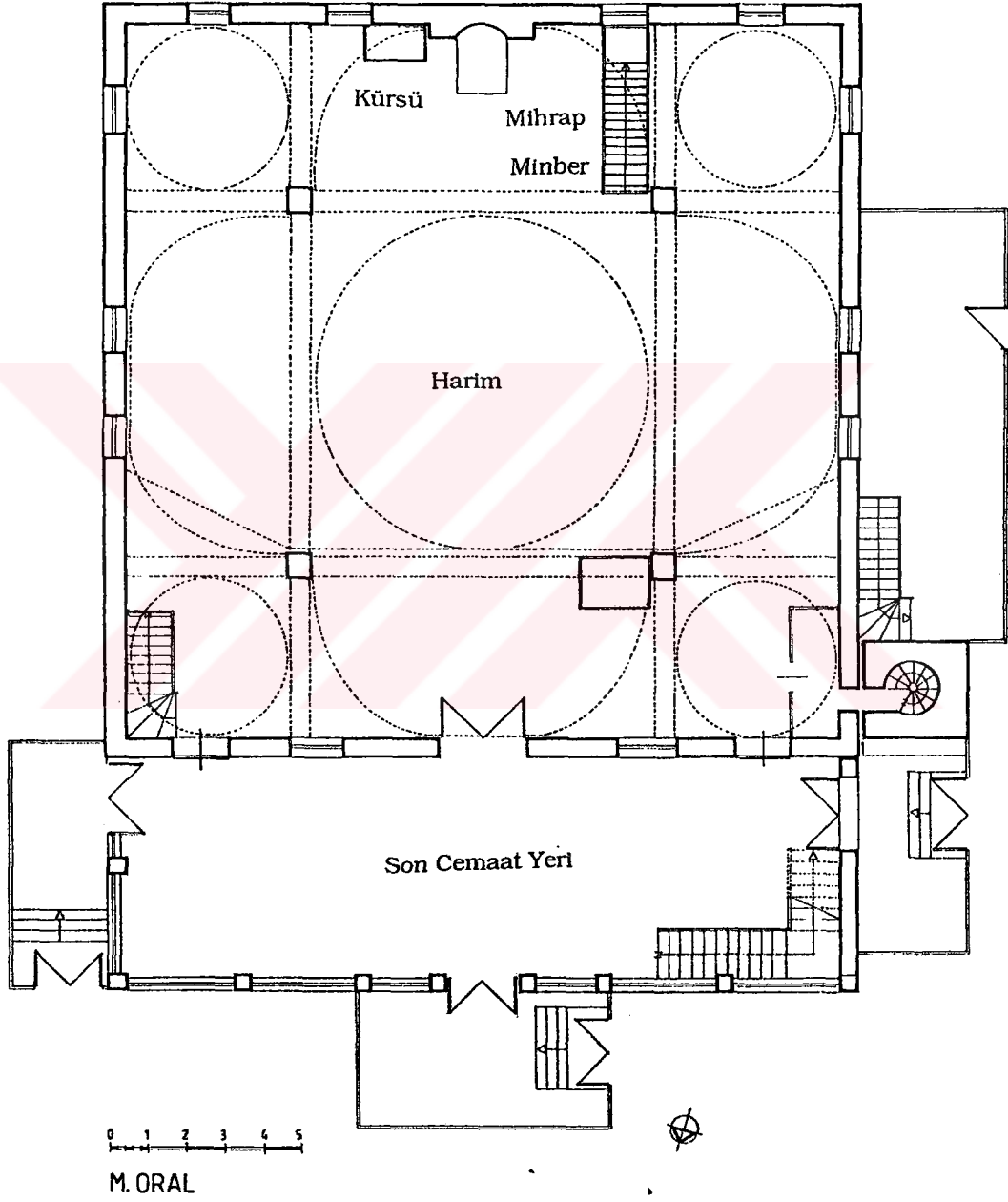
Tek şerefeli minare yapının batı yönünde, harime bitişik olarak düzenlenmiştir. minareye giriş harimden sağlanmaktadır. Kaide kısmının betonarme olarak inşaa edildiği minarede gövde bölümü yığma teknikle, kesme taşla tamamlanmıştır.

Girişe göre simetrik bir plan şemasına sahip camiide ana mekan; merkezi kubbenin dört yönde tonoz biçimli yarım kubbelerle desteklenmesiyle genişletilmiştir. Üst örtüde, bu elemanların dışında kalan dört köşede kubbeler bulunmaktadır. Ana kubbe ve yarım kubbeler, kasnaklar üzerinde yükselmektedir. Bu yüzeyler

üzerinde bulunan alçı şebekeli, yarım daire kemerli pencereler düşey yükü azalttığı gibi kubbe iç yüzeylerini aydınlatmaktadır. (Şekil 5.1).

Cephelerde dikkati çeken ilk özellik camiyi kuşatan camekanlı bölmelerdir. Sonradan eklenen bu bölmeler cephede olumsuz bir görünüm oluşturmaktadırlar. Son cemaat yeri, düz çatı sistemi ile üst örtüdeki yükselişe katılamamaktadır (Resim 5.2).

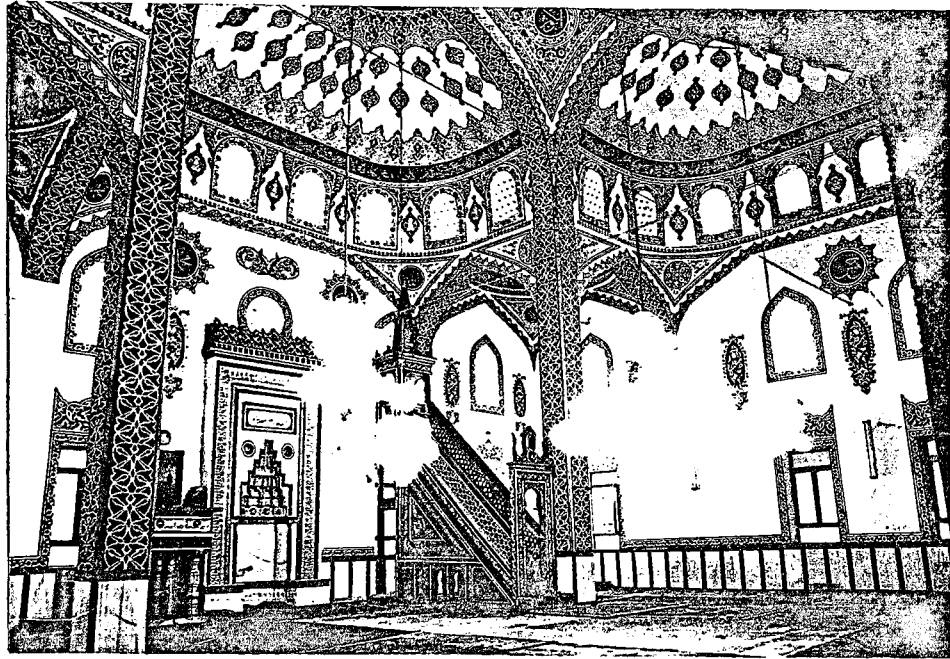
Harimde bulunan mihrap, minber, kürsü gibi plan elemanları klasik cami plan şemalarına uygun olarak yerleştirilmiştir. Mihrap; mukarnaslı düzeni ile artık günümüzde yapılmayan bezemeleri ile farklı bir karaktere sahiptir. Mihraptaki üçgen kuşak ve sarkıtlar, yıldız boya ile kaplanmıştır. Minberde, dökme alçı tekniği ile bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Vaaz kürsüsünde kullanılan alçı elemanlar, sütunçe çağrışımı yapmaktadır. kadınlar mahfeli, son cemaat üzeri de dahil olmak üzere kuzey duvarı boyunca düzenlenmiştir. Camii, zengin kalem işçiliğine sahiptir. İç mekanın bütün duvarlarında özellikle örtü sisteminde, galeri ve mahfil tavanlarında yoğun bir biçimde kalem işi süsleme kullanılmıştır. Bezemelerde, geometrik motifler hakimdir (Resim 5.3)

Şekil 5.1. Motorlu Vasıtalar Sanayii Cami, Konya. Plan.

Resim 5.2. Motorlu Vasıtalar Sanayii Cami, Konya. Cephe Düzeni.

Resim 5.3. Motorlu Vasıtalar Sanayii Cami, Konya. İç Görünüş.

5.1.2. Hacı Kemal Onsun Camii.

Katalog No	: 2
Resimler	: 5.4 - 5.6
Şekiller	: 5.2
Yaptıran	: Hakim Hacı Kemal Onsun tarafından yaptırılmıştır.
Yapan	: Ömer Kirazoğlu (Mimar)
Yapım Yılı	: 1970-1974
İnceleme Tar.	: 29.5.1992

Konumu:

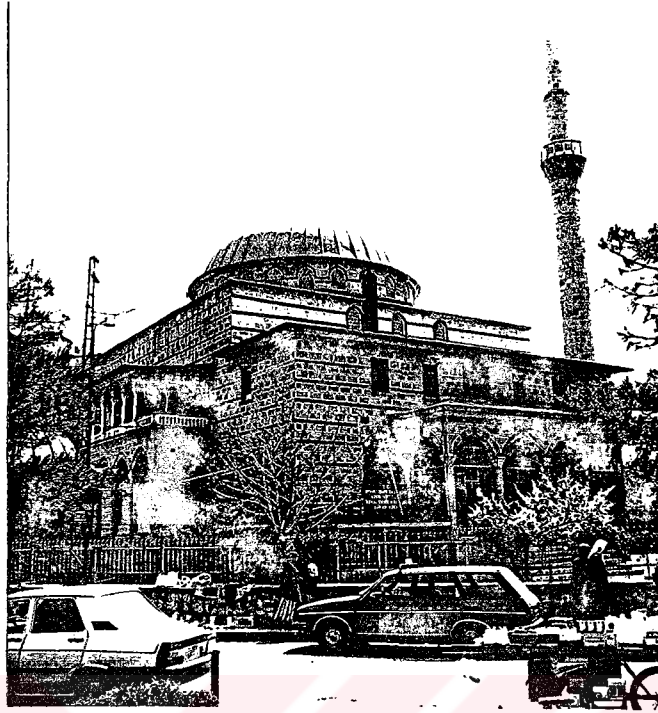
Nalçacı caddesi, Sille kavşağı yakınında yolun hemen kenarındaki parsel üzerinde inşaa edilmiştir. Nalçacı mevkiinde oturan cemaatin ibadet ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Kapalı mekan itibariyle camii, yaklaşık 950 kişilik bir kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Kemal Onsun Camii, kare planlı, merkezi tek kubbeli bir harimle, iki kademeli düz tavan örtülü son cemaat yeri ve buna bitişik tek minareden oluşmaktadır (Resim 5.4)

Avluya, Nalçacı caddesinden ve tali yoldan olmak üzere iki ayrı giriş verilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki arsada cami, çapraz durumda kibleye yönelmiştir. Avlunun batısında helalar doğusunda şadırvan ve cenaze namazı kılma platformu ve buna bağlı üç adet musalla taşı bulunmaktadır. Kible yönünde, cami ile aynı tarihli, sekizgen şemalı küçük ölçekte bir kütüphane bulunmaktadır.

İki kademeli olarak planlanan son cemaat yerinin birinci kademesi, diğerinden daha küçük ölçülerde düzenlenmiş olup, rüzgarlık olarak kullanılmaktadır. İkinci kademede; sermahfile çıkış merdiven kovası, minareye geçiş ve cami hizmetlileri için ayrılmış bölümlere yer verilmiştir. Son cemaat yeri, harim arası ilişki, cümle kapısı ve iki pencere ile sağlanmıştır. Üst örtü düz olarak geçilmiştir.

Resim 5.4. Hacı Kemal Onsun Cami, Konya. Dış Görünüşü.

Tek şerefeli minare, caminin batı yönünde son cemaat kütesine bitişik olarak düzenlenmiştir. Tümüyle kesme taşla yığma tekniğinde inşaa edilen minarenin orijinal tarafı; kaide kısmının her iki köşesinde, minarenin oynayıp oynamadığını gösterir mermer silindirelerin bulunmasıdır. Klasik dönem mimarimizde Mimar Sinan'ın; camilerinde uyguladığı bu detayı günümüz camiinde görmek mümkündür.

Giriş aksına göre simetrik bir plan şemasına sahip olan harim; sekizgen mesnetli strüktür düzenine sahiptir. Camiide kubbe, sekiz ana ayağa oturmaktadır. Harimde, cümle girişinin her iki yönünde tali girişlere yer verilmiştir. Son cemaat mahfili, kible duvarının mihrap kısmı hariç tüm duvarları çepeçevre sarmaktadır. Mahfil, harimin dışında, son cemaat yeri üst katını içine alacak şekilde genişletilmiştir. Minber; bu camiide farklı olarak, kible duvarından ayrı düşünülmüştür (Şekil 5.2).

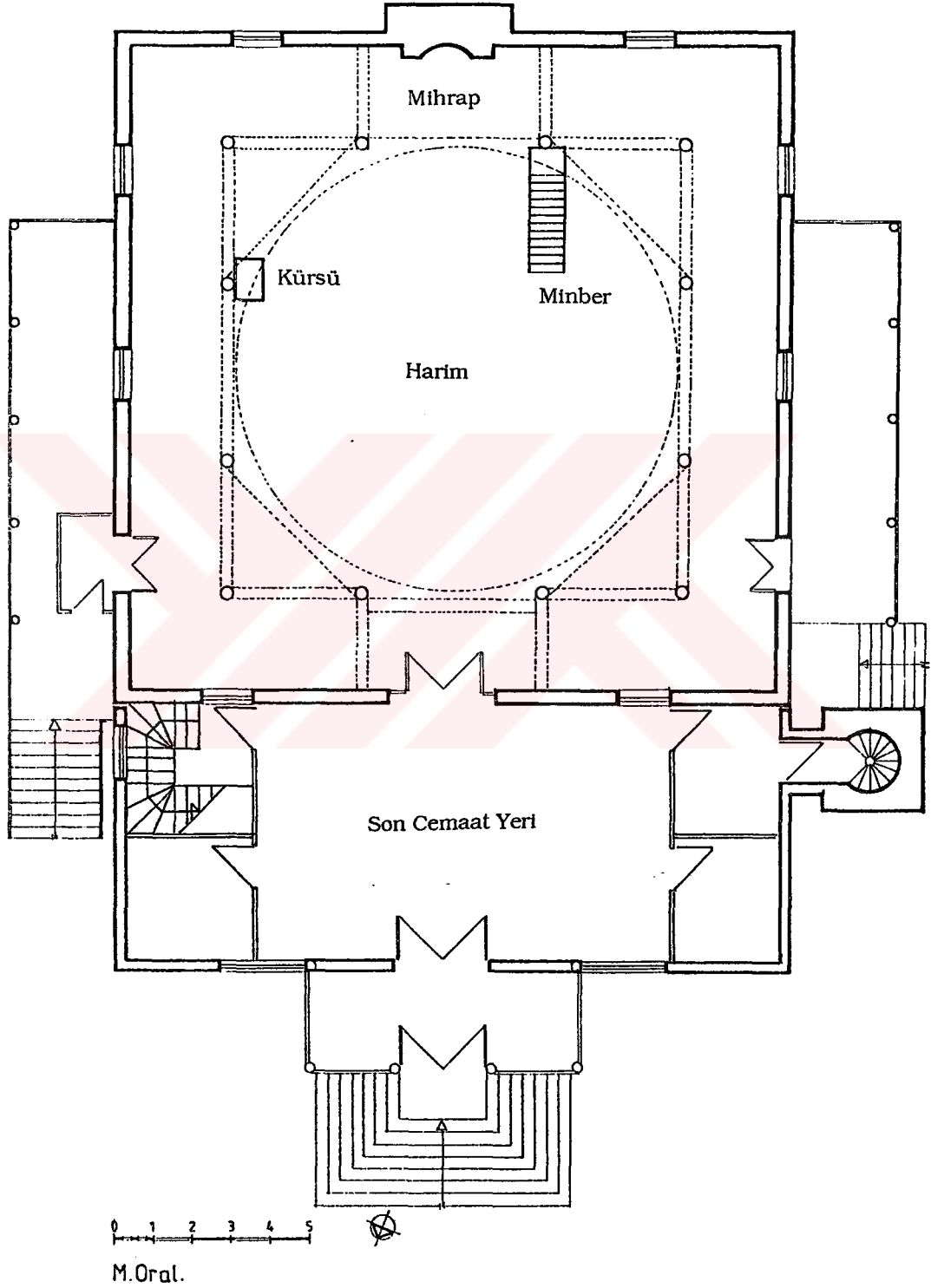
Cephelerde dikkati çeken en önemli özellik, revaklardır. Günümüz Konya camilerinde pek rastlamadığımız bu revaklar, özellikle "Klasik Dönem" içinde pekçok camiide uygulanmıştır. Burada, özellikle yan cephelerde yer alan iki katlı revaklar,

camii cephesine hareket kazandırmıştır. Yığma yapım tekniği ile inşaa edilen caminin cephelerinde, almaşık örgü sistemi hakimdir. Taş ve tuğla malzeme, ikişer sıra ara ile tekrar etmektedir (Resim 5.5).

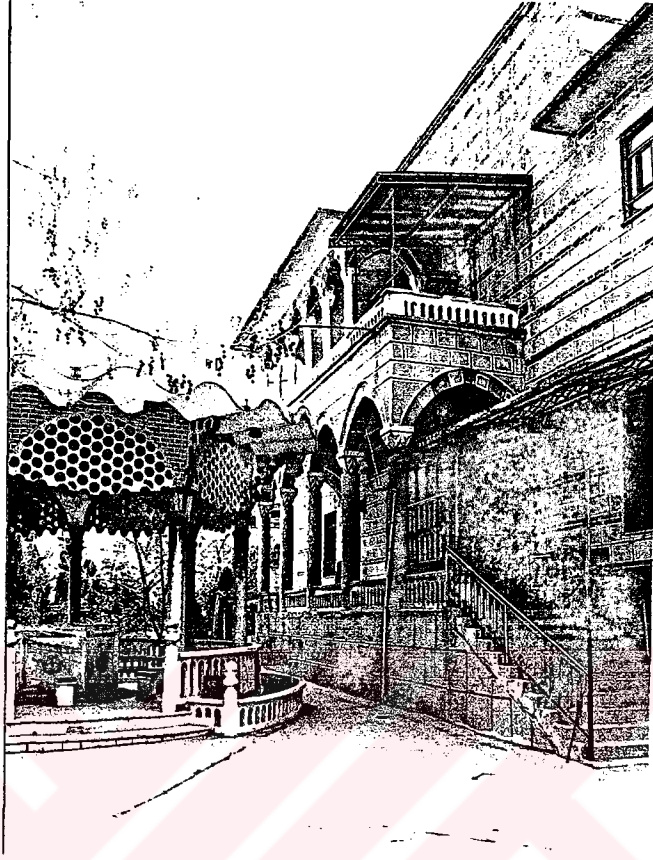
Yapıda süsleme yok denecek kadar azdır. Bütün iç duvarlar beyaz badana ile kaplanmıştır. Plan elemanlarından mihraptaki mukarnas düzenlemeleri, itinalı işçiliği ile dikkat çekmektedir. Üst kat seviyesindeki pencereler ile kubbe kasnağında bulunan pencereler; alçı şebekeli, bitkisel motifli renkli camlar şeklinde düzenlenmiştir (Resim 5.6).

Üst örtü; ana kubbe haricinde düz olarak geçilmiştir. Kubbede, kaplama malzemesi olarak kurşun kullanılmıştır.

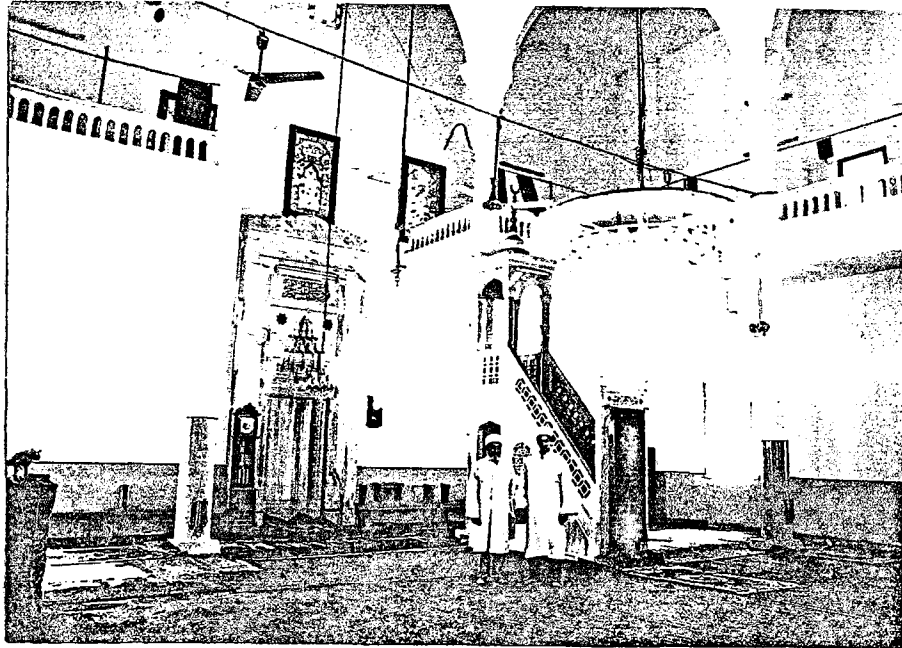

Şekil 5.2. Hacı Kemal Onsun Camii, Konya. Plan.

Resim 5.5. Hacı Kemal Onsun Cami, Konya. Yan Revaklar.

Resim 5.6. Hacı Kemal Onsun Cami, Konya. İç Görünüş.

5.1.3 İlahiyat Camii (Yüksek İslâm Enstitüsü Camii)

Katalog No	: 3
Resimler	: 5:7 - 5.9
Şekiller	: 5.3
Yaptıran	: Türk Anadolu Vakfı Organizasyonu ile bağışlarla yaptırılmıştır.
Yapan	: Mehmet Emin (İnş. Kalfası)
Yapım Yılı	: 1978
İnceleme Tar.	: 3.8.1992

Konumu:

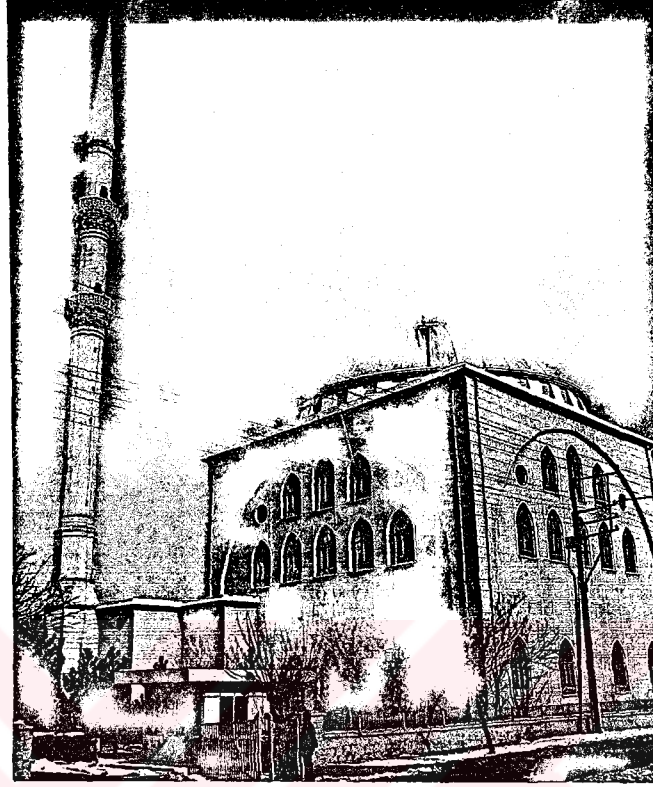
Camii, Konya Meram İlçesi, Yeni Yol üzerinde, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde yer almaktadır. Kapalı mekan, 1000 kişinin namaz kılabilceği bir kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, merkezi tek kubbeli bir harimle, bir minare ve beş açıklıklı, üzeri kubbeli bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Resim 5.7).

Camii'nin projesi başlangıçta Fakülte kompleksi içinde ve bir laboratuvar esprisıyla ele alınmış, ölçek olarak küçük, fakat klâsik cami mimarisinin karakteristiğini taşıyan bir proje elde edilmiştir. Yer olarak teklif edilen alan da, şimdiki bulunduğu yer değildir. Yapım aşamasında inşaatı finanse eden dernek tarafından camii'nin önce yeri değiştirilmiş, sonra bütün projesi tadil edilerek şimdiki cami inşa edilmiştir. Bunun üzerine daha önceki projeyi ekibi ile birlikte hazırlayan mimar, projeden imzasını çekmiş ve istifa etmiştir. Şimdiki cami ünitesi, piyasada "cami ustaları" olarak bilinen yapı gruplarınca inşa edilmiştir.

Camii bugünkü şekliyle Ankara'daki Maltepe Camii'ne benzer bir mekân özelliği sunmaktadır.

Resim 5.7. İlahiyat Camii, Konya. Dış Görünüşü.

Kible yönündeki anayolun hemen bitişiğinde yer alan camiye giriş, yine bu yoldan fakülte girişiyle birlikte sağlanmaktadır. Camii avlusu ile fakülte bahçesinin iç içe oluşuna karşın, caminin güney batısında avlu için müstakiliyet sağlanmıştır. Avluda yer alan şadırvan ve hela gibi yardımcı birimler burada bulunmaktadır.

Cümle girişi okul bahçesine yönelmiş olan caminin son cemaat yeri, açıklıkları, betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kesitli kemerlerle belirlenmiş beş eşit kubbe ile örtülmektedir. Harim duvarı dışında doğu ve batı yönleri, caminin yardımcı birimlerinin duvarları ile sınırlandırılmıştır. Son cemaat örtü seviyesi, ana kitle, harimin yarı yüksekliğinde kalmaktadır. Harim ile arasındaki ilişki, cümle kapısı ve onun her iki tarafında yer alan sivri kemerli pencerelerle sağlanmaktadır.

Camii; iki şerefeli tek minareye sahiptir. Minaraya çıkış, batı yöndeki giriş

holünden sağlanmaktadır. Minare, külah da dahil tümüyle kesme taş ile inşaa edilmiştir.

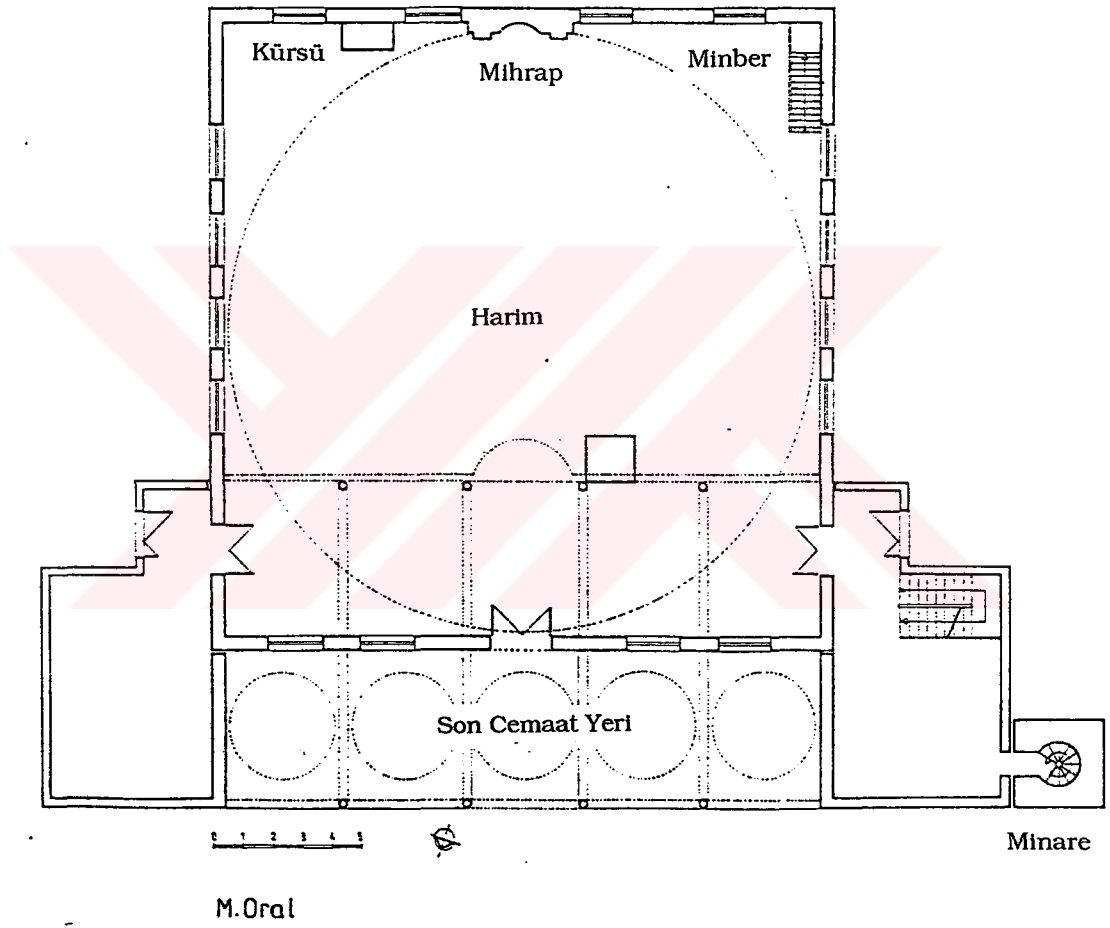
Dört duvara oturan merkezi tek kubbesiyle camii, kare planlı bir şemaya sahiptir. Ana kubbe dört büyük kemerle duvarın üzerine oturmaktadır. Köşe geçişleri, küresel bingilerle sağlanmakta olup üst örtüde düz plak şeklinde düzenlenmiştir. Mekanda, kubbe eteğine kadar üç sıra sivri kemerli büyük pencereler yer almaktadır. Ayrıca kubbe kasnağında alçı şebekeli pencereler bulunmaktadır.

Plan elemanlarından mihrap ve kürsü tamamen çinilerle kaplanmıştır. Kare planlı caminin sağ köşesine bitişik durumda bulunan ahşap minberde kaplama malzemesi olarak formika kullanılmıştır. Kadınlar mahfeli iki katlı olarak ve kuzey duvarı boyunca oluşturulmuştur. Doğu yöndeki giriş holünden birinci mahfil katına, batı yöndeki giriş holünden hem minareye hem de her iki mahfil katına merdiven bağlantısı vardır (Resim 5.8, 5.9) (Şekil 5.3).

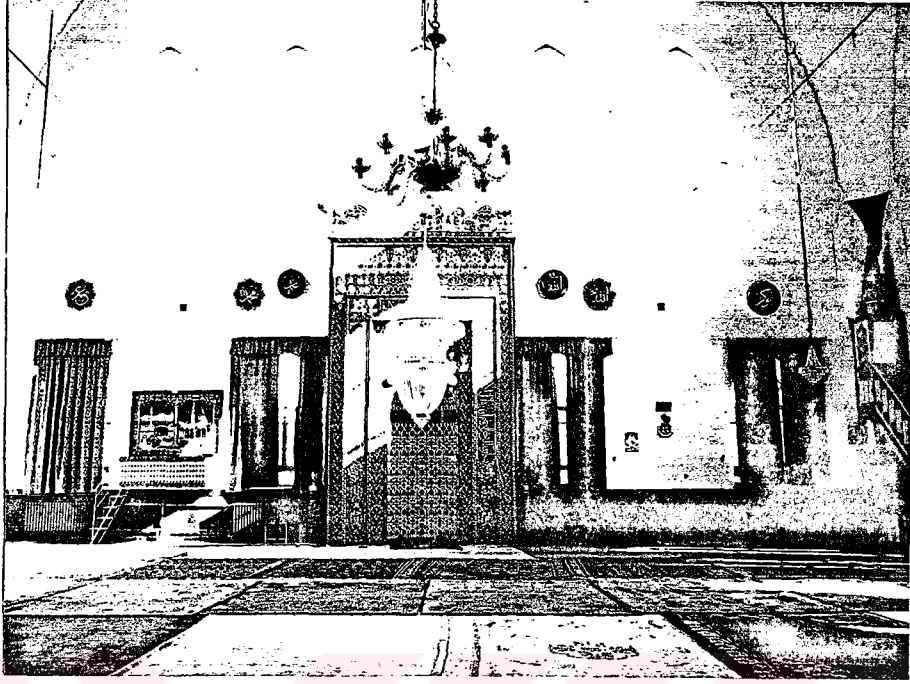
Cephelerde, iç düzenin pencere ve yapı öğeleri ile duvarlara yansıdığı ve kemer profilini hatırlatan düzenler geliştirildiği görülmektedir. Bütün cephelerde pencere düzenleri aynıdır. Farklı olarak son cemaat yeri revak kubbeleri üstünde yükselen kubbe kaidesi, kemer içi alınlığı, pencereleri, dıştaki duvar uygulaması ile iki boyutlu bir cephe özelliği taşımaktadır.

Mihrap ve minberdeki çini düzenlemelerin dışında yapıda herhangi bir bezeme görülmemektedir.

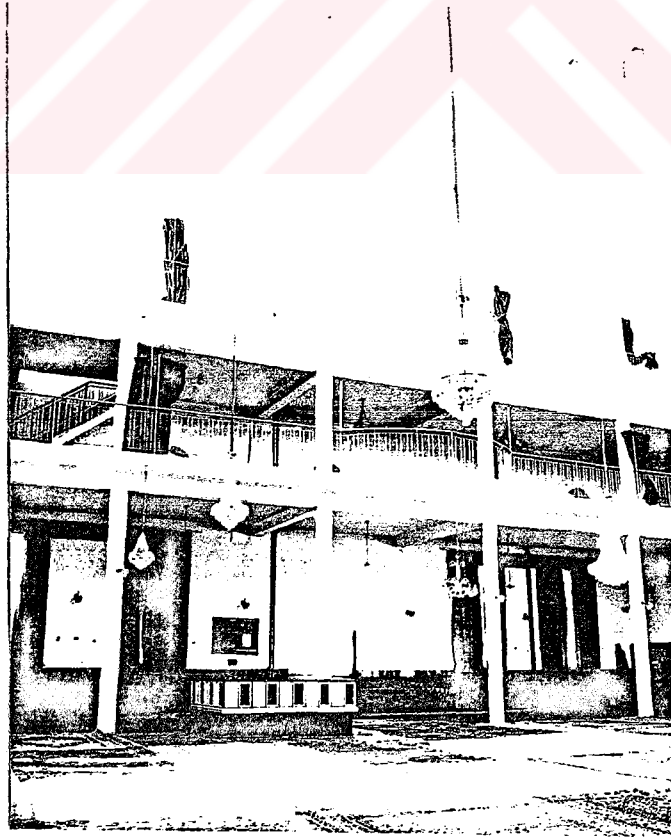
Caminin ısıtılması, merkezi sistem vasıtasıyla kaloriferle sağlanmaktadır.

Şekil 5.3. İlahiyat Cami, Konya. Plan.

Resim 5.8. İlahiyat Cami, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.9. İlahiyat Cami, Konya. Mahfil Katı Görünüşü.

5.1.4. Şeker Camii

Katalog No	: 4
Resimler	: 5.10 - 5.12
Şekiller	: 5.4
Yaptıran	: Konya Şeker Fb. Kurumu tarafından yaptırılmıştır.
Yapan	: Şeker Fb. İnşaat Ustaları.
Yapım Yılı	: 1978
İnceleme Tar.	: 16.7.1992

Konumu:

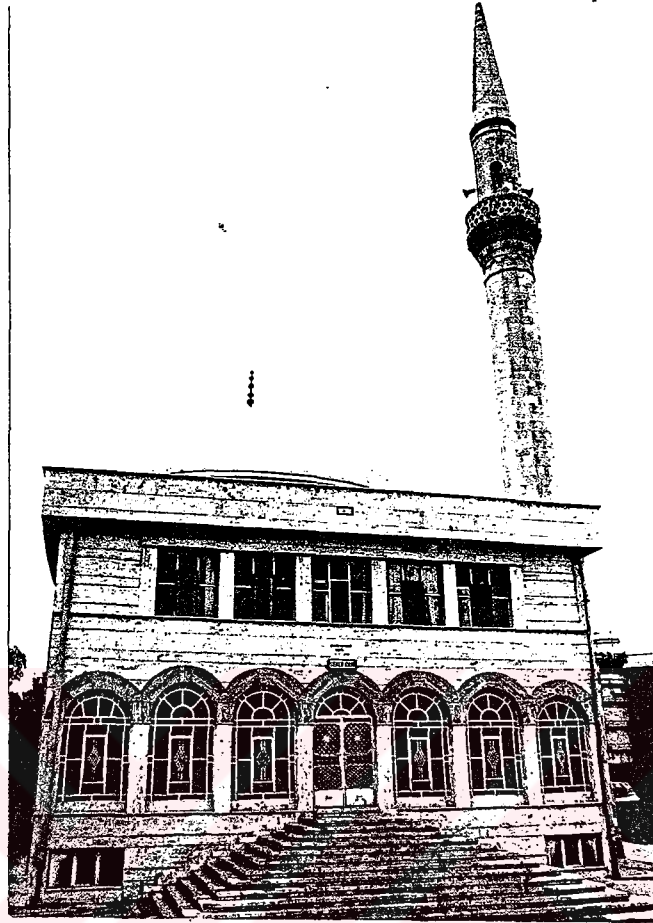
Camii, Konya Şeker Fabrikası tesislerinin bulunduğu arazi içinde bulunmaktadır. Camiye ulaşım, fabrikanın Beyşehir yolu üzerindeki ön girişinden sağlanmaktadır. Şeker Camii, kapalı mekan itibarıyla yaklaşık 400 kişinin topluca namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Kare planlı, merkezi tek kubbeli harim ile iki kademeli, kapalı şemalı son cemaat yerinden oluşmaktadır (Resim 5.10).

Camii avlusuna esas giriş, Beyşehir yolu üzerinden yani kuzeyden verilmiştir. Ayrıca güneyde, fabrika çalışanları için bir tali giriş bulunmaktadır. Camii avlusunda bulunan ağaçların seçiminde izlenen tutum klasik dönem avlu anlayışını çağrıştırmaktadır. Ön bahçede bulunan bodur ve kısa boylu ağaçlara karşı, kible tarafında daha yüksek ağaçlara yer verilmiştir.

Camiye belli bir yükseklik hissi verebilmek için, basamaklarla +1.95 m. kotundaki son cemaat yerine ulaşılmaktadır. Son cemaat yerinin en önemli özelliği, iki katlı ve kapalı şemalı olarak düzenlenmiş olmasıdır. Bu haliyle son cemaat yeri, klasik Osmanlı sonrası İstanbul camilerine benzer bir karakter ortaya koymaktadır.

Resim 5.10. Şeker Cami, Konya. Dış Görünüş.

Son cemaatle, harim arasında bir geçiş mekanı bulunmaktadır. Bu mekan, üç birimden oluşur. Soldaki birim, sermahfile çıkış merdiveninin bulunduğu kısımdır. Sağdaki birim imam odası olarak düzenlenmiştir ve minareye giriş buradan verilmiştir. Ortadaki birim, son cemaat ile harim arası geçişi sağlayan bir mekandır.

Camiide tek şerefeye sahip minare; kesme taşla yığma olarak inşaa edilmiştir. Minare kaidesi ve şerefeye altında itinalı taş işçiliği mevcuttur.

Kare mesnetli camiide ana kubbe, dört duvar üzerine oturmaktadır. Köşe geçişlerinde tromp kullanılmıştır. Harim, incelenen diğer örneklere göre daha aydınlıktır. Mekanda oldukça büyük ve sürekli pencereler kullanılmıştır. Mihrap duvarının sağ ve sol tarafında olmak üzere dört, doğu ve batı duvarında beş adet dikdörtgen karakterde büyük pencereler birinci sırayı oluşturmaktadır. Bu pencerelerle aynı hizalarda, fakat yarı büyüklüklerinde kemerli pencereler ikinci sırayı oluş-

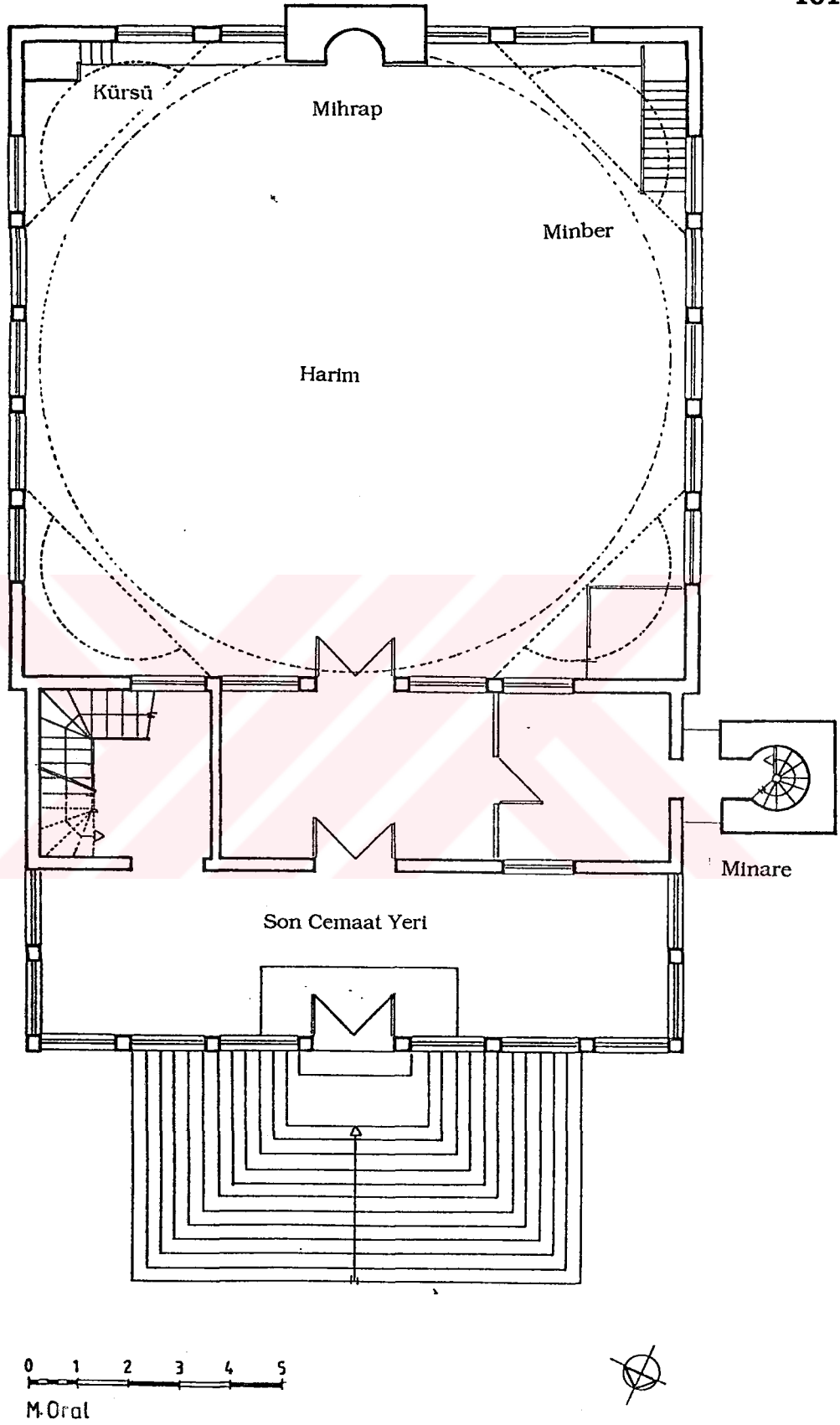
turmaktadır. Köşelerdeki dört tromp hariç, kubbenin duvara oturan kısımları üçer adet olmak üzere oniki adet alçı şebekeli, renkli camlarla kaplı pencerelerle aydınlatılmıştır (Şekil 5.4).

Kadınlar mahfili, ana mekan olan harimden ayrı tutulmuştur. İki kademeli son cemaat yerinin üst katını oluşturan bu mekan, harimdeki yükselişe katılmamaktadır. Harimle ilişki, beş pencere ile sağlanmaktadır.

Üst örtüde; kubbe, kasnak ve saçak eteklerinde malzeme olarak kurşun kaplama kullanılmıştır. Cephelerde; tümüyle traverten kullanılmıştır. Pencere parapetlerinde, kemerli pencerelerin dış konturlarında, bütün cephelerde kullanılan kirlili beyaz renkli travertenlerin aksine, sarımsak renkli traverten kaplama kullanılmıştır. Bu uygulama, cephede pencereleri ön plana çıkarmıştır.

Son cemaat mahalli, harim kütesinden biraz alçak tutulmuş, saçakta silmeler yerine, parapetli çıkmalılar kullanılmıştır. Son cemaatin üst örtüsü teras şeklinde düzenlenmiştir (Resim 5.11).

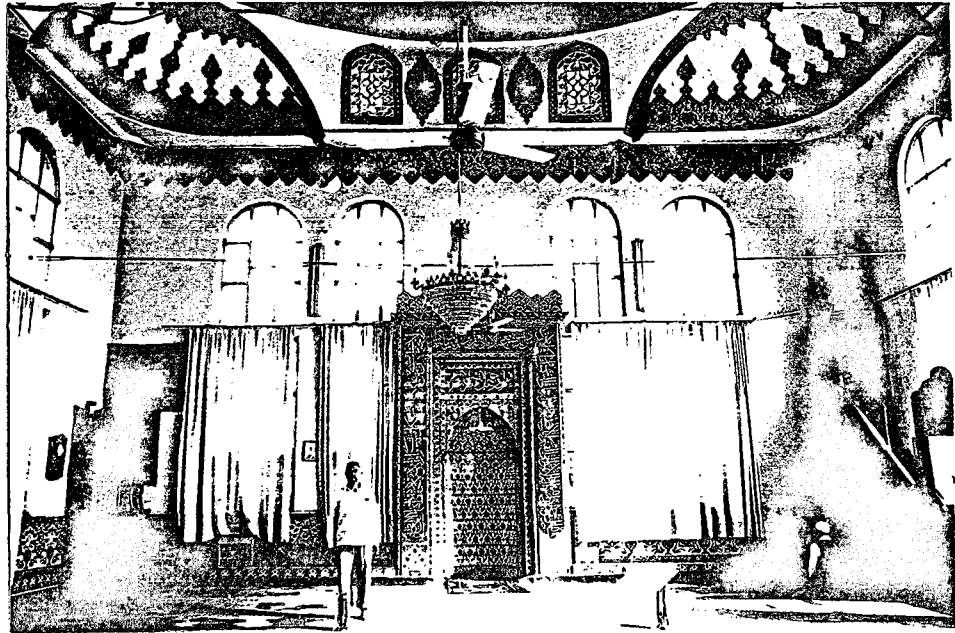
Bu camide, diğer camilerde nadir olarak rastladığımız özellik, plan elemanlarından vaaz kürsüsünün ve minberin itinalı, ince bir ahşap işçiliğine sahip olmasıdır. Mihrap, bitkisel motifli çinilerle kaplıdır. Bunun yanı sıra, mavi renkli fon üzeri beyaz renkte arapça yazı kuşaklı çiniler, mihrabı çepeçevre sarmaktadır. Ayrıca, harimde pencere altlarına kadar bitkisel motiflerle bezenmiş çiniler bulunmaktadır. Mihrap ve duvarlarda kullanılan çini kaplamalar haricinde kubbe, kasnak, tromp iç yüzeyleri ve kadınlar mahfili tavanında kalem işi boyalar kullanılmıştır (Resim 5.12).

Şekil 5.4. Şeker Camii, Konya. Plan.

Resim 5.11. Şeker Cami, Konya. Cephe Düzeni.

Resim 5.12. Şeker Cami, Konya İç Görünüş.

5.1.5. Oduncular Camii

Katalog No	: 5
Resimler	: 5.13 - 5.14
Şekiller	: 5.5
Yaptıran	: Odun Pazarı esnafı ve halkın yardımlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Kemal Güneş (Odun Pazarı Esnafı)
Yapım Yılı	: 1979-1983
İnceleme Tar.	: 22.8.1992

Konumu:

Meram ilçesi, mahrukatçılar sanayii sitesi, oduncular pazarı içi, Meram Eski Yol kenarında bulunmaktadır. Camii, sanayii çalışanlarının ihtiyacına cevap verebilecek şekilde düşünülmüş olup, yaklaşık 300 kişilik kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Kare planlı, merkezi tek kubbeli bir şemaya sahip olan caminin müstakil bir avlusu yoktur. Caminin batı tarafında duvar yüzeyince abdest musluklarının bulunduğu yer, tonoz biçimli bir örtü ile kapatılmıştır. Yine batı tarafta arkaya doğru helalar düzenlenmiştir.

Sekiz basamaklı bir merdivenle ulaşılan son cemaat yeri, caminin ölçeğine uygun olarak küçük ölçülerde düzenlenmiştir. Kapalı plan şemasının uygulandığı bu mekanda kenarların, farklı ölçülerdeki kemer açıklıklarıyla belirlenmiş olması dikkat çekicidir. Son cemaat, harim arası ilişki, cümle kapısı ve iki büyük pencere ile sağlanmaktadır. Bu mekan, üst örtüde düz teras olarak geçilmiş olup, sermahfil katından terasa geçiş verilmiştir.

İki şerefeli tek minare, caminin batısında, yapıdan 50 cm ayrı olarak inşaa edilmiştir. Giriş, son cemaat yerinden sağlanmaktadır. Minare, kullanılan malzeme itibariyle camiiden farklı bir karakter ortaya koymaktadır. Kaide kısmı, son cemaat

üst örtü seviyesinin üzerindedir. Kesme taşlarla yığma tekniğinde inşa edilen minarenin gövde kısmında, turkuaz renkli fayans kaplama malzemesi ile düşey şeritler oluşturulmaya çalışılmıştır. Şerefelerin alt kısımlarında ikişer sıra mukarnas düzenlemeler görülmektedir. Minarenin külah kısmı, demir doğrama iskeletli, şeffaf cam örtü ile kapatılmıştır (Resim 5.13). (Şekil 5.5).

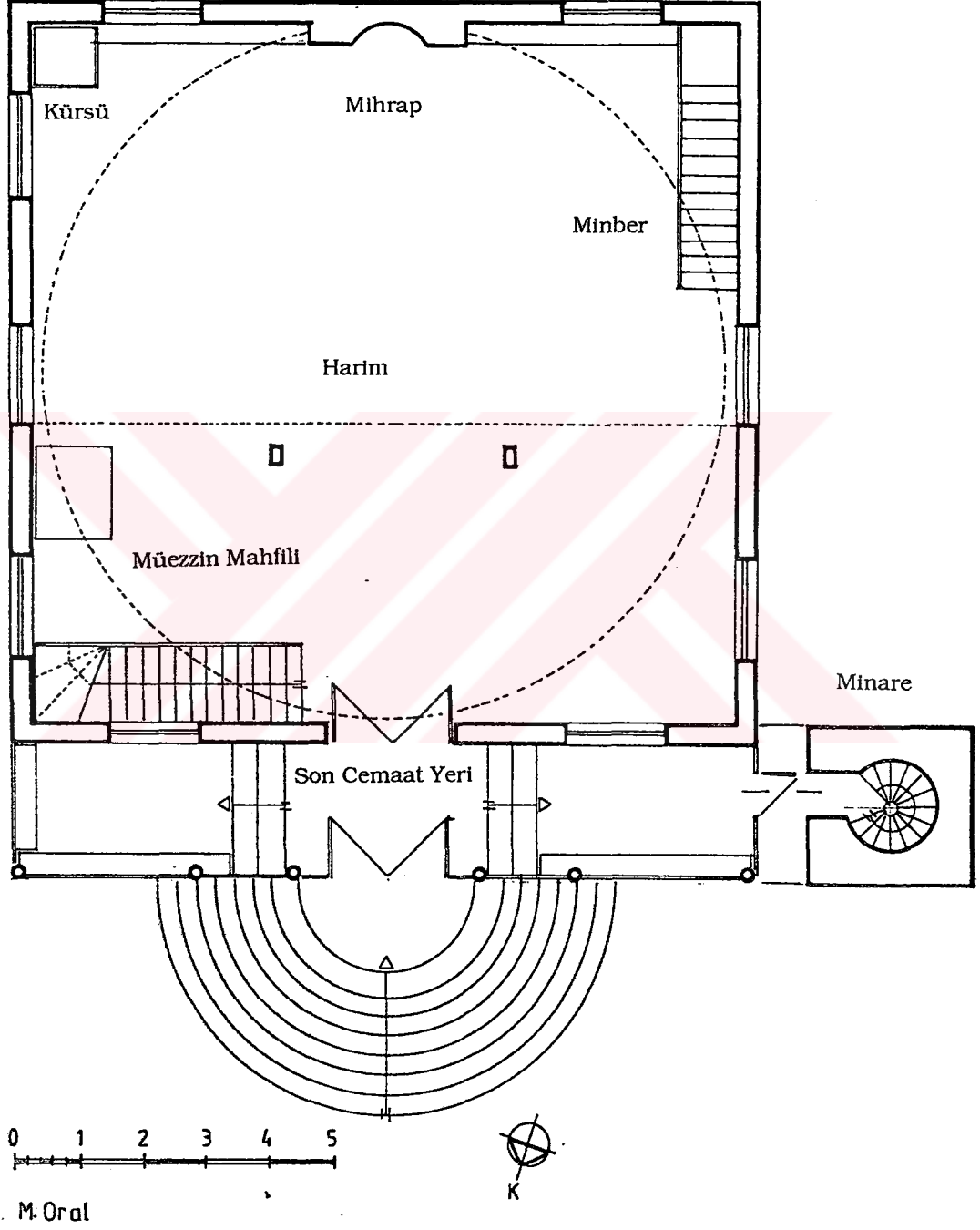
Kare mesnet sisteminin kullanıldığı harimde kubbe, dört ana duvara oturmaktadır. Köşeler, küresel bingilerle geçilmiştir.

Kuzey duvarı boyunca düzenlenen sermahfil, harimin ortasına kadar uzamaktadır. Bu durum mekan bütünlüğünü zedelediği gibi cemaat üzerinde de olumsuz bir etki bırakmaktadır. Camide, sermahfile çıkış sağlayan merdivenin altı hizmetli odası olarak ayrılmıştır.

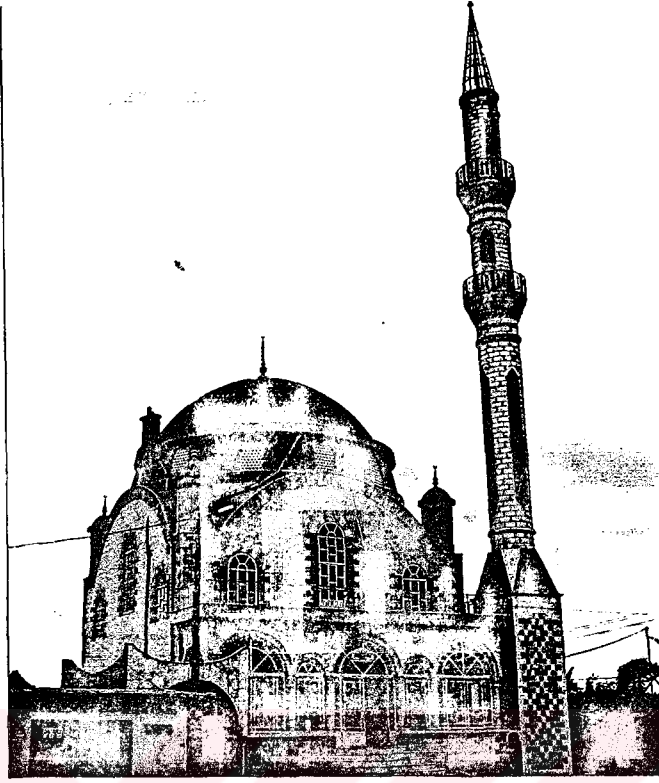
Mihrap duvarında; birinci sırada mihrabın sağında ve solunda iki büyük pencere yer almaktadır. Dikdörtgen şeklindeki pencereler; doğu duvarında yine birinci sırada üç pencere, batı duvarında minberden dolayı iki pencere, son cemaat duvarında bir cümle girişi ve iki pencere düzenindedir. İkinci sırada, bu pencere hizalarında fakat yarım daire kemerli pencereler şeklindedir. Kubbe kasnağında ise oniki adet kemerli küçük pencere bulunmaktadır. Bu pencereler, alçı şebekeli yuvarlak camlarla oluşturulmuştur.

Caminin bütün cephelerinde, ana kubbeyi taşıyan kemer düzlemleri hakimdir. Kubbe kasnağı alt çizgisine kadar yükselen dört kemer düzlemi camiye belli bir yükseklik hissi kazandırmaktadır. Dört ana kemer aralarını tamamlayan küresel bingilerin gerisindeki ağırlık kuleleri bu özelliği kuvvetlendirmektedir. Kubbe haricinde bütün dış cephelerde kaplama malzemesi olarak fayans kullanılmıştır. Kaplamalarda gelişigüzel seçilen renk düzeni, uyumsuz ve şaşırtıcıdır.

Zeminde, birinci sıra pencere üstlerine kadar bütün iç duvarlar fayansla kaplanmıştır. Mihrap duvarında pencere altlarına kadar dolap kapaklarını andıran mermer çıkımlar bulunmaktadır. Duvarlarda kalem işi yazılar görülmemektedir. Mihrap alınlığında ise mermere işlenmiş olarak bir yazı kuşağı yer almaktadır. Mihrapta diğer bir özellik, sağ ve solunda farklı renkli mermer sütunçelerin bulunmasıdır (Resim 5.14).

Şekil 5.5. Oduncular Cami, Konya. Plan.

Resim 5.13. Oduncular Cami, Konya. Dış Görnüő.

Resim 5.14. Oduncular Cami, Konya. İç Görünüş

5.1.6. Mimar Sinan Camii

Katalog No	: 6
Resimler	: 5.15 - 5.17
Şekiller	: 5.6
Yaptıran	: Konya Belediyesi ve Hayırseverler tarafından yaptırılmıştır.
Yapan	: Mehmet Dolular (Mimar)
Yapım Yılı	: 1978 - 1985
İnceleme Tar.	: 9.7.1992

Konumu:

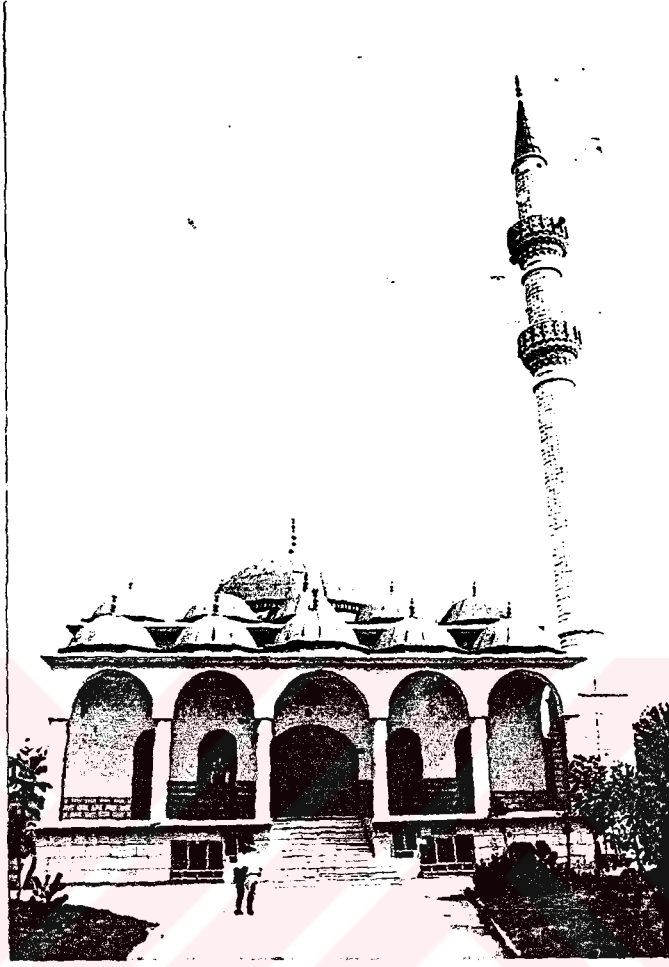
Konya, Aydınlikevler'de, Ulusal ile Özgül Caddesinin kesiştiği köşedeki arsa üzerinde yapılmıştır. Son cemaat yeri ve bodrum hariç, camiide kapalı mekan; yaklaşık 700 kişinin namaz kılabileceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, dikdörtgen şemalı bir harimle, buna bitişik bir minare ve beş açıklıklı, üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır (Resim 5.15).

Camii; avlunun ortasına çapraz bir durumda yerleştirilmiştir. Avluda, beş dükkan (geliri camiye ait), iki lojman (imam ve müezzin için), bir gasilhane, bir şadırvan, abdesthane ve helalar bulunmaktadır.

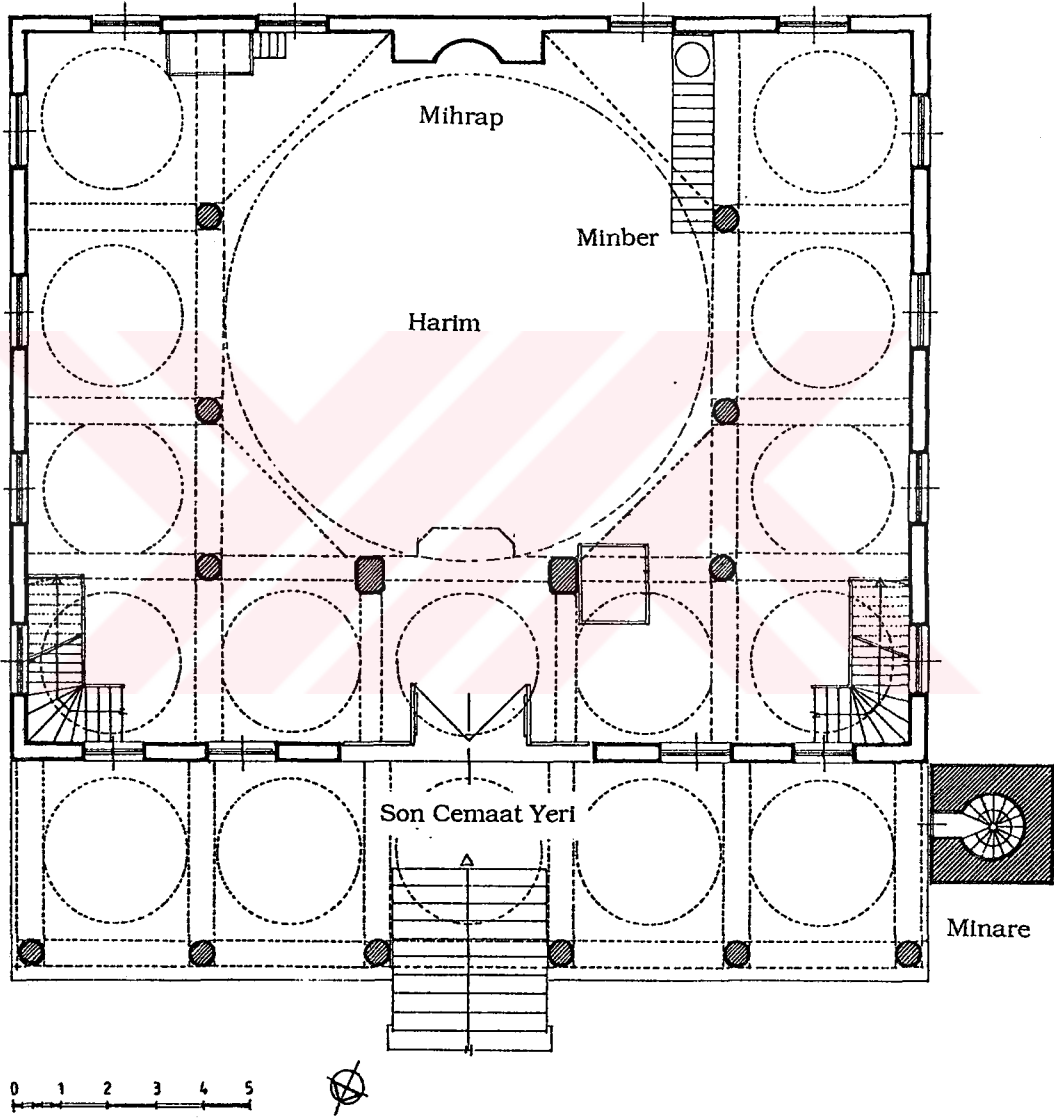
Son cemaat yer açıklıkları, daire kesitli, betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiştir. Orta açıklığın üzerine gelen kubbe diğerlerinden biraz büyükçe düzenlenerek giriş vurgulanmıştır. Son cemaat yeri yarım daire kemerli, ahşap cümle kapısı ve bunun iki yanında yer alan, birer dikdörtgen pencere ve kapı ile harime açılmaktadır.

Resim 5.15. Mimar Sinan Cami, Konya. Dış Görünüş.

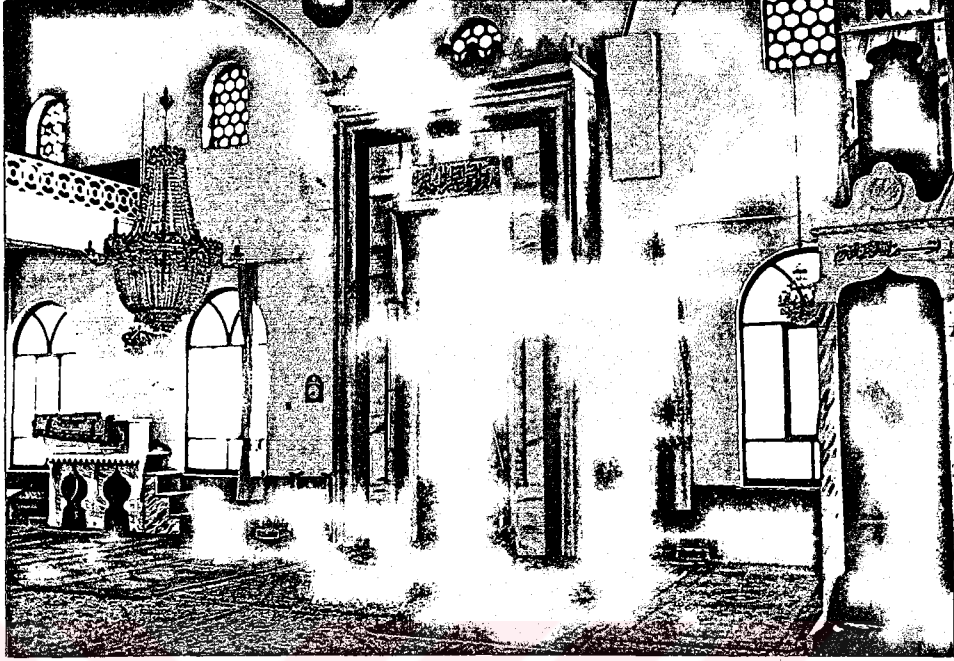
İki şerefeli minareye, son cemaat yeri ile ilişkili bir kapıdan erişilmektedir. Minare, kûlaha kadar kesme taşla inşa edilmiştir. Kûlahta şeffaf cam malzeme kullanılmıştır.

Giriş doğrultusuna göre simetrik bir biçimde planlanmış olan harım; zeminden biraz yükseltilerek düzenlenmiştir. Ana girişin her iki tarafında köşelerde, mahfile çıkışı sağlayan merdivenler yer almaktadır. Merdiven altları imam ve müezzîn için gilyinme-soyunma mahalleri olarak kullanılmaktadır. Mihrapla beraber kürsü ve minber kible duvarı boyunca düzenlenmiştir. Kadınlar mahfili ise, kible duvarı hariç yapıyı üç taraftan kuşatmaktadır. Bodrum kat; kız kur'an kursu olarak düzenlenmiştir (Resim 5.16, 5.17). (Şekil 5.6).

M.Oral

Şekil 5.6. Mimar Sinan Cami, Konya. Plan.

Resim 5.16. Mimar Sinan Cami, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.17. Mimar Sinan Cami, Konya İç Görünüş.

Camii, betonarme karkas yapım tekniği ile inşaa edilmiştir. Ana kubbe, caminin 6n duvarına dayalı olarak d6zenlenmiştir. Sekizgen mesnet sisteminin kullanıldığı camide ana mekanda kubbeyi taşıyan sekiz b6y6k ayak bulunmaktadır. 6st 6rt6de, ana kubbeye ge6iş b6l6mleri d6z olarak bırakılmıştır

Camide d6şeme malzemesi olarak ahşap kullanılmıştır. Ana ayakların d6şeme ile birleştiği kısımlar, bir metre y6ksekliğinde yerinde d6kme mozaik ile kaplanmıştır. İ6 mekanda pencere altına kadar duvarlarda lambri kaplama kullanılmıştır.

6rt6 malzemesi olarak, ana kubbe, yan kubbeler, son cemaat 6zeri kubbeleri kurşun levhalarla kaplanmıştır.

Cephelerde, yapı y6zeyleri orta akslara g6re simetrik bir bi6imde d6zenlenmiştir. Harimin b6t6n duvarlarında d6rder adet yarım daire kemerli pencereler bulunmaktadır. 6st b6l6mde, bu pencere hizalarında fakat daha k666k 6l66lerde pencereler tekrarlanmaktadır.

Yapıda s6sleme yok denecek kadar azdır. Mihrap, minber ve k6rs6 beyaz mermer malzeme ile kaplanmıştır. Mermer, eğrisel 6izgili motiflerle şekillendirilerek yumuşatılmaya 6alışılmıştır. Mihrabın alın kısmında, arap6a yazı kuşağı yer almaktadır. Caminin dış y6zeylerinde de bezeme 6đelerine rastlanmamaktadır. Sadece, harim k6tlesinin sa6ak silmeleri, minarede; pabu6tan g6vdeye ge6iş kısmında ve şerefelerle k6lahın altında bir bilezik oluşturacak bi6imde "turkuaz renkli" 6iniler g6r6lmektedir.

5.1.7. Mevlâna Camii

Katalog No	: 7
Resimler	: 5.18 - 5.20
Şekiller	: 5.7
Yaptıran	: Halkın bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1985
İnceleme Tar.	: 12.7.1992

Konumu:

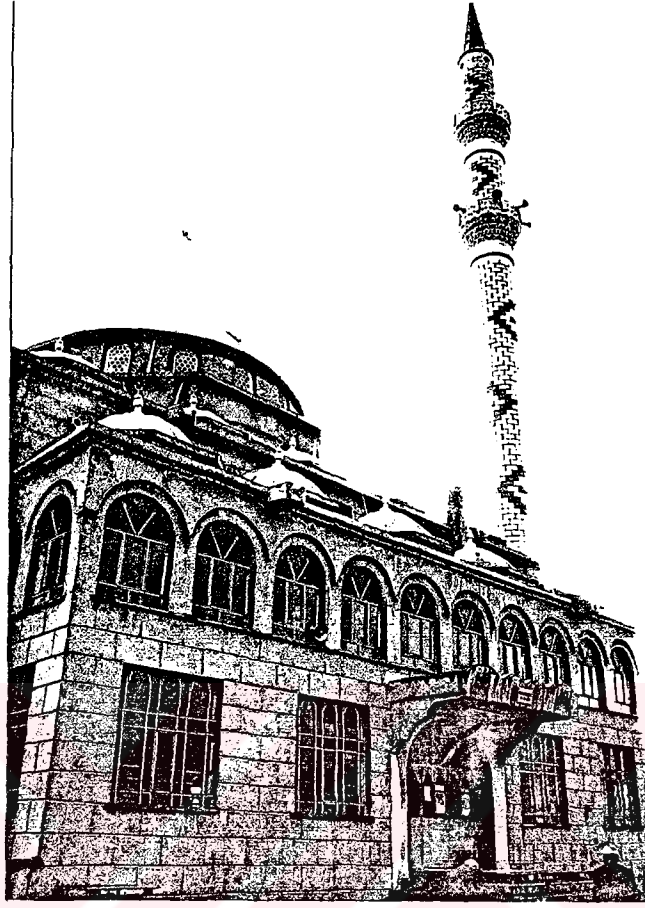
Selçuklu ilçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Burçin Sokak devamında bulunan ana meydan içinde inşaa edilmiştir. Son cemaat mahfili ve kadınlar mahfili dahil kapalı mekân itibariyle camii yaklaşık 1500 kişinin topluca namaz kılabilceği bir kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii; dikdörtgene yakın ölçülere sahip bir harimle bina bitişik bir minare ve kapalı şemalı, üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Avluya asıl giriş kuzeyden verilmiştir. Diğer yönlerde iki tali giriş daha bulunmaktadır. Lojmanın bulunmadığı camiide avlunun batısında beş dükkandan oluşan yapı grubu yer almaktadır. Dükkanların kira gelirleri camiye aittir. Hela ve şadırvan gibi yardımcı birimler caminin doğu tarafında bulunmaktadır.

Genellikle bütün çağlarda uygulanan, tipik, revaklı yarı açık mekân biçimindeki son cemaat yeri düzeni, bu camiide görülmemektedir. Yedi basamaklı niçtli bir merdivenle ulaşılan son cemaat yeri tümüyle kapatılmıştır. Ayrıca bu mekân iki katlı düzeni ile klasik dönem sonrası İstanbul camilerinin son cemaat yerlerini hatırlatmaktadır. Burada ikinci kat, kadınlar mahfili devamı olarak kullanılmaktadır. Üst örtüde beş adet kasnaklı kubbe bulunmaktadır (Resim 5.18).

Resim 5.18. Mevlana Cami, Konya. Dış Görünüş.

Çift şerefeli tek minare, yapının batı yönünde harime bitişik olarak düzenlenmiştir. Minareye giriş harimden sağlanmaktadır. Kaide kısmının betonarme olarak inşaa edildiği minarede gövde kısmı yığma teknikle kesme taşla tamamlanmıştır. Kûlah, cam malzeme ile oluşturulmuştur.

Giriş aksına göre simetrik bir biçimde planlanmış camiide mihrap yeri, öne doğru ayrı bir bölüm olarak taşınmıştır. Tümüyle betonarme karkas yapım tekniğiyle inşa edilen camiide ana kubbe, kible duvarına dayalı olarak planlanmıştır. Diğer üç yönde, kemerler vasıtası ile daire kesitli sekiz betonarme ayağa oturmaktadır (Şekil 5.7).

Minber ve kürsü mihrabın hemen sağında ve solunda bulunmaktadır. Mihrap da dahil bu üç eleman tümüyle mermer malzeme ile kaplanmıştır. Kadınlar mahfili, harimi çepeçevre kuşatmaktadır. Mahfile çıkış, son cemaat yerinde bulunan

merdivenle, ayrıca, harimle de irtibatlı doğu cephedeki bir dış girişle sağlanmaktadır. Son cemaat yerinin üst katının da kadınlar mahfeli olarak düzenlendiği camiide, mahfel katı çift kat olarak inşaa edilmiştir (Resim 5.19).

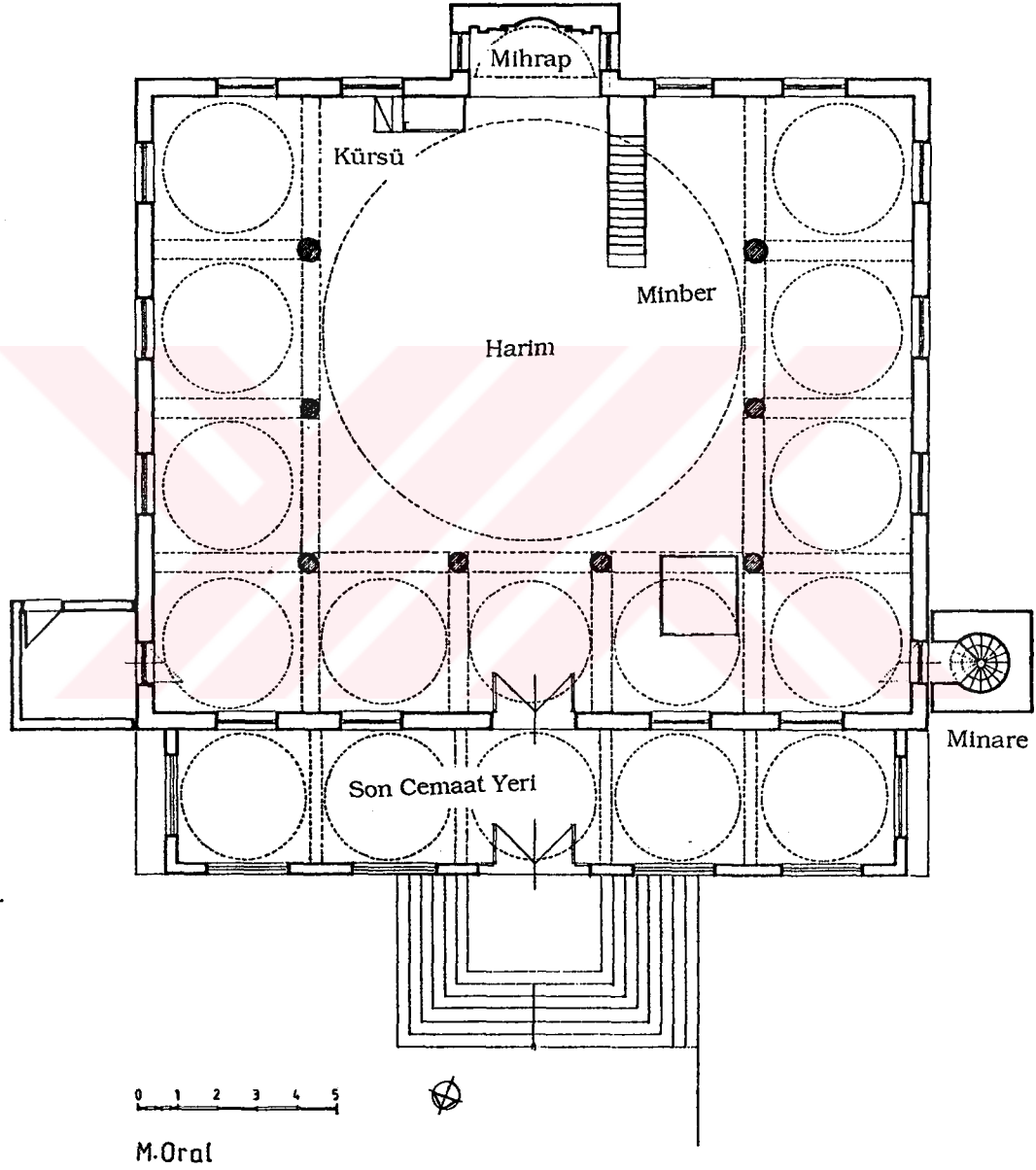
İç mekanda, birinci ve ikinci kat seviyelerinde aynı tip ve büyüklükte yarım daire kemerli pencereler kullanılmıştır. Üçüncü kat seviyesinde, kemer düzlemlerinde ve kasnakta ise yine yarım daire kemerli, fakat, alçı şebekeli daha küçük pencereler kullanılmıştır.

Camiî üst örtüsünde, ana kubbenin dışında son cemaat üstü de dahil toplam onbir kubbe yer almaktadır. Ana kubbeye geçişte kemerler arasında küresel bingiler kullanılmıştır. Harimde, öne doğru çıkıntı yapan mihrabın üst örtüsü tonozla geçilmiştir.

Cepheler, tümüyle "düz yüzey" biçiminde yapılmıştır. Kitle düzeninde küp şeklindeki harim kütleleriyle, eğrisel üst örtü arasındaki ilişki oldukça zayıf kalmıştır. Ana kubbe haricindeki kubbeler yükselişe katılamamaktadır. Ana kubbe, kullanılan çift kasnakla yalnız bırakılmıştır. Cephelerde kullanılan pencereler arasında belli bir hiyerarşi gözetilmemiştir. İki katlı olarak düzenlenen son cemaat yeri alt ve üst seviyesindeki pencere karakteri tümüyle zıttır. Harim ve üst örtüde kullanılan renksiz sıva düzeni ile minarede kullanılan "baklava" motifli kesme taşlar cephede farklı özellikler sunmaktadır (Resim 5.20).

Camiide dikkate değer bir süsleme görülmemektedir. Bütün iç duvarlar kireç badana ile kaplanmıştır.

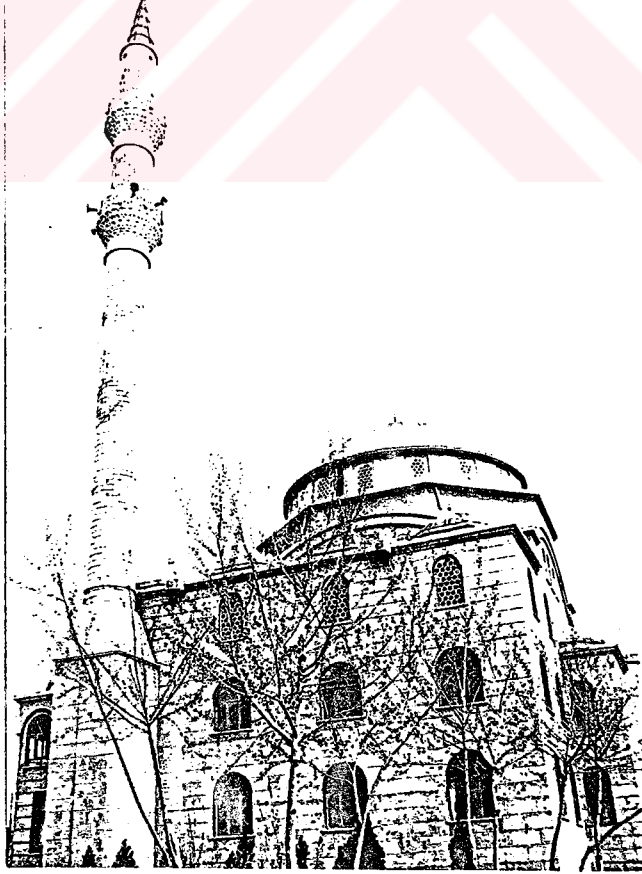
Isıtma, merkezi sistem dahilinde sıcak hava üfleme tekniği ile sağlanmaktadır.

Şekil 5.7. Mevlana Camii, Konya. Plan.

Resim 5.19. Mevlana Cami, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.20. Mevlana Cami, Konya. Cephe Düzeni.

5.1.8. Yunus Emre Camii

Katalog No	: 8
Resimler	: 5:21 - 5.23
Şekiller	: 5.8
Yaptıran	: Halkın bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1984
İnceleme Tar.	: 18.8.1992

Konumu:

Selçuklu Belediyesi, Dumlupınar Mahallesi, Manavgat Caddesi üzerinde yer alan camii, kapalı mekan olarak 700 kişinin namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, merkezi kubbeli bir harimle, buna bitişik bir minare ve beş açıklıklı, üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır.

Camii avlusuna ana giriş kuzey yönünden sağlanmaktadır. Bu giriş dışında, güneyden ve doğudan ayrıca ikinci derece girişlere yer verilmiştir. Avlunun batısında, lojman ve kuran kursu birimleri tek bina halinde bulunmaktadır. Gasilhane ve hela gibi diğer yardımcı ek binalar, arsanın doğu sınırına bitişik olarak yer almıştır.

Son cemaat yer açıklıkları, daire kesitli betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiş beş eş büyüklük ve yükseklikte kubbeler ile örtülmektedir. Harim duvarı dışındaki kenarlar sonradan camekanlarla kapatılmıştır. Son cemaat yeri ile harim arası ilişki, cümle kapısı ve her iki tarafında yer alan iki pencere ile sağlanmaktadır. Harim duvarı, kapı ve pencere üstlerine kadar fayanslarla kaplanmıştır.

Resim 5.21. Yunus Emre Cami, Konya. Dış Görünüş.

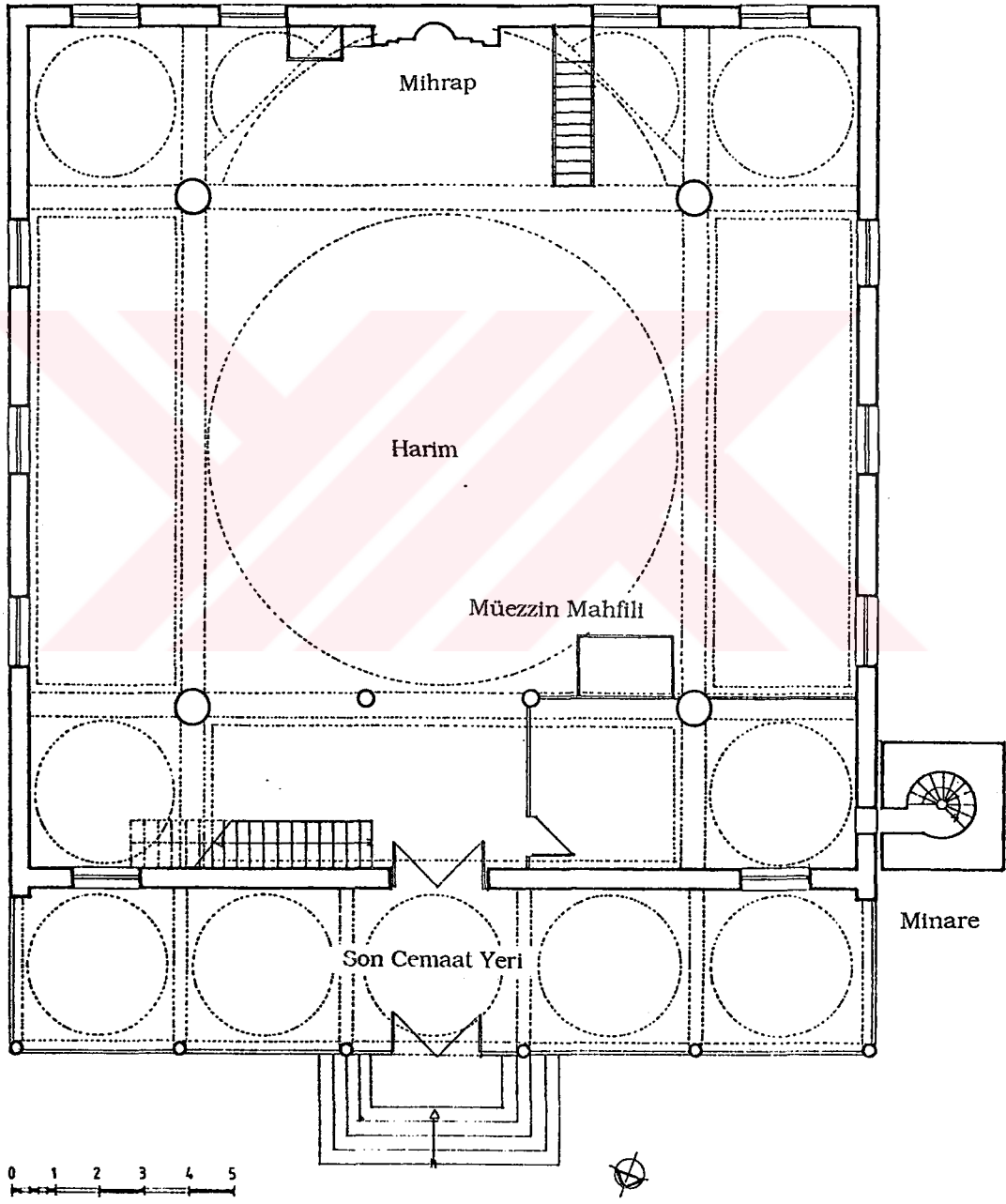
Batı yönünden camiye bitleştirilmiş minare, tek şerefeye sahiptir. Minareye giriş, harimden verilmiştir. Külah dahil tümüyle kesme taşla inşaa edilmiştir (Resim 5.21).

Kare planlı şemaya sahip harimde, ana kubbeyi dört büyük ayak taşımaktadır. Mekanda bu ayaklar dışında sermahfli destekleyen iki küçük ayak daha bulunmaktadır. Ana kubbeyi destekleyen kible yönündeki yarım kubbe haricinde, diğer kenarlar düz tavan şeklinde geçilmiştir. Ana kubbe ile dört büyük ayağa oturan dört kemer araları kasnak boyunca küresel bingî düzenindedir. Caminin en önemli özelliği, ana kubbenin kible yönünden yarım kubbeyle desteklenmiş olmasıdır. Bu yarım kubbe ile duvarlar arasında kalan kısımlar trompla geçilmiştir. Üst örtüde bunların dışında kalan köşe alanlar, çapları son cemaat yeri üzerinde yer alan kubbelerle aynı olan dört kubbe ile geçilmiştir (Şekil 5.8).

Harimde plan elemanları olarak minber, mihrap, kürsü ve müezzin mahfeli klasik düzende yerleştirilmiştir. Kadınlar mahfeli, kuzey duvarı boyunca düzenlenmiştir. Mahfile ulaşım, yine kuzey duvara bitişik olarak düzenlenmiş tek kollu bir merdivenle sağlanmaktadır (Resim 5.22). Camiide, yığma ve karkas teknik birlikte kullanılmıştır. Tüm beden duvarlarında ve minarede kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kubbelere, betonarme yapım tekniği ile inşaa edilmiştir.

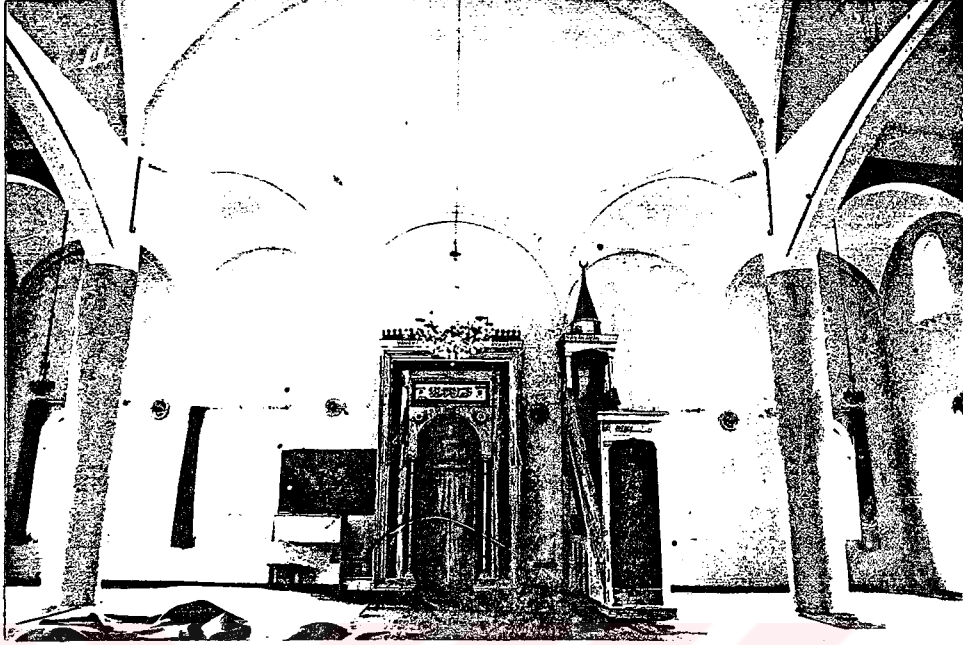
Caminin kitle düzeninde dikkati çeken özellik, üst örtüde kible yönünde ana kubbeyi destekleyen yarım kubbenin dışındaki bölümlerin düz tavanlarla geçilmiş olmasıdır. Ayrıca kübik harim kütlesi köşeleri, basamaklı geçiş düzlemleriyle yumuşatılmaya çalışılmıştır. Ana kubbenin hemen altındaki kasnağın, taşıyıcı ana kemerler boyunca olması ve kible yönü hariç diğer bölümlerin düz tavanla geçilmiş olması kütleli alt yapı ile küresel üst örtü arasındaki geçişte akıcılığı zedelemektedir. Kubbe altındaki yarım kemer düzlemleri, koyu renkli taşlarla kaplanarak sunî olarak oluşturulmak istenen etki de yeterli olamamıştır (Resim 5.23).

Camiide bezemeye rastlanılmamaktadır. İç duvarlar tümüyle sıva üzeri plastik badana ile boyanmış olup işçilik çok düşüktür.

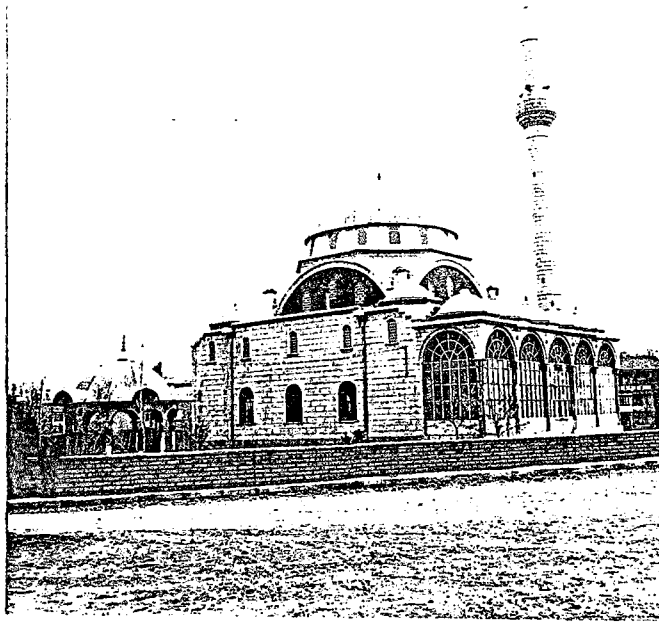

M.Öral

Şekil 5.8. Yunus Emre Cami, Konya. Plan.

Resim 5.22. Yunus Emre Cami, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.23. Yunus Emre Cami, Konya. Kitle Düzeni.

5.1.9. Yaka Camii

Katalog No	: 9
Resimler	: 5.24 - 5.25
Şekiller	: 5.9
Yaptıran	: Halkın bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1987
İnceleme Tar.	: 4.6.1992

Konumu:

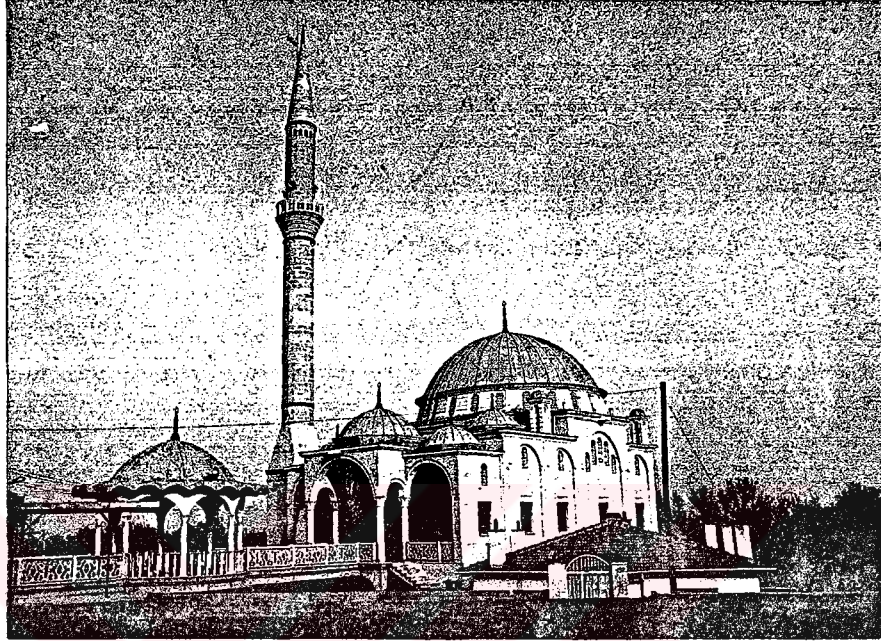
Konya, Meram İlçesi, Yaka yolu üzeri Kürdenbir sokak girişinde inşaa edilmiştir. Yaka sakinlerinin ihtiyacına yönelik olarak yaptırılan cami, 600 kişilik kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, kible yönünde uzayan dikdörtgen şemalı bir harim ile; onu örten, ön duvara dayalı bir ana kubbeden meydana gelmektedir.

Camii, düşük olan zemin kotundan bir kat yükseltilerek ana yol seviyesine çıkarılmıştır. Yoldan köprü vasıtasıyla son cemaat yerine bağlantı sağlanmıştır. Ana yolun dışında, -2.80 kotundaki zemin seviyesinden her iki yönde de olmak üzere birer merdiven kolu ile camiye ulaşılmaktadır.

Son cemaat yeri açıklıkları, daire kesitli betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiş üç kubbe ile örtülmüştür. kubbelerden ortadaki, kasnak üzerinde yükseltilmekle kalmayıp, çap olarak da büyük tutulmuş ve öne doğru taşınarak giriş vurgulanmıştır. Bu mekan; cümle kapısının dışında, sol tarafta bir pencere ve sağ tarafta imamın girebileceği bir kapı ile harime açılmaktadır. Son cemaatin her iki yan kenarları, kapalı duvar şeklinde düzenlenmiştir (Resim 5.24).

Resim 5.24. Yaka Camii, Konya. Dış Görünüş.

Tek şerefeli minare, son cemaat yerinin sol tarafına bitişik olarak inşaa edilmiştir. Klasik Dönem camiinde tek minare genellikle caminin sağ tarafındadır. Çünkü müslümanlarda sağ taraf mübarek sayılır. Fakat mevki gereği bunun bazı istisnaları görülür. Yaka camiindeki bu durum da avlunun küçüklüğünden kaynaklanmaktadır. Minareye, son cemaat yerine açılan bir kapı ile ulaşılmaktadır.

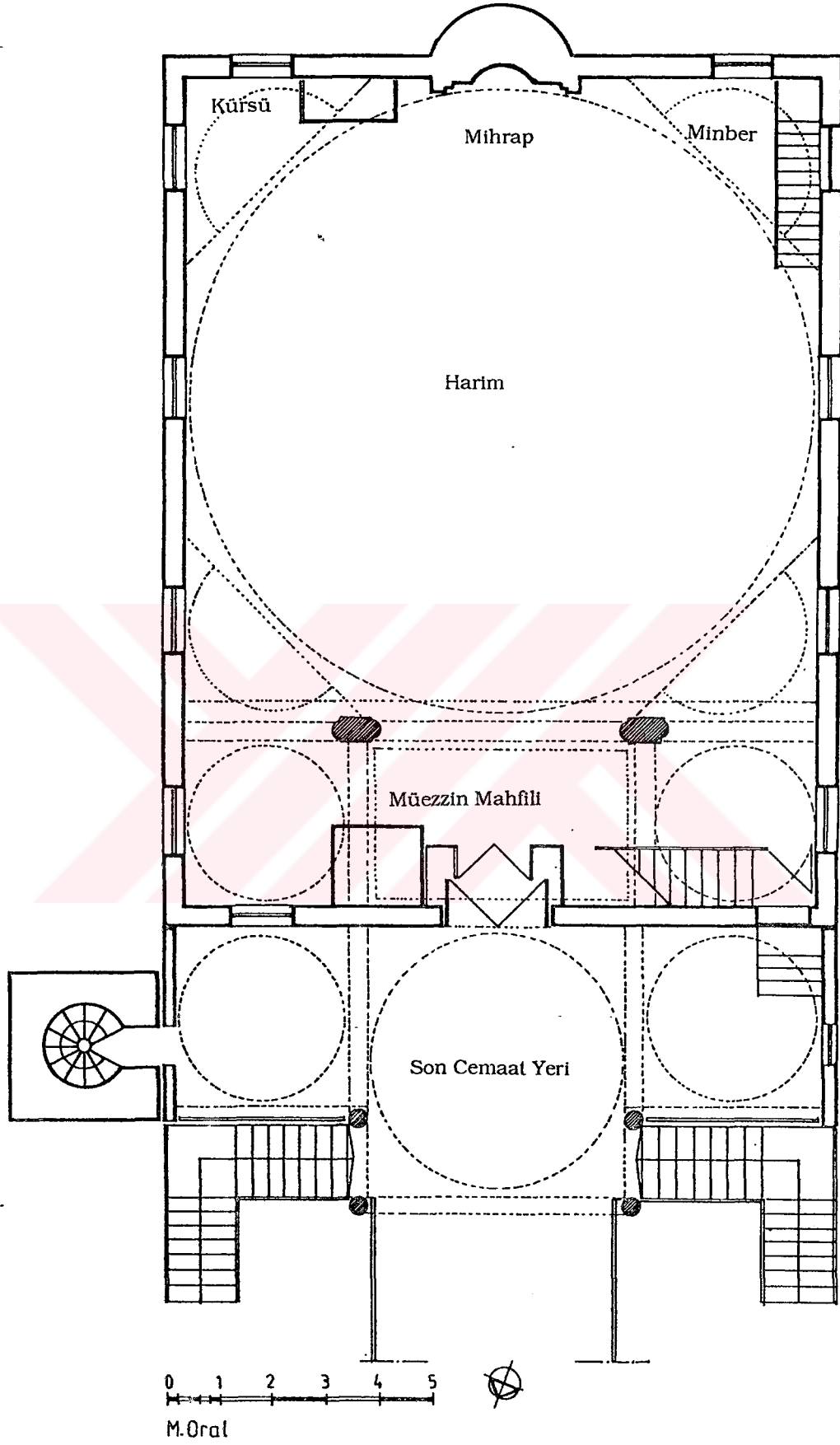
Giriş aksına göre simetrik bir biçimde planlanmış olan harimde ana kubbe üç yönde, duvarlar üzerine oturmaktadır. Kuzey yönde ise harim içinde yer alan iki betonarme ayak ile taşınmaktadır. Harimin yan duvarlarında dörder adet, kible duvarında ise, mihrabın iki tarafında birer adet eş büyüklükte dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. İkinci sıra pencereler; alçı şebekeli, kemerli fakat daha küçük ölçülere sahiptir. Caminin temel plan elemanlarından mihrap, minber ve kürsüde malzeme

olarak mermer kullanılmıştır. Sadece kuzey duvarı boyunca düzenlenen kadınlar mahfiline bağlantı harimden sağlanmaktadır (Şekil 5.9).

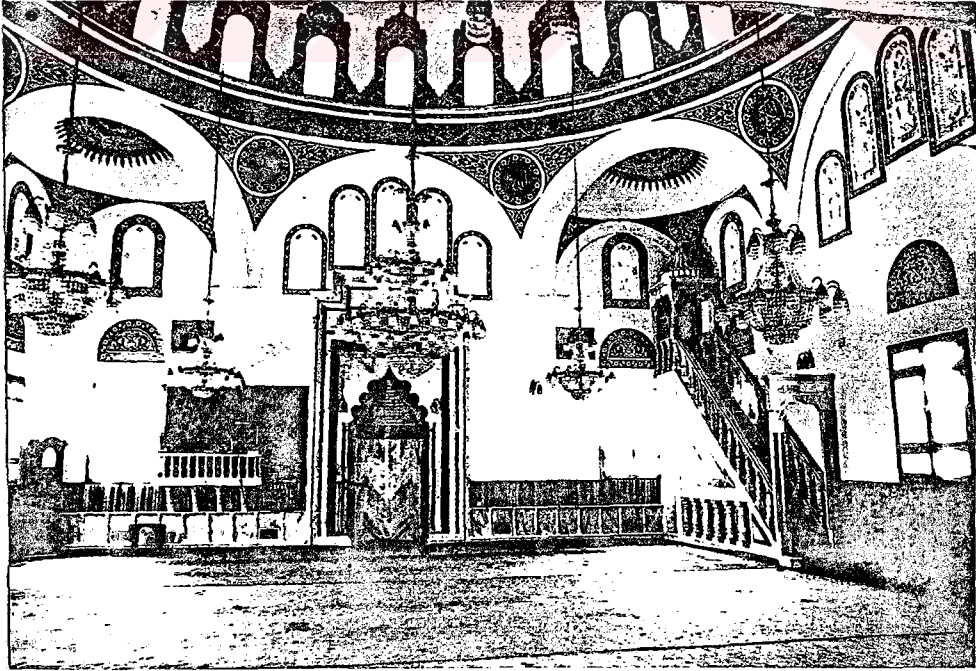
Cephelerde, kemerlerin oturduğu ayak hizaları 15 cm dışarı taşınarak düşey elemanların dışarıdan algılanmasına çalışılmıştır. aynı şekilde kemerler, duvar yüzeylerinde hissedilmektedir. Bu uygulama, tek yüzey etkisi yapan cephenin monotonluğunun giderilmesini sağlamıştır. Kuzey cephede son cemaat yeri ile harim kütleleri arasında bir kademeleşme söz konusudur. Bu iki kütlelerin bütünleştiği yan silüette, kuzeye doğru bir alçalma görülmektedir. Kuzey yönündeki bu kademeleşme yan cephelere bir yönlenme ve hareketlilik getirmiştir. Böylece, yan cephelerde kuzey ve güney cephelerde görülen simetri, merkezilik ve denge burada ortadan kalkmıştır. Betonarme karkas yapım tekniğinin kullanıldığı caminin, bütün cephelerinde, kaplama malzemesi olarak traverten kullanılmıştır.

Yapı, itinalı bir bezeme işçiliğine sahiptir. İç mekanda, birinci sıra pencerelerin dışında, kubbeyi taşıyan kemer düzlemlerindeki pencereler ile ana kubbe kasnağında bulunan pencerelerin tümü, alçı şebekeli renkli camlarla kaplanmıştır. Kubbe iç yüzeyleri, geçiş bölgeleri ve kemerli pencerelerin kenar çizgileri, bitkisel motifli kalem işi bezemelerle süslenmiştir. Ayrıca alt sıradaki dikdörtgen pencere üstleri kalem işi bezemelerle nişler şeklinde düzenlenmiştir (Resim 5.25).

Üst örtüde bulunan kubbeler ve ağırlık kulelerinin kaplanmasında sıva kullanılmıştır.

Resim 5.9. Yaka Cami, Konya. Plan.

Resim 5.25. Yaka Cami, Konya. İç Görünüş.

5.1.10. Kırkbirevler Hz. Osman Camii

Katalog No	: 10
Resimler	: 5:26 - 5.28
Şekiller	: 5.10
Yaptıran	: Halkın bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1988
İnceleme Tar.	: 11.8.1992

Konumu:

Meram, Melikşah mahallesi, 41 Evler mevki, Beylerbeyi sokak ile Mola sokak'ın kesiştiği köşede inşa edilmiştir. Kapalı mekan; yaklaşık 400 kişinin namaz kılabileceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, dikdörtgen şemalı, merkezi tek kubbeli bir harimle, yapıdan ayrı bir minare ve üç açıklıklı, üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. Camii, bu plan kuruluş sistemi ile Yaka camiinin özelliklerini taşımaktadır (Resim 5.26).

Camii, müstakil bir avluya sahip değildir. Şadırvan, gusülhane ve helalar caminin kuzey yönünde toplanmıştır. Şahıs tarafından yaptırılan şadırvan, kible aksı üzerinde bulunmaktadır. Gusülhane ve helalar, şadırvanın alt katında yer almaktadır.

Son cemaat yer açıklıkları, daire kesitli, betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiştir. Orta açıklık, diğerlerinden daha geniş ve yüksek tutularak giriş aksı vurgulanmıştır. Dolayısı ile son cemaat yeri kubbelerinden orta açıklığın üzerine gelen kubbe, diğerlerinden daha büyüktür.

Resim 5.26. Kırkbirevler Hz. Osman Camii, Konya. Dış Görünüş.

Son cemaat yerine, doğu yöndeki sokağa açılan 15 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Harimle ilişki, cümle kapısı ve sol tarafındaki pencere ile sağlanmaktadır. Son cemaatin her iki yan kenarları duvarla kapatılmıştır.

İki şerefeli minare, ana yapıdan ayrı olarak kuzey-batı yönünde inşaa edilmiştir. Minareye giriş, son cemaat yeri ile de ilişkili bir merdivenli sağlanmaktadır. Minare, külâh da dahil tümüyle kesme taş ile inşaa edilmiştir.

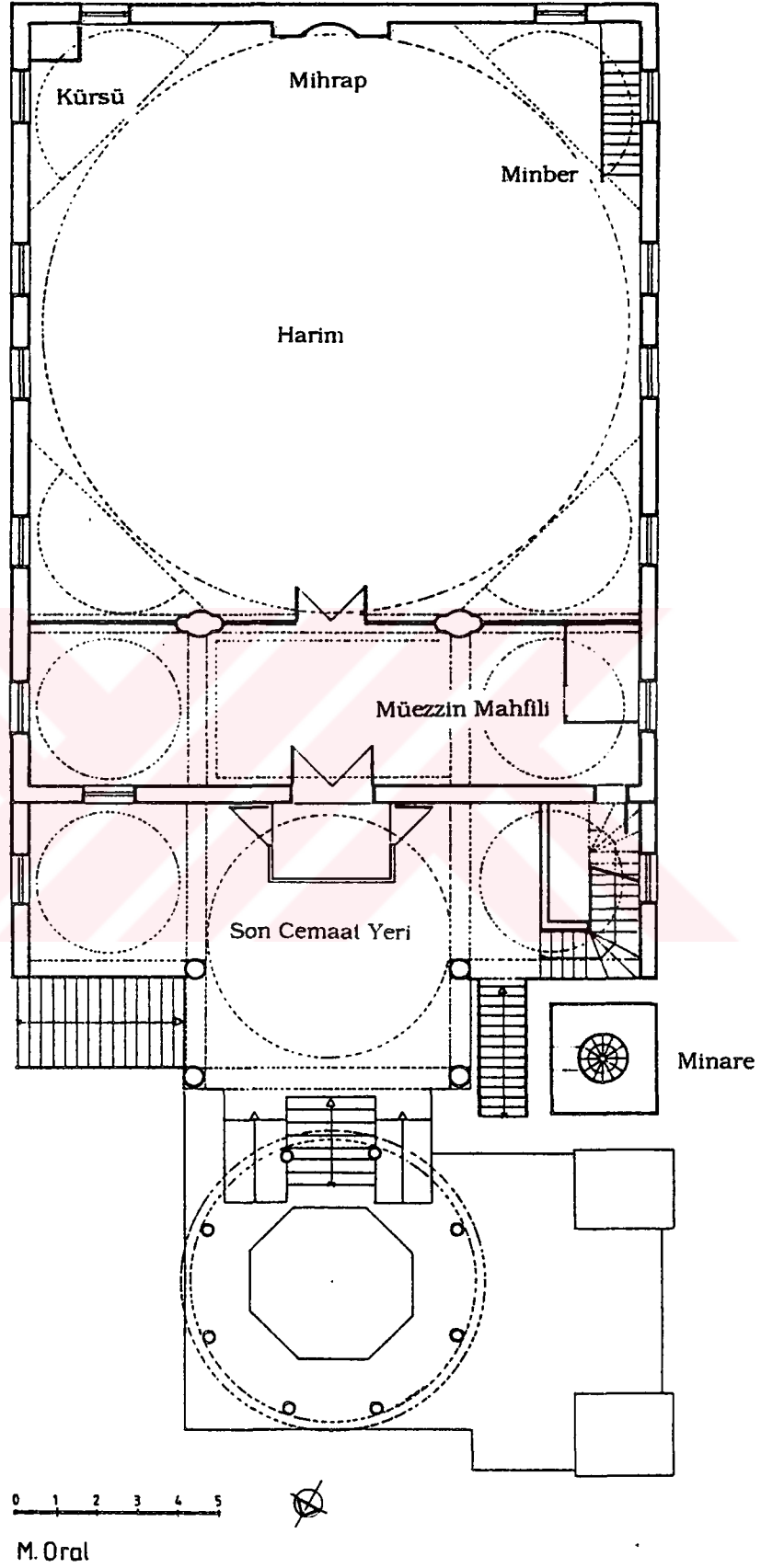
Giriş doğrultusuna göre simetrik bir biçimde planlanmış olan harimde ana kubbe, kuzey yön hariç üç yönde duvarlar üzerine kemerler vasıtası ile oturmaktadır (Şekil 5.10). Ana kubbenin kuzeyinde ise kubbeden gelen yükler yine kemerlerle iki büyük ayağa iletilmektedir. Ana kubbe ile duvarlar arasında kalan dört köşe tromplarla geçilmiştir. ana kubbe ile son cemaat yeri arasında kalan üç açıklıklı bölümden ortadaki açıklık üst örtüde düz geçilmiştir. Yapıda birinci

sıra pencereler dikdörtgen şeklindedir. Pencere üstlerinde nişler oluşturulmuştur. İkinci sırada ve kasnakta bulunan pencereler ise, alçı şebekeli yarım daire kemerli pencereler şeklinde düzenlenmişlerdir. Camiide minber ve kürsü her iki köşede yer almışlardır. Müezzin mahfili, cümle girişinden sonra düzenlenmiş olan camekanlı bölümde bulunmaktadır. Kadınlar mahfili ise kuzey duvarı boyunca oluşturulmuştur. Mahfile ulaşım, son cemaat yeri ile ilişkili bir dış merdivenli sağlanmaktadır. Mihrap, minber ve kürsü, mermer malzeme ile kaplanmıştır.

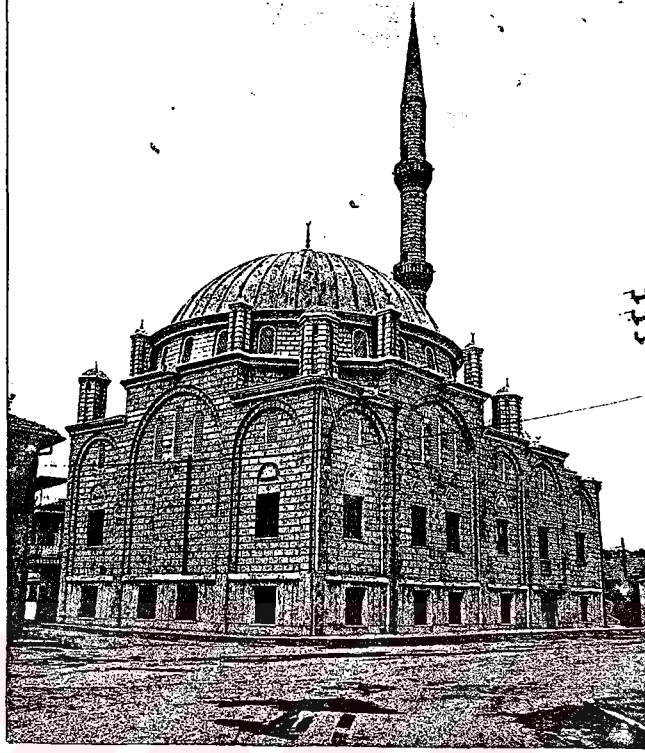
Betonarme-karkas yapım tekniği ile inşaa edilen caminin, yan bahçeye bakan batı cephesi hariç diğer cepheleri, kesmi taş görünüşünü hatırlatan düzende sıva ile kaplanmıştır. İç mekandaki kemerler, cepheye ayrı ayrı düzlem parçaları halinde yansıtılmıştır. Güney ve yan cephelerde, orta aksa rastlayan kemer düzlemi, diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Üst örtüde, köşelerde dört ağırlık kulesi bulunmaktadır. Bunun dışında kubbeyi taşıyan kasnak boyunca daha küçük boyutlarda sekiz adet daha ağırlık kulesi bulunmaktadır. Cephede yer alan zemin kat pencere üstlerinde, iç mekanda olduğu gibi nişler oluşturulmuştur. Üst örtüde, kubbelerin kaplanmasında sıva kullanılmıştır (Resim 5.27).

Camiide çiniye rastlanmamaktadır. Bununla beraber yapı, itinalı bir kalem işçiliğine sahiptir. Kalem işi bezemeler, özellikle kubbe iç yüzeyinde ve geçiş bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca birinci seviye dışındaki tüm pencerelerin kenar konturlarında da bu tür bir bezemeye rastlamak mümkündür. Kemerler, sırayla kırmızı ve beyaz renklerle boyanarak belirginleştirilmiştir (Resim 5.28).

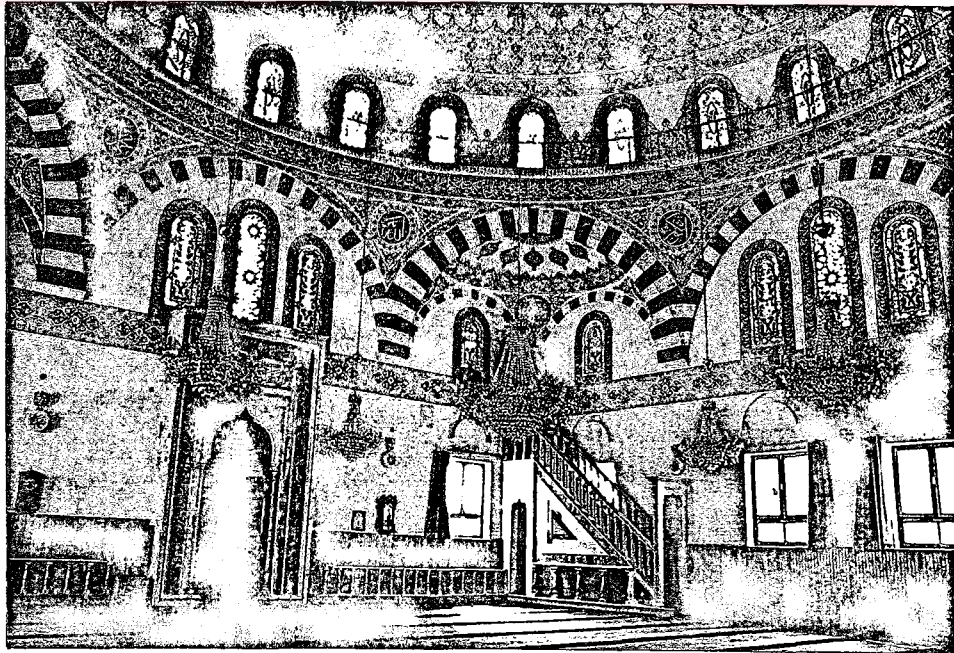
Caminin ısıtma sisteminde sıcak hava kullanılmaktadır.

Şekil 5.10. Kırkbirevler Hz. Osman Camii, Konya. Plan.

Resim 5.27. Kırkbirevler Hz. Osman Camii, Konya. Cephe Düzeni.

Resim 5.28. Kırkbirevler Hz. Osman Camii, Konya. İç Görünüş.

5.1.11. Özdilek Camii

Katalog No	: 11
Resimler	: 5.29 - 5.31
Şekiller	: 5.11
Yaptıran	: Mustafa Özdilek tarafından yaptırılmıştır.
Yapan	: Arif Tekbaş (Mimar)
Yapım Yılı	: 1985-1989
İnceleme Tar.	: 14.8.1992

Konumu:

Konya, Selçuklu İlçesi, Fatih Işıklar mevkiinde inşa edilmiştir. Camii, kapalı mekan itibariyle yaklaşık 1000 kişinin toplu olarak namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, merkezi kubbeli, kare planlı harimle, buna bitişik iki minare ve beş açıklıklı üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. Caminin en büyük özelliği, plan şemasının değişik altı yerde daha uygulanmış olmasıdır (Resim 5.29).

Yeterli ölçülere sahip olan avluya, kuzeyden bir esas giriş, doğu ve batı yöndeki sokaklardan olmak üzere iki tali giriş verilmiştir. Caminin kuzeydoğusunda, 140 cm. zemine gömülü olarak helalar ve gusülhanenin birlikte bulunduğu yapı grubu yer almaktadır. Son cemaat yeri altı -1.20 kotunda, abdesthaneler bulunmaktadır. Bodrum kat kız kuran kursu olarak düşünülmüştür.

Resim 5.29. Özdilek Camii, Konya. Dış Görünüş.

Son cemaat yeri açıklıkları, daire kesitli betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiştir. Üst örtüde beş eş büyüklükte kubbe bulunmaktadır. Son cemaat yerine dolayısı ile camiye 12 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bu mekan üç tarafı açık klasik plan şemasına sahiptir. Harimle ilişki, cümle kapısı ile onun sağ ve sol tarafında olmak üzere toplam dört pencere ile sağlanmaktadır. Son cemaat yeri ile kadınlar mahfili, beş küçük yarım daire kemerli pencere ile ilişkilendirilmiştir.

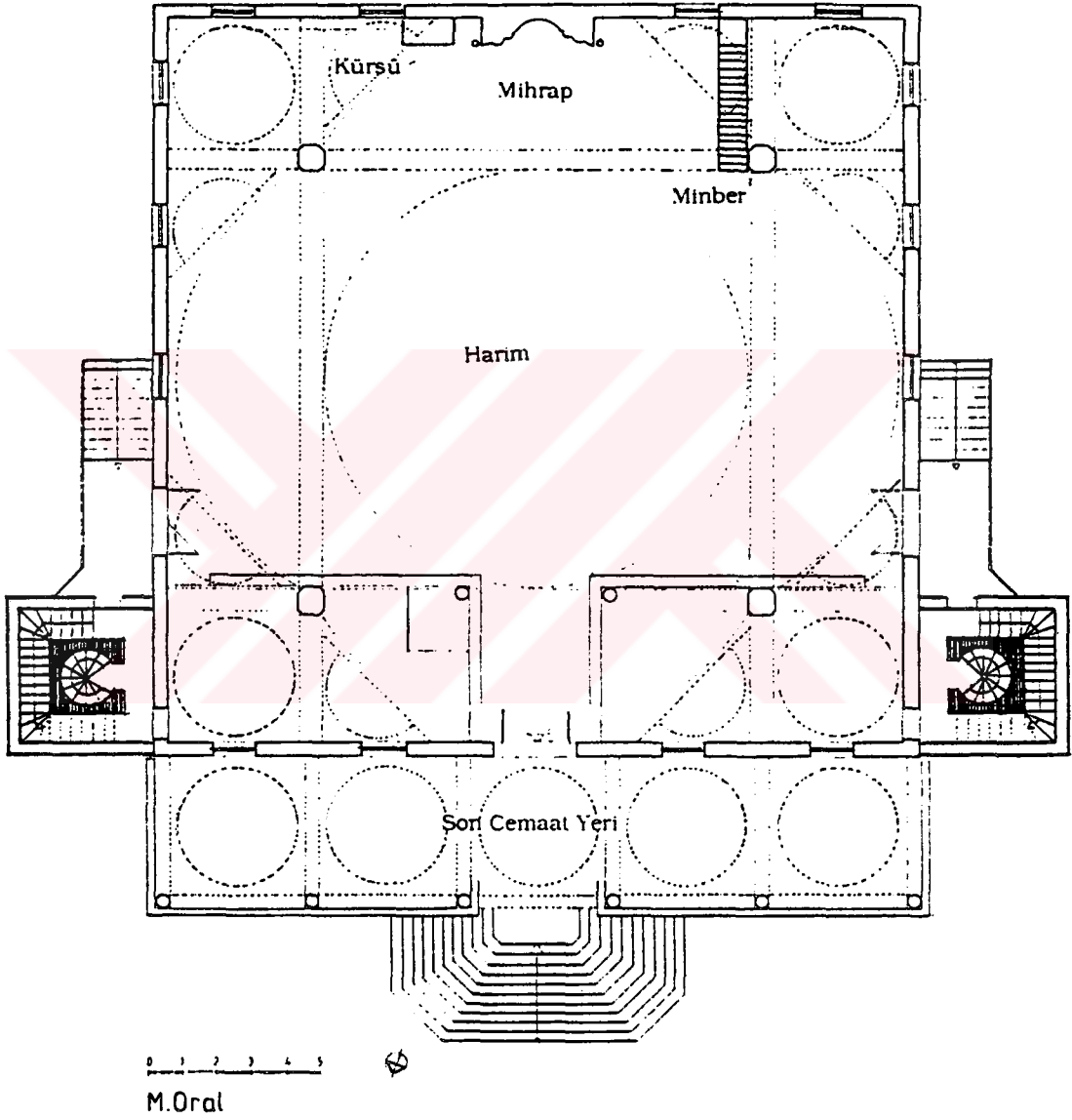
Cami, ikişer şerefeli iki minareye sahiptir. Tümüyle betonarme ile inşaa edilen minareler harime bitişik olarak düzenlenmişlerdir. Minareye giriş harimden verilmiştir. Kadınlar mahfiline çıkış merdivenlerinin de burada olmasından dolayı

minarede kaide ölçüleri büyük tutulmuştur. Gövde ve külahlar, brüt beton olarak bırakılmıştır. Kaideler, beyaz kesme taşlarla kaplanmıştır.

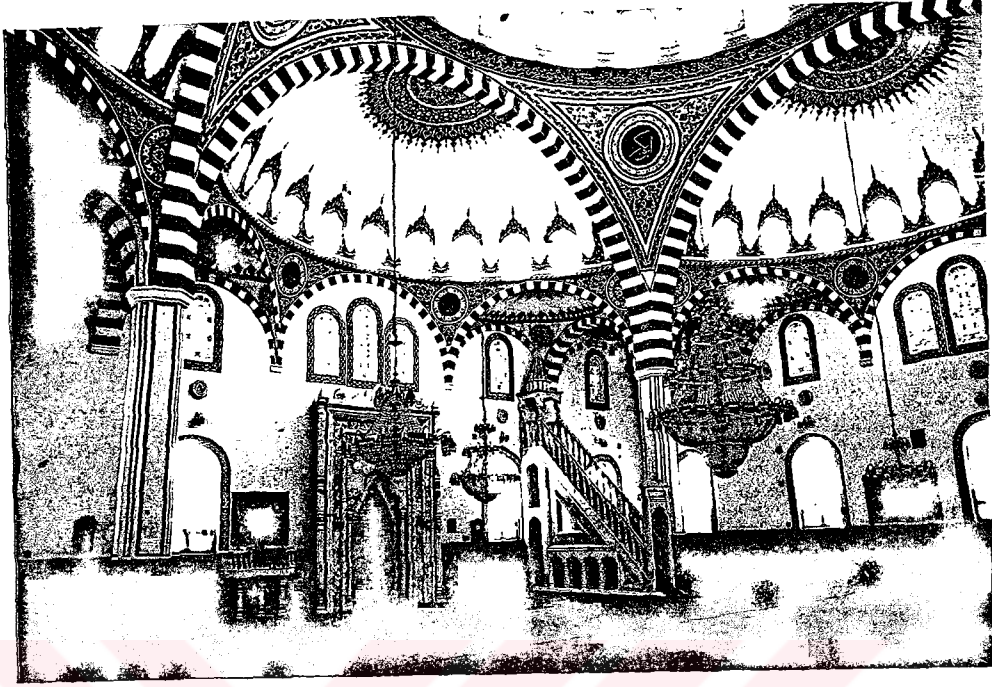
Harim, giriş aksına göre simetrik bir plan şemaya sahiptir. Cümle kapısının dışında doğu ve batı duvarları üzerinde iki ayrı tali girişe daha yer verilmiştir. Kare mesnetli camiide ana kubbe, dört yarım kubbe ile desteklenmektedir. Kubbelerden gelen yükler, büyük kemer açıklıklarıyla dört ayağa aktarılmaktadır. Duvarlarla, yarım kubbeler arasında kalan boşluklar tromplarla geçilmektedir. Ana kubbe ile dört büyük kemer arasında kalan bölgeler ise pandantiflerle geçilmektedir (Şekil 5.11). Kible duvarı boyunca düzenlenen mihrap, minber ve kürsü, mermer malzeme ile inşaa edilmişlerdir. Müezzin mahfili, arka sol taraftaki büyük cemaat duvarı boyunca düzenlenmiştir. Mahfile çıkış, harimin her iki tarafında bulunan minarelerin etrafındaki merdivenlerle sağlanmaktadır. Camide tüm pencereler, yarım daire kemerlerle oluşturulmuştur. Birinci seviye dışında kalan pencereler, alçı şebekeli renkli camlarla kaplanmıştır (Resim 5.30).

Cephelerde, ana kubbeyi destekleyen yarım kubbelerin oturduğu duvarlar, harim kütlelerinin üst seviyesinden 60 cm yüksek tutulmuşlardır. Orta akslardaki bu yükselme üçlü pencere gruplarında da hissedilmektedir. Benzer şekilde son cemaat yeri, harim kütlelerinden daha düşüktür. Son cemaat yeri ve cami gövdesinin bütünleştiği yerde, silüet kuzeye doğru alçalmaktadır. Minare gövdesi dışında bütün cephelerde kaplama malzemesi olarak beyaz kesme taş kullanılmıştır.

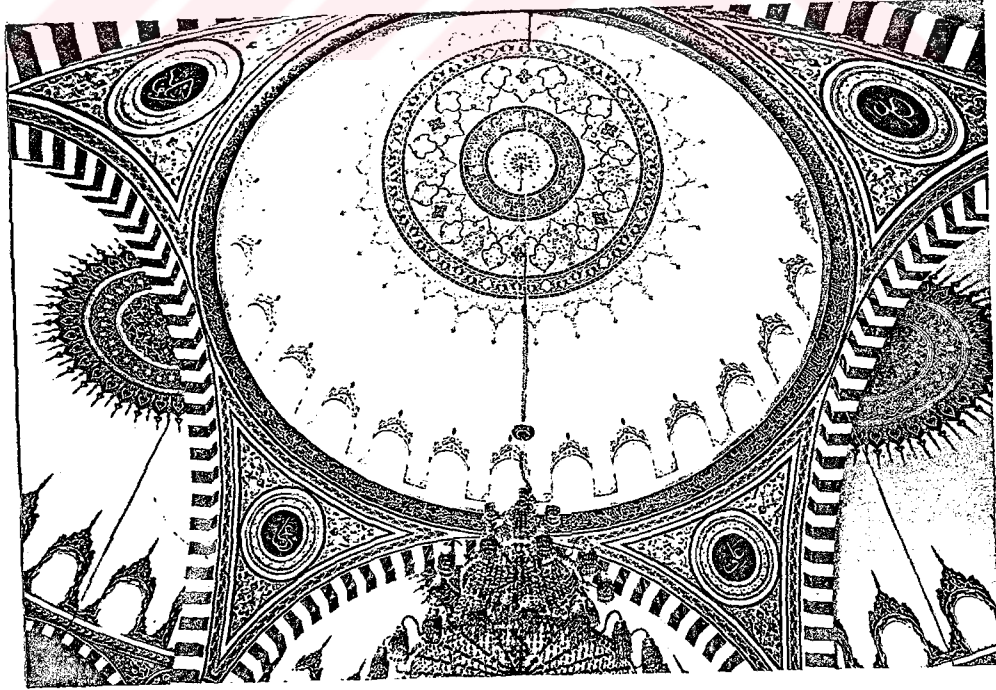
Camii, kalem işi bezemeler yönünden oldukça zengindir. Yapıda bu tür uygulamalar, özellikle kubbe iç yüzeylerinde geçiş bölgelerinde ve pencere konturlarında yoğunlaşmaktadır. Bezemelerde geometrik motifler sıkça kullanılmıştır (Resim 5.31).

Resim 5.11. Özdelek Camii, Konya. Plan.

Resim 5.30. Özdelek Camii, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.31. Özdelek Camii, Konya. Kubbe İç Yüzey Bezemeleri.

5.1.12. Karatay Sanayi Yeni Camii

Katalog No	: 12
Resimler	: 5.32 - 5.34
Şekiller	: 5.12 - 5.15
Yaptıran	: Sanayi esnaflarının bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Muammer Batı (Mimar)
Yapım Yılı	: 1986-1989
İnceleme Tar.	: 1.8.1992

Konumu:

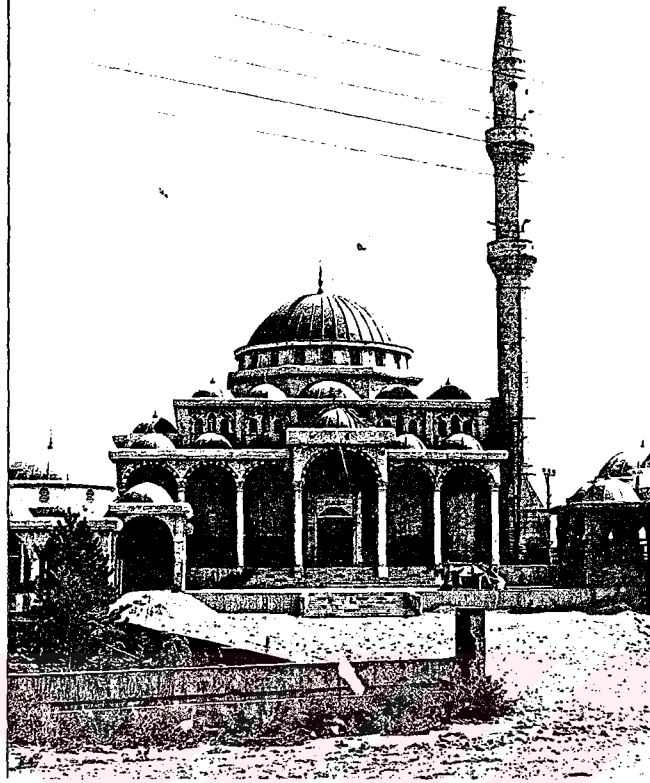
Konya-İstanbul yolu üzerinde, Karatay sanayi girişinin hemen solundaki belediye arsası üzerinde inşa edilmiştir. Camiide kapalı mekan; 550 kişinin namaz kılabileceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, merkezi kubbeli bir harimle, buna bitişik iki minare ve yedi açıklıklı, üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır (Resim 5.32).

Camii, toplam 18.000 metrekarelik bir saha üzerine oturmuştur. Bahçe tanzimi için belediyece peyzaj çalışmalarının yapılmış olmasına karşılık, henüz hayata geçirilememiştir. Caminin kuzeydoğusunda; kur'an kursu ve kitaplık için yapılmış yapılar, güneybatısında; şadırvan ve helalar yer almaktadır. Bu birimler, üstü kubbelerle örtülü yarı-açık mekanlar şeklindedir. Caminin alt katı, arsanın eğiminden de istifade edilerek dükkan olarak düzenlenmiştir.

Son cemaat yer açıklıkları, daire kesitli, betonarme ayaklarla taşınan yarım daire kemerlerle belirlenmiş olup altı kubbe ile örtülmektedir. Bunlardan cümle kapısının üzerine gelen kubbe, çap ve yükseklik olarak diğerlerinden büyüktür. Büyük kubbenin solunda üç, sağında ise iki kubbe yer almaktadır. Son cemaat yeri üstü kubbeleri dokuz betonarme ayakla taşınmaktadır.

Resim 5.32. Karatay Sanayi Yeni Cami, Konya. Dış Görünüş.

Giriş üzerinde yer alan büyük kubbe, öne doğru çıkıntı yaptığı için ikişer ayakla taşınmaktadır. Son cemaat yeri, kitle düzeni bakımından, harim kütlesinden daha düşük seviyede tutulmuştur.

Camii döşeme seviyesi zeminden yüksek tutulduğundan, son cemaat yerine, toplam oniki basamaktan oluşan iki kademeli bir merdiven kurgusu ile ulaşılmaktadır. Girişte sonradan eklenmiş camekan rüzgarlık bulunmaktadır. Ayakkabı mahalleri, bu mekanda harim duvarına bitişik olarak düzenlenmiştir. Son cemaat yeri ile harim arası ilişki, cümle kapısı ile birlikte 20 cm'lik düşey bant pencerelerle sağlanmaktadır (Şekil 5.12).

İki şerefeli, tek minareye giriş harimden verilmiş olup "Nevşehir taşı" ile yığma tekniğinde inşaa edilmiştir.

Sekizgen mesnet sisteminin seçildiği camiide harim, kareye yakın bir şemaya

sahiptir. Camiide ana kubbe sekiz yarım daire kemere oturmaktadır. Kemerlere gelen yükler ayaklara iletilmektedir. Ana kubbeden karesel hacime geçiş; yedi tromp, kemerler arası pandantif ve küçük kubbelerle sağlanmaktadır (Şekil 5.13, 14, 15).

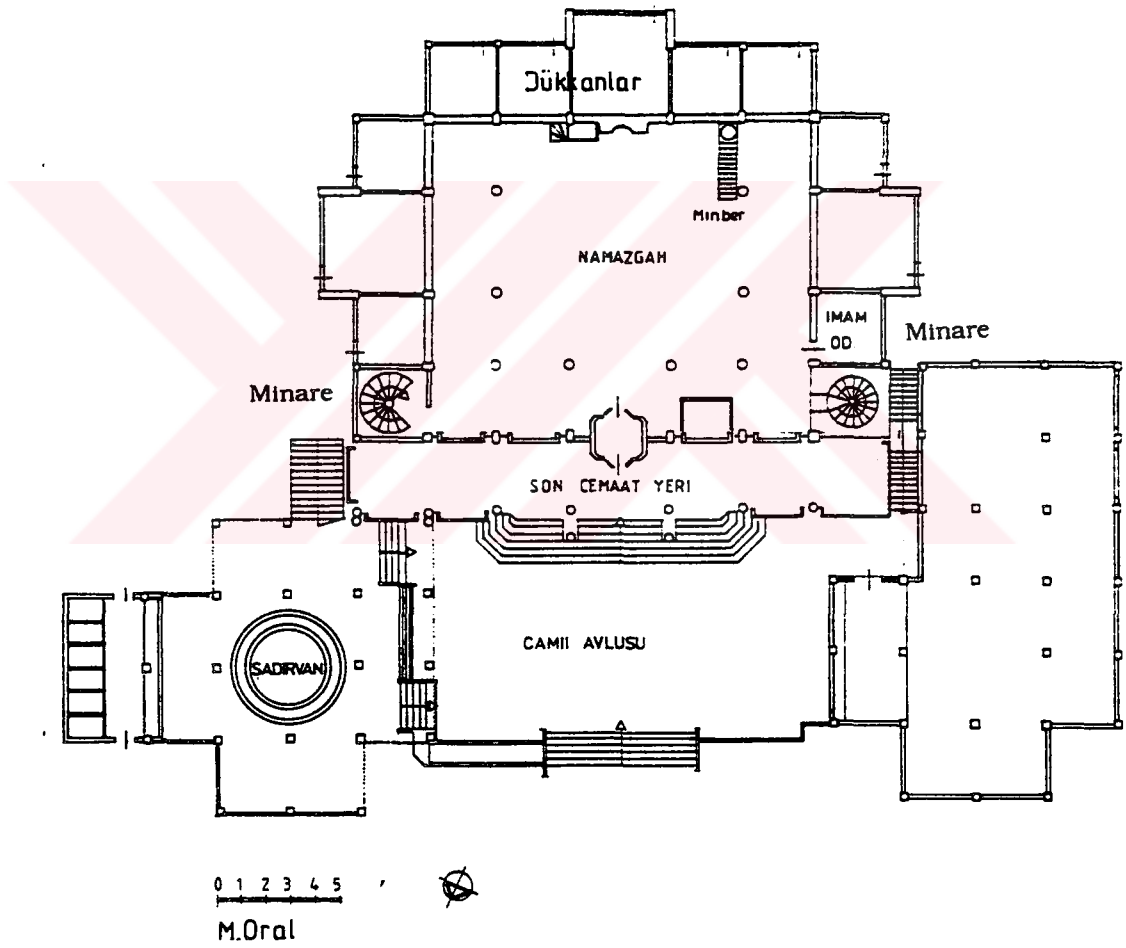
Camiide plan elemanlarından, müezzin mahfili, son cemaat yeri duvarına bitişik olarak düzenlenmiştir. Kadınlar mahfili, kible haricinde üç duvarı çepeçevre kuşatmaktadır.

Üst örtüde kubbelerde, cam elyaf karışımı polyester kaplama kullanılmıştır. Örtü malzemesi olarak bakır ve kurşun malzemedan farklı olarak bu camide polyester kullanılması ilgi çekicidir.

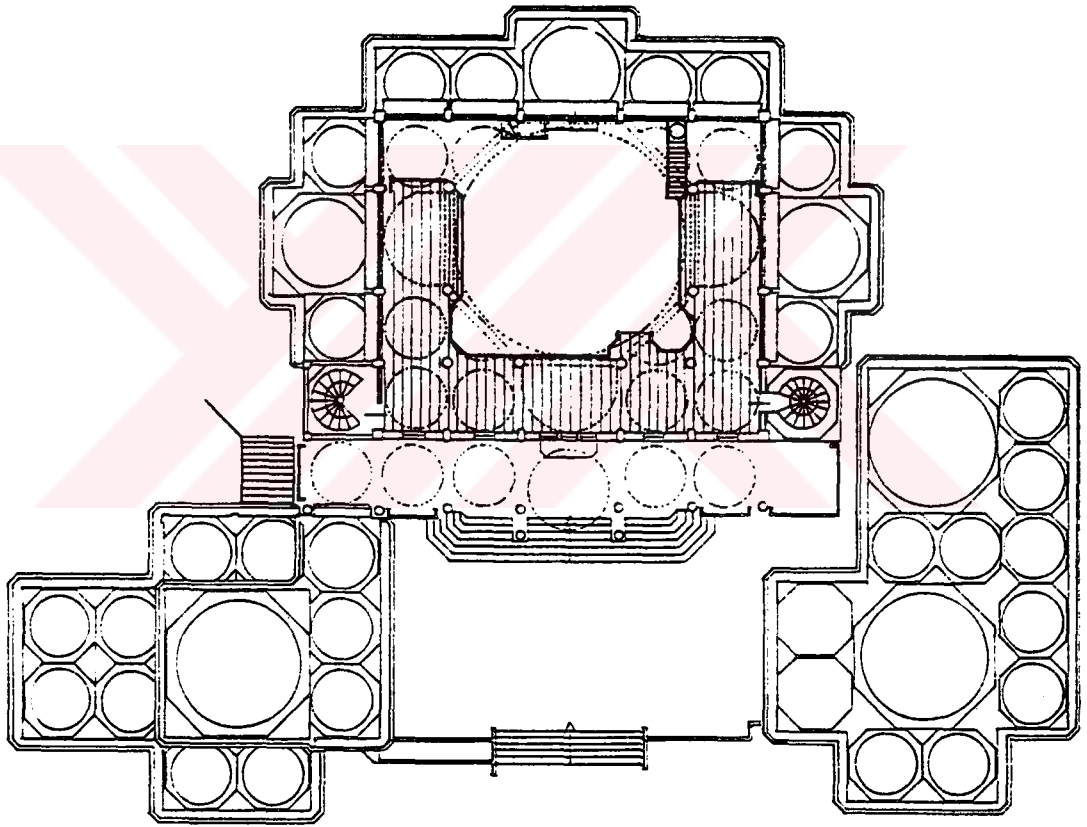
Isıtma sistemi olarak, sıcak hava kullanılmaktadır.

Kubbeler arası oran, geçişlerdeki yumuşaklık caminin kitle düzenini olumlu yönde etkilemektedir. Cephede ilk dikkati çeken özellik pencere sayısının çokluğudur. Tüm yüzeylerde, aynı büyüklük ve ölçülerde, alçı şebekeli yarım daire kemerli pencereler kullanılmıştır (Resim 5.33).

Mihrap, minber ve kürsü mermer malzeme ile inşa edilmiş olup, üzeri yıldız boyalı geometrik motifli kuşaklarla donatılmıştır. Harimde; ilk sıra pencere altına kadar duvarlar ahşap kaplanmıştır. Bunun dışındaki tüm harim içi duvarlar, kubbe içleri kalem işleriyle süslenmiştir (Resim 5.34).

Şekil 5.12. Karatay Sanayi Yeni Cami, Zemin Kat Planı.

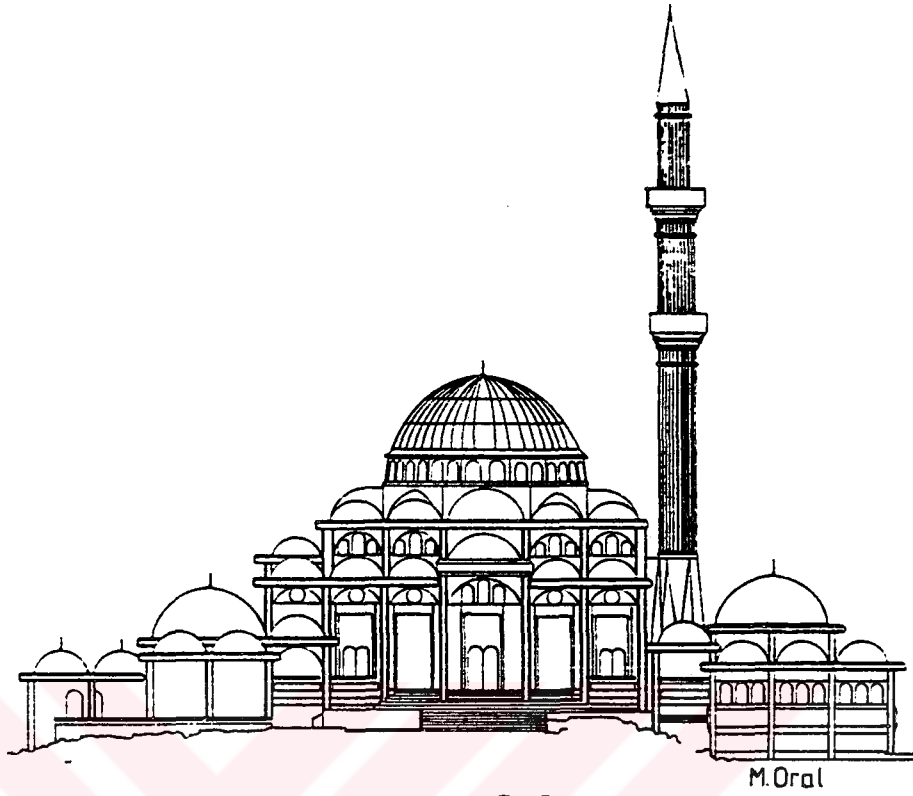

0 1 2 3 4 5

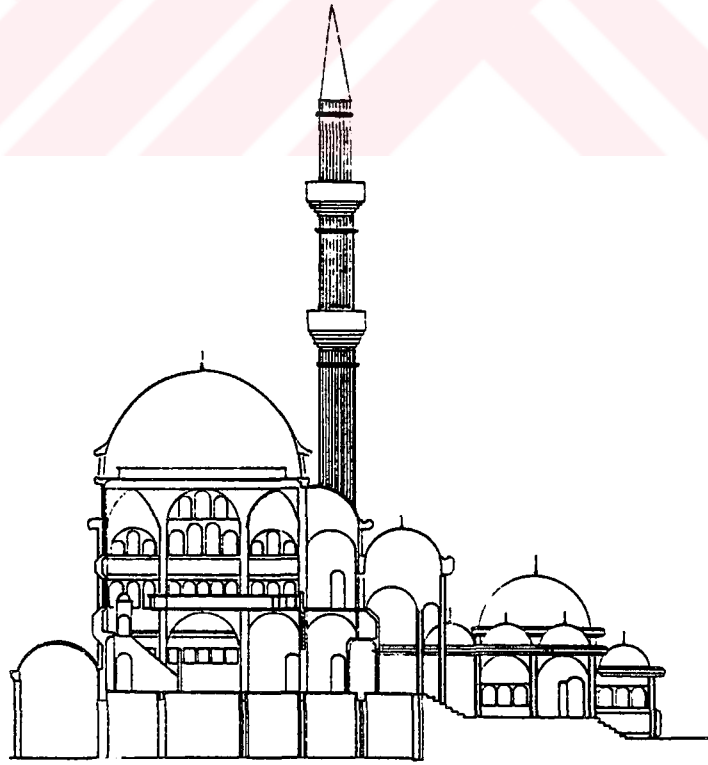

M.Oral

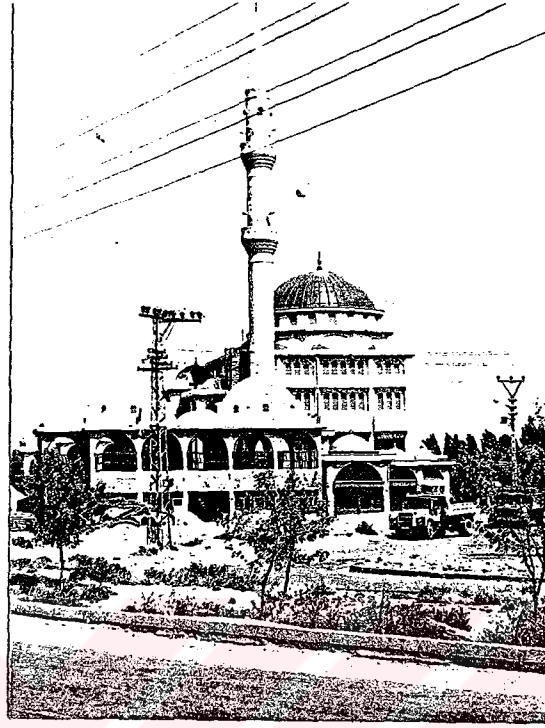
Şekil 5.13. Karatay Sanayi Yeni Cami, Üst Kat Planı.

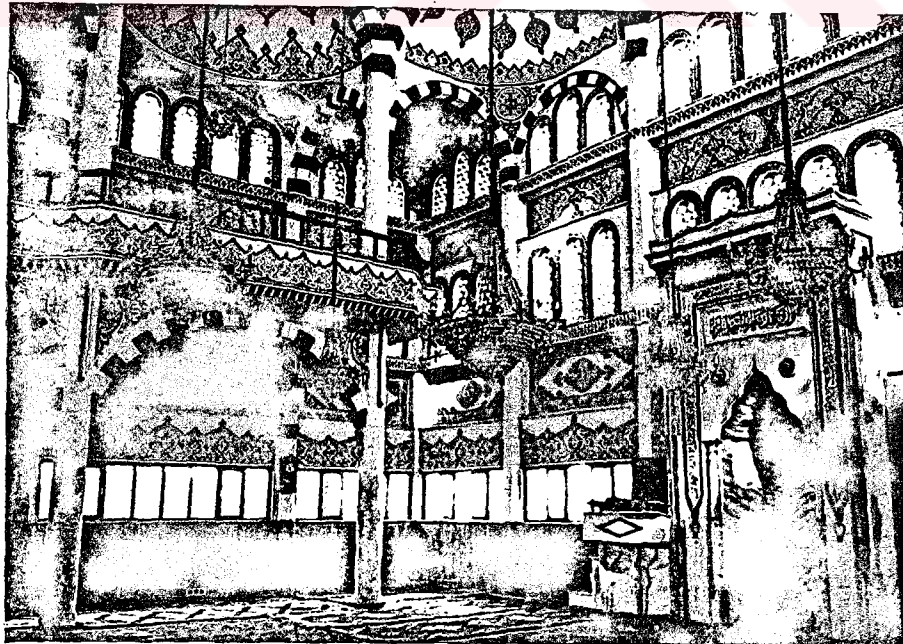
Şekil 5.14. Karatay Sanayi Yeni Cami, Konya. Ön Görünüş.

Şekil 5.15. Karatay Sanayi Yeni Cami, Konya. Mihrap Kesiti.

Resim 5.33. Karatay Sanayi Yeni Cami, Konya. Cephe Düzeni.

Resim 5.34. Karatay Sanayi Yeni Cami, Konya. İç Görünüş.

5.1.13. Bilâl-i Habeshî Camii

Katalog No	: 13
Resimler	: 5.35 - 5.37
Şekiller	: 5.16
Yaptıran	: Halkın bağışlarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1985-1991
İnceleme Tar.	: 21.7.1992

Konumu:

Selçuklu ilçesi, Dumlupınar mahallesi, Beytepe sokak içinde Milli Eğitim bakanlığının arsası üzerinde, 900 kişinin namaz kılabilceği bir kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, merkezi kubbeli harimle, buna bitişik iki şerefli tek minare ve beş açıklıklı üzeri kubbeli son cemaat yerinden oluşmaktadır. Diyanet Vakfının, mimar Vedat Dalokay'a hazırlatmış olduğu "150 kişilik Tıp Cami Projesi" büyütülerek uygulanmaya çalışılmıştır (1) (Resim 5.35).

Müstakil bir avlunun bulunmadığı camiide, lojman şadırvan ve hela gibi birimler yapının kuzey tarafında bulunmaktadır. Camii ibadet kotu yüksek tutulmuştur. Alt kat, dükkan ve depo olarak düzenlenmiştir. Lojmanların alt katlarının da dükkan olarak düzenlendiği camiide toplam 16 adet dükkan yer almaktadır.

Son cemaat yer açıklıkları, daire kesitli betonarme ayaklarla taşınan sivri karakterli kemerlerle belirlenmiştir. Beş açıklığa sahip son cemaat yerinde, orta açıklık tavanı düz olarak geçilmiş olmakla beraber, üst örtüde kübedir. Bu kubbe diğerlerinden 50 cm daha yüksek olan kaide üzerine oturmaktadır.

(1) KAYHAN, Müş. Müh. Mim. Bürosu, 1984, Türkiye Diyanet Vakfı, Tıp Cami Projeleri, s. 2-20.

Resim 5.35. Bilal-i Habeşi Cami, Konya Dış görünüş.

Son cemaat yerine, doğudan ve cümle kapısı aksından olmak üzere iki ayrı merdivenle çıkılmaktadır. Harime, kuzey duvarı üzerinde, cümle kapısı haricinde iki ayrı giriş daha açılmaktadır. Bu girişler, kadınlar mahfiline çıkış sağlayan merdivenlerle irtibatlandırılmıştır. Son cemaat yeri üst sınırı, harim kütlesinden 80 cm aşağıdadır.

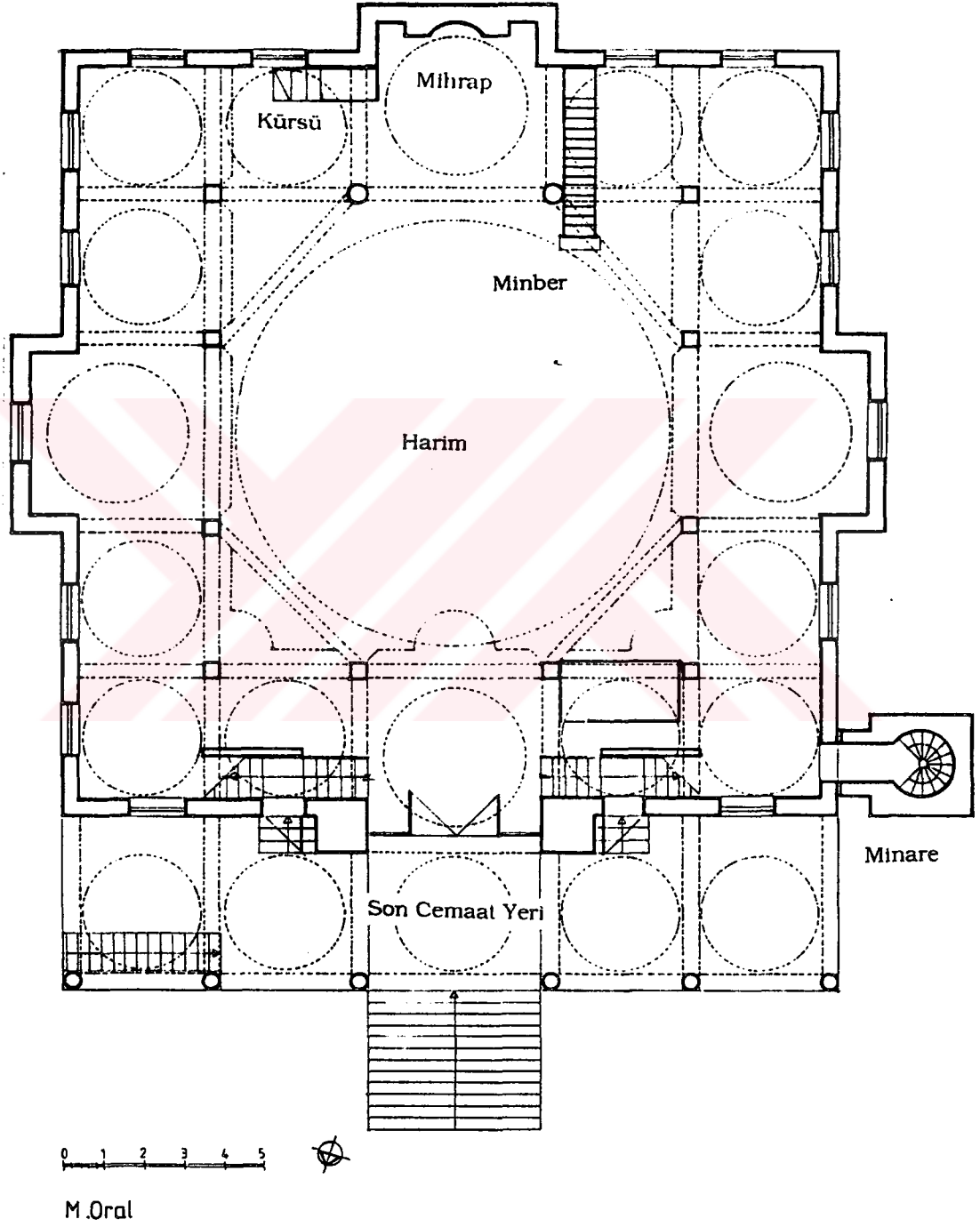
Sekizgen mesnetli strüktür sisteminin seçildiği harim, giriş aksına göre simetrik bir plan şemasına sahiptir. Ana kubbe haricinde üst örtüde 16 küçük kubbe bulunmaktadır. Ana kubbeden gelen yükler, öncelikle sekizgen kasnağa daha sonra kemerler vasıtasıyla ayaklara iletilmektedir. Kemerler arası, tromplarla geçilmiştir. Plan şeması olarak karenin seçildiği harimde, tüm duvarların orta aksları birer metre dışarı taşırılmıştır. Camii plan elemanlarından mihrapta, Organize Sanayii Camii mihrabında uygulanan detaylar aynı şekilde tekrarlanmıştır. mihrap, kürsü ve minber, yine benzer şekilde mermer malzeme ile kaplanmıştır. Zemin

kat pencereleri de dahil olmak üzere bütün pencerelerde sivri kemer kullanılmıştır. Birinci seviye pencereleri dışında mahfil katı seviyesinde ve kasnakta yer alan pencereler, alçı şebekeli renkli camlarla kaplanmıştır. Kadınlar mahfili katı, kible yönü hariç, harimi üç taraftan kuşatmaktadır. Mahfile bağlantı, her iki tarafta da olmak üzere cümle kapısının hemen yanındaki merdivenlerle sağlanmaktadır (Şekil 5.16) (Resim 5.36).

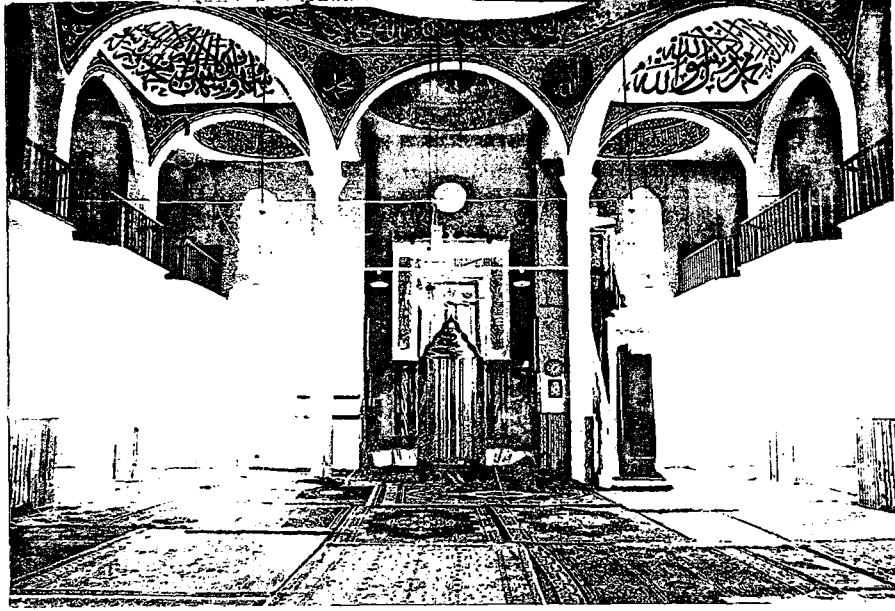
Yığma yapım tekniği ile inşaa edilen caminin duvarlarında ve minarede kesme taş kullanılmıştır. Harimde, iç duvar yüzeyleri sıvasız olarak bırakılıp, kireç badana ile kaplanmıştır.

Cephe ve kütle düzeninde ilk dikkati çeken özellik, minare ile ana kubbe arasındaki yükseklik farkının çok fazla olmasıdır. Minare yüksekliğinin ana kubbenin yerden yüksekliğine bölünmesiyle elde edilen "minare-kubbe" arasındaki oran: 2.4'tür. Üst örtüde ana kubbenin oturduğu sekizgen kasnak yüksek tutulmuştur. Bu durum, çevresindeki kubbelerle olan ilişkiyi zayıflatmıştır. Cephe duvarlarında, orta akslardaki çıkımların üst sınırı, harim külesi üst sınırından yüksek tutulmuştur (Resim 5.37).

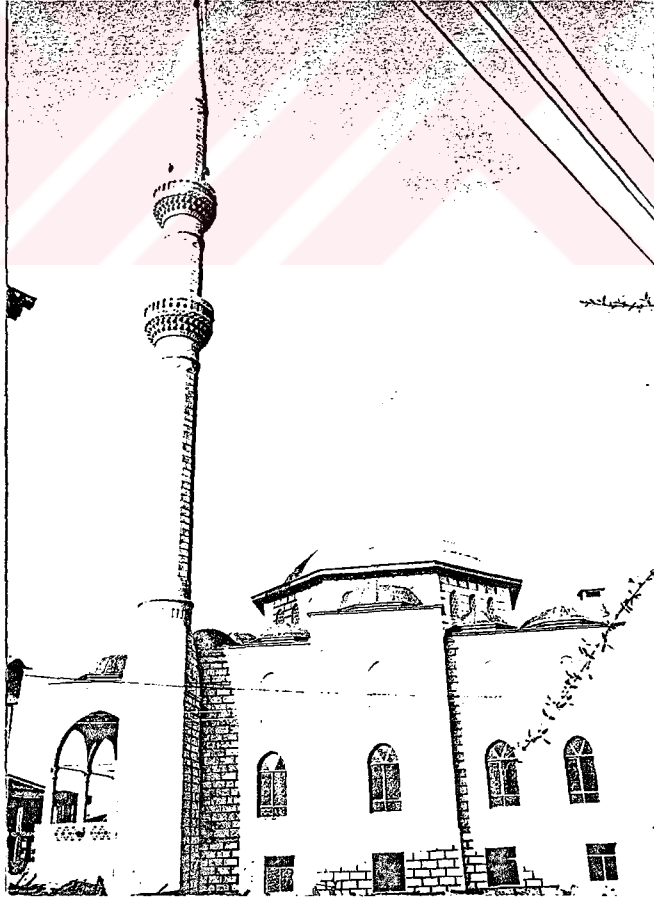
Camiide, üst örtü tavan yüzeyleri dışında kalem işi süslemeye rastlanılmamaktadır. Kubbelerin iç yüzeylerinde geometrik motifli bezemeleri görmek mümkündür. Ayrıca, kubbe kasnağı ve tromp geçiş yüzeylerinde yoğun bir biçimde kalem işi yazı fonları bulunmaktadır.

Şekil 5.16. Bilâl-i Habeşi Camii, Konya. Plan.

Resim 5.36. Bilâl-i Habeşi Camii, Konya. İç Görünüş.

Resim 5.37. Bilâl-i Habeşi Camii, Konya. Cephe Düzeni.

5.1.14. Organize Sanayii Camii

Katalog No	: 14
Resimler	: 5.38 - 5.40
Şekiller	: 5.31
Yaptıran	: Organize Sanayi Esnafları tarafından yaptırılmıştır.
Yapan	: Turgut Pirim (Mimar)
Yapım Yılı	: 1991
İnceleme Tar.	: 30.6.1992

Konumu:

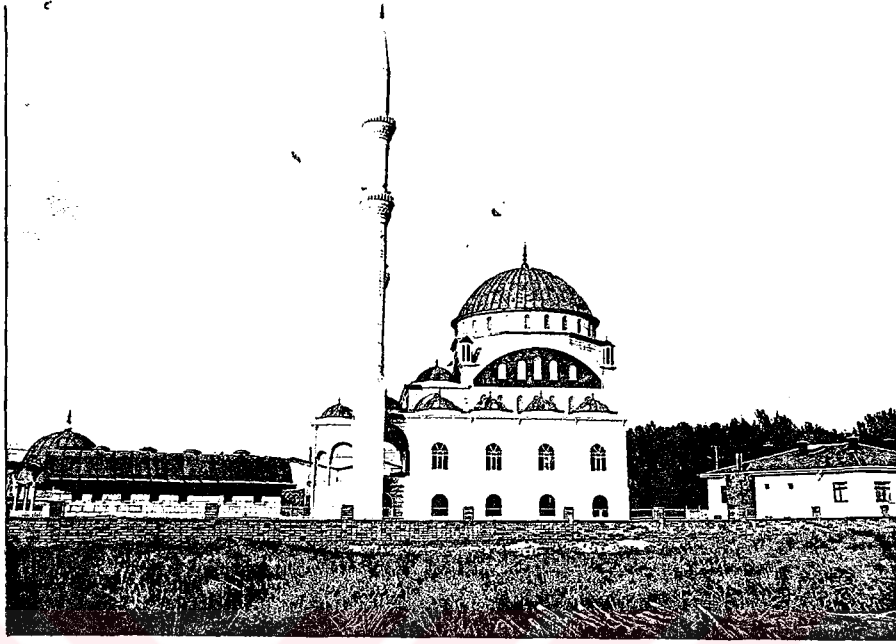
Selçuklu İlçesi, İstanbul Yolu üzeri, Organize Sanayii Bölgesi içinde inşaa edilmiştir. Sanayii çalışanlarının ihtiyaçlarına yönelik olarak yaptırılan camii, kapalı mekan itibariyle yaklaşık 850 kişilik kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Camii, kible duvarına bitişik bir ana kubbe ile örtülü harimle, beş açıklıklı üzeri kubbeli bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Resim 5.38).

Camii, yeterli denebilecek büyüklükte bir avluya sahiptir. Avluya, kible yönü hariç üç yönde giriş verilmiştir. Avluda, şadırvan, helalar ve güney köşede lojman bulunmaktadır. Lojmanın bodrum katı, yakıt dairesi olarak düzenlenmiştir. Avluda dolaşım alanları, karo taşlarla kaplı olup diğer yerler toprak zemin olarak bırakılmıştır.

Beş açıklıklı son cemaat yerinde, cümle kapısına rastlayan orta açıklık öne taşırılarak çift kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yeri, üç tarafı açık olarak düzenlenmiştir. Harimle ilişki, cümle kapısı, iki büyük pencere ve her iki köşede de olmak üzere birer kapı ile sağlanmaktadır.

Resim 5.38. Organize Sanayii Camii, Konya. Dış görünüş.

Camii, kaideleri son cemaat külesine bitişik iki minareye sahiptir. Her ikisi de ikişer şerefeli olan minarelerden sağdakine son cemaat yeri ve avludan olmak üzere iki ayrı giriş verilmiştir. Soldaki minareye sadece avlu yönünden bir giriş verilmiştir. Minare, külah da dahil olmak üzere kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

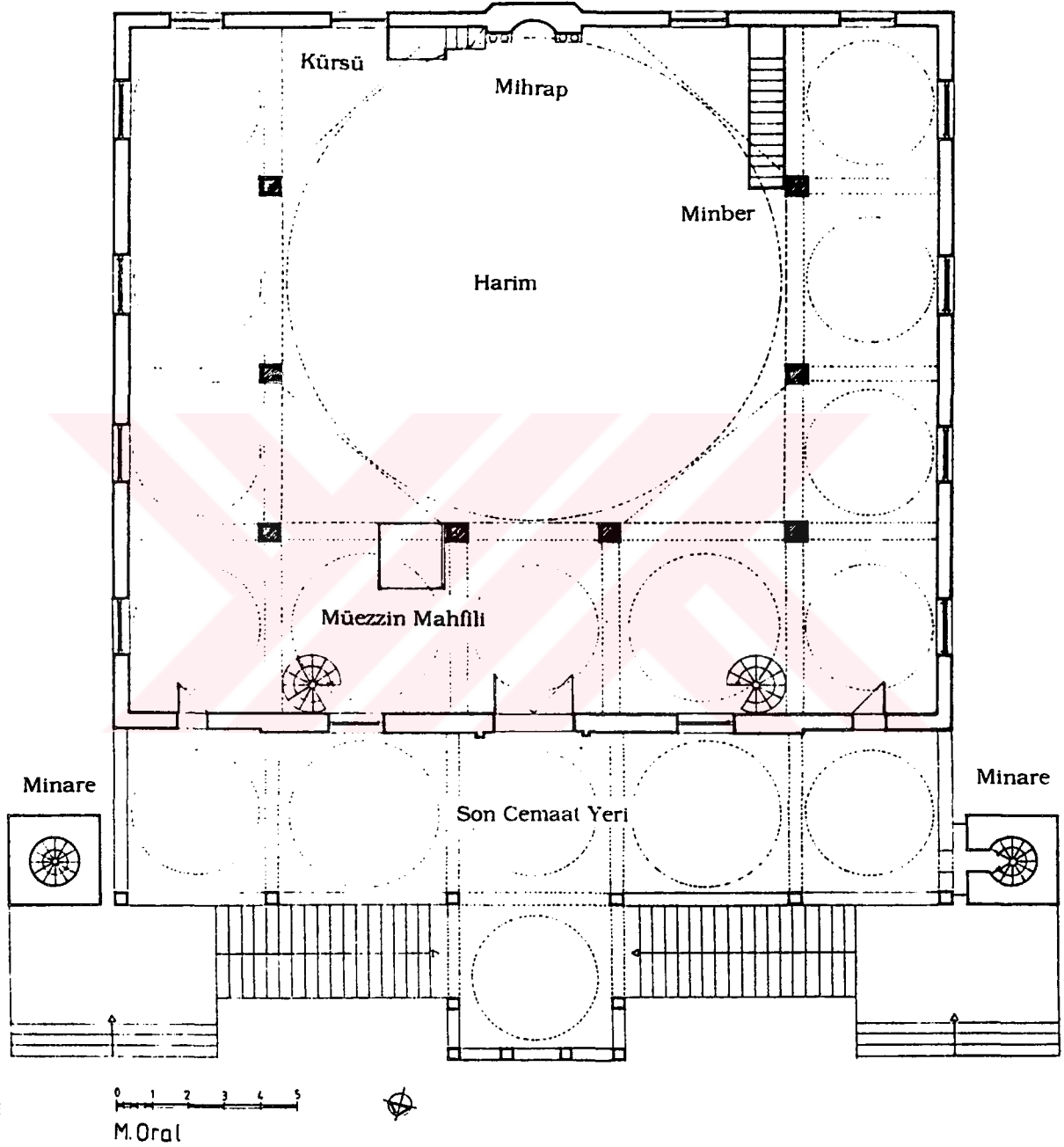
Kareye yakın (19,20x22,20) ölçülere sahip harimde ana kubbe, dört büyük kemere oturmaktadır. Kible yönündeki kemere gelen yükler, duvara aktarılmakla beraber diğer üç yönde kubbeden gelen yükler, harim içindeki betonarme ayaklar vasıtasıyla zemine aktarılmaktadır. Harimde, ana kubbenin altına gelen sahnın dışındaki bölümler camiideki yükselişe katılamamaktadır. Buna en büyük etken, ana kubbeyi taşıyan kemerlerin yarım kubbelerle yanlara doğru genişletilmeyip, düz yüzeyler halinde düzenlenmiş olmasıdır. Bu yüzden yan sahnınların yükseltisi, zemin kat seviyesindeki kubbelerle sınırlı kalmaktadır. Harimde plan elemanları olarak, mihrap, kürsü ve minber, mermer malzeme ile oluşturulmuştur. Mihrap oyuntusunun

her iki kenarında ikişer adet olmak üzere sütunlar düzenlenmiştir. Kadınlar mahfili, kuzey duvan boyunca fakat kubbeyi taşıyan ana kemer açılımı kadar düzenlenmiştir. Yani, köşelerdeki kubbe altları, mahfil olarak ele alınmamıştır. Mahfile ulaşım, harimde, cümle girişinin her iki tarafındaki döner merdivenlerle sağlanmaktadır (Şekil 5.17).

Karkas yapım tekniği ile inşaa edilen caminin tüm cephelerinde, kesme taş kaplama hakimdir. Cephede, zemin kat birinci sıra pencereler hariç diğer tüm pencereler, renkli alçı şebekeli camlarla kaplanmıştır. Ana kubbeyi taşıyan kemer düzlemleri, cephedeki genel görünümünden farklı olarak kırmızı renkli tuğlalarla kaplanmıştır (Resim 5.39).

Yapıda çini süslemeye rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte yoğun bir kalem işi bezeme dikkati çekmektedir. Kubbe içleri, pendentif yüzeyleri ve pencere konturları, itinalı kalem işi süslemeye sahiptir (Resim 5.40).

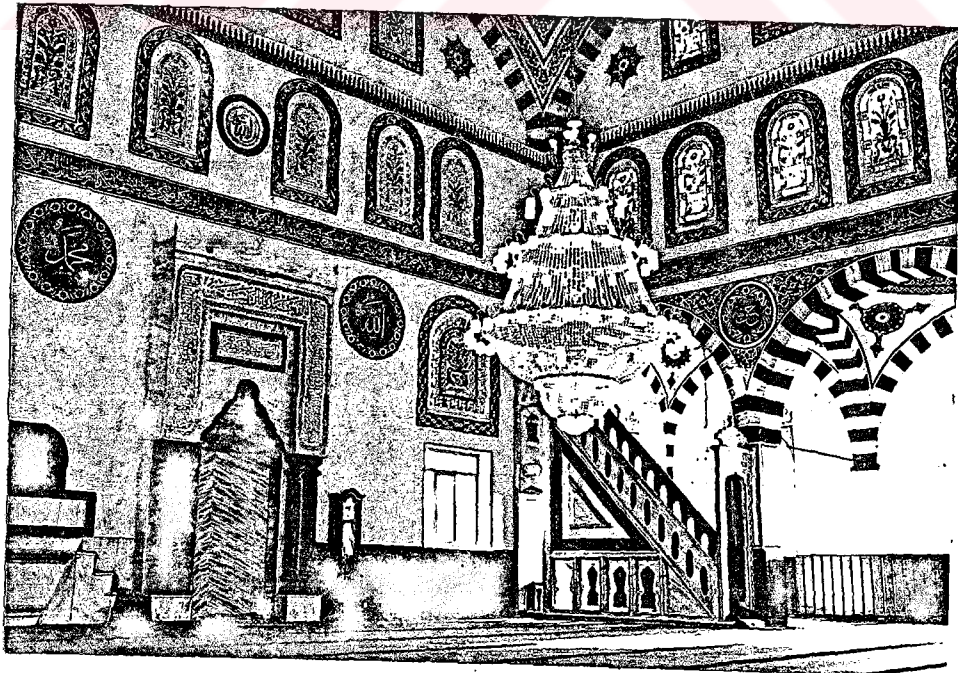
Üst örtüde, kubbelerin kaplanmasında malzeme olarak kurşun kullanılmıştır.

Şekil 5.17. Organize Sanayi Camii, Konya. Plan.

Resim 5.39. Organize Sanayii Camii, Konya. Güney Cephesi.

Resim 5.40. Organize Sanayii Camii, Konya. İç Görünüş.

5.1.15. Şehitler Camii

Katalog No	: 15
Resimler	: 5.41 - 5.42
Şekiller	: 5.18
Yaptıran	: Halkın ve belediyenin katkılarıyla yaptırılmıştır.
Yapan	: Ali Sandıkçı (İnş. Müh.), Hasan Hezer (İnş. Ustası)
Yapım Yılı	: 1991
İnceleme Tar.	: 27.7.1992

Konumu:

Camii, Selçuklu İlçesi, Aydınlıkevler mevkiinde inşaa edilmiştir. Bulunduğu konumu itibariyle "merkez camii" niteliğindedir. Kapalı mekan: yaklaşık 2000 kişinin namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir.

Tanımlama:

Merkezi tek kubbeli bir plan şemasına sahip olan camii, 27 metrelik kubbe açıklığı ile Konya'da en büyük kubbeli camii özelliğini taşımaktadır. Son cemaat yeri ve minaresi mevcut değildir. Camii inşaatına başlandıktan sonra, kible yönünün yanlış olduğu tesbit edilmiş, daha sonra kible yönü değiştirilmek istenmiştir. Bu kez de önceden hazırlanan projelerin tadili gerekmiştir. Sonuçta, ana kubbe ilk yapılan projeden daha büyük gerçekleşmiştir (Resim 5.41).

Arsası, belediye tarafından bağışlanan caminin, avlu ve çevre düzenlemesi yine belediyece yaptırılmıştır. Gasilhane ve abdesthane gibi yardımcı birimler caminin zemin katında düzenlenmiştir. Bu katta ayrıca kur'an kursu sınıfları ve dükkanlar yer almaktadır.

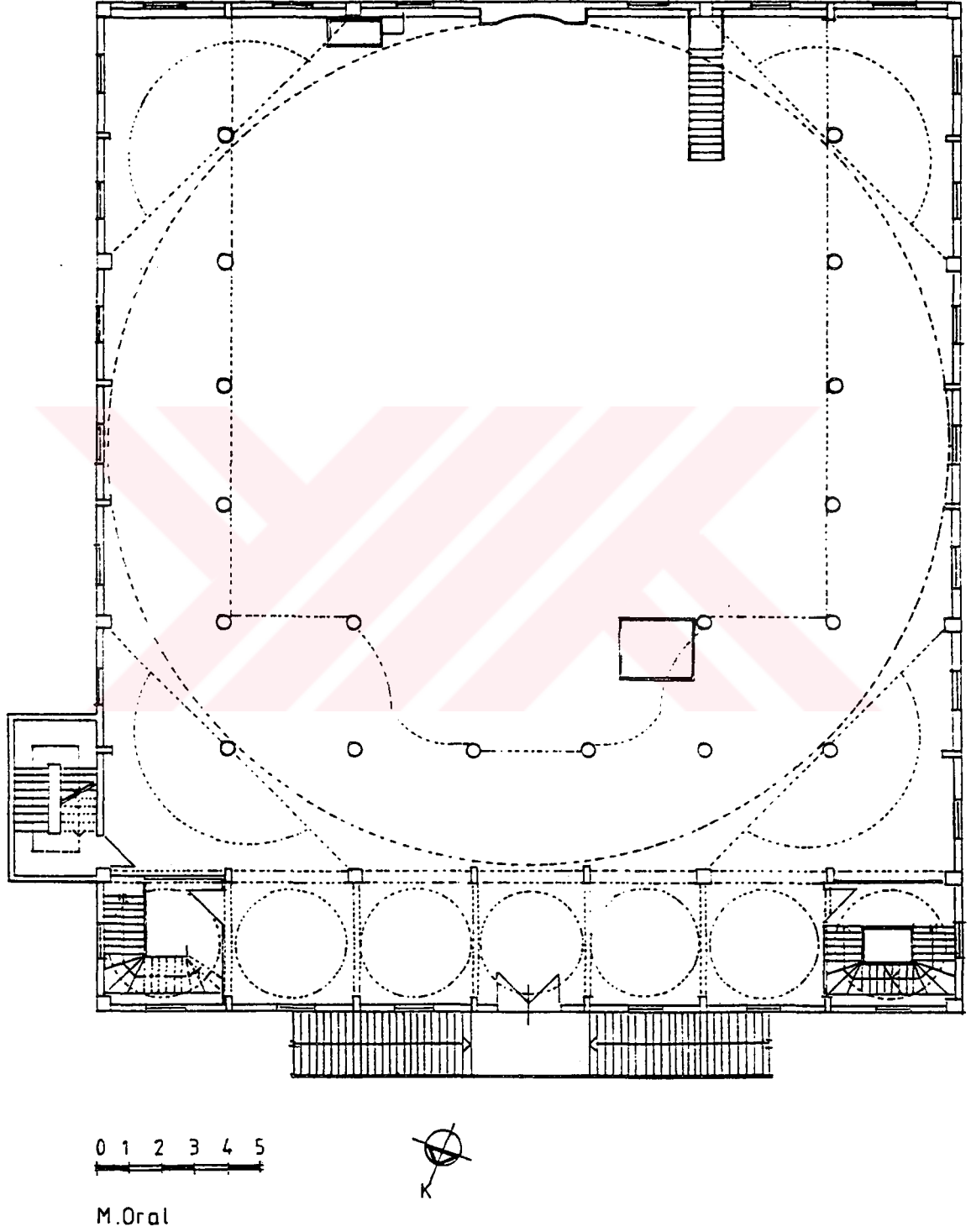
Son cemaat yerinin bulunmadığı camiide, cümle kapısı doğrudan harime açılmaktadır.

Şekil 5.41. Şehitler Camii, Konya. Dış Görünüş.

Harim, giriş aksına göre simetrik bir şemaya sahiptir. Camii kubbesinin taban alanı, örtmekte olduğu ibadet alanına bölünürse bu camiide ulaşılan kubbeleşme oranı bulunur. Böylece ana kubbenin camii taban alanını ne oranda kapladığı anlaşılır. Burada, Şehitler Camiinde kubbeleşme oranı; % 70'dir. Yapıda, ana kubbeden gelen yükler sekiz büyük kemer vasıtasıyla duvarlara ve ayaklara iletilmektedir. Üç taraftan duvarlarla sınırlandırılmış olan kubbeden geri kalan köşeler tromplarla geçilmiştir. Üst örtüde, ana kubbe dışında, kuzey yönde yedi adet kubbe bulunmaktadır (Şekil 5.18).

Harimde bulunan mihrap, minber ve kürsü gibi elemanlar, artık günümüz Konya camiinde sık sık tekrarlanan tip elemanlar şeklindedir. Bu camiide gördüğümüz detaylar bundan önce incelenen örneklerde de rastladığımız detayların çok az

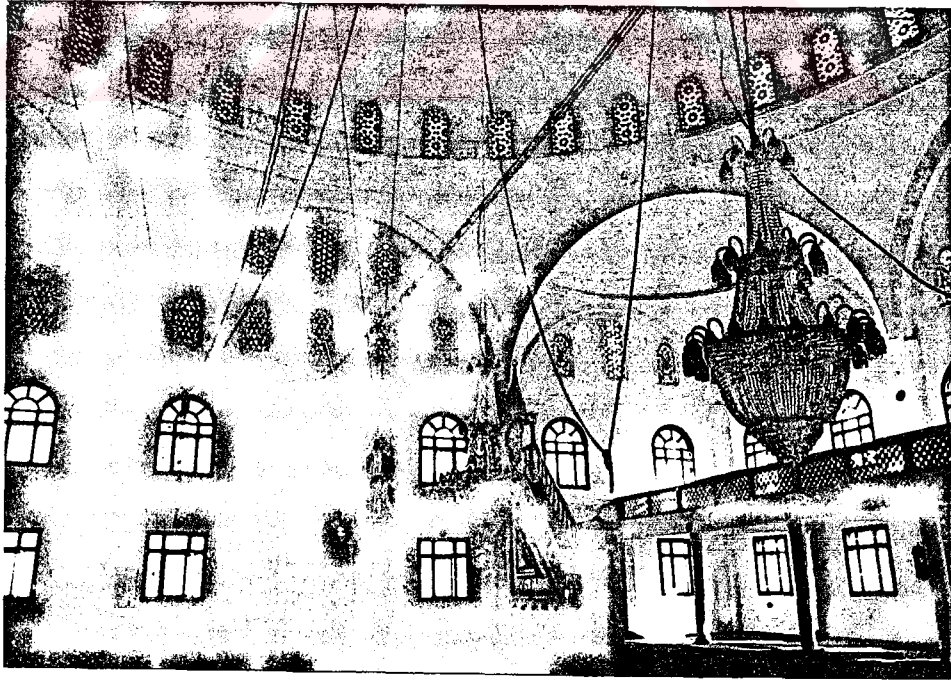

Resim 5.18. Şehitler Camii, Konya. Plan.

değişikliklerle uygulanmış şekilleridir. Kadınlar mahfili, kible duvarı hariç tüm duvarları çepeçevre kuşatmaktadır. Mahfile ulaşım, girişin sağ ve sol tarafında köşelerde bulunan merdivenlerle sağlanmaktadır. Mahfil, kuzey duvarı boyunca iki katlıdır.

Cephelerde bütün duvar yüzeyleri, aynı pencere düzenine sahiptir. Karesel alt yapı ile küresel üst yapı arasındaki ilişki oldukça zayıftır. Üst örtüde kuzeyde bulunan kubbeler, ana kubbe ile karşılaştırıldığında çok küçük ölçeğe sahiptirler.

Harimde birinci sıra pencereler kare şeklindedir. İkinci sıra pencereler yarım daire kemerli şekilde düzenlenmiştir. Üst kat seviyelerinde, kemer düzlemleri üzerindeki pencereler ile kubbe kasnağında bulunan pencereler ise alçı şebekeli renkli camlarla kaplanmıştır. Camii duvar iç yüzeyleri tümüyle sıva üzeri beyaz kireç badana ile kaplanmıştır (Resim 5.42).

Şekil 5.42. Şehitler Camii, Konya. İç Görünüş.

5.1.16. Hacıüveyszade Camii Ve Külliyesi

Katalog No	: 16
Resimler	: 5.43
Şekiller	: 5.19 - 5.24
Yaptıran	: Türk diyanet Vakfı Organizasyonu ile bağışlarla yaptırılmaktadır.
Yapan	: Mustafa Özkarakaya (Mimar)
Yapım Yılı	: 1986 - ? (İnşaat Devam Ediyor)
İnceleme Tar.	: 22.6.1992

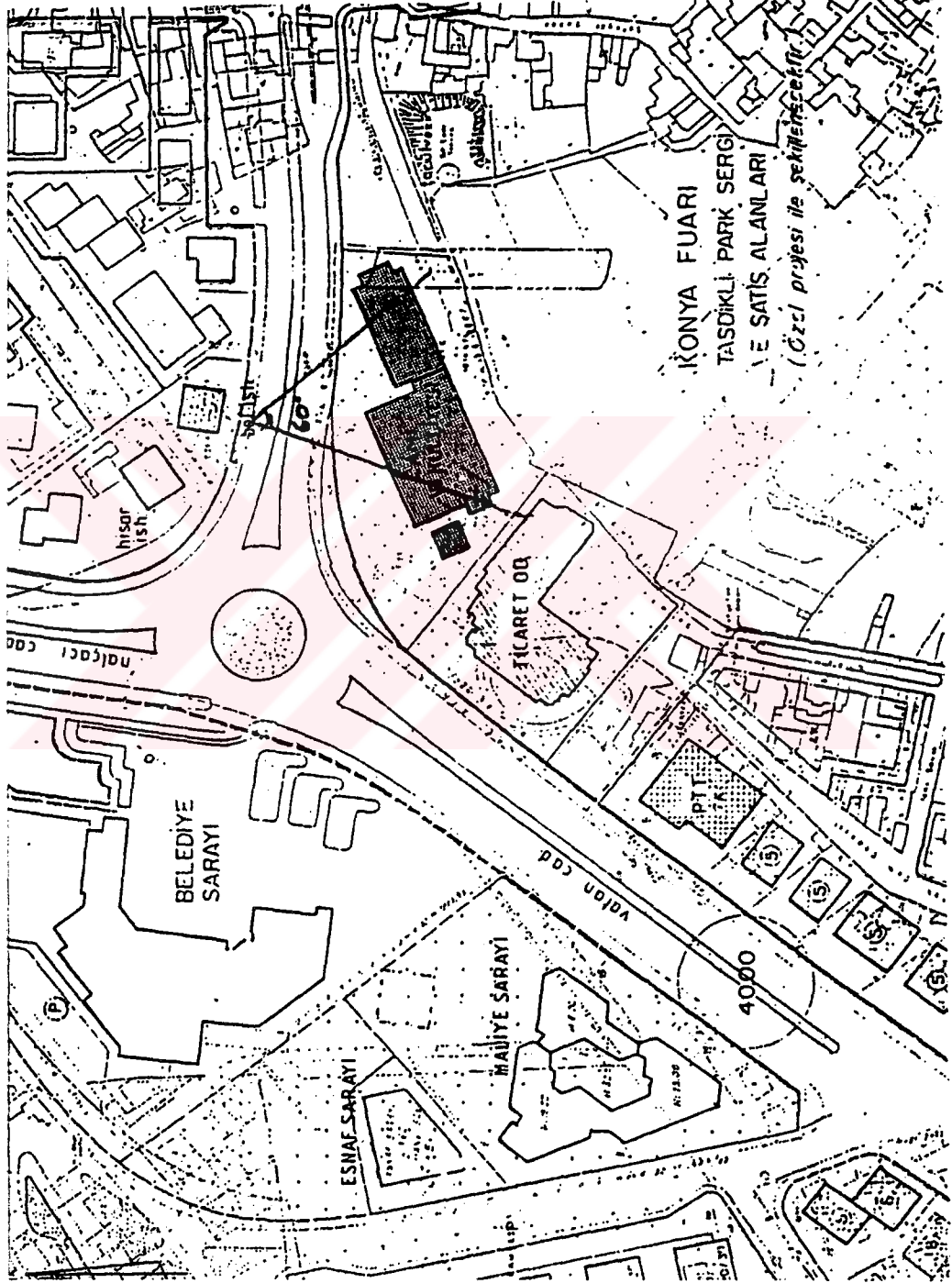
Konumu:

Nalçacı ve Vatan caddelerinin kesiştiği mevkiide yer alan camii'nin yakın çevresinde belirleyici yapılar olarak; kuzeybatısında belediye binası, batısında defterdarlık binası, güneybatısında hemen yanında ticaret odası ve biraz ilerisinde PTT hizmet birimleri bulunmaktadır. Camii, mahfil katı dahil kapalı mekanda yaklaşık 4000-4500 kişinin namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir (Şekil 5.19).

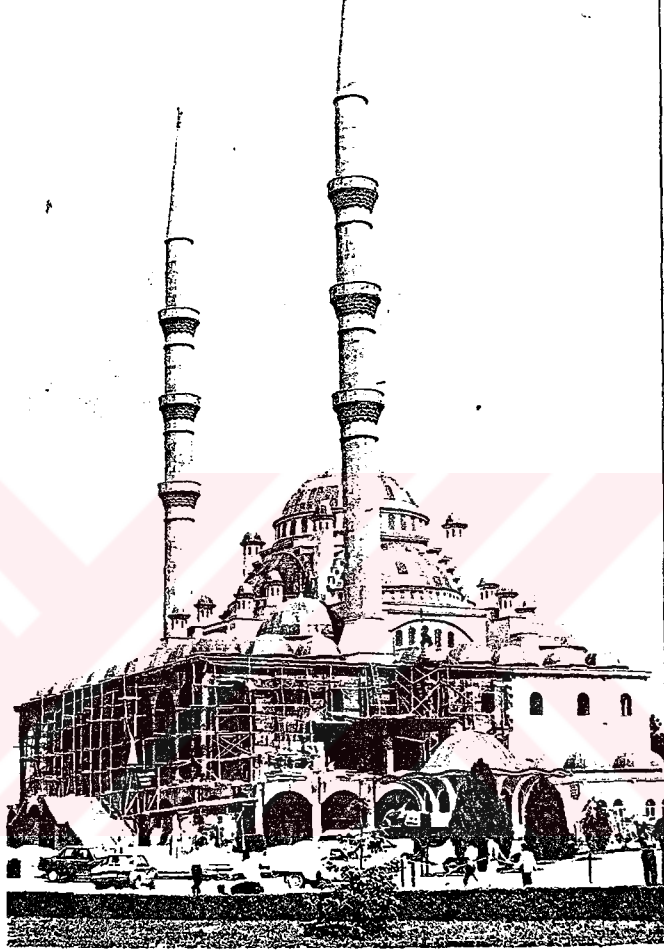
Tanımlama:

Projesi; Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan Hacıüveyszâde Camii ve Külliyesinin inşaatına 1986 yılında başlanmıştır. Müftülük kısmı tamamlanan yapının camii kısmının inşaatına devam edilmektedir.

Hacıüveyszâde'nin bulunduğu yer, Konya için önerilen yeni kent merkezinin bir parçasıdır ve oluşturulmaya çalışılan yeni yerleşimin bir merkez donatı elemanı olarak ortaya çıkmıştır. Burada Hacıüveyszade Camisini, yeni oluşturulmak istenen merkezin "cuma camisi" olarak değerlendirmek gerekir (Resim 5.43).

Şekil 5.19. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Vaziyet Planı.

Resim 5.43. Hacıüveyszâde Camii, Konya. Dış Görünüş.

YAPISAL ANALİZ

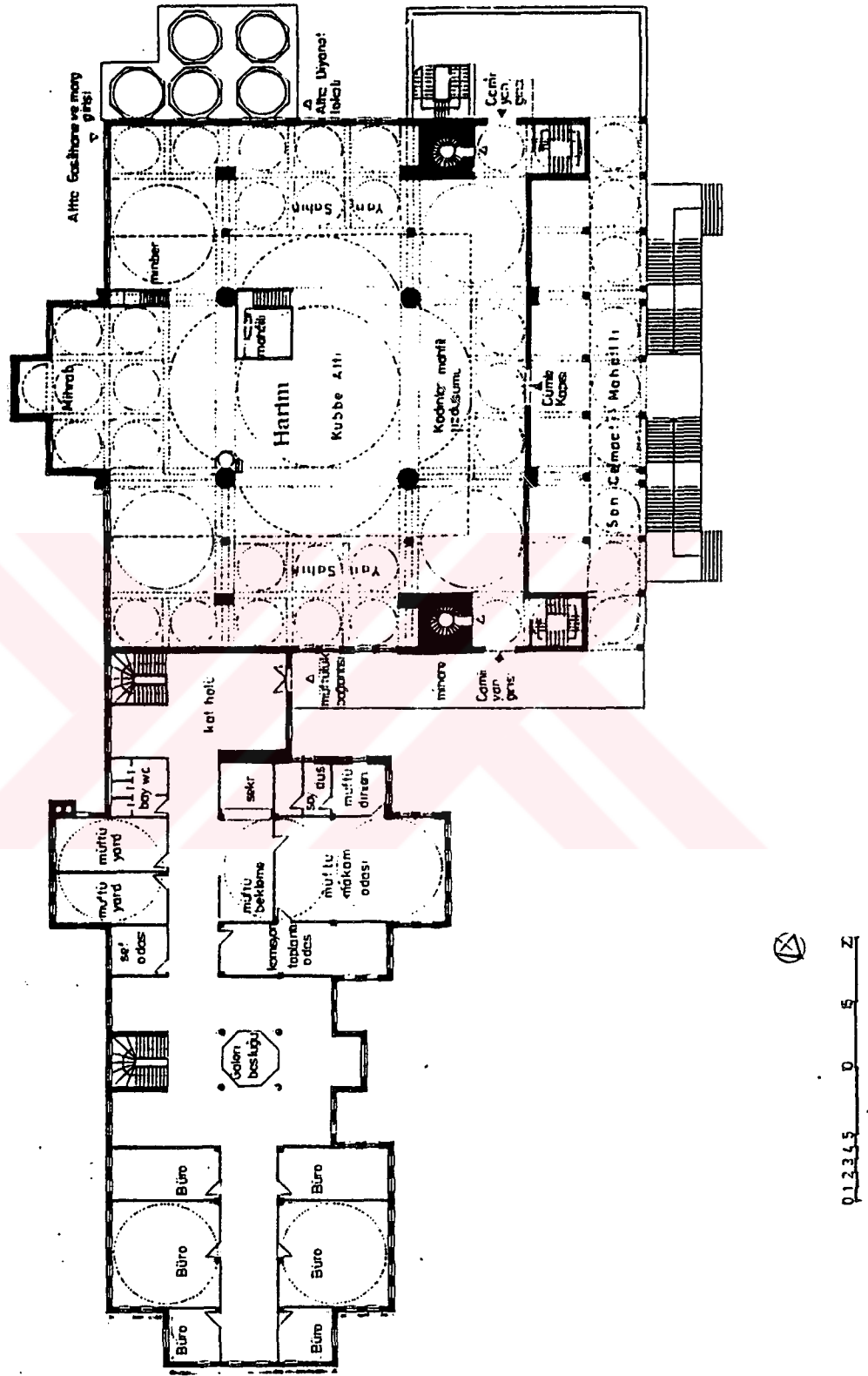
30.00 x 38.00 m. ölçüsündeki harim, 35.00 m. yüksekliğinde, 12.00 m. çapında dört ayağa oturan bir ana kubbeyle örtülüdür. Ana kubbeyi dört taraftan yarım kubbeler destekler. Bu asıl kurgunun dışında üst örtüde farklı çaplarda kubbeler kullanılmıştır.

Mihrabın karşısına gelen kuzey cephenin önünde son cemaat mahalli dediğimiz ve açık havada ibadete imkan veren bir revak bulunmaktadır. Bu kısım geçiş kotundaki döşemeyle aynı düzlemedir. Revak, mihrap önünü belirleyen mihrabiyelerle techiz edilmiş ve pencerelerle, harimle irtibatlandırılmıştır. Burası yani son cemaat mahalli, betonarme ayaklara oturan yine betonarme yarım daire kemerlerin taşıdığı kubbelerle örtülüdür.

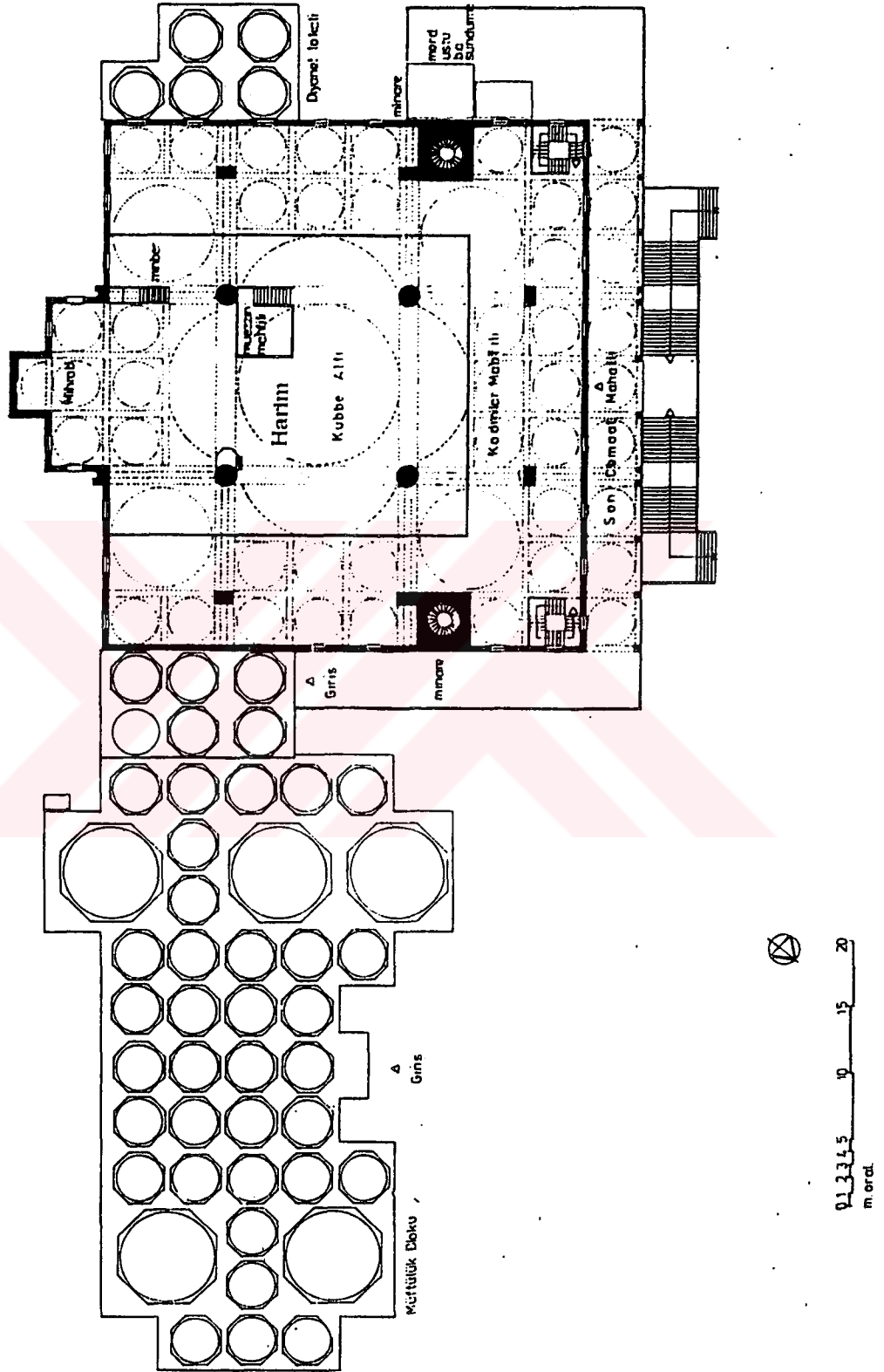
Son cemaat mahalline bitişik olarak her iki tarafta açık geçitler düzenlenmiştir. Sağdaki geçitte zeminle bağlantılı merdiven kovası yer alır. Bu merdivenin daha çok kadınlar mahfiliyle ilişki sağlaması düşünülmüştür. Soldaki geçit; müftülük mahalleriyle irtibatlandırılmıştır (Şekil 5.20, 21).

Camii, üçer şerefeli iki minareye sahiptir. Minareler, son cemaat mahallinden ayrı tutulmuş ve kaideleri camii harimi içerisinde bırakılmıştır. Minare yüksekliği, külaha kadar 62.00 m. çap kalınlığı 2.75 m'dir. Her iki minarede de, şerefelere çıkan merdivenlerin ortasında asansör boşluklarına yer verilmiştir. Minare, tümüyle betonarme tekniği ile inşaa edilmiştir.

Harime, cepheden cümle kapısı ile girilir. Harime yan cephelerden de tali girişler verilmiştir. Bu girişler aynı zamanda kadınlar mahfili ile bağlantılıdır. Zemin kattaki yan sahnalar oldukça basıktır ve bu kısımların çoğu, yapıdaki yükselişe katılamamaktadır. Aynı durum mihrap nişi için de geçerlidir. Nişin hemen üzerindeki küçük kubbeler, imamın dahi kubbeyi görmesini engellediği gibi caminin akustik sistemini de olumsuz olarak etkilemektedir.

Şekil 5.20. Hacıüveyszâde Camii ve Külliyesi, Konya. Kat Planı (+5.15 Kotu)

Şekil 5.21. Hacıüveyszâde Camii ve Külliyesi, Konya. Mahfil Kat Planı (+9.40 Kotu)

Mekân-Strüktür İlişkisi:

Yapıyı mekân etkisi ve strüktürel bakımdan daha iyi tanıtılabilmek için mekansal ve strüktürel analizini yapmakta fayda vardır. Bunun için zemin kat seviyesinden kubbeye kadar, hangi kademelerde ve ne tarzda açıklığın azaltılarak kubbeye ulaşıldığını izlemek gerekmektedir. Camiide ibadet hacminin her bir tabakada ortaya koyduğu özellikler şöyle sıralanabilir (Şekil 5.22).

Birinci Tabaka:

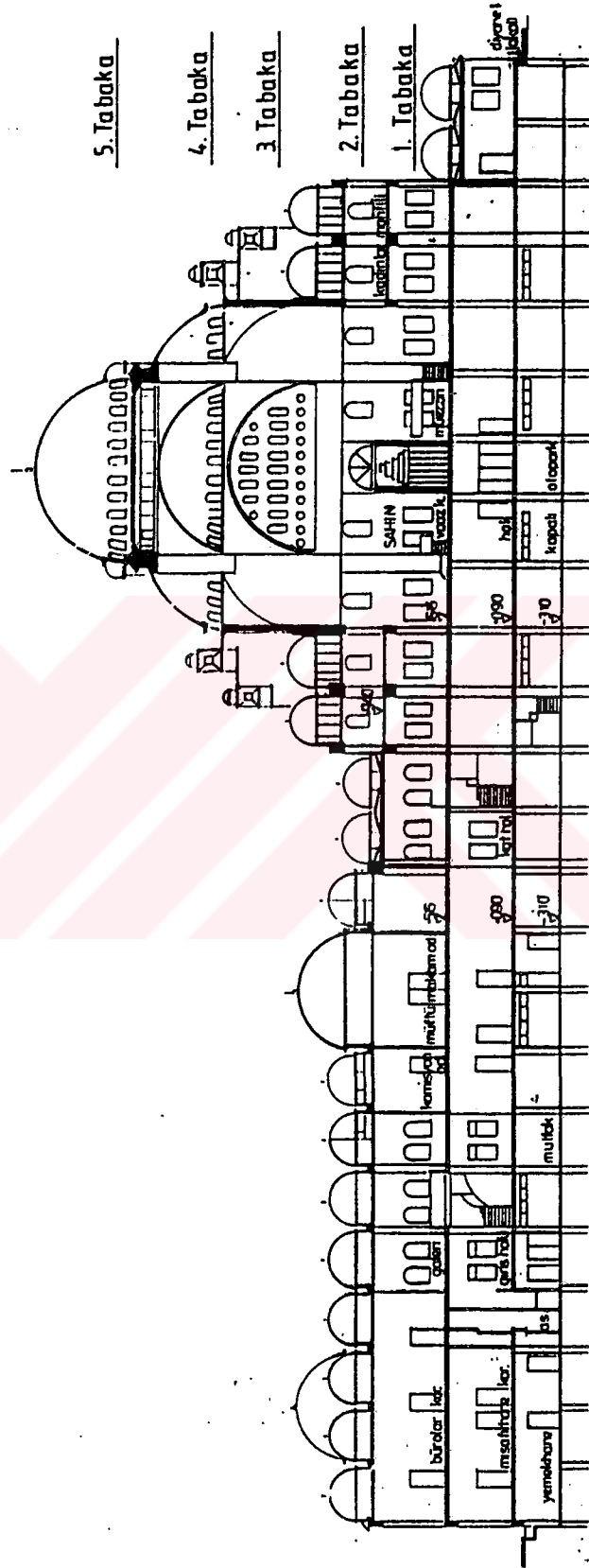
Genişlik doğrultusundaki kenarları biraz daha büyük olan bir dikdörtgen plana ve büyükçe bir mihrap nişine sahiptir. Dörder adet olmak üzere, fil ayakları, sütun ve destek ayakları taşıyıcı olarak görev yapmaktadırlar. Bütün zemin kat çevre duvarları eşit kalınlıktadır. Mihrap cephesinde (kuble) ve son cemaatın bulunduğu cephede (giriş) fil ayakları aksında cepheden taşkın ikişer destek betonarme ayak yer almaktadır ve çok sayıda, duvar kalınlığı içerisinde kalacak şekilde yerleştirilmiş betonarme kolonlar bulunmaktadır (Şekil 5.23 a).

İkinci Tabaka:

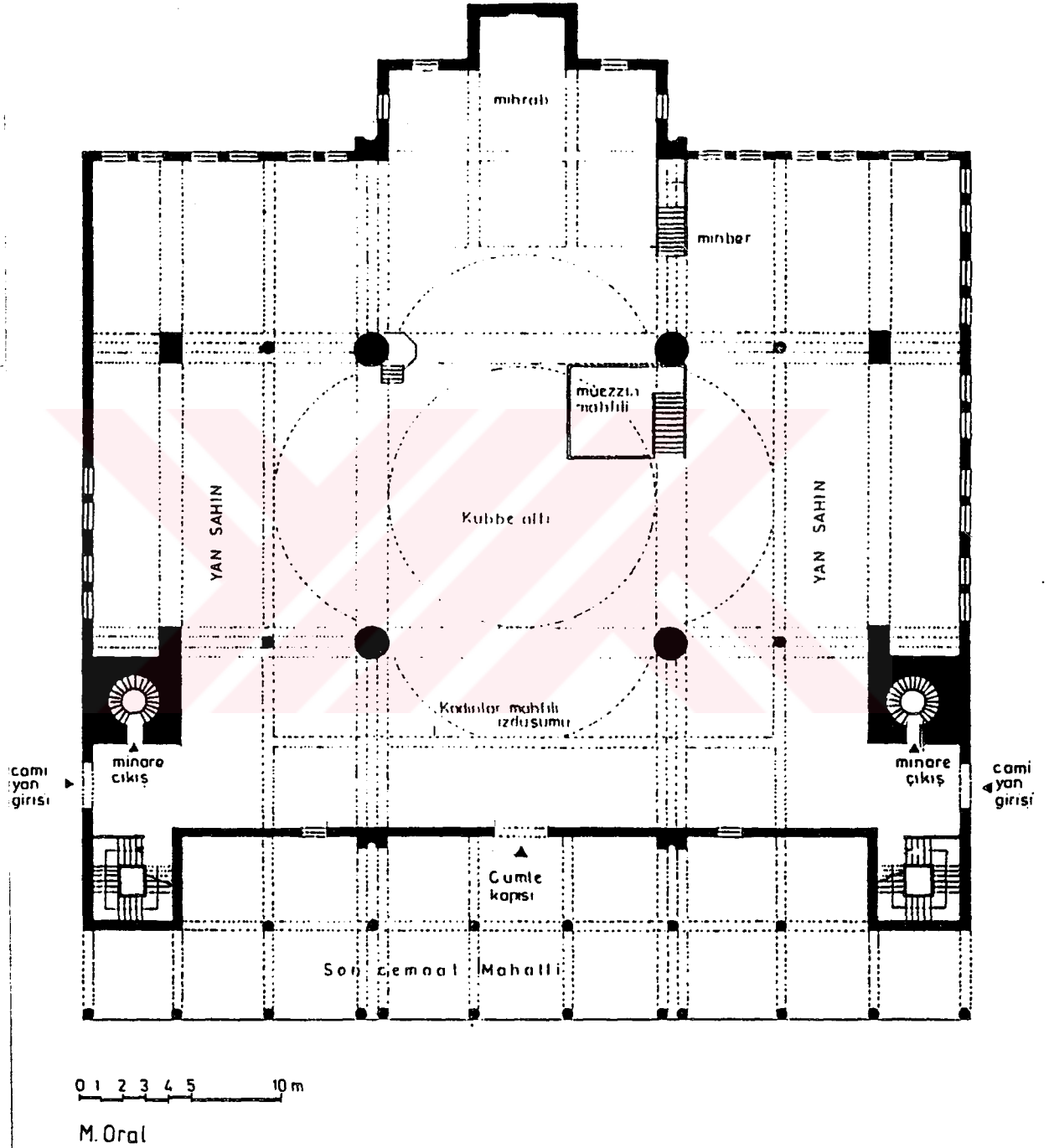
Bu tabakada mahfiller yer almaktadır. Müezzin mahfili, sağ-ön filayağına bitişik olarak düzenlenmiştir. Kadınlar mahfili; mekanı üç taraftan çepeçevre sarmaktadır ve yaklaşık 720 m²'lik bir alana sahiptir. Mahfile ulaşım, son cemaat mahalline bitişik iki ayrı merdivenle sağlanmıştır (Şekil 5.23 b).

Üçüncü Tabaka:

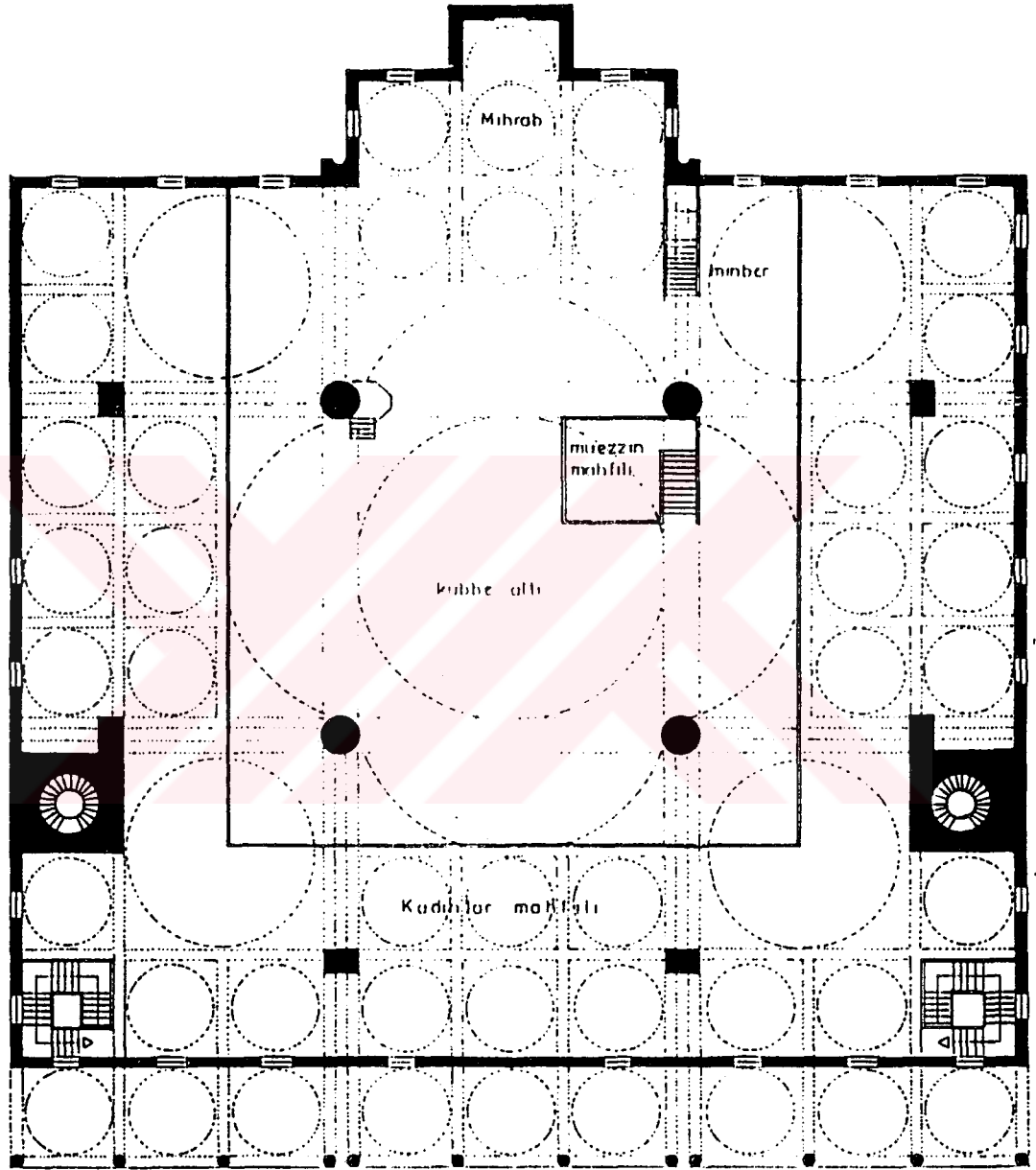
Fil ayaklarıyla, cephe duvarları arası, yarım kubbelerle çevrelenmiştir. Filayaklarının yanlara doğru desteklenmesi amacıyla bu tabakada itki tedbirleri alınmıştır. Bu destek üç kademe halinde kısalarak ağırlık kulesine doğru toplanır (Şekil 5.23 c).

Şekil 5.22. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Kesit.

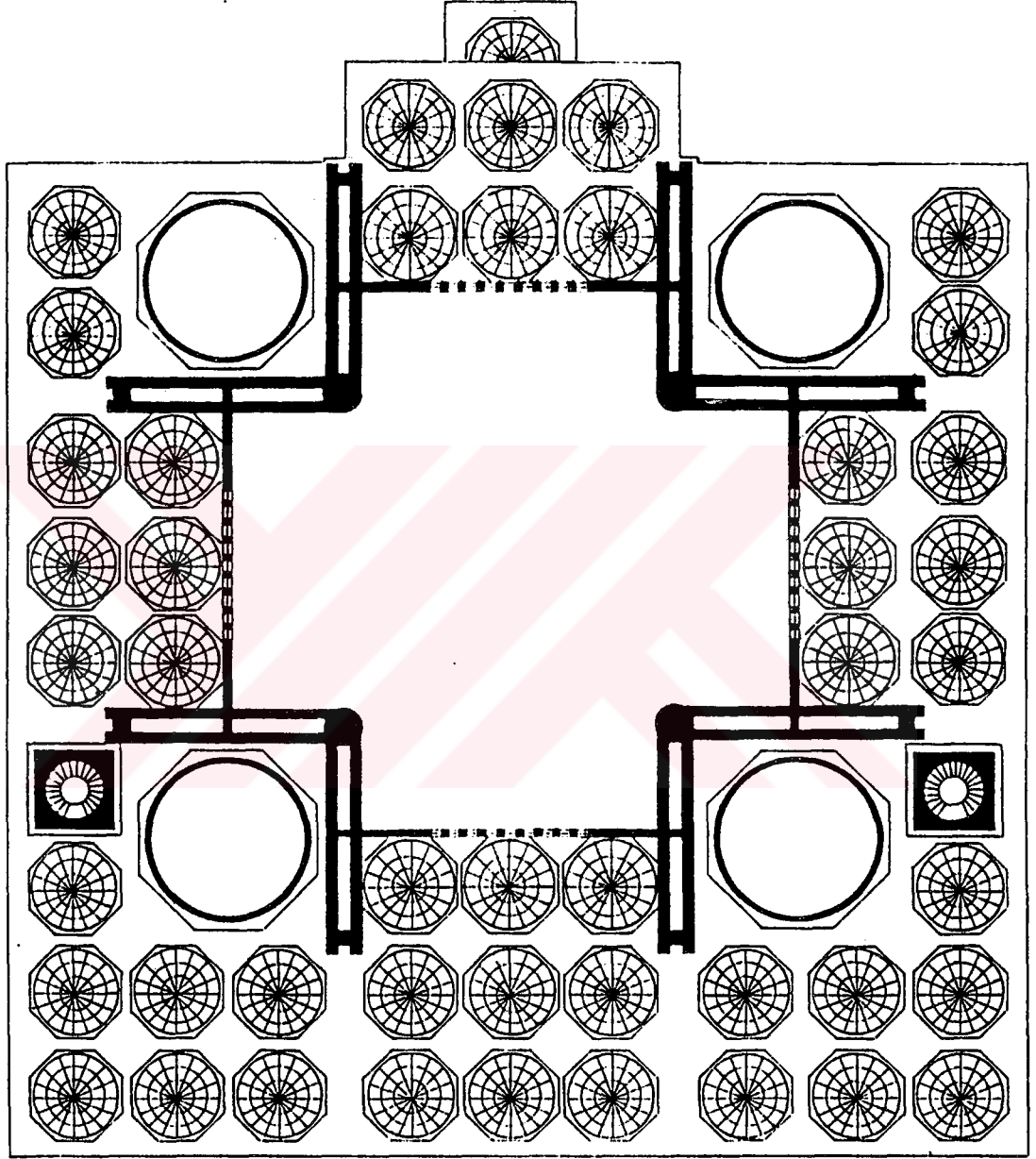
Şekil 5.23 a. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Birinci Tabaka Planı.

0 1 2 3 4 5 10m

M.Oral

Şekil 5.23 b. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. İkinci Tabaka Planı.

0 1 2 3 4 5 10m

M.Oral

Şekil 5.23 c. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Üçüncü Tabaka Planı.

Dördüncü Tabaka:

Bu tabaka; kubbeyi taşıyacak olan kattır. Mekan son dan bir önceki biçimini almıştır. Mekan bu tabakada dört yarım kubbenin birleşmesinden oluşan kesik kubbeye yakın bir biçim alır (Şekil 5.23 d).

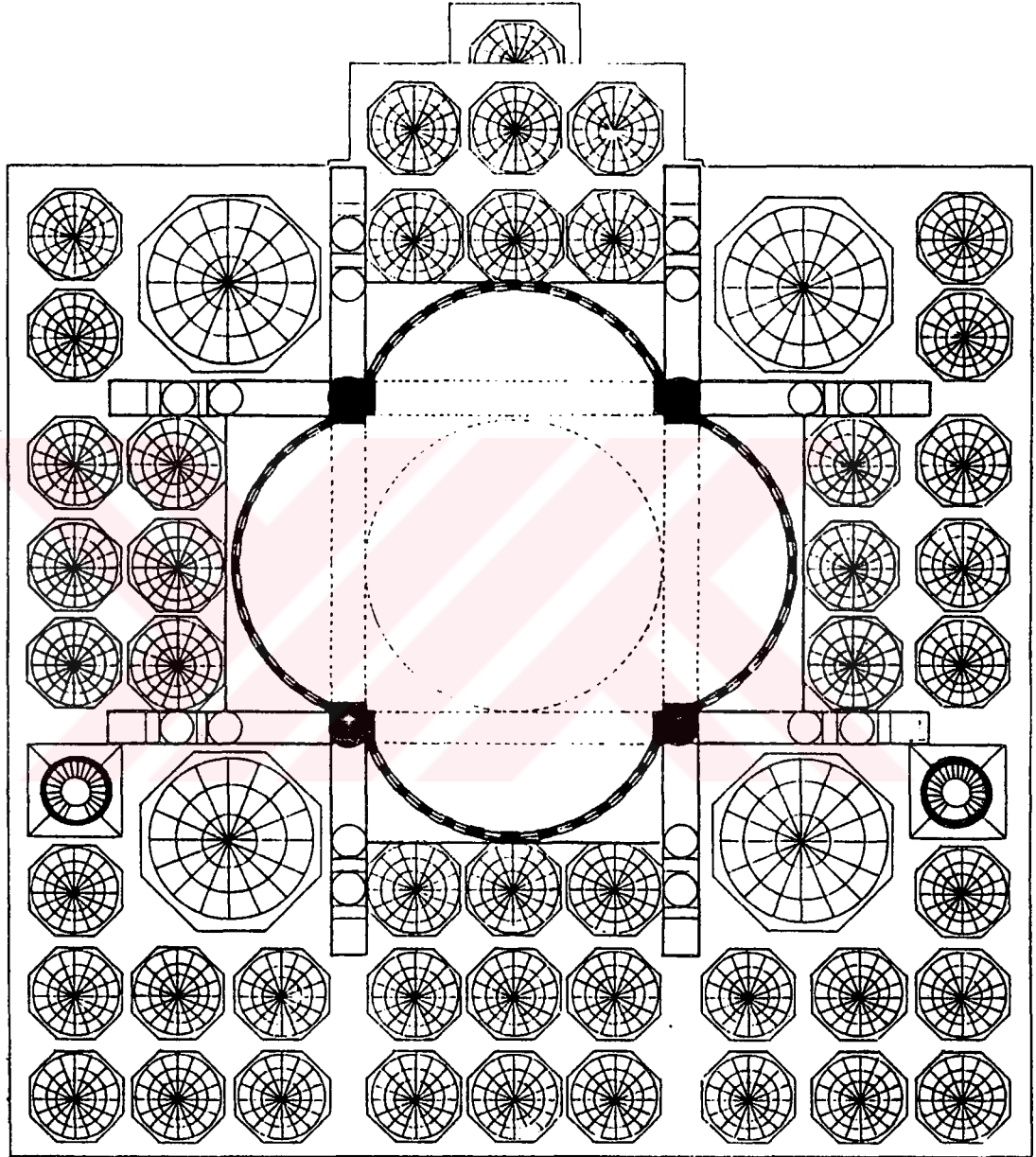
Beşinci Tabaka:

Burada, dikdörtgen şeklindeki harim, kademeli geçiş elemanlarının kullanıldığı köşe bingileriyle desteklenmiş bir kubbe ile örtülür. Mekan kabuğu bu katta yarım küre halini alır. Kubbe eteği profilli bir silme ile yer alır. Bunların dışında filayakları aksında dört ağırlık kulesi yer alır. Ayrıca, kademeli payandaların üzerinde toplam 16 adet olmak üzere ağırlık kulelerini andıran elemanlar bulunur (Şekil 5.23 e).

Mekânsal Algılama:

Kubbeyi taşıyan filayakları, mahfili ve yarım kubbeleri taşıyan dört sütun, ayaklar ve minarelerin içeride kalan kaideleri; caminin çevre duvarlarının bir kısmını görmeyi engellemektedir. Giriş ekseninde yürüyerek görünen ve görünmeyen çevre duvar yüzeylerinin tesbit edilmesi amacıyla aşağıdaki çizimler yapılmıştır.

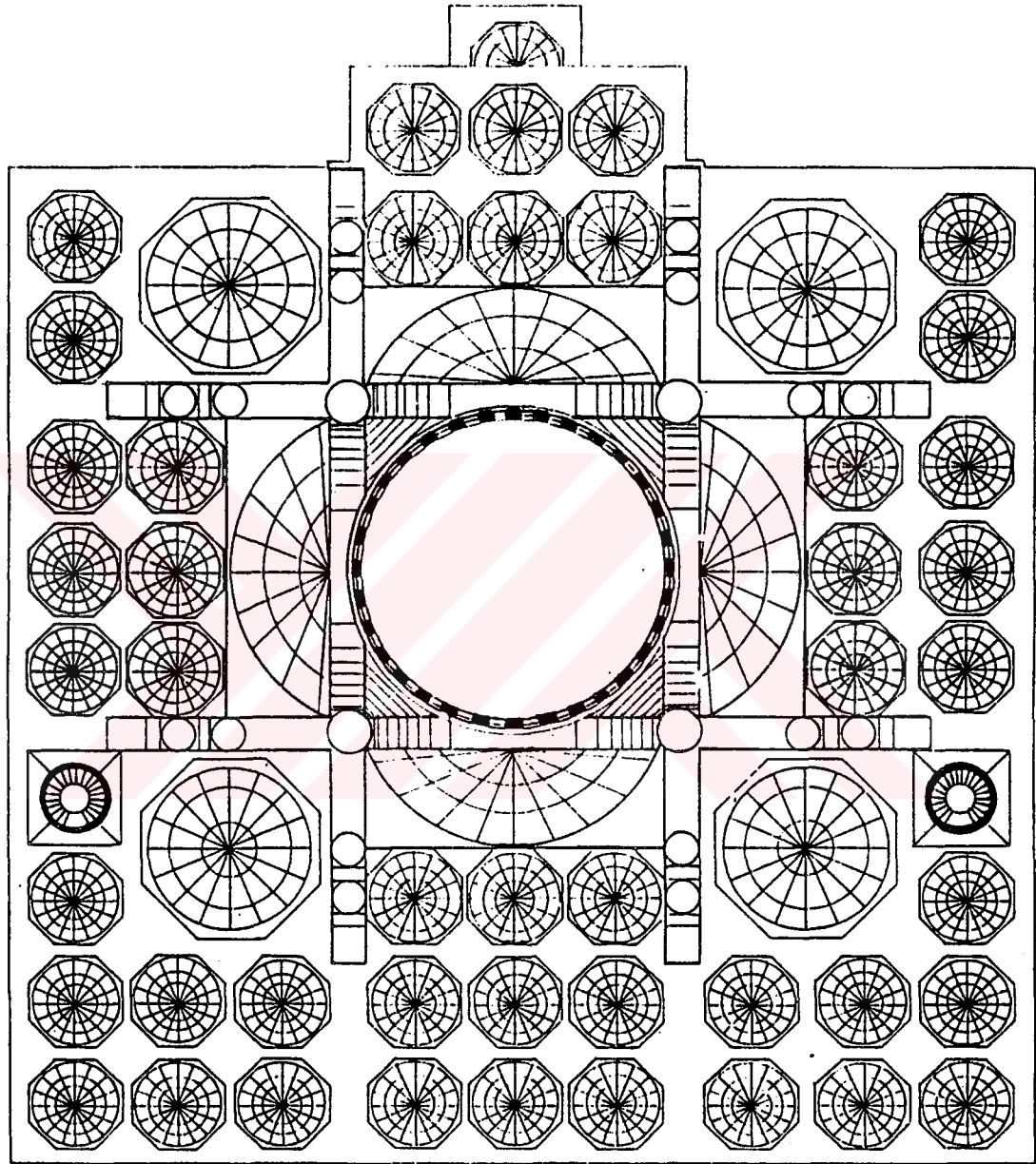
Camiye girildiğinde durulan 1 noktası, kubbe altındaki 3 noktası ve bu iki yer arasındaki 2 noktası alınarak sağ ve sol tarafta görülebilecek ve görülmeyecek çevre duvarlarının yüzeyleri bu noktalardan başlayan ışın çizgileriyle bulunmuştur (Şekil 5.24). 1 noktasından, 3 noktasına doğru yüründükçe görülen ve görülmeyen noktalar devamlı olarak değişir. Buna rağmen bazı noktalar bunlardan ikisinden, bazıları da her üçünden görülemezler. Ancak mihraba kadar yüründüğünde görülmeyen noktaların büyük bir kısmını görmek mümkün olur. Çizimdeki değerler yüzdelerle ifade edildiğinde aşağıdaki tablo elde edilir (Tablo 5.1).

0 1 2 3 4 5 10m

M. Oral

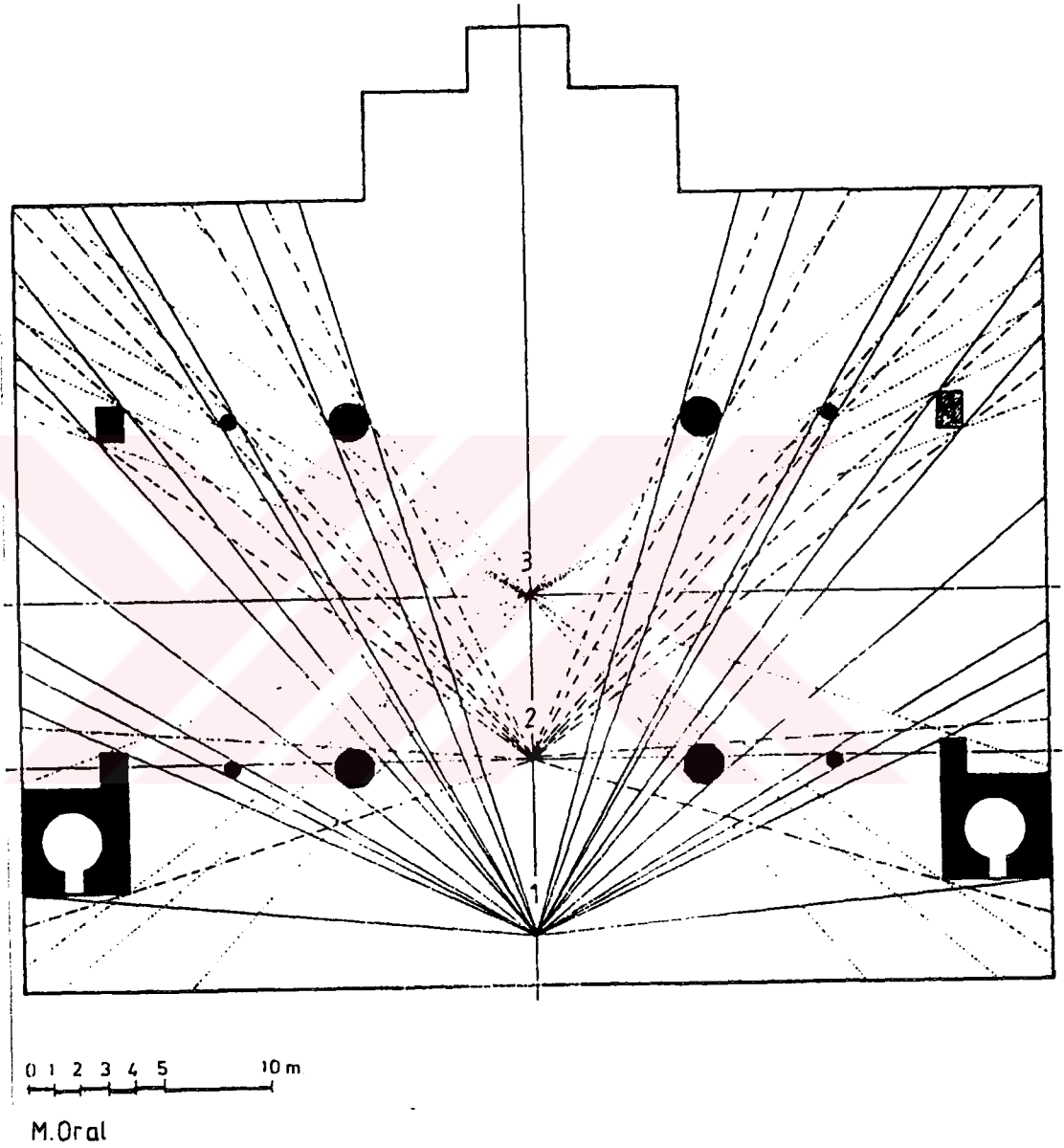
Şekil 5.23 d. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Dördüncü Tabaka Planı.

0 1 2 3 4 5 10m

M. Doral

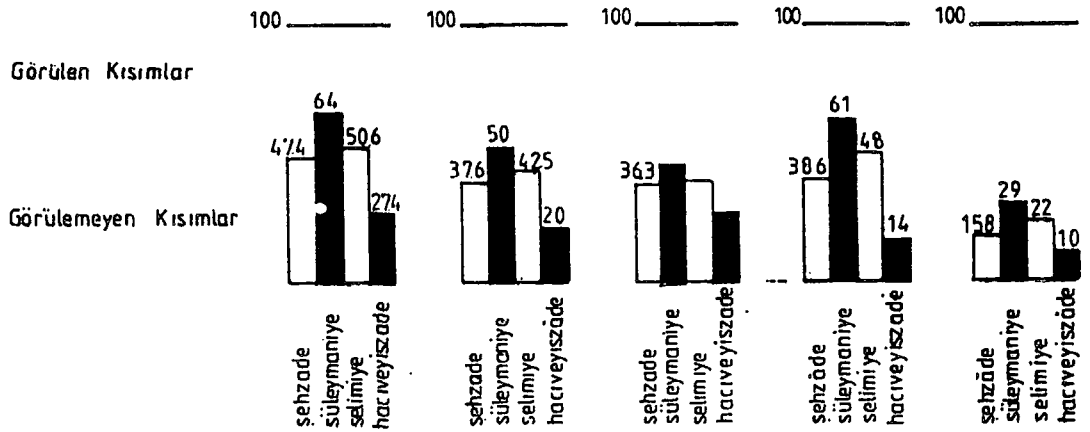
Şekil 5.23 e. Hacıüveyszâde Cami ve Külliyesi, Konya. Beşinci Tabaka Planı.

Şekil 5.24. Hacıveyszâde Camii Giriş ve Ekseninde Yürürken Görünmeyen Yan Yüzeyler.

Tablo 5.1. Camii Ekseninde Yürürken Çevre Duvarlarının Algılanmalarını Gösteren Çetvel ve Grafikler.

Cami ismi	caminin zeminkat duv. çevre uzunluğu	resimde 1 noktadan görülemeyen çevre duvarlarının toplam duv. uzunluğuna oranı	resimdeki 2 noktadan görülemeyen çevre duvarlarının toplam duvar uzunluğuna oranı	resimdeki 3 noktadan görülemeyen çevre duvarlarının toplam duv. uzunluğuna oranı	resimdeki iki noktadan görülemeyen çevre duvarlarının toplam duv. uzunluğuna oranı	resimdeki her üç noktadan görülemeyen çevre duvarlarının toplam duv. uzunluğuna oranı
ŞEHZADE CAMİİ	215m	% 47,4	% 37,6	% 36,3	% 38,6	% 15,8
SÜLEYMANIYE CAMİİ	293m	% 64	% 50	% 43	% 61	% 29
SELİMİYE CAMİİ	235m	% 50,6	% 42,5	% 37,4	% 48	% 22
HACİÜVEYİŞZÂDE C.	150m	% 27,42	% 20	% 27,42	% 14	% 10

5.2. Değerlendirme

5.2.1. Yapım ve Organizasyon

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu mimari etkinlik alanı da diğerleri gibi kendi içinde örgütlenmiş bir bünyeye sahiptir. Müşterisi, tasarımcısı, yapımcısı, hatta işçisi bile diğerlerinden ayrılmış bir kesimdir. Örneğin müşteri, hemen hemen daima bir dernek olarak örgütlenmiştir. Tasarımcısı, yine bu toplumsal sınıfla ilişkili bir kişidir. Mimarın yapımla bağlantısı yok denecek kadar azdır. Cami konusuna "hayır işi" gözü ile bakıldığı için mimari projelerine belirli bir ücret ödenmediği gibi belediyeden ruhsat dahi alma gereği duyulmamaktadır. Uygulama süreci ise, daima götürü yolla, adım adım ve çoğunlukla, müşterinin ekonomik gücü nedeniyle uzun sürede yürütülür. Yapım için gerekli kaynak yapımdan önce mevcut değildir; yapım başladıktan sonra zaman içinde oluşturulur. Bunun içindir ki her camii inşaatı yanında "Derneğimiz Bağışlarınızı Bekliyor" türünden bir ilan görmek alışılmış manzaralardandır.

5.2.2. Plan Kuruluşları

Günümüz Konya camiinde, özellikle dış mekanda başta avlu, avluya bağlı olarak, avlu kapısı ve şadırvan gibi mimari elemanlar artık eksen vurgulaması dışında tutulmaya başlanmıştır. Son cemaat yeri ve cümle kapısı gibi elamanlarda nispeten eksen vurgulanmıştır (1).

Caminin etrafında geniş bir saha oluşturan avlular, caminin her cephesindeki mimariyi layıkıyla kavrayabilmek için geri çekilmeye imkan verdiği gibi camiye gelenlerin ruhunda dünyadan ayrı bir aleme giriş hissini vermekte ve camiye ruhi bir hazırlıkla girmelerini sağlamaktadır (2). Klâsik dönemle birlikte uzun süre hakim olan bu

(1) Osmanlı Yapılarında Anadolu Selçuklu Mimarısının eksen vurgulaması devam etmektedir. Avlulu Osmanlı camilerinde avlu cephesi ve kapısı, revaklar, son cemaat yeri ve cümle kapısı eksenini belirler.

(2) C.E. Arseven, Türk Sanatı Tarihi, M.E. Basımevi, İstanbul, s. 220.

avlu anlayışını artık günümüzde görmek mümkün olmamaktadır. "Bir külliye elemanı" olarak varlığını sürdüren cami, Cumhuriyet Dönemi'nde "bağımsız bir eleman" olarak var olmuştur. Bundan eski külliye camileri bile nasibini almıştır. Eski külliye örneklerindeki diğer elemanların, farklı fonksiyonlandırılmaları sebebiyle cami, yine yalnız bırakılmıştır.

Bütün bu oluşumların birçok nedeni olabilir. Ekonomi temel nedenlerden biridir. Diğer bir neden yerel yönetimlerin bu konuya yeterince ihtimam göstermemesidir. Çoğu zaman belediyenin imar paftalarında yer almayan cami parselleri, ya ayrılmış yeşil alan, okul gibi kamuya ait ortak alanlar üzerine sonradan eklenerek oluşturulmakta, ya şahısların bağışladığı arsalar üzerinde, ya da şuyulu parsallerin belediyece camii arsası olarak tanzimi şeklinde olmaktadır.

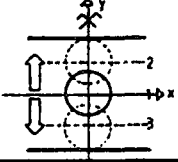
Cami tasarımları ise, Klâsik Osmanlı Camiin biçim dilini, genellikle de merkezi kubbe şemalarını kullanmaya çalışsan, her türlü denemeye kapalı bir nitelik göstermektedir (Tablo 5.2).

Son cemaat yerlerinde, artık, üç tarafı açık, revaklı klâsik plan şemaları terkedilmekte, çevreleri camekanlarla kapatılıp birer iç mekan şekline dönüşürülmektedir.

Minareler, çoğunlukla camii bitiminden çok sonra, bazen ayrı bir dernek faaliyeti ile yapılabilmektedir. Bu durum, minare ile camii arasında olması gereken mimari bütünlüğü zayıflatmaktadır.

Harim, giriş aksına göre simetrik plan kuruluşunu devam ettirmektedir. Tez kapsamında ele alınan camilerin plan şemaları, birbirinin benzeri şeklindedir. Öyle ki bazıları artık "tip camii" niteliğine sahip olmuştur. Örneğin, Özdilek Camiinin plan şemasını, altı değişik yerde daha görmek mümkündür. Harimde bulunan, mihrap, minber, kürsü ve müezzin mahfili gibi iç mimari öğeler; klasik camii plan şemasına uygun olarak yerleştirilmişlerdir. Kadınlar mahfili, ele alınan camilerin genelinde çoğunlukla kuzey duvarı boyunca düzenlenmişlerdir. Fakat, kible yönü hariç yapıyı çepeçevre kuşatan mahfil örneklerine de rastlanmaktadır.

Tablo 5.2. Kubbe Yerlerini Gösteren Şematik Tablo.

	Caminin Merkezinde			Caminin Ön Duvarına Dayalı Olarak		Caminin Arka Duvarına Çekilmiş Olarak	
	11	12	13	21	22	3	
Motorlu Vasıtalar Sanayii Camii			○				
Kemal Onsun Camii			○				
İlâhiyat Camii	○						
Seker Camii	○						
Mevlâna Camii					○		
Hz. Osman Camii				○			
Oduncular Camii	○						
Yunus Emre Camii			○				
Mimar Sinan Camii					○		
Özdilek Camii			○				
Karatay Sanayii Yeni Camii					○		
Yaka Camii				○			
Bilâl-i Habeşi Camii			○				
Organize San. Camii					○		
Şehitler Camii				○			
Hacıüveyszâde Camii			○				

M.Oral

5.2.3. Malzeme ve Süsleme Özellikleri

Camilerdeki süslemeler, zamanla birçok değişimlere uğradığından, bu dönem Konya camiindeki süsleme konusunda tam isabetle görüş ileri sürmek mümkün değildir. Fakat şunu hemen söylemek mümkündür ki, incelenen yapıların genelinde: itinalı ve orijinal bir bezeme görülmemektedir. Yapıların çoğunda süsleme

ya hiç dikkate alınmamış, olanlarında ise birbirinin aynı olan düzenlemeler dikkati çekmektedir.

Camilerde, dışta, taş malzeme cephe kaplaması olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu kullanım çoğu kez gelişigüzel bütün yapıyı kaplamıştır. Kemerlerde, bu uygulam, farklı iki rengin kullanımı şeklindedir. Sütun başlıklarında ise taş malzeme, kemerlere geçişi sağlayan üçgensel formlar şeklide düzenlenmiştir. Cami içinde, özellikle mihrap ve minberde taş, çoğunlukla mermer, kaplama ve süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır.

Klâsik Osmanlı döneminde, mihrap duvarı ve mihrapta, pencere alımlıklarında, duvarları dolaşan frizlerde, pendantsiflerde görülen çini kullanımı, çoğunlukla mihraptaki kullanımı ile sınırlı kalmıştır. Bunun yanısıra günümüz Konya caminde, mihrap dışında, pencere altına kadar olan kısımlarda ve kürsülerde de çini kullanımına rastlanılmaktadır.

Çalışma dahilinde ele alınan camilerde, ahşap işçiliğine çok az yer verilmiştir. Geçmişte, kapı, pencere kanatları, dolap kapakları, vaaz kürsüleri, müezzin mahfilleri, tavanlar, konsollar ve sundurmalar ile sanduka ve parmaklıklarda karşımıza çıkan ahşap işçiliği, günümüz Konya camilerinde cümle kapılarında yoğunlaşmıştır.

Kalem işi başlığı altında, yüzeylerin renkli boyalarla süslendiği bütün teknikler düşünülmektedir. Çünkü, gerek desen özellikleri ve gerekse yapılardaki kullanım imkanları bakımından bunların birbirinden aynı incelenmesi güçtür. Duvarlar üzerinde kalem işleri, ya doğrudan doğruya duvar yüzeyine veya sıva üzerine uygulanabilmektedir. Burada, sıva üzerine yapılan uygulama söz konusudur. Sıva üzerinde kalem işi, sıva kurduktan sonra işlendiğinden malzemeye derinlemesine nüfuz etmesi çok zordur. Sıva ile birlikte dökülmeleri, temizlik yapıldığı zaman silinmelerinin kolay olduğu göz önüne alınacak olunursa, kalem işlerinin pek de kalıcı süslemeler olmadığı dikati çeker. Hatta sıvaya nüfuz etmediğinden, sadece ince bir üst tabakanın yok olması bile kaybolmalara yol açabilir. İncelenen yapılarda kalem işlerini, mahfil tavanlarında, örtü sisteminde, kubbeye geçiş yüzeylerinde görmek mümkündür.

5.2.4. Cepheler

Tez kapsamında ele alınan bu dönem Konya camilerinin dış cepheleri, tek düzlemde yer alan yüzeylerden oluşur. Özellikle, klasik dönemin ikincil mekan eklemleri ve çeşitlemeleri ile genişletilen ve geliştirilen kubbeye bağlı merkez planlı camilerinde yatay ve düşey akslarda, farklı kademelerde yer alan duvarların aksine, burada cepheler yüzey parçalarına bölünmemektedir. Camilerin cephe düzeni bakımından gösterdikleri özellik, duvar yüzeylerinin çeşitlenmesi olgusundan çok öge biçimleri ve ögeler arasındaki ilişkilere bağlanabilir. Yüzey parçalarının bir cephe bütünlüğü oluşturmasında artık, Klâsik Dönemde olduğu gibi strüktürel şema ağırlıklı olarak rol oynamamaktadır. Bu yapı biçimlenmesi açısından, tek düzlem üzerinde cephe oluşumunu elverişli kılmıştır.

GİRİŞ CEPHELERİ:

Ana girişin ve son cemaat yerinin bulunduğu cephe doğal olarak en çok önem verilen cephedir. Fakat, bunun yüzey düzenleme açısından en çok imkan veren cephe olduğu söylenemez. Kuzey cepheleri, genellikle yapı gövdesinin ortasına, hatta aynı seviyesine kadar yükselen son cemaat yeri revakından ötürü oldukça sınırlı imkanlar ve çeşitlemelerle karşımıza çıkarlar. Genellikle klasik Osmanlı mimarisinde yapıların kubbeye bağlı bir strüktür şemasına sahip oluşu nedeniyle, kütlelerin üç boyutta hareketliliği biçim bütünlüğünü ancak çeşitli derinliklerdeki düzlemlerde yer alan yüzey parçaları ilişkisinde kurmaktadır.

Cami işlevinde vazgeçilmez bir önem taşıyan son cemaat yeri, bu dönem Konya camilerde gerektiği şekillerde düzenlenememişlerdir. Hatta bazılarında son cemaat yeri diye bir mekan dahi bulunmamaktadır. Aydınlikevler, Şehitler Camii böyle bir camiüdür (Bkz. Kat. No: 15). Camii, çok kapsamlı ve büyük ölçülerde olmasına rağmen, harime doğrudan girilmektedir. Ara geçişi sağlayacak ve giriş cephesini yumuşatacak bir son cemaat yerine rastlanılmamaktadır.

Halbuki, cephelerin bütünü içinde, yapının ortasına kadar yükselen revak

kemerleri, revak kubbeleri ve örtü silüeti üç boyutlu nitelikleri ile cephe yüzeylerinin iki boyutlu düzenlemelerini ikinci planda bırakır.

Genellikle bütün çağlarda, son cemaat yerleri tipik, revaklı yarı açık mekan biçimini korumuştur. Burada, bazı camilerin son cemaat yerinin duvar ve camekanlarla kapatılmaları dikkati çekmektedir (Resim 5.44). Artık son cemaat yerinin, küp biçimli harim kütesinin tam yarı yüksekliğinde orantılanması gibi klasik çağ ölçülerinden uzaklaşmalar görülmektedir (1) (Bkz. Kat. No: 4).

Resim 5.44. Motorlu Vasıtalar Sanayi Camii, Konya. Son Cemaat Yeri Cephesi.

Son cemaat yeri üzerindeki yüzeylerin biçimlenişi kubbe ve gövdenin ilişkisine ve plan şemasına bağlıdır. İlahiyat camiinde olduğu gibi revak kubbeleri üstünde yükselen kubbe kaidesi, kemer içi alınlığı, pencereleri, dıştaki duvar uygulaması ile iki boyutlu bir cephe özelliği taşır. Kemer içi alınlığı kubbe silüetini iki boyutla

(1) Son cemaat yeri revakının yapı gövdesinin ortasına kadar yükselmesi, "Klâsik dönem" özelliklerindedir. 16. yy. Osmanlı mimarisinde gelişmiş olan bu oran, harimin üst bölümlerinin dışarıdan belirginleştirilmelerini sağlamıştır.

tekrarladığı ve kemer şemasını vurguladığı için klasik dönem camilerinin bir çoğunda belirleyici bir öge olarak değer kazanmaktadır (Şekil 5.25).

Şekil 5.25. İlahiyat Cami. Konya. Giriş Cephesi.

Kırkbirevler Hz. Osman Cami ve Karatay Sanayi Yeni Camiinde son cemaat yeri revak kubbeleri arkasında yükselen bu kütleler topluluğunda iki boyutlu cephe düzeni yok gibidir. Bazı örneklerde yarım kubbe altındaki alınlıklar, yüzeylerinde silmeler ve kemerli pencereler bulunduğu halde, ya giriş revağı üzerindeki kubbe arkasında kalmakta, ya da çeşitli kütleler arasında, düzlem olarak çok az bir yer kaplamaktadırlar (Bkz. Kat. No. 10, 12), (Şekil 5.26).

Bilâl-i Habeşi Camiinde olduğu gibi sekizgen kaideli camilerde, kaidenin revak üstüne gelen yüzeyi, içine kemerli pencereler yerleştirilerek bir alınlık şeklinde işlenmiştir. Kuzey cephedeki bu öge en önemli iki boyutlu cephe parçası olarak belirir. Ancak, cephe görünümüne egemen değildir (Bkz. Kat. No. 13).

Şekil 5.26. Kırkbirevler Hz. Osman Camii, Konya. Son Cemaat Yeri Revak Kubeleri Arkası Cephe Düzeni.

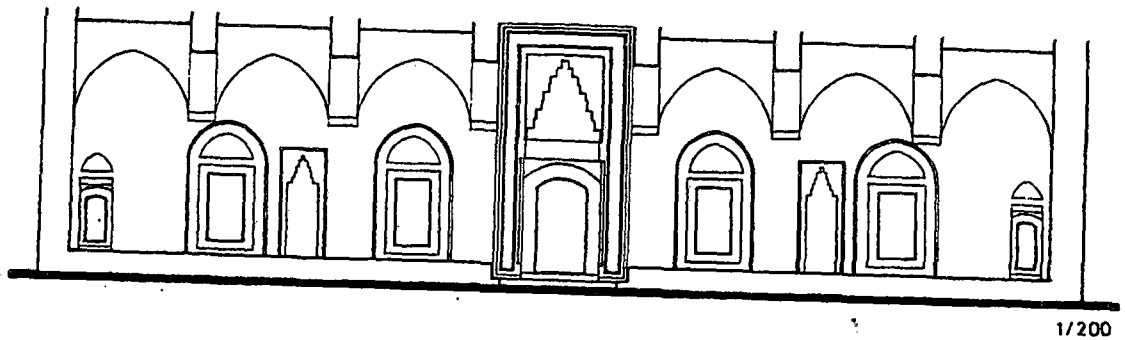
Oduncular ve İlahiyat Camilerinde, tek mekanlı küçük camiler oldukları için revak üzerinde cami gövdesi iki boyutlu bir cephe görünümünü yükselir. Ancak, örneklerde yüzeylerin fazla bir artikülasyonu yoktur (Bkz. Şekil 5.25, 27).

SON CEMAAT YERİ

Klasik dönem camilerinde; kuzey cephelerinin üç boyutluluğuna ve küteselliğine karşın yer alan son cemaat yeri kible yüzeyleri bütün cepheler içinde, en çok ayrıntıya inilerek en fazla "cephesellik" anlayışı ile ele alınmış yüzeylerdir. Ana girişin bu yüzeyde bulunması ve revak altının namaz için kullanılması, bu yüzeylerin mihrap yerine geçen nişleri ve çeşitli yüzey bezemeleri ile adeta bir iç yüzey gibi işlenmesine neden olmuştur (Şekil 5.28).

Şekil 5.27. Oduncular Cami, Konya. Revak Üzeri İki Boyutlu Cephe Düzeni.

Şekil 5.28. Selimiye Cami, Konya. Son Cemaat Yeri Cephesi.

İncelenen örneklerde ise son cemaat yerlerinin revak alu cepheleri oldukça basit bir görünüme sahiptirler. Revak sayıları üç, beş veya yedidir. En sık görülen beş açıklıklı revaklardır. Revak açıklıkları genellikle iç mekan parçalarına karşılık gelir. Ortadaki üç revak açıklığı iç mekanda orta açıklığa karşılık gelmektedir. Tek mekanlı camilerde genellikle üç açıklıklı revaklar bulunur (Bkz. Kat. No. 9, 10).

Revak örtüleri her açıklığın üstüne gelen kubbelere oluştuğu gibi, eğimli saçak örtü veya düz teras çatılı örneklerle de rastlanılmaktadır (Bkz. Kat. No. 4, 5).

Kırkbirevler ve Organize Sanayii gibi camilerde, portal önü kubbeli revak biraz öne çıkarılarak giriş vurgulanmıştır (Bkz. Kat. no. 10, 14). Portaller değişmez olarak simetri aksı üzerinde yerleşen ana giriş öğeleridir. bazı camilerde son cemaat yeri kible duvarında portal dışında diğer kapılar da kullanılmıştır. Bunlar ya girişin iki yanında simetrik olarak Bilal-i Habeşi Camii ve Motorlu Vasıtalar Camilerinde olduğu gibi, ya da tek tarafından sermahfile giriş için kullanılmıştır. Hz. Osman Camiinde olduğu gibi. Genellikle dikdörtgen çerçeveler içine yerleştirilen kapılar basık kemerlidir.

GÜNEY CEPHELERİ:

Camilerin güney cephelerinde dış revaklar bulunmadığından, yüzeyler örtüye kadar birtek düzlemde yükselirler. Yapı gövdesinden daha alçak olan mihrap duvarının öne uzandığı Hacıüveyszade, Kemal Onsun, Mevlana Camileri buna istisna teşkil ederler. Bu örnekler dışında genellikle güney cepheleri büyük iri boyutlu yüzeyler oluştururlar.

Bazı hallerde mihrap duvarının üst kademesindeki pencereler, üst ortadaki pencerenin daha yüksek yerleştirilmesiyle bir kemer görünümünü oluştururlar. Alınlıkların cephe ortasındaki yükselmeleri ve çoğu zaman, üzerlerindeki üçlü pencere grubunun ortadakinin daha yüksek olması gövde ile örtü arasında görsel bir geçiş imkanı sağlar. Cumhuriyet Mahallesi, Mevlana Camiinde olduğu gibi (Resim 5.45).

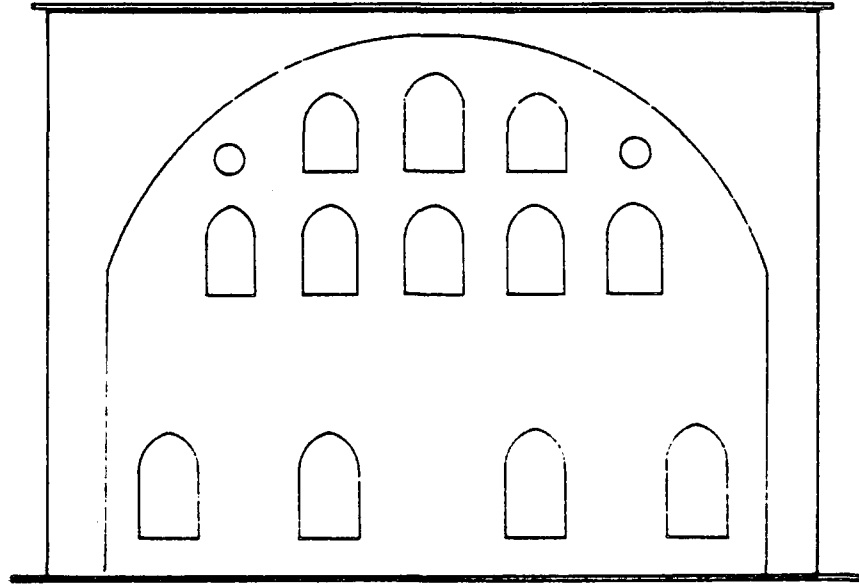

Resim 5.45. Mevlana Camii, Konya. Güney Cephe.

YAN CEPHELER

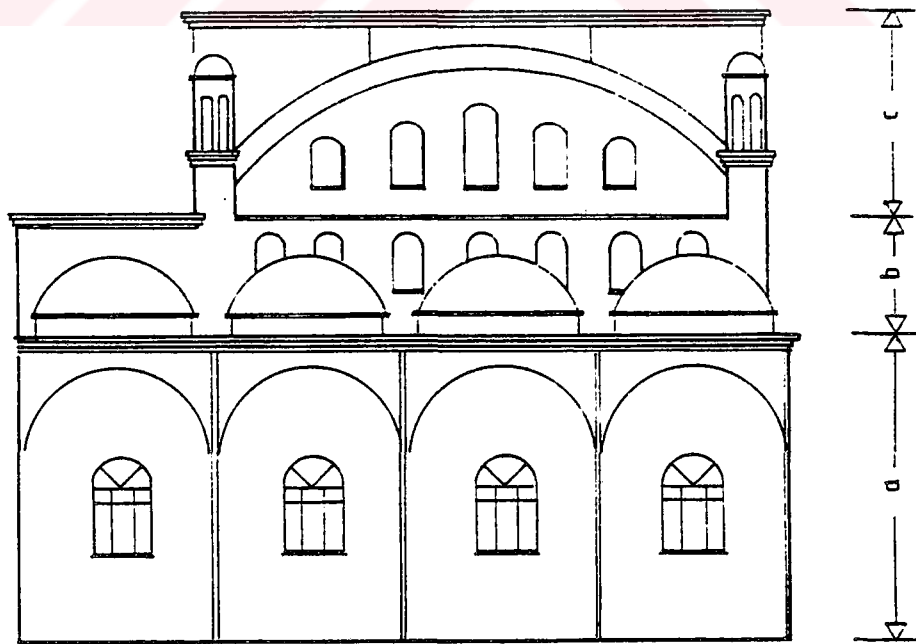
Tek mekanlı camilerin yan cephelerinde, iç düzenin eksiksiz bir şekilde pencere ve yapı öğeleri ile yan duvarlara yansıdığını ve genellikle kemer profilini hatırlatan düzenler geliştirildiğini görüyoruz. Bu camilerde yan cepheler, minare ayakları ve kenar pilastırlar dışında tek bir yüzey oluştururlar. İlahiyat Camiinde olduğu gibi (Şekil 5.29).

Yan sahin genişlemeleri olan camilerin çoğunda kubbe yükleri bütünüyle yan duvarlara aktarılmadığından, bu cephelerde güney cephelerde olduğu gibi bölümleri ayırıcı kütleli pilastırlar çok sık görülmez. Yan cephelerde minare ayağı yüzeyi ve kuzeyde son cemaat yeri revağı yanı dışındaki yüzeyler gövde duvarlarıdır.

Şekil 5.29. İlahiyat Cami, Konya. Yan Cephe.

Bazı camilerde yatay bölünmeler cephelerde farklı bir görünüm getirmiştir. Organize Sanayii Camii'nde bu bölünmeleri görmek mümkündür (Şekil 5.30).

Şekil 5.30. Organize Sanayii Cami, Konya. Yan Cephe'deki Yatay Bölümler.

Son cemaat yeri yan duvarları yan cephe düzenlemelerinde her ne kadar büyük bir rol oynamıyorlarsa da cephelere eklenmiş yüzeyler olarak silüeti ve bir ölçüde cephe bütünlüğünü etkilerler. Son cemaat yeri ve cami gövdesinin bütünleştiği durumlarda silüetin kuzeye doğru alçaldığı görülür. Yaka ve Özdilek camilerinde olduğu gibi, kuzey yönündeki kademeleşme yan cephelere bir yönlenme ve hareketlilik getirmiştir. Böylece, yan cephelerde kuzey ve güney cephelerde görülen simetri, merkezilik ve denge yerine kenardan kenara bir gerilim sözkonusudur (Bkz. Kat. No. 9, 11). Bu ve benzeri camilerde son cemaat yeri yanları açık ve kemerli olabildiği gibi duvarlı ve pencereli de olabilir.

5.2.5. Kitle Düzenleri, Oranlar

Klâsik Osmanlı dönemi cami mimarisinin biçim dilini kullanmaya çabalayan günümüz Konya camilerini kritik ederken o dönemle kıyaslamak herhalde yanlış bir yöntem değildir.

Osmanlı mimarisinin temel birimi kubbeli kare-küp olmuştur. Kubbe, altındaki mekanın örtüsü olarak ele alınmıştır. Ondandırılmaz. Gerçek kubbe mimarisi de budur. Osmanlılar kubbeyi sadece kendi formu için alıp ona herşeyden müstakil olarak bakmamışlardır. Klâsik Osmanlı mimarisindeki modüler sistem içinde var olan geometrik ilişkilerde esas ölçüler ana kubbenin yarıçapı ile belirlenmiştir. Kısaca kubbe; bütün mekanın oranı ve şekillenmesi için esas ölçüdür. Tez kapsamında ele alınan camilerin genelinde kubbe; klasik ölçülerde kullanılmamıştır. Ana mekânın şekillenmesi için esas ölçü olamamıştır. Örneğin, Şeker ve Mimar Sinan Camilerinde ana kubbe genel kitle düzeninde "basık" bir etki vermekte, yeterli yükselişi sağlayamamaktadır (Bkz. Kat. No: 4, 6). Oysa, Organize Sanayii Camii ve Hacıüveyszade Camii'nde ana kubbe, tam tersine, aşırı bir şekilde yükselmektedir. Hacıüveyszade Camii'nde, adeta yapıdan soyutlanmıştır (Bkz. Kat. No. 16). Ana kubbelerdeki nisbetsizlikler, yan kubbeler için de geçerlidir. Nitekim, Yunus Emre Camii ve Bilâl-i Habeşi camiiinde, üst örtüde bulunan yan kubbeler yükselişe katılamamaktadırlar (Bkz. Kat. No. 8, 13). Yine, Hacıüveyszade Camii'nde,

mihrap nişinin hemen üzerindeki küçük kubbeler, imamın dahi kubbeyi görmesini engellediği gibi caminin akustik sistemini de olumsuz olarak etkilemektedir (Şekil 5.31). Camii ibadet alanının büyük bir kısmının, ana mekandan tecrit edilmesi, mekan bütünlüğünü zedelemektedir.

Camii kubbesinin taban alanı, camii alanına bölünürse bu değer, camilerde ulaşılan kubbeleşme oranını verir. Böylece ana kubbenin; cami taban alanını ne oranda kapladığı anlaşılır. Bu değer örneğin,

Hacıüveyszade Camii'nde;

Zemin kata göre - % 9,15

Galeri katına göre - % 5,80'dir.

Şehitler Camii'nde;

Zemin kata göre - % 70'dir.

Bu oran; Klâsik dönem camilerinden;

Şehzâde Camii'nde - % 17,15

Süleymaniye Camii'nde - % 17,00

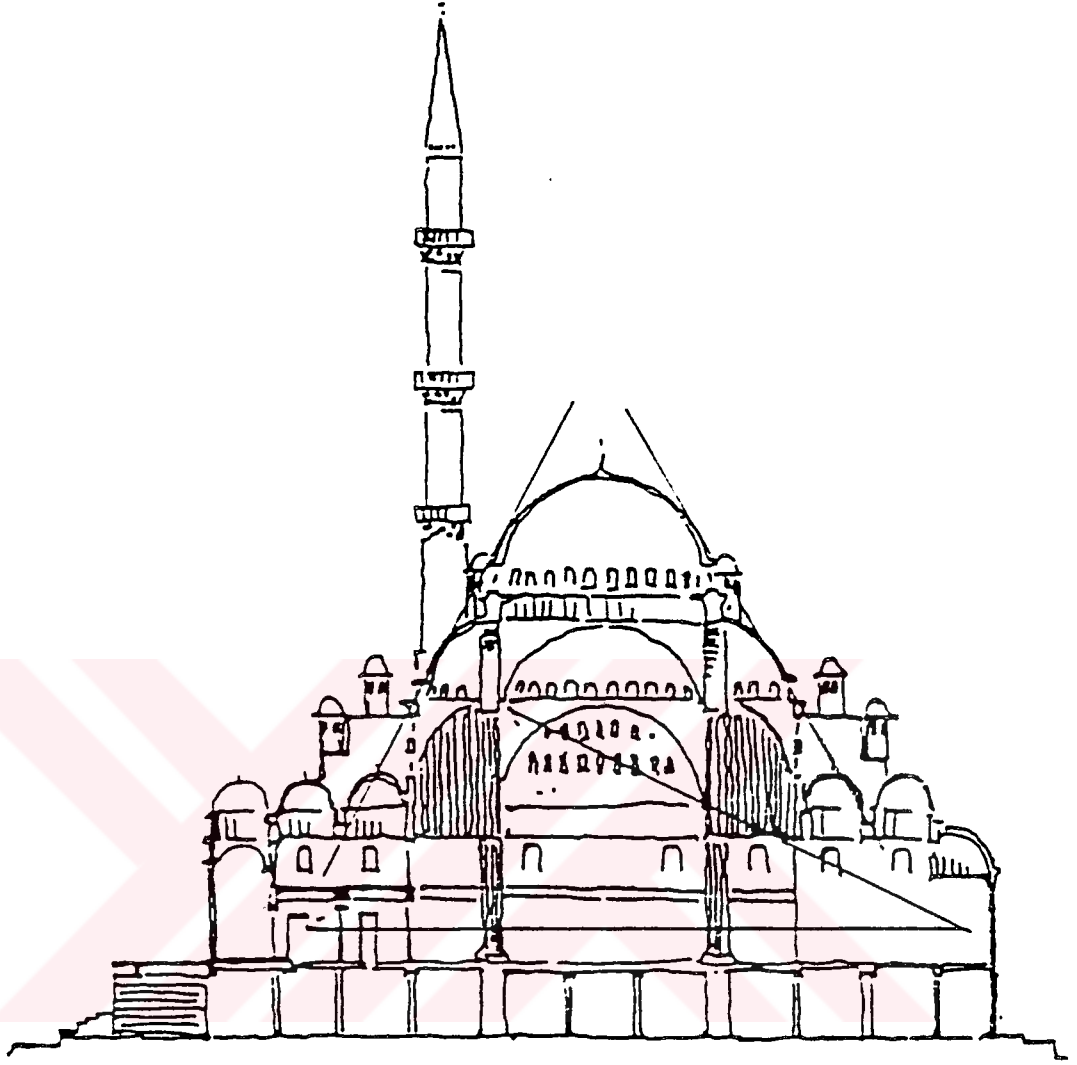
Selimiye Camii'nde ise;

Zemin kata göre - % 38,45

Galeri katına göre - % 30, 20'dir (1).

Görüldüğü gibi, yukarıda tez kapsamında seçilen iki yapıda oranlar arası fark büyüktür. Hacıüveyszade'de, ana kubbenin camii taban alanını kaplama oranı çok düşük kalmıştır. Şehitler camiinde ise kubbe elemanı büyük seçilmiştir. Adeta, kubbede ölçek kaçırılmıştır. Yapıyı ve çevreyi ezmektedir (BKz. Kat. No. 15. 16).

(1) H. GÜNGÖR, "Mimar Koca Sinan'ın Üç Büyük Camiinde Mekân-Strüktür İlişkileri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, T. İş Bankası Yayını, No: 288, s. 135-142, İstanbul, 1988.

Şekil 5.31. Hacıüveyszâde Camii'nde Mekan tesirlerini Gösteren Şematik Kesit.

Minare, alını secdeye varacak müminleri davet eder. Görevi oraya kadardır. Asıl olan secdegâhtır. Fakat günümüz Konya camiinde minare, daha çok ön plana çıkmakta, ana kitle ile arasındaki denge bozulmaktadır. Camiide kullanılan minare ve şerefe sayılarının çokluğu, bu ifadeyi güçlendirmektedir. Minare yüksekliğini, ana kubbenin yerden yüksekliğine bölersek, bu oran;

Motorlu Vasıtalar Camiinde - 2,11

Bilâl-i Habeşi Camiinde - 2,37

Kemal Onsun Camiinde - 1,73

Organize Sanayi Camiinde - 2,00
 Yunus emre Camiinde . 1,75
 Hz. Osman Camiinde - 2,11
 Hacıüveyszade Camiinde - 1,94
 Karatay Sanayi Yeni Camiinde - 2,11
 Şeker Camiinde - 2,00
 Özdilek Camiinde - 2,32
 Yaka Camiinde - 2,10'dur.

Bu oran; Klasik dönem camilerinden;

Selimiye Camiinde - 1,65
 Süleymaniye Camiinde - 1,20
 Şehzade Camiinde - 1,35'dir.

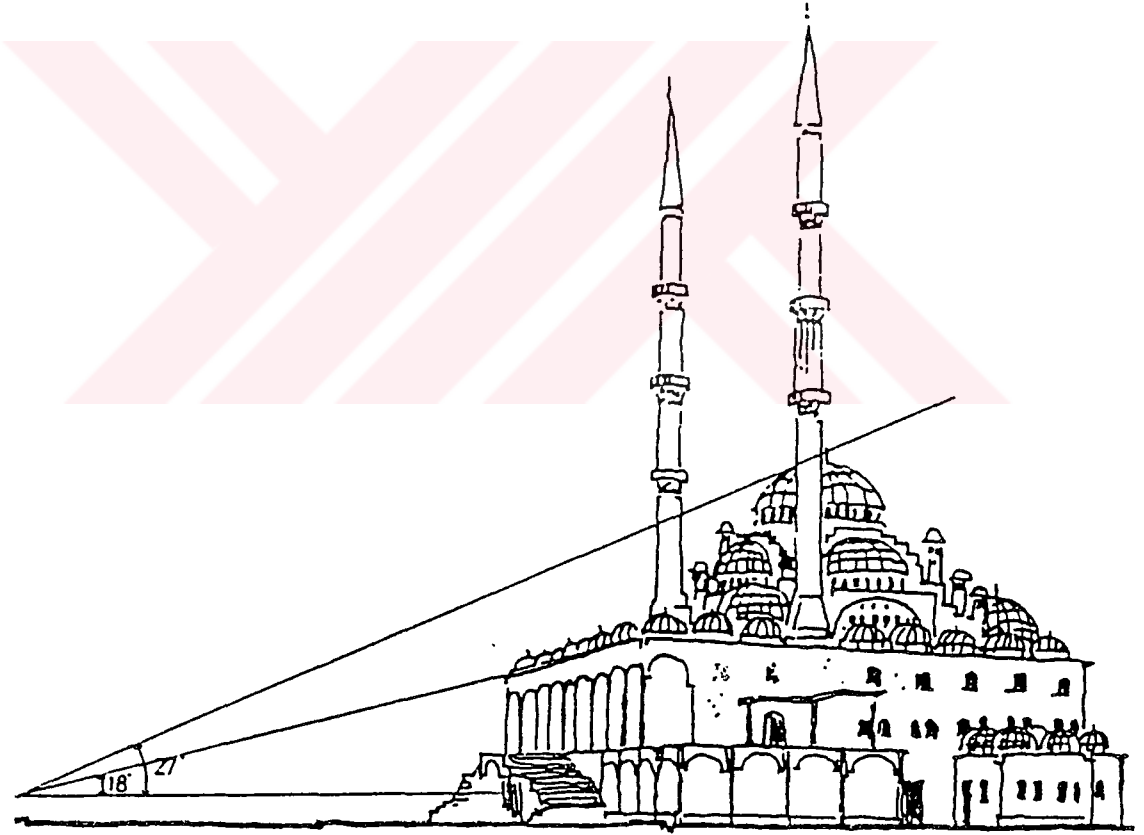
Görüldüğü gibi, günümüz Konya camilerinde bu oran, yüksektir. Genel içerisinde, minare yüksekliğinin, ana kubbenin yerden yüksekliğinin iki katı ve daha yüksek olan camiler çoğunluktadır.

Yapıların yakın çevrelerin algılanmalarında da problemler vardır. Örneğin, Hacıüveyszâde Camii, düz araziye yerleştirilmiştir. Düz arazilerdeki yapılaşmalarda ise yakın perspektiften algılama sorunu vardır. Bu nedenle yapı yeterince anıtsallık etkisi verememektedir.

Burada Hacıüveyszâde Camii için, farklı noktalardan algılama analizleri yapılmış, yatay ve düşey görüş açıları değerlendirilmiştir. Fuar caddesinden (Sultanşah Cd.) geçen bir kişi yapıyı ne yatayda ne de düşeyde bir bütün olarak rahat algılayamaz. Çünkü gözün yatay olarak iyi görme sınırı, kentsel tasarım uygulamalarında, 55° - 60° arasında kalmaktadır (Bkz. Kat. No: 16, Şekil 5.19).. Oysa burada yapının yataydaki boyutu, yatay görüş açısı dışında kalmaktadır. Yapının düşey olarak yükseltisinin algılanmasında da kritik noktalarda durum böyledir. Bir yapının zemin çizgisi ile üst çizgisini tam olarak görebilmek için, yüksekliğin iki misli mesafeden bakmak gerekir. Bu, 27°'lik bir açıyı ifade eder. Biraz zeminden meydana biraz da gökyüzünü algılayabilmek için yüksekliğin üç misli mesafeden bakmak gerekir ki bu da 18°'lik bir açıya karşılık gelmektedir (1). Bu değerler, kritik noktalarda sağlanamamaktadır (Şekil 5.32).

(1) G. ÖZDEŞ, Şehircilik, İTÜ Kütüphanesi, Sayı: 1317 s. 172, İstanbul, 1985.

Bütün bu algılama problemlerinin nedenleri vardır. En önemlilerinden biri, yapıların oluşmuş ve sıkışık bir yerde yapılmak istenmesi ve yapı için gerekli dış avluların oluşturulamamış olmasıdır.

Şekil 5.32. Hacıüveyszade Camiin Yakın Çevresinden Algılanışını Gösteren Şema.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma için yola çıkarken kanaatimiz şudur: Mimarının diğer dalları gibi cami mimarisi de, zaman içinde gerek malzeme, mekan organizasyonu, plan elemanları, gerekse, anlayış olarak bir değişim süreci yaşamıştır. Bu değişim en çok ve belirgin olarak "anlayış" ta olmuştur. Çünkü, çok uzun süre "çok fonksiyonlu bir yapı" olarak varlığını sürdüren cami, Cumhuriyet Döneminde "bağımsız bir eleman" olarak var olmuştur.

İncelenen camilerde sembol-biçim ilişkilerinin güçlü olarak hala sürdürülmesinin yanısıra cami mimarlığında gene de önemli değişimler izlenebilmektedir. Bunlardan biri malzeme-konstrüksiyon yönünden olan değişimdir. kubbe örtü olarak yapılmaktadır. Ama bu artık doğal taş malzeme ile tek tek üst üste konarak kilit taşı ile biten bir konstrüksiyon olmamaktadır. Yeni camilerin kubbeleri, homojen bir malzeme olan betonarme ile, bir seferde dökülerek yapılmaktadır. Fonksiyonlar açısından da bazı değişimlerin olduğunu, sembolik anlamlarından dolayı yapılmalarına rağmen sonradan çevreleri cam ile kapatılıp bir iç mekan şekline dönüştürülen son cemaat yerinin biçimlenmesinde görmek mümkündür.

Biçim açısından ise, tez kapsamında ele alınan camilerin tek tek yapı öğelerinin, klasik camilerde erişilmiş olan bir bütünlüğe sahip olmadığı, hatta daha dikkatli bir gözlem yapıldığında bunların bu nitelikleriyle Anadolu-Türk kültürü içinde göreceli olarak durulmamış bir dönemin mimarlık ürünlerine, Beylikler Devri camilerine benzedikleri görülmektedir. Taşıdıkları sembolik anlamları o kadar önemli olmayan, örneğin şadırvan gibi öğeler ise geleneksel biçimlenmelerden koparak tamamen yeni biçimlenmelere yönelebilmektedirler. Yeni cami yapıları ancak küçük ölçekte gerçekleştirilebilmekte, büyük girişimler çabuk bitirilebilmeleri için gerekli ekonomik imkanları bulamamaktadırlar. Bu da cami yapılarının biçimsel bütünlüğe ulaştıracak bir tasarım sürecinden geçmesini engellemekte, bu yapıların kubbe, minare, vb. gibi öğelerinin bir araya getirilip, üretilmelerine, çeşitli yerlere göre çeşitli şekillerde biçimlendirilmelerine yol açmaktadır. Burada yapılan iş, ne geleneksel, ne de çağdaş mimarlık düşüncelerinin büyük ölçüde etkisi altında kalmadan, toplumun

o andaki ihtiyaçlarını, o andaki imkanlarla, bu imkanların sınırlarını zorlamadan karşılamayı amaçladığından, toplumun istediği biçim kalıplarına daha çabuk kendini uydurabilmekte, onları biçimsel olarak gerçeğe daha yakın bir şekilde yansıtabilmektedir.

Bugün, camiler, ayrıcalıklı olan birkaç tanesi dışında, bir zamanlar padişahların, büyük mimarların, para ve ünvan sahiplerinin, kültür beğeni ve bilgi düzeyleri yüksek kişilerin, sınıfların "himayelerinde" iken, kültürü, bilgisi daha düşük bir "cemaatin" elinde kalmıştır. Bu topluluğun ekonomik gücü de sınırlıdır; ve yeni camilerin pek çoğu, halktan toplanan yardımlarla yapılabilmektedir. Kimi zenginlerin, parayı esirgemedikleri, kimi zaman da, birtakım ulusal ve uluslararası kuruluşların, yarı dini, yarı politik nedenlerle, cami yapımı için büyük parasal destekler sağladıkları bilinmektedir. Ne varki, maddi imkânların daha zor elde edilen bilgi, yetenek, beğeni, kısaca genel kültür ve mimari kültür kıtlığının yarattığı boşluğu dolduramadığı da bir gerçektir.

İslâmiyet; mabed formunu tayin etmemiştir. Her toplum ve sanatçısı cami mekanını ve formunu kendi anlayışları, toplum ve çevre koşulları içerisinde ele almıştır. Nitekim, düz tavanlı, içi sütunlarla ve ayaklarla bölünmüş, eski Arap ve Selçuklu camileriyle, mimari üslupları birbirinden çok farklı olan Hind ve Çin camilerinde, bu camilerden büsbütün başka biçimde olan Süleymaniye Camisi farklı ekollerin ürünleridir. Camii mekanlarının tarihi gelişimi, teknolojik imkanlar ve islam dinindeki Allah inancı (Her yerde hazır ve nazır oluşu, mekandan münezzeh oluşu), ele alınacak mabedin mekan anlayışını belirlemiştir.

Fonksiyonel olarak hiç gereği olmadığı halde, camiide uygulanan bazı detaylar, ne dış görünüş ne de iç mekan bakımından bir yenilik getirmektedir. Geleneksel formlardan etkilenmemek mümkün değildir. Ama bu etkileniş nasıldır? Bu çevrede görülen yapılardan onların felsefesine inmeden, onlardan bir parça almak son derece sakıncalıdır. Mesela; bir devrin işçiliği, malzemesi ile fonksiyonlarına bağlı olarak oluşan ve bize gerçekten hoş gelen bir mimari elemanın şuursuz bir aktarıyla tekrarlanmaması gerekir. Sorun bizi etkileyen olayı bugünün anlayışı, bugünün malzemesiyle, yeniden meydana getirmektir.

Günümüzde, taşıyıcı sistemlerde kökten yenilikler olmuştur. Yeni malzeme imkanları da "geçmişe" göre, büyük değişiklikler göstermiştir. Klâsik Osmanlı döneminin "çok fonksiyonlu camii" anlayışı da günümüzde terkedilerek "tek fonksiyonlu" hale gelmiştir. Bu tür dini yapılarda yapılacak olan, görsel bakımdan geçmişe bağlı kalmadan, geleneksel iç mekânın zaman üstü niteliklerinden günümüz mimarisinde yararlanmaktır. Bu kapsamda günümüz cami mimarisi için şu öneriler getirilebilir.

- Camii, tek fonksiyona göre organize edilmeli veya olabiliyorsa, ibadet fonksiyonu ile çelişmeyecek başka fonksiyonlar yüklenebilmelidir.

- Yeniden yapılacak bu tanımlamaya uygun plan şeması geliştirilmelidir. Bu şema, aynı zamanda; "Geçmiş" ile bağlantısını devam ettirip mekansal ve kültürel sürekliliğin aracı olmalıdır. Geçmişin güzelliklerinin şekilde değil, mekân zenginliğinde olduğu bilinmelidir. Tüm mimarların geçmişimizdeki güzellikleri arayarak ortaya çıkarmaları, faydalanmaları ve geleceğe aktarmaları bizim hem önerimiz hem de samimi temennimizdir.

- Çağdaş teknoloji ve malzeme imkanları, günümüz mimari kavrayışlarını yansıtan nitelikte olmalıdır. Daha önce bir-iki kalemin tekelinde bulunan malzeme çeşidi, bugün onbinleri bulmuştur. Ve her yeni malzeme, kendi kuralını da birlikte getirmiştir. Bu durumu gözardı edenler yani malzemeyi iyi tanımayanlar ahşap bir yapı yapar gibi çelik konstrüksiyon yapmışlar, başarısız olmuşlardır. Taş bina yapar gibi betonarme bina yapmışlar başarısız olmuşlardır.

Kemer, tonoz, kubbe gibi formları hayranlıkla seyretmişler fakat malzemeyi bu formlara zorlayan nedenler üzerinde durmamışlardır. Bu formlar önce taşın, sonra tuğlanın getirdiği formlardır. İki metrelik açıklığı insanlar, iki metrelik taş koyarak geçmişlerdir. Fakat bu açıklık dört metreye çıkınca ahşaba, açıklık on metreye çıkınca kubbe, kemere geçmişlerdir. Halbuki bugün betonarme ile 120 metrelik açıklıklar kırık plak sistemiyle ve 85 cm kalınlığında bir plakla ge-

- Değişen toplumsal yapı, imkân ve ihtiyaçlarla uyumlu olmalıdır (Yeni araç gereç kullanımı, altyapı imkanları vs.).

- Konya'da cami projeleri daha çok kalfa düzeyinde iş yapan kişilerce yapılmaktadır. Altında bir mimar imzası taşıyan projelerin birçoğu o mimara ait değildir. Diğer mimari etkinlik alanlarında olduğu gibi camiler de yapım sürecine katılmalıdır. Planlama ve yapım sürecine, mimarın katılımı mutlak surette ve etkin olarak sağlanmalıdır.

- Tasarımcıya, özellikle Konya'daki cami tasarımcısına, finansman sağlayan ve bu konuda "cemaat olmak" tan öte bir bilgisi bulunmayan kişilerin müdahaleleri önlenmelidir. Tasarıma katkıda bulunmak üzere hareket eden bu kişiler, giderek tüm tasarımı ele geçirmekte, mimar devre dışında kalmaktadır. Önlenmelidir.

- Finansman problemi sağlıklı bir zemine oturtulmalıdır. Bu konuda örneğin; belli bir sayının üzerindeki toplu konut girişimlerinde, bu faaliyet için "düzenleme ortaklık payı" adı altında bir kaynak oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

- ALSAÇ, Ü., 1976, Türkiye'de Mimarlık düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, K.T.Ü. Baskı Atelyesi, s. 104-109, Trabzon.
- ARPAT, A., 1981, "Osmanlı Dini Mimarisinde Modül ve Düzenleyici Geometri", İTÜ Mim. Fak. Mim. Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü, MTRE Bülteni, Sayı: 13, 14.
- ARSEVEN, C.E., 1954, Türk Sanatı Tarihi, Yazır Matbaacılık, Cilt No: II, İstanbul, s. 220-236.
- ARSEVEN, C.E., 1955, "Cami ve Modern Mimari", Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteri, Sayı: 157, s. 3-5.
- ASLANOĞLU, İ., 1980, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, ODTÜ, Mim. Fak. Basım İşliği, Ankara.
- ASLANAPA, O., Türk Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayını /1196, Cilt I-II, Kültür Eserleri Dizisi / 158, s. 19, 39, 49.
- AYVERDİ, E.H., 1989, Osmanlı Mimârisinde Fâtih Devri 855-886 (1451-1481), İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No: 69, 2. Baskı, İstanbul.
- BARKAN, Ö.L., 1972, "Süleymaniye Cami ve İmaretini İnşaatı (1550-1557), Türk Tarih Kurumu Yayını, Seri: 6, No. 10, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 1, Ankara.
- BAYRAKTAROĞLU, N., 1970, "Vakıflar Gn. Müdürlüğünün Hazırladığı Cami ve Mescid Projeleri", Vakıflar Bülteni, Sayı No. 1, s. 121-127.
- BEKTAŞ, C., 1968, "Etimesgut'ta Cami", Mimarlık Dergisi, Sayı: 2, s. 19.
- BOLAK, O., 1967, Camilerin Aydınlatılması Üzerine Bir Araştırma, Arı Matbaası, İstanbul.
- BROCKELMANN, Der Koran, s. 27 (SÖYLEMEZOĞLU, H.K., 1955, İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri, İTÜ. Mim. Fak. Yayını, Güven Basımevi, s. 20, İstanbul).

- CEZAR, M., 1985, Tıpk yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi, MSÜ Yayını, No. 9, s. 39-57.
- CEZAR, M., 1987, "Geçen Yüzyıllardaki Türk Şehri" İslam mimari Mirasını Koruma Konferansı-Bildiriler, s. 179-184, İstanbul.
- CRESWELL, 1932, Early Muslim Architecture, Part One, Oxford, s. 4 (SÖYLEMEZOĞLU, H.K., 1955, a.g.e., s. 19).
- DİEZ, E., 1915, Die Kunst Der Islamischen Völker, s. 7 (SÖYLEMEZOĞLU, H.K., 1955, a.g.e., s. 20).
- EGELİ, V., 1953, "Şişli Cami", Arkitekt, Sayı: 122/9-12, s. 169-180.
- GEDİK, Ç., 1984, "Camide Yer Alan Eylem ve Elemanların Değerlendirilmesi", s. 1-16 (ODTÜ Fen bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans semineri), Ankara.
- GEDİK, Ç., 1986, Tarihsel Gelişim Sürecinde Caminin ve Buna Bağlı Olguların İncelenmesi; Oran Şehrinde Bir Cami Önerisi. (ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- GÜNDOĞDU, H., 1989, "Sinan ve Sanat Anlayışı", Milli Kültür Dergisi, Sayı: 61, s. 41, Ankara.
- GÜNGÖR, H., 1988, "Mimar Koca Sinan'ın Üç Büyük Camiinde Mekan-Strüktür İlişkileri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, T. İş Bankası Yayını, No: 288, s. 135-142, İstanbul.
- GRABAR, O., "Islamic Art And Architecture" Encylopedia Americana, Cilt No. 15, s. 491-509.
- GRABAR, O., 1988, "İslam'da Dinsel Sanat: Cami" İslam Sanatının Oluşumu, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Hürriyet / Ofset A.Ş., İstanbul.
- İLTUŞ, S., 1976, "Kocatepe Camii Muamması", Mimarlık, Sayı No. 1, s. 65-73.
- İNCİ, N., 1985, "18. yy'da İstanbul Camilerine Batı Etkisi ile Gelen Yenilikler", Vakıflar Dergisi, Sayı XIX, Sistem Ofset Matbaası, Ankara.
- KAYHAN, Müş. Müh. Mim. Bürosu, 1984, Türkiye Diyanet Vakfı Tıp Cami Projeleri, s. 2-20.
- KIZILTAN, A., "Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler", İTÜ. Mim. Fak. Yayını, Güven Matbaası, İstanbul.

- KOCAİNAN, Z., 1939, mimar Sinan ve XX. Asır mimarisi, Kenan Basımevi, İstanbul.
- KUBAN, D., 1958, Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, İTÜ. Mim. Fak. Yayını, Güven Basımevi, s. 29-31, 37, 38, İstanbul.
- KUBAN, D., 1967, "20. yy'ın İkinci Yarısında 16. yy. Stilinde Cami Yapmağı Düşünenlere", Mimarlık, s. 7.
- KUBAN D., 198.... "Çağdaş Cami Tasarımının Kültürel Boyutları", Çevre Dergisi, Cilt No. 8, s. 16-18.
- KURAN, A., 1964, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, ODTÜ. Mim. Fak. yayını No: 1, Ajans-Türk Matbaası, Ankara.
- KURAN, A., "Mimar Sinan Yapısı Karapınar II. Selim Camii'nin Proporsiyon Sistemi Üzerine Bir Deneme", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara.
- ÖGEL, S., 1979, "Türk mimarisinde Kubbeli Mekan Gelişmesinin Anahatları" Yapı Dergisi, YEM Yayınları, Sayı: 32, s. 26-43, İstanbul.
- ÖNGE, Y., Anadolu Osmanlı ve Selçuklu Camilerinde Sebil ve Şadırvanlar.
- ÖNGE, Y., Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası.
- ÖZ, T., 1962, 1965, İstanbul Camileri, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri: 6, No: 5, Cilt: 1, Cilt: 2.
- ÖZEK, Ç., 198...., Devlet ve Din, Ada Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, B., 1986, Yorumlar Resim Heykel Mimarlık, MSÜ, Yayını, s. 165, İstanbul.
- ÖZDEŞ, G., 1985, Şehircilik, İTÜ Kütüphanesi, Sayı: 1317, s. 172, İstanbul.
- PEKÖZ, B., 1966, "Türk Camilerinde Mekan Gelişimi", Önasya, Sayı: 2/16, s. 10, 11, 12.
- SEZGİN, H., 1984, Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, MSÜ Yayını No: 5, s. 136-142 İstanbul.
- SÖYLEMEZOĞLU, H.K., 1955, İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri, İTÜ Mim. Fak. yayını, Güven Basımevi, s. 37-39, s. 19-21, İstanbul.
- SÖZEN, M., 1975, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, T. İş Bankası Yayınları No: 149 s. 62-68, İstanbul.

- SÖZEN, M., 1984, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK DİYANET İŞL. BAŞKANLIĞI., 1957, Türkiye'de Cami Yapıtırma Faaliyetleri 1950'den Sonra, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
- TUNCER, O.C., 1984, "Rönesans ve Klasik Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Kubbenin Amaç ve Uygulanış Açısından karşılaştırılması", Vakıflar Dergisi, Sayı: 18.
- ÜLKEN, H.Z., 1983, İslam Felsefesi, Ülken Yayınevi.
- YAVUZ, Y., 1981, Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, ODTÜ Mim. Fak. Basım İşliğı, Ankara, s. 23, 24, 28.
- YETKİN, S.K., 1959, İslam Mimarisi, AÜ. İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları: 2, doğuş Ltd. Şti. Matbaası, s. 9-16, 82-86, Ankara.